HONORÉ DE BALZAC

Adio

Editura Eminescu

HONORÉ DE BALZAC

Adio

Massimilla Doni

Sarrasine

Secretele prinţesei de Cadignan

214

În româneşte de Elis Buşneag

EDITURA EMINESCU
1985

Cuprins

ADIO_____4
MASSIMILLA DONI_____49
SARRASINE_____134
SECRETELE PRINŢESEI DE CADIGNAN_____171

ADIO

Prinţului Frédéric Schwarzenberg.

— HAIDE, DEPUTAT AL CENtrului, înainte! Trebuie să iuţim pasul dacă vrem s-ajungem la masă odată cu ceilalţi. Sus piciorul! Saltă, marchize! Aşa, vezi că poţi? Sari brazdele ca un adevărat cerb!

Cuvintele acestea erau rostite de un vânător aşezat liniştit la marginea pădurii de lângă L'Ile-Adam, şi care isprăvea de fumat o havană aşteptându-şi tovarăşul, cu siguranţă rătăcit de mai multă vreme în desişul pădurii. Alături de el, patru câini gâfâind priveau ca şi el personajul căruia i se adresa. Ca să înţelegem mai bine cât de zeflemitoare erau aceste alocuţiuni repetate la intervale, trebuie să spunem că vânătorul era un bărbat gras şi scund, al cărui pântec proeminent trăda o corpolenţă cu adevărat ministerială. Păşea aşadar anevoie peste brazdele unui vast câmp de curând secerat, a cărui mirişte îi îngreuna teribil mersul; apoi, ca un surplus de durere, razele soarelui, care-i cădeau pieziş peste faţă, îi adunau pe obrajii mari broboane de sudoare. Preocupat să-şi menţină echilibrul, el se apleca ba în faţă, ba înapoi, imitând astfel salturile unei căruţe greu hurducate. Ziua aceasta era una dintre acelea care, în timpul lunii septembrie, termină coacerea strugurilor prin călduri ecuatoriale. Timpul vestea o furtună. Deşi, până la pâcla întunecoasă de la orizont se întindeau încă mari spaţii senine, fâşii de nori aurii alergau cu o

înspăimântătoare iuţeală, aşternând, de la vest la est, o uşoară perdea cenuşie. Vântul neacţionând decât în straturile înalte ale văzduhului, atmosfera comprima spre depresiuni aburii fierbinţi ai pământului. Împrejmuită de pădurea înaltă care-o lipsea de aer, vâlceaua străbătută de vânător avea temperatura unui cuptor. Dogoritoare şi tăcută, pădurea părea însetată. Păsările şi insectele amuţiseră, iar crestele arborilor abia se înclinau. Persoanele care mai păstrează vreo amintire din vara anului 1819 vor înţelege cu siguranţă chinurile bietului demnitar, care transpira sânge şi apă ca să-l ajungă din urmă pe tovarăşul său zeflemitor. În timp ce-şi fuma havana, acesta calculase, după poziţia soarelui, că putea fi în jurul orei cinci seara.

— Unde dracului ne aflăm? zise dolofanul vânător, ştergându-şi fruntea şi sprijinindu-se de un copac de câmpie, cam în faţa tovarăşului său; căci nu mai avea forţă să sară peste şanţul larg care-i despărţea.

— Pe mine mă întrebi? răspunse râzând vânătorul întins în ierburile înalte şi galbene care împrejmuiau dâmbul. Zvârli mucul havanei în şanţ şi exclamă: Mă jur pe Sfântul Hubert că n-o să mă mai aventurez niciodată într-un loc necunoscut cu un magistrat ca tine, dragul meu d’Albon, vechi coleg de şcoală!

— Dar bine, Philippe, tu nu mai pricepi franţuzeşte? Cu siguranţă, ţi-ai pierdut umorul în Siberia, răspunse bărbatul corpolent, aruncând o privire fals dureroasă spre un stâlp indicator aflat la o distanţă de vreo sută de paşi.

— Am înţeles! răspunse Philippe care-şi luă puşca, se ridică brusc, se avântă dintr-un salt în câmpie şi alergă spre stâlp.

— Pe aici, d’Albon, pe aici! Stânga-mprejur! strigă el către tovarăşul său indicându-i printr-un gest o largă şosea pietruită. Drumul de la *Baillet spre l’Ile-Adam!* reluă el, aşa că vom găsi în direcţia asta şi calea spre Cassan, care trebuie să se ramifice din şoseaua ducând spre l’Ile-Adam.

— Just! colonele, zise domnul d’Albon repunându-şi pe cap şapca cu care-şi făcuse vânt.

— Înainte deci, onorabile consilier, răspunse colonelul Philippe fluierând câinii care păreau că începuseră să asculte mai degrabă de el decât de magistratul căruia îi aparţineau.

— Ştii, domnule marchiz, reluă militarul zeflemitor, că mai avem mai mult de două leghe de făcut? Satul pe care-l zărim în depărtare trebuie să fie Baillet.

— Sfinte Sisoe! exclamă marchizul d’Albon, du-te la Cassan, dacă îţi face plăcere, dar te vei duce singur. Eu prefer să aştept aici, în ciuda furtunii, un cal pe care mi-l vei trimite de la castel. Ţi-ai bătut joc de mine, Sucy. Trebuia să facem o mică şi plăcută partidă de vânătoare, să nu ne îndepărtăm de Cassan, să vânăm fie ce-o fi prin locurile cunoscute. Asta-i! În loc să ne distrăm, m-ai alergat ca pe un ogar de la ora patru dimineaţa, fără să fi mâncat nimic altceva la dejun decât două ceşti cu lapte! Ah! Dacă o să ai vreodată un proces la Curte, te voi face să-l pierzi, oricâtă dreptate ai avea.

Vânătorul descumpănit se aşează pe una dintre pietrele de hotar de la poalele indicatorului, se debarasă de puşcă, de tolba goală şi oftă îndelung.

— Franţă! Iată-ţi deputaţii! exclamă râzând colonelul de Sucy. Ah! Bietul meu d’Albon, dac-ai fi fost ca mine, şase ani în fundul Siberiei…

Nu termină şi-şi înălţă ochii spre cer, de parcă nefericirile sale erau un secret între Dumnezeu şi el.

— Haide! La drum! adăugă apoi. Dacă stai jos, eşti pierdut.

— Ce vrei, Philippe, este o atât de veche deprindere la un magistrat! Pe cuvânt de onoare, nu mai pot! Şi măcar de-aş fi-mpuşcat vreun iepure!

Cei doi vânători alcătuiau un contrast destul de rar. Demnitarul avea patruzeci şi doi de ani şi nu arăta mai mult de treizeci, în timp ce militarul, în vârstă de treizeci

de ani, nu părea să aibă mai puţin de patruzeci. Amândoi erau decoraţi cu rozeta roşie, simbol al ofiţerilor Legiunii de Onoare. Câteva şuviţe de păr negru stropit cu alb, ca aripa unei coţofene, ieşeau de sub cascheta colonelului; frumoase bucle aurii împodobeau tâmplele magistratului. Unul era înalt, uscat, slab, nervos, iar ridurile feţei albe trădau pasiuni cumplite sau nefericiri adânci; celălalt avea un chip strălucind de sănătate, jovial şi demn de un epicurian. Amândoi erau teribil de arşi de soare, iar lungile lor ghetre din piele roşcată purtau urmele tuturor şanţurilor, tuturor mlaştinilor străbătute.

— Haide, strigă domnul de Sucy, înainte! După nici o oră de mers, vom fi la Cassan, în faţa unei mese pe cinste.

— Înseamnă că n-ai iubit niciodată, răspunse consilierul cu o mutră comic de jalnică, eşti la fel de nemilos ca articolul 304 din Codul penal!

Philippe de Sucy tresări brusc; fruntea sa înaltă se încreţi; faţa îi deveni la fel de întunecoasă ca cerul din acel moment. Deşi o amintire de o nespusă amărăciune îi crispă toate trăsăturile, nu plânse. Ca toţi bărbaţii puternici, ştia să-şi ascundă emoţiile în străfundul inimii, şi considera poate, ca multe caractere pure, că e un fel de lipsă de pudoare să-ţi dezvălui suferinţele când nicio vorbă omenească nu le poate reda adâncimea, şi când te temi de batjocura oamenilor care nu vor să le înţeleagă. Domnul d’Albon avea unul dintre acele suflete delicate care ghicesc durerile şi resimt adânc tulburarea pe care au provocat-o fără să vrea prin cine ştie ce stângăcie. Respectă tăcerea prietenului său, se ridică, uită de osteneală, şi-l urmă în linişte, întristat că atinsese o rană ce nu era probabil cicatrizată.

— Într-o zi, prietene, îi zise Philippe strângându-i mâna şi mulţumindu-i de muta lui căinţă printr-o privire sfâşietoare, într-o zi îţi voi povesti viaţa mea. Astăzi n-aş putea.

Continuară să meargă în tăcere. Când durerea

colonelului păru risipită, consilierului îi reveni oboseala; şi cu instinctul sau mai degrabă cu îndârjirea omului hărţuit, ochiul său sonda toate adâncimile pădurii; cerceta vârfurile arborilor, examina potecile, nădăjduind să descopere vreo colină unde să poată cere ospitalitate. Ajungând la o răscruce, crezu că întrezăreşte un fum uşor înălţându-se printre arbori.

Se opri, privi cu mare atenţie şi recunoscu, din mijlocul unui desiş uriaş, crengile verzi şi întunecoase ale câtorva pini.

— O casă! O casă! strigă el cu bucuria pe care ar fi avut-o un marinar strigând: Pământ! Pământ!

Apoi înaintă vioi printr-un tufăriş destul de des, iar colonelul, căzut într-o reverie adâncă, îl urmă în mod automat.

— Prefer să găsesc aici o omletă, pâine de casă şi un scaun, decât să merg să caut la Cassan canapele, trufe şi vin de Bordeaux.

Cuvintele acestea erau o exclamaţie entuziasmată smulsă consilierului de aspectul unui zid a cărui culoare alburie se detaşa în depărtare din masa cafenie a trunchiurilor noduroase ale pădurii.

— Ah! Ah! Ăsta pare să fie vreun schit de demult, exclamă iarăşi marchizul d’Albon ajungând la un grilaj vechi şi negru, de unde putu vedea, în mijlocul unui parc destul de întins, o clădire construită în stilul folosit pe vremuri pentru monumentele mânăstireşti.

— Ce bine ştiau să-şi aleagă poziţia şmecherii ăştia de călugări!

Această nouă exclamaţie era provocată de uluirea pe care i-o trezea magistratului poetica sihăstrie din faţa ochilor săi. Casa era înălţată la jumătatea costişei laterale a muntelui pe a cărui culme se află satul Nerville. Marii stejari seculari ai pădurii ce descriau un cerc uriaş în jurul acestui sălaş îl izolau total. Corpul locuinţelor destinat odinioară călugărilor avea faţada îndreptată spre miazăzi.

Parcul părea să aibă vreo patruzeci de pogoane. În apropierea casei se întindea o pajişte verde, întretăiată de mai multe pâraie limpezi, mari eleştee plasate cu graţie şi fără niciun artificiu aparent. Ici-colo se înălţau arbori verzi, cu siluete elegante, cu frunziş variat. Apoi, grote dibaci izolate, terase largi cu scările roase de vreme şi balustradele ruginite imprimau o înfăţişare stranie acestei sălbatice Tebaide[1]. Arta îmbinase aici într-un mod elegant construcţiile ei cu cele mai pitoreşti elemente ale naturii. Patimile omeneşti păreau sortite pieirii la poalele acestor arbori uriaşi, care apărau azilul de apropierea oricărui zgomot lumesc şi temperau arşiţa soarelui.

— Câtă părăginire! îşi spuse domnul d'Albon, după ce admirase sumbra înfăţişare pe care ruinele o dădeau acestui peisaj parcă lovit de blesteme. Era ca un loc funest părăsit de oameni. Iedera îşi răsfirase peste tot nervurile-i întortocheate şi acoperământul bogat. Muşchii cafenii, verzi, galbeni sau roşcaţi îşi răsfirau coloritul romantic pe arbori, pe bănci, pe acoperişuri, pe pietre. Ferestrele mâncate de cari erau putrezite de ploaie, roase de vreme. Câteva obloane nu se mai ţineau decât într-o balama. Uşile şubrezite păreau să cadă la cea mai slabă izbitură. Împovărate de tufele lucioase ale vâscului, crengile pomilor fructiferi neîngrijiţi se întindeau până departe fără să rodească. Aleile erau năpădite de ierburi înalte. Dărâmăturile acestea aruncau în tablou efecte de o poezie încântătoare şi gânduri visătoare în sufletul spectatorului. Un poet ar fi rămas aici cufundat într-o lungă melancolie, admirând dezordinea aceasta plină de armonie, distrugerea aceasta care nu era lipsită de graţie. În acea clipă, câteva raze de soare spărseseră carcasa de nori, iluminând prin jerbe multicolore priveliştea pe jumătate sălbatică. Olanele cafenii străluciră, muşchii sclipiră, umbre fantastice se agitară pe pajişti, sub arbori; culorile stinse prinseră viaţă, contrastele izbitoare se

[1] Tebaida era o regiune a vechiului Egipt, în care s-au retras primii sihaştri creştini. (n. k.)

împotriviră, frunzişul se detaşă în lumină. Brusc, soarele dispăru. Peisajul acesta care păruse a vorbi, amuţi, redevenind sumbru sau mai degrabă blând ca cea mai blândă culoare a unui crepuscul de toamnă.

— Este palatul Frumoasei din pădurea adormită, îşi zise consilierul ce şi începuse să nu mai vadă casa decât cu ochii unui proprietar. Oare a cui o fi? Trebuie să fii cu adevărat neghiob să nu locuieşti într-o proprietate atât de drăguţă.

În clipa aceea, o femeie se ridică de sub un nuc plantat în dreapta grilajului şi, fără să facă zgomot, trecu prin faţa consilierului la fel de iute ca umbra unui nor; apariţia aceasta surprinzătoare îl amuţi.

— Ei, d'Albon, ce-i cu dumneata? întrebă colonelul.

— Îmi frec ochii să-mi dau seama dacă dorm sau sunt treaz, răspunse magistratul lipindu-se de grilaj, încercând să revadă fantoma. Ea se află, probabil, sub smochinul acela, zise el, arătându-i lui Phillipe frunzişul unui copac înălţându-se în stânga grilajului.

— Care ea?

— Păi, parcă pot să ştiu? reluă domnul d'Albon. S-a ridicat adineaori de aici, din faţa mea, spuse el cu glas scăzut, o femeie ciudată; mi s-a părut că face parte mai degrabă din specia umbrelor decât din lumea viilor. Este atât de zveltă, de uşoară, de vaporoasă că trebuie să fie aeriană. Faţa îi este la fel de albă ca laptele. Veşmintele ei, ochii ei, pletele ei sunt negre. M-a privit în trecere şi, deşi nu sunt deloc fricos, privirea ei fixă şi rece mi-a îngheţat sângele-n vene.

— Este drăguţă? întrebă Phillipe.

— Habar n-am. Nu i-am văzut decât ochii din toată faţa.

— La naiba cu cina de la Cassan! exclamă colonelul, ne oprim aici. Am o poftă copilărească să intru în această stranie proprietate. Vezi cercevelele ferestrelor vopsite în roşu, şi dungile acelea roşii desenate pe ciubucele uşilor şi ale obloanelor? N-ai impresia că-i casa necuratului, care

i-o fi moştenit poate pe călugări? Haidem, să alergăm după femeia albă şi neagră! Înainte! strigă Philippe cu o veselie forţată.

În clipa aceea, cei doi vânători auziră un ţipăt destul de asemănător cu al unui şoarece prins în cursă. Ascultară. Frunzişul câtorva arbuşti atinşi răsună în tăcere ca murmurul unui val agitat; dar cu toate că-şi ciuliră urechile pentru a desluşi vreun alt sunet, pământul rămase tăcut, tăinuind paşii necunoscutei, dacă totuşi ea ar fi mers.

— A dracului ciudăţenie! exclamă Philippe, urmărind contururile descrise de zidurile parcului.

Cei doi prieteni ajunseră curând la una dintre cărările pădurii, conducând spre satul Chauvry. Urcând pe drumul acesta către şoseaua dinspre Paris, se treziră în faţa unui grilaj uriaş, de unde văzură faţada principală a misterioasei locuinţe. În partea aceasta, ruina era ajunsă la limită. Crăpături uriaşe brăzdau zidurile celor trei corpuri ale clădirii dispuse unghiular. Cioburile de ţiglă şi de olane îngrămădite pe pământ şi acoperişurile stricate trădau o totală neîngrijire. Câteva fructe căzute pe sub copaci putrezeau fără să fie culese. O vacă păştea iarba de pe peluze, călcând florile din răzoare, în timp ce o capră culegea strugurii verzi şi frunzele unei bolţi de viţă.

— Aici totul este în armonie, iar dezordinea este parcă organizată, zise colonelul trăgând de lanţul unui clopot, dar clopotul n-avea limbă.

Cei doi vânători nu auziră decât scârţâitul straniu al unui resort ruginit. Deşi foarte dărăpănată, portiţa tăiată în grilaj rezistă totuşi sforţărilor.

— Oh! oh! Totul devine foarte ciudat, spuse el tovarăşului său.

— Dacă n-aş fi magistrat, răspunse domnul d’Albon, aş crede că femeia în negru este o vrăjitoare.

Abia îşi isprăvise vorba, că vaca înaintă spre grilaj, întinzându-şi spre ei botul cald, de parc-ar fi simţit nevoia să vadă fiinţe omeneşti. Atunci, o femeie, dacă totuşi

numele acesta putea fi acordat fiinţei nelămurite care se ridică de sub o tufă de arbuşti, trase vaca de funie. Această femeie purta pe cap o basma roşie de sub care scăpau şuviţe de păr auriu destul de asemănătoare unui fuior încâlcit. N-avea şal. O fustă de lână grosolană cu dungi negre şi cenuşii, mult prea scurtă, lăsa să i se vadă picioarele. Puteai crede că face parte dintr-unul dintre triburile Pieilor Roşii descrise de Cooper[2], căci picioarele ei, gâtul şi braţele dezvelite păreau vopsite în cărămiziu. Nicio rază de inteligenţă nu-i anima figura plată. Ochii albăstrii erau fără căldură şi opaci. Câţiva perişori albi presăraţi ici-colo ţineau loc de sprâncene. În sfârşit, gura era pocită în aşa fel, încât lăsa să iasă dinţii neregulaţi, dar albi ca ai unui câine.

— Hei, femeie! strigă domnul de Sucy.

Ea sosi încetişor până la grilaj, contemplându-i cu un aer tâmp pe cei doi vânători, la vederea cărora schiţă un zâmbet neplăcut şi forţat.

— Unde suntem? Ce casă este asta? Cine stă în ea? Dumneata cine eşti? Eşti de aici?

La aceste întrebări şi la multe altele adresate rând pe rând de cei doi prieteni, ea nu răspunse decât prin mârâituri guturale, părând mai degrabă ale unui animal decât ale unei fiinţe umane.

— Nu vezi că-i surdă şi mută? zise magistratul.

— *Bons-Hommes!* strigă ţăranca.

— Ah! Are dreptate. Ar putea fi într-adevăr vechea mânăstire Bons-Hommes, zise domnul d’Albon.

Întrebările reîncepură. Dar ca un copil răzgâiat, ţăranca se înroşi, se jucă cu saboţii, răsuci funia vacii care începuse din nou să pască, se uită la cei doi vânători, examină toate elementele îmbrăcăminţii lor; scheună, mârâi, cotcodăci, dar nu scoase o vorbă.

— Cum te cheamă? întrebă Philippe privind-o ţintă, de

[2] Cooper – *Fenimore* Cooper (1789—1851), romancier american, a evocat în povestirile sale obiceiurile triburilor indiene. [n. k.]

parc-ar fi vrut s-o hipnotizeze.

— Geneviève, zise ea râzând prosteşte.

— Până acum vaca este creatura cea mai inteligentă pe care am văzut-o, exclamă magistratul. Am să trag o împuşcătură în aer ca să provoc apariţia cuiva.

În clipa în care d'Albon îşi lua arma, colonelul îl opri printr-un gest şi-i arătă cu degetul necunoscuta care le stârnise o atât de vie curiozitate. Această femeie părea cufundată într-o meditaţie adâncă, venind cu paşi domoli pe o alee destul de îndepărtată, astfel încât cei doi prieteni avură timpul s-o cerceteze în voie. Era îmbrăcată într-o rochie foarte uzată de satin negru. Pletele-i lungi atârnau în mii de buclişoare pe frunte, în jurul umerilor, coborau până mai jos de mijloc, ţinându-i loc de şal. Obişnuită, desigur, cu această dezordine nu-şi îndepărta decât rar părul de-o parte şi de alta a tâmplelor, iar când o făcea, îşi scutura capul printr-o mişcare bruscă, şi nu încerca a doua oară să-şi elibereze fruntea sau ochii de vălul acesta des. Gestul ei avea, de altfel, ca şi al unui animal, această admirabilă siguranţă de mecanism a cărui iuţeală putea să pară un miracol la o femeie. Cei doi vânători o văzură uimiţi căţărându-se pe o creangă de măr şi aşezându-se pe ea cu uşurinţa unei păsări. Culese fructe, le mâncă. Apoi sări pe pământ cu graţioasa moliciune pe care-o admirăm la veveriţe. Membrele ei aveau o elasticitate care îi luau până şi celor mai mărunte mişcări aparenţa de jenă sau de sforţare. Se jucă pe gazon, se rostogoli în iarbă ca un copil; apoi, brusc, îşi aruncă picioarele şi mâinile înainte şi rămase întinsă în iarbă cu nepăsarea, graţia şi firescul unei pisicuţe adormite la soare. Tunetul se auzi bubuind în depărtare; ea se întoarse brusc şi se ridică în patru labe cu miraculoasa precizie a unui câine care aude venind un străin. Ca urmare a acestei bizare poziţii, pletele-i negre se desfăcură brusc în două fâşii late, căzându-i de o parte şi de alta a capului şi îngăduind celor doi spectatori ai acestei scene neobişnuite să-i admire umerii, a căror

piele albă strălucea ca margaretele din poiană, gâtul, a cărui perfecţiune te făcea să-ţi dai seama de cea a tuturor proporţiilor trupului.

Ea lăsă să-i scape un ţipăt dureros şi se ridică îndată în picioare. Mişcările i se succedau cu atâta graţie, se executau cu atâta iuţeală, încât părea să fie nu o făptură umană, ci una dintre acele fiice ale aerului celebrate în poeziile lui Ossian[3]. Înaintă spre o pânză de apă, îşi scutură uşor un picior ca să-l elibereze de pantof, şi păru că-i face plăcere să-şi bălăcească în ea laba albă ca alabastrul, admirând desigur stropii pe care îi produceau şi care străluceau ca pietrele preţioase. Apoi îngenunche pe marginea bazinului, se distră ca un copil, cufundându-şi în apă pletele lungi şi retrăgându-le brusc, pentru a privi cum cad, picătură cu picătură, stropii cu care erau îmbibate şi care, traversaţi de lumina zilei, păreau mătănii de perle.

— Femeia asta-i nebună, exclamă consilierul.

Un strigăt răguşit, scos de Geneviève, răsună în aer părând a se adresa necunoscutei, care se îndreptă iute, dându-şi la o parte părul de pe faţă. În clipa aceea, colonelul şi d'Albon putură să vadă în mod distinct trăsăturile femeii, care, zărindu-i pe cei doi prieteni, alergă în câteva salturi până la grilaj cu uşurinţa unei căprioare.

— *Adio!* zise ea cu un glas blând şi armonios, dar fără ca această melodie, aşteptată cu nerăbdare de vânători, să pară a le dezvălui cea mai mică urmă de sentiment sau de inteligenţă.

Domnul d'Albon îi admiră genele lungi şi sprâncenele negre şi stufoase, pielea de un alb orbitor fără nicio

[3] *Ossian* – bard scoţian legendar, evocator de peisaje ceţoase şi de acţiuni tragice şi măreţe, cunoscut încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea prin imitaţiile lui MacPherson; era foarte la modă în Franţa la începutul secolului al XIX-lea. Volumul lui de versuri îl însoţeşte pe Napoleon pe câmpurile de bătaie şi devine o sursă de inspiraţie pentru romantici. [n.k.]

nuanţă de roşeaţă. Doar câteva vinişoare albăstrii se desenau pe tenul alb. Când consilierul se întoarse spre prietenul său pentru a-i împărtăşi uluirea provocată de apariţia acestei femei stranii îl găsi trântit în iarbă ca un om mort. Domnul d'Albon îşi descărcă puşca în aer ca pentru a chema pe cineva, şi strigă: *Ajutor!,* încercând să-l ridice pe colonel. La zgomotul detunăturii, necunoscuta, care rămăsese imobilă, o luă la goană cu rapiditatea unei săgeţi, scoţând strigăte de spaimă ca un animal rănit şi învârtindu-se prin poiană, părând cuprinsă de o groază adâncă. Domnul d'Albon auzi huruitul unei caleşti pe drumul dinspre l'Ile-Adam şi imploră ajutorul călătorilor fluturându-şi batista. Trăsura se îndreptă îndată spre Bons-Hommes, şi domnul d'Albon îi recunoscu pe domnul şi pe doamna de Grandville, vecinii săi, care se grăbiră să coboare din trăsură, oferind-o magistratului. Doamna de Grandville avea, din întâmplare, o sticluţă cu săruri, obligându-l pe domnul de Sucy s-o miroasă. Când colonelul deschise ochii, îi îndreptă spre poiana unde necunoscuta nu contenea să alerge ţipând şi lăsă să-i scape o exclamaţie nedesluşită, dar care trăda un sentiment de groază; apoi îşi închise din nou pleoapele cu un gest prin care îl ruga parcă pe prietenul său să-l smulgă de la acest spectacol. Domnul şi doamna de Grandville îl lăsară pe consilier să dispună cât vrea de trăsura lor, spunându-i îndatoritor că-şi vor continua plimbarea pe jos.

— Cine-i doamna aceasta? întrebă magistratul arătând spre necunoscută.

— Se presupune că vine de la Moulins, răspunse domnul de Grandville. Se numeşte contesa de Vandières şi se zvoneşte că-i nebună; dar cum nu este aici decât de două luni, n-aş putea să vă garantez adevărul celor auzite.

Domnul d'Albon mulţumi domnului şi doamnei de Grandville şi plecă spre Cassan.

— Ea este! exclamă Philippe revenindu-şi în fire.

— Care ea? întrebă d’Albon.

— Stephanie. Ah! Moartă şi vie, vie şi nebună, am crezut c-am să mor.

Grijuliul magistrat dându-şi seama de gravitatea crizei în care căzuse pradă prietenul său se feri să-l întrebe sau să-l enerveze, dorind cu nerăbdare să ajungă la castel, căci schimbarea petrecută pe chipul şi în toată fiinţa colonelului îl făcea să se teamă ca nu cumva contesa să-i fi transmis lui Philippe cumplita ei boală. Îndată ce trăsura intră pe aleea ce ducea spre l'Ile-Adam, d’Albon îşi trimise lacheul după doctorul târgului, astfel încât, în clipa în care colonelul fusese întins pe pat, doctorul şi apăru la căpătâiul său.

— Dacă domnul colonel n-ar fi avut stomacul gol, zise chirurgul, ar fi murit. Oboseala l-a salvat.

După ce dădu primele indicaţii ce trebuiau urmate, doctorul ieşi ca să prepare chiar el un calmant. A doua zi dimineaţa domnul de Sucy era mai bine; dar doctorul voise să-l vegheze personal.

— Am să-ţi mărturisesc, domnule marchiz, zise doctorul către domnul d’Albon, că m-am temut de o leziune pe creier. Domnul de Sucy a suferit o comoţie destul de puternică, este un temperament aprins; dar la el felul cum rezistă primului şoc decide pentru totul. Mâine poate va fi în afară de orice pericol.

Doctorul nu se înşelă, şi a doua zi îi îngădui magistratului să-şi revadă prietenul.

— Dragă d’Albon, zise Philippe strângându-i mâna. Aş vrea să-mi faci un serviciu. Aleargă repede la Bons-Hommes! Cere toate informaţiile în legătură cu doamna pe care-am văzut-o şi întoarce-te grabnic, căci număr minutele.

Domnul d’Albon încălecă şi galopă până la fosta stăreţie. Sosind aici, zări în faţa grilajului un bărbat voinic şi uscăţiv, cu un aer binevoitor şi care răspunse afirmativ când magistratul îl întrebă dacă locuia în această casă

părăginită. Domnul d'Albon îi relată motivele vizitei sale.

— Dar bine, domnule, exclamă necunoscutul, dumneata ai tras focul acela de armă fatal? Erai gata să-mi omori biata bolnavă.

— Dar, domnule, am tras în aer.

— I-ai fi făcut poate mai puţin rău doamnei contese dac-ai fi nimerit-o.

— Ei bine! Atunci suntem chit, căci apariţia contesei dumitale era cât pe ce să-mi omoare prietenul, domnul de Sucy.

— Să fie cumva baronul Philippe de Sucy? exclamă doctorul împreunându-şi mâinile. A fost în Rusia, la trecerea Berezinei[4]?

— Da, răspunse d'Albon, a fost capturat de cazaci şi dus în Siberia, de unde s-a înapoiat de aproape unsprezece luni.

— Intraţi, domnule, zise necunoscutul, conducându-l pe magistrat într-un salon situat la parterul clădirii unde totul purta pecetea unei dezordini capricioase.

Vase de porţelan preţios zăceau sparte alături de o pendulă a cărei cutie era neatinsă. Perdelele de mătase, drapate, din faţa ferestrelor, erau sfâşiate, în timp ce dublura de muselină rămăsese intactă.

— Iată, se adresă el domnului d'Albon, intrând, astea-s ravagiile făcute de fermecătoarea făptură căreia m-am devotat. Este nepoata mea; în ciuda neputinţei artei mele, nădăjduiesc să-i redau într-o bună zi judecata, încercând o metodă pe care, din nefericire, n-o pot continua decât oamenii bogaţi.

Apoi, ca toate persoanele trăind în singurătate, pradă unei dureri renăscânde, povesti îndelung magistratului întâmplarea următoare, a cărei relatare a fost coordonată şi eliberată de numeroasele digresiuni pe care le-au făcut

[4] *Trecerea Berezinei* – momentul cel mai dramatic al înfrângerii armatelor napoleoniene în Rusia a fost, în perioada retragerii, trecerea râului Berezina (afluent al Niprului), în zilele de 26—29 noiembrie 1812. [n.k.]

atât naratorul cât şi consilierul.

*

Părăsind, în jurul orei nouă seara, înălţimile satului Studzianka, pe care-l apărase toată ziua de 28 noiembrie 1812, mareşalul Victor îşi lăsă pe poziţie vreo mie de oameni însărcinaţi să apere până-n ultima clipă singurul pod nevătămat dintre cele două construite pe Berezina. Această ariergardă se sacrificase încercând să salveze o înfiorătoare gloată de întârziaţi amorţiţi de frig, care refuzau cu încăpăţânare să părăsească echipajele armatei. Eroismul generoasei trupe avea să fie însă inutil. Soldaţii care se scurgeau în masă spre malurile Berezinei găseau acolo, din nefericire, o uriaşă cantitate de căruţe, chesoane şi mobilier de tot felul pe care armata fusese obligată să le părăsească, efectuându-şi trecerea în zilele de 27 şi 28 noiembrie. Moştenitori ai unor averi nesperate, aceşti nefericiţi, abrutizaţi de frig, se adăposteau în bivuacurile pustii, distrugeau materialul armatei pentru a-şi construi cabane, făceau focul cu tot ce le cădea sub mână, îmbucătăţeau caii pentru a se hrăni, smulgeau postavul sau coviltirele căruţelor ca să se acopere, şi dormeau în loc să-şi continue drumul şi să treacă domol, în timpul nopţii, această Berezina, pe care o neînchipuită fatalitate o şi făcuse atât de nefastă armatei. Apatia acestor bieţi soldaţi nu poate fi înţeleasă decât de cei care-şi amintesc cum au străbătut acele vaste pustiuri de zăpadă, fără altă băutură decât zăpada, fără alt pat decât zăpada, fără altă perspectivă decât un orizont de zăpadă, fără altă hrană decât zăpada sau câteva sfecle degerate, câţiva pumni de făină sau carne de cal. Sleiţi de foame, de sete, de oboseală şi de somn, nefericiţii ajungeau brusc pe o plajă unde găseau lemne, foc, alimente, nenumărate echipaje părăsite, bivuacuri, în sfârşit, un întreg oraş improvizat. Satul Studzianka fusese

pe de-a-ntregul ciopârţit, împărţit, transportat de pe înălţime la şes. Oricât de jalnică şi de periculoasă ar fi fost această cetate, nenorocirile şi primejdiile le surâdeau oamenilor care nu vedeau înaintea ochilor decât înspăimântătoarele pustiuri ale Rusiei. În sfârşit, devenise un vast spital care n-a avut decât douăzeci de ore de existenţă. Dezgustul de viaţă sau sentimentul unei bunăstări neaşteptate făceau această gloată de oameni inaccesibilă oricărui alt gând decât acela al repausului. Deşi artileria aripii stângi a Rusiei trăgea continuu în îngrămădeala ce se desena ca o pată întinsă, când neagră, când scânteind în mijlocul zăpezii, neostenitele ghiulele nu li se păreau mulţimii amorţite decât o neplăcere în plus. Era ca o furtună ale cărei trăsnete nu speriau pe nimeni, deoarece nu erau sortite decât să atingă ici-colo, muribunzi, bolnavi sau poate morţi. Clipă de clipă soseau grupuri de întârziaţi. Acest soi de cadavre ambulante se risipeau îndată, cerşind din vatră în vatră un adăpost; apoi, respinşi de cele mai multe ori, se regrupau iarăşi pentru a obţine cu forţa ospitalitatea ce le fusese refuzată. Surzi la glasurile câtorva ofiţeri care le preziceau moartea pentru a doua zi, îşi cheltuiau curajul ce le-ar fi trebuit pentru a trece fluviul, construindu-şi un adăpost de o noapte, pregătindu-şi o masă adesea fatală; moartea aceasta care-i aştepta nu li se mai părea un rău, întrucât ea le îngăduia o oră de somn. Rău nu însemna pentru ei decât foamea, setea, frigul. Când nu mai găsiră nici lemne, nici foc, nici cort, nici adăpost, se iscară încăierări cumplite între cei care veneau lipsiţi de toate şi bogaţii care posedau o locuinţă. Cei mai slabi pieriră. În sfârşit, sosi o clipă când unii oameni alungaţi de ruşi nu mai găsiră decât zăpada ca bivuac, şi se culcară în ea ca să nu se mai scoale, încetul cu încetul, puhoiul acesta de fiinţe aproape sleite deveni atât de compact, atât de surd, atât de nesimţitor sau poate atât de fericit, încât mareşalul Victor, care le fusese eroicul apărător ţinând piept la douăzeci de mii de ruşi comandaţi de

Vittgenstein, fu obligat să-şi croiască drum cu forţa prin această pădure de oameni, ca să poată înlesni trecerea peste Berezina unui număr de cinci mii de viteji pe care-i ducea împăratului. Nenorociţii aceştia se lăsau mai degrabă zdrobiţi decât să se mişte, pierind în tăcere, surâzând focurilor stinse şi fără să se mai gândească la Franţa.

Ducele de Bellune ajunse abia la ora zece seara de partea cealaltă a fluviului. Înainte de a se angaja pe podurile care duceau la Zembin, încredinţă soarta ariergardei de la Studzianka lui Eblé, acest salvator al tuturor supravieţuitorilor dezastrului de la Berezina. Era aproape miezul nopţii când marele general, urmat de un ofiţer curajos, îşi părăsi coliba din apropierea podului pentru a contempla spectacolul oferit de tabăra situată între malul Berezinei şi drumul de la Borizof la Studzianka. Tunul ruşilor încetase să mai bubuie; numeroasele focuri care în mijlocul troiene lor de zăpadă abia pâlpâiau luminau ici-colo figuri care nu mai aveau nimic omenesc. Aproape treizeci de mii de bieţi nenorociţi, aparţinând tuturor naţiunilor aruncate de Napoleon asupra Rusiei, se aflau acolo, riscându-şi viaţa cu o brutală inconştienţă.

— Să-i salvăm! zise generalul ofiţerului. Mâine-dimineaţă ruşii vor fi stăpâni pe Studzianka. Va trebui, deci, să dăm foc podului în momentul când vor apărea; aşadar, curaj, prietene! Croieşte-ţi drum până sus. Spune-i generalului Fournier că i-a rămas puţin timp să evacueze poziţia, să străpungă gloata şi să treacă podul. După ce-l vezi pornit la drum, urmează-l. Ia câţiva soldaţi valizi şi arde fără milă bivuacurile, echipajele, chesoanele, căruţele, tot! Alungă oamenii aceia spre pod! Obligă-i pe toţi cei care au două picioare să se refugieze pe malul celălalt. Incendiul este acum ultima noastră scăpare.

Dacă Berthier[5] m-ar fi lăsat să distrug blestematele astea de echipaje, fluviul n-ar fi înghiţit decât pe bieţii mei pontonieri, aceşti cincizeci de eroi, care au salvat armata şi care vor fi uitaţi!

Generalul îşi duse mâna la frunte şi rămase tăcut. Simţea că Polonia va fi mormântul său şi că niciun glas nu se va ridica în favoarea acestor oameni sublimi care-au stat în apă, apa Berezinei, pentru a înfige în albia ei picioarele podului. Unul singur dintre ei mai trăieşte încă sau, ca să fiu mai exact, suferă într-un sat neştiut! Aghiotantul plecă. Generosul ofiţer abia făcu o sută de paşi spre Studzianka, şi generalul Eblé trezi câţiva dintre pontonierii săi suferinzi şi începu opera caritabilă, arzând bivuacurile instalate în jurul podului şi obligându-i astfel să treacă râul Berezina pe toţi cei care dormeau în preajmă. Între timp, tânărul aghiotant ajunsese, nu fără mari greutăţi, la singura casă de lemn rămasă-n picioare din toată Studzianka.

— Baraca asta este aşadar chiar plină, camarade? se adresă el unui om pe care-l zări afară.

— Dacă intri înseamnă că eşti într-adevăr o cătană isteaţă, răspunse ofiţerul fără să se întoarcă şi fără să înceteze să lovească cu sabia în lemnul casei.

— Tu eşti, Philippe? zise aghiotantul, recunoscând glasul unuia dintre prietenii săi.

— Da, ah! Tu eşti bătrâne, răspunse domnul de Sucy privind spre aghiotant, care, ca şi el, n-avea decât douăzeci şi trei de ani. Te credeam de partea cealaltă a râului ăstuia blestemat. Ai venit să ne aduci prăjituri şi dulciuri pentru desert? Vei fi bine primit, adăugă el sfârşind de despuiat scoarţa de lemn pe care i-o dădu, în chip de uruială, calului său.

— Îl caut pe comandantul tău ca să-l previn, din partea generalului Eblé, s-alerge spre Zembin. Abia dacă mai aveţi răgazul să străpungeţi masa asta de cadavre căreia

[5] *Berthier (Louis-Alexandre)* – mareşal al Franţei sub Napoleon I (1753—1815). [n.k]

îi voi da foc îndată, ca s-o oblig să se deplaseze.

— Aproape că m-ai încălzit, vestea ta mă face să asud. Trebuie să salvez doi prieteni. Ah! Fără aceste două balasturi, dragul meu, aş fi fost de mult mort. Pentru ei îmi îngrijesc calul, şi nu-l mănânc. Fie-ţi milă, n-ai vreo coajă de pâine? Sunt treizeci de ore de când n-am băgat nimic în burtă, şi m-am zbătut ca un turbat pentru a păstra picul de căldură şi de curaj care mi-au mai rămas.

— Bietul meu Philippe! N-am nimic, chiar nimic. Dar generalul dumitale e-aici?

— Nu încerca să intri! Şopronul ăsta conţine răniţii noştri. Urcă mai sus! Ai să vezi, la dreapta ta, un fel de cocină de porci, acolo-i generalul! Adio, viteazule. Dacă vreodată vom mai dansa pe un parchet la Paris...

Nu-şi termină vorba. Crivăţul suflă în clipa aceea cu atâta perfidie, încât aghiotantul plecă pentru a nu degera, iar buzele maiorului Philippe înţepeniră. Curând se lăsă tăcerea. Nu era întreruptă decât de gemetele din casă şi de zgomotul surd făcut de calul domnului de Sucy, rumegând, de foame şi de furie, scoarţa îngheţată a copacilor din care era construită baraca. Maiorul îşi vârî din nou sabia în teacă, apucă iute hăţul preţiosului animal pe care reuşise să-l păstreze, şi-l lipsi, în ciuda rezistenţei acestuia, de jalnica hrană pe care părea c-o devorează.

— La drum! Bichette, la drum! Numai tu, frumoaso, o poţi salva pe Stephanie. Haide, mai târziu ne va fi îngăduit să ne odihnim, să murim, desigur.

Înfăşurat într-o şubă căreia-i datora supravieţuirea şi energia, Philippe o luă la goană izbind cu picioarele zăpada întărită ca să-şi menţină căldura. Abia făcu vreo cinci sute de paşi că zări un foc uriaş pe locul unde, dimineaţa, îşi lăsase trăsura în grija unui bătrân soldat. O nelinişte cumplită puse stăpânire pe el. Ca toţi aceia care, în această derută, erau dominaţi de un curaj nemăsurat, găsi în el forţa necesară pentru a-şi salva prietenii, forţă pe care n-ar fi avut-o pentru a se salva pe sine. Ajunse

îndată lângă o cută formată de teren, în adâncul căreia pusese la adăpost de ghiulele o tânără femeie, tovarăşa sa de copilărie şi bunul său cel mai de preţ!

La câţiva paşi de trăsură, vreo treizeci de întârziaţi erau reuniţi în jurul unui foc uriaş pe care-l întreţineau aruncând în el scânduri, acoperişuri de chesoane, roţi şi bucăţi de căruţe. Soldaţii aceştia erau, cu siguranţă, ultimii veniţi din toţi aceia care, începând cu larga brazdă descrisă de teren la poalele satului Studzianka şi până la râul fatal, formau parcă un ocean de capete, de focuri, de barăci, o mare vie agitată de curenţi aproape insesizabili şi din care se înălţa un freamăt surd, întretăiat uneori de ţipete cumplite. Împinşi de foame şi de deznădejde, nefericiţii aceştia atacaseră probabil cu forţa trăsura. Bătrânul general şi tânăra femeie pe care-i găsiseră culcaţi pe zdrenţe, înfăşuraţi în mantăi şi şube, zăceau acum chirciţi în faţa focului. Una dintre portierele trăsurii era spartă. Îndată ce oamenii aşezaţi în jurul focului auziră paşii calului şi ai maiorului, se desprinse dintre ei un strigăt turbat provocat de foame.

— Un cal! Un cal!

Glasurile deveniră un singur glas.

— La o parte! Păzea! strigară doi sau trei soldaţi, ochind calul.

Philippe se postă în faţa animalului zicând:

— Ticăloşilor! Vă arunc pe toţi în foc. Sunt destui cai morţi sus, pe deal. Duceţi-vă şi-i luaţi.

— Mare şarlatan şi ofiţerul ăsta! Unu, doi... te dai în lături? se auzi un grenadier voinic. Nu! Ei bine, atunci cum ţi-este voia.

Un strigăt de femeie domină detunătura. Philippe, din fericire, nu era atins; dar Bichette, care căzuse, se zbătea cu moartea; trei oameni săriră şi-o dădură gata cu lovituri de baionetă.

— Canibali! Daţi-mi măcar voie să iau pătura şi pistoalele, zise Philippe deznădăjduit.

— Pistoalele da, răspunse grenadierul. Cât despre

cuvertură, iată un infanterist care de două zile *n-a băgat nimic la cutie* şi care tremură în zdrenţele lui subţiri. Este generalul nostru.

Philippe nu mai zise nimic, văzând un bărbat cu încălţămintea uzată, cu pantalonii găuriţi în zeci de locuri, neavând pe cap decât un biet chipiu de poliţist acoperit de chiciură. Se grăbi să-şi ia pistoalele. Cinci oameni aduseră iapa în faţa focului şi începură s-o taie cu tot atâta dibăcie, cât ar fi avut ucenicii unei măcelării din Paris. Bucăţile erau desprinse cu o iuţeală uimitoare şi aruncate pe jar. Maiorul se duse să se aşeze lângă femeia care scosese ţipătul de groază recunoscându-l; o găsi imobilă, aşezată pe o pernă din trăsură şi încălzindu-se; ea îl privi în tăcere, fără să-i zâmbească. Philippe îl observă atunci lângă el pe soldatul căruia-i încredinţase paza trăsurii; bietul om era rănit. Atacat de mai mulţi, cedase în cele din urmă, dar ca un câine care a apărat până-n ultima clipă cina stăpânului său, îşi luase partea sa de pradă şi-şi făcuse un fel de manta dintr-un cearşaf alb. În momentul acela era preocupat să-şi întoarcă pe jar o bucată din iapă, iar maiorul văzu pe chipul lui bucuria pricinuită de pregătirile ospăţului. Contele de Vandières, căzut de vreo trei zile într-o stare de ramolisment, stătea pe o pernă alături de soţia sa şi privea ţintă la flăcările a căror căldură începea să-i risipească amorţeala. Sosirea lui Philippe şi primejdia înfruntată de acesta nu-l emoţionaseră mai mult decât încăierarea în urma căreia îi fusese prădată trăsura. La început, Sucy luă mâna tinerei contese ca pentru a-i mărturisi dragostea şi a-i exprima durerea că o vedea redusă la cea mai cumplită mizerie; rămase însă tăcut lângă ea, aşezat pe un morman de zăpadă care şiroia topindu-se, şi cedă chiar şi el fericirii de a se încălzi, uitând de primejdie, uitând de tot. Chipul său căpătă, fără să vrea, o expresie de bucurie aproape prostească, şi aşteptă cu nerăbdare ca felia de iapă dată soldatului său să fie friptă. Mirosul cărnii arse pe jar îi

aţâţa foamea, iar foamea îl făcea să uite de inimă, de curaj, de iubire. Toţi oamenii care împrejmuiau focul îşi împărţiseră păturile, pernele, blănurile, rochiile, veşmintele bărbăteşti şi femeieşti aparţinând contelui, contesei şi maiorului. Philippe se întoarse să vadă dacă se mai putea folosi de ladă. La lumina flăcărilor zări aurul, diamantele, argintăria, risipite fără ca nimeni să se fi gândit să-şi însuşească cea mai mică părticică. Fiecare dintre indivizii reuniţi de hazard în jurul acestui foc păstra o tăcere care avea în ea ceva înfiorător şi nu făcea decât ceea ce considera necesar pentru binele propriu. Mizeria aceasta era grotescă. Feţele, descompuse de frig, erau unse cu un strat de noroi peste care lacrimile trasau de la colţul ochilor până-n josul obrajilor o dâră, dezvăluind grosimea acestei măşti. Murdăria bărbilor lor lungi îi făcea pe aceşti soldaţi şi mai hidoşi. Unii erau înfăşuraţi în şaluri femeieşti, alţii purtau pături de cal, cuverturi noroioase, zdrenţe pline de chiciură care se topea; câţiva erau încălţaţi într-un picior cu o cizmă, iar în celălalt cu o gheată; în sfârşit, nu era nimeni al cărui veşmânt să nu pară de o ciudăţenie hilară. În faţa unor lucruri atât de hazlii, aceşti oameni rămâneau gravi şi întunecaţi. Liniştea nu era întreruptă decât de pârâitul lemnelor, de pocnetul flăcărilor, de murmurul îndepărtat al campamentului şi de loviturile de sabie cu care cei mai înfometaţi izbeau în coapsa Bichettei pentru a-i smulge cele mai bune bucăţi. Câţiva nefericiţi, mai istoviţi decât ceilalţi, dormeau, iar dacă vreunul dintre ei se rostogolea în foc, nimeni nu-l ridica. Aceşti logicieni severi gândeau că dacă omul nu era mort, arsura trebuia să-l avertizeze să se aşeze într-un loc mai comod. Dacă nefericitul se trezea în foc şi pierea, nimeni nu-l plângea. Unii soldaţi se priveau ca pentru a-şi justifica propria nepăsare prin indiferenţa celorlalţi. Tânăra contesă avu de două ori parte de acest spectacol şi rămase mută. Când câteva dintre bucăţile puse pe cărbuni se fripseră, fiecare-şi potoli foamea cu clefăitul acela care, la animale, ni se

pare dezgustător.

— E pentru prima oară când am văzut treizeci de infanterişti pe-un singur cal, zise grenadierul care ucisese iapa.

Fusese singura glumă atestând spiritul naţional.

Curând, cea mai mare parte dintre aceşti bieţi soldaţi se înfăşurară în veşmintele lor, se aşezară pe scânduri, pe tot ce-i putea feri de contactul cu zăpada, şi adormiră fără să le pese de ziua următoare. După ce maiorul se încălzi şi după ce-şi potoli foamea, o invincibilă nevoie de somn îi apăsă pleoapele. În intervalul destul de scurt cât dură lupta cu somnul, o contemplă pe tânăra femeie care, întorcându-şi faţa spre foc ca să doarmă, lăsa să i se vadă ochii închişi şi o parte a frunţii; era înfăşurată într-o şubă îmblănită şi o manta groasă de dragon; capul i se sprijinea pe o pernă pătată de sânge; căciula de astrahan, menţinută cu o basma legată pe sub gât, îi ferea faţa de frig atât cât era cu putinţă; îşi ascunsese picioarele sub manta. Cum stătea aşa, ghemuită ca un covrig, nu semăna, într-adevăr, cu nimic. Era cea din urmă dintre vivandiere? Era femeia aceea încântătoare, gloria unui iubit, regina balurilor pariziene? Vai, nici măcar ochiul celui mai devotat prieten al ei nu desluşea vreo urmă de feminitate în grămada asta de rufe şi de zdrenţe. Iubirea pierise sub flagelul frigului, în inima unei femei. Prin vălurile dese pe care cel mai irezistibil dintre toate somnurile le aşternea peste ochii maiorului, el nu-i mai vedea nici pe soţ, nici pe soţie decât ca două puncte. Flăcările focului, trupurile întinse pe jos, frigul cumplit care vuia la trei paşi de o căldură efemeră, totul era vis. Un gând hărţuitor îl înspăimânta pe Philippe: „Dacă adorm, vom muri cu toţii; nu vreau să dorm”, îşi zicea. Dormea. Strigăte cumplite şi o explozie îi treziră pe domnul de Sucy după o oră de somn. Sentimentul datoriei, primejdia care-i ameninţa prietena îi năpădiră brusc inima. Scoase un ţipăt semănând cu un răget. El şi

soldatul său erau singurii în picioare. Văzură o mare de foc care decupa în faţa lor, în negura nopţii, o mulţime de oameni, devorând bivuacurile şi barăcile; auziră ţipete de deznădejde, urlete; zăriră mii de figuri îndurerate şi feţe pline de furie. În mijlocul acestui infern, o coloană de soldaţi îşi croia drum spre pod, între două şiruri de cadavre.

— Este ariergarda noastră care se retrage, exclamă maiorul. S-a dus orice nădejde.

— Ţi-am salvat trăsura, Philippe, zise un glas prietenos.

Întorcându-se, Sucy îl recunoscu la lumina flăcărilor pe tânărul aghiotant.

— Ah! Totul este pierdut, răspunse maiorul. Mi-au mâncat calul. Şi apoi, cum să-l fac să meargă pe ramolitul ăsta de general şi pe nevastă-sa?

— Ia un tăciune, Philippe, şi ameninţă-i!

— S-o ameninţ pe contesă?

— Adio, strigă aghiotantul. Abia dacă mai apuc să trec râul ăsta nenorocit, şi trebuie! Am o mamă în Franţa! Ce noapte! Gloata asta preferă să rămână-n zăpadă, iar majoritatea nefericiţilor ăstora se lasă arşi decât să se trezească. Este ora patru, Philippe! Peste două ore, ruşii vor începe să se agite. Te asigur că vei vedea a doua oară Berezina încărcată de cadavre. Philippe, gândeşte-te la tine! Nu mai ai cal, n-ai cum s-o duci pe contesă; aşa că vino cu mine, mai zise el, prinzându-l de braţ.

— Dragă prietene, s-o părăsesc pe Stephanie…

Maiorul o înhăţă pe contesă, o ridică în picioare şi-o zgâlţâi cu asprimea omului deznădăjduit, obligând-o să se trezească; ea îl privea cu ochi ficşi şi morţi.

— Trebuie să mergem, Stephanie, sau vom muri aici.

Drept orice răspuns, contesa încerca să se lase la pământ ca să doarmă. Aghiotantul luă un tăciune şi îl agită prin faţa lui Stephanie.

— S-o salvăm, fără voia ei! strigă Philippe ridicând-o şi ducând-o în trăsură.

Se întoarse implorând ajutorul prietenului său. Amândoi

îl luară în braţe pe bătrânul general, fără să ştie dacă era mort sau viu, şi îl aşezară lângă nevastă-sa. Maiorul rostogoli cu piciorul pe fiecare dintre oamenii care zăceau pe pământ, luă înapoi tot ceea ce prădaseră, îngrămădi toate boarfele astea peste cei doi soţi şi azvârli într-un colţ al trăsurii câteva bucăţi fripte din iapa sa.

— Acum, ce-ai de gând să faci? îl întrebă aghiotantul.

— S-o trag, zise maiorul.

— Eşti nebun!

— Ai dreptate, spuse Philippe încrucişându-şi braţele la piept.

Brusc, îl străfulgeră o idee deznădăjduită.

— Ţie, zise el, apucând braţul valid al soldatului său, ţi-o încredinţez pentru o oră! Gândeşte-te că mai degrabă mori decât să laşi să se apropie pe oricine-o fi de trăsura aceasta.

Maiorul luă diamantele contesei, le ţinu într-o mână, trase cu cealaltă sabia şi începu să izbească furios în oamenii care dormeau şi pe care-i considera a fi cei mai curajoşi, reuşind să trezească pe grenadierul voinic şi pe încă doi oameni al căror grad îi era cu neputinţă să-l recunoască.

— Ne-am dus pe copcă, le zise el.

— O ştiu şi eu, răspunse grenadierul, dar mi-este totuna.

— Ei bine, moarte pentru moarte, dar nu-i mai bine să-ţi dai viaţa pentru o femeie frumoasă şi să încerci să mai revezi Franţa?

— Mai bine dorm, zise altul rostogolindu-se-n zăpadă şi dacă continui să nu-mi dai pace, domnule maior, îţi bag spada-n burtă.

— Despre ce-i vorba, domnule ofiţer? întrebă grenadierul; omul ăsta e beat. Este un parizian; ăştia ţin să-şi respecte tabieturile.

— Ăsta va fi al tău, viteazule grenadier! exclamă maiorul arătându-i un şirag de diamante, dacă vrei să mă

urmezi şi să te lupţi ca un turbat. Ruşii sunt la zece minute de drum; au cai, aşa că ne năpustim asupra primei lor baterii şi punem mâna pe două mârţoage.

— Dar santinelele, domnule maior?

— Sunt ale unora dintre noi trei, răspunse el soldatului.

Se întrerupse; privi spre aghiotant:

— Vii şi tu, Hippolyte, nu-i aşa?

Hippolyte consimţi printr-un semn din cap.

— Unul dintre noi, reluă maiorul, se va ocupa de santinelă. De altfel, poate că dorm şi ei, blestemaţii ăştia de ruşi.

— De acord, maiorule, eşti un viteaz! Dar mă vei lua şi pe mine în hodoroaga ta? zise grenadierul.

— Da, numai să nu-ţi laşi pielea acolo, sus. În caz că mor, Hyppolyte, şi tu, grenadiere, spuse maiorul adresându-se celor doi tovarăşi ai săi, făgăduiţi-mi că veţi avea grijă de contesă, ca să scape cu viaţă.

— Am înţeles, zise grenadierul.

Se îndreptară către linia rusă, spre bateriile care trăseseră cu atâta cruzime în gloata nenorociţilor zăcând pe malul râului. La câteva minute după plecarea lor, galopul a doi cai răsună pe zăpadă şi bateria trezită trimitea ghiulele care zburau peste capetele celor adormiţi; paşii cailor erau atât de precipitaţi încât ai fi zis că auzi nişte fierari bătând nicovala. Generosul aghiotant pierise. Grenadierul voinic era teafăr şi nevătămat. Apărându-şi prietenul, Philippe primise o lovitură de baionetă în umăr; cu toate astea se agăţase cu disperare de coama calului, strângându-l atât de tare între coapse, încât animalul era prins ca-ntr-un cleşte.

— Slavă Domnului! strigă maiorul regăsindu-şi soldatul nemişcat şi caleaşca la locul ei.

— Dacă eşti drept, domnule ofiţer, îmi faci rost de o decoraţie. Am luptat ca nişte lei-paralei şi cu spada, şi cu pistolul, aşa-i?

— Şi încă n-am făcut nimic. Haidem să înhămăm caii. Ţine frânghiile astea.

— Nu sunt destule.

— Atunci, grenadiere, pune mâna pe adormiţii ăştia şi foloseşte-le şalurile şi rufăria…

— Ptiu drace! Şmecherul ăsta e mort! strigă grenadierul despuindu-l pe primul. La naiba! Au murit toţi!

— Toţi?

— Da, toţi! Carnea de cal este indigestă, zice-se, când o mănânci pe zăpadă.

Vorbele astea îl cutremurară pe Philippe. Frigul se înteţise.

— Dumnezeule, să pierd o femeie pe care-am mai salvat-o de douăzeci de ori!

Maiorul o zgâlţâi pe contesă, strigând:

— Stephanie, Stephanie!

Tânăra femeie deschise ochii.

— Doamnă! Suntem salvaţi!

— Salvaţi? repetă ea căzând din nou.

Cu chiu, cu vai, caii fură înhămaţi. Maiorul, cu sabia în mâna nevătămată, cu hăţurile în cealaltă, înarmat cu pistoale, urcă pe unul dintre cai, iar grenadierul, pe celălalt. Bătrânul soldat, ale cărui picioare degeraseră, fusese zvârlit de-a curmezişul trăsurii, peste general şi peste contesă. Stârniţi cu împunsături de sabie, caii traseră echipajul cu un soi de furie la şes, unde pe maior îl aşteptau o mulţime de dificultăţi. Curând îi fu cu neputinţă să înainteze fără să rişte să strivească bărbaţi, femei, ba chiar copii adormiţi, toţi refuzând să se mişte când grenadierul îi trezea. Zadarnic domnul de Sucy căuta drumul pe care ariergarda şi-l croise mai înainte prin mijlocul acestui puhoi, dar care se ştersese cum se şterge dâra vaporului pe mare; nu mergea decât la pas, cel mai adesea oprit de soldaţii care-l ameninţau că-i omoară caii.

— Vreţi să ajungeţi? îl întrebă grenadierul.

— Cu preţul întregii mele vieţi, cu preţul lumii întregi,

răspunse maiorul.

— Atunci, daţi-i drumul. Nu poţi face omletă fără să spargi ouăle.

Şi grenadierul gardei dădu bice cailor trecând peste trupurile omeneşti, însângeră roţile, răsturnă bivuacurile, trasând o dublă brazdă de morţi peste câmpia de capete. Dar să nu-l condamnăm, întrucât n-a încetat o clipă să zbiere cât îl ţinea gura:

— La o parte, hoiturilor!

— Bieţii de ei! exclamă maiorul.

— Aiurea! Ori noi, ori frigul, ori ghiulelele! răspunse grenadierul împungând caii cu vârful ascuţit al baionetei sale.

O catastrofă care-ar fi putut să li se întâmple cu mult mai înainte şi pe care doar un noroc fără egal îi salvase până atunci, le stăvili brusc înaintarea. Trăsura se răsturnă.

— Mă aşteptam la aşa ceva, exclamă neînfricatul grenadier. Oh! oh! Camaradul a murit.

— Bietul Laurent, zise maiorul.

— Laurent? Nu era cumva din Regimentul 5 Vânători?

— Ba da.

— E văru-meu. Ptiu drace! Căţeaua asta de viaţă nu-i atât de fericită ca s-o regreţi în vremuri ca astea.

Trăsura nu fu îndreptată, caii nu fură deshămaţi fără o pierdere de timp uriaşă, ireparabilă. Izbitura fusese atât de puternică, încât tânăra contesă, trezită şi smulsă din amorţeală din cauza şocului, se debarasă de veşminte şi se ridică.

— Philippe, unde suntem? întrebă ea cu glas blând, privind împrejuru-i.

— La cinci sute de paşi de pod. Vom trece peste Berezina. De partea cealaltă a râului, Stephanie, n-o să te mai necăjesc, te voi lăsa să dormi, vom fi în siguranţă, vom ajunge liniştiţi la Wilna. Să dea Dumnezeu să nu afli niciodată cât a costat viaţa ta!

— Eşti rănit?

— Un fleac.

Ceasul dezastrului sunase. Tunul ruşilor vestea ziua. Stăpâni pe Studzianka, ei trăsneau acum câmpia; şi la primele licăriri ale dimineţii maiorul zări coloanele lor mişcându-se şi grupându-se pe înălţime. Un strigăt de alarmă se înălţă din sânul mulţimii, care se ridică brusc în picioare. Fiecare înţelesese în mod instinctiv pericolul, şi toţi se îndreptară spre pod ca unduirea unul val. Ruşii coborau cu iuţeala pârjolului. Bărbaţi, femei, copii, cai, totul se scurgea spre pod. Din fericire, maiorul şi contesa se aflau încă destul de departe de mal. Generalul Eblé tocmai dăduse foc picioarelor podului de pe celălalt dâmb. În ciuda avertismentelor date celor care năvăleau peste puntea salvatoare, nimeni nu vru să dea înapoi. Nu numai că podul se prăbuşi încărcat de oameni, dar impetuozitatea talazului de oameni lansaţi spre ţărmul fatal era atât de puternică, încât o masă de oameni căzu în râu, ca o avalanşă. Nu se auzi niciun strigăt, ci zgomotul surd al unei pietre prăvălite în apă; apoi Berezina se acoperi de cadavre. Mişcarea înapoi a celor care se retrăseseră spre şes ca să scape de moarte fu atât de violentă şi ciocnirea dintre ei şi cei ce mergeau înainte atât de cumplită, încât un mare număr de oameni muriră sufocaţi. Contele şi contesa de Vandières îşi datorară viaţa trăsurii. După ce zdrobiseră, striviseră cu copitele o mulţime de muribunzi, caii pieriră la fel de zdrobiţi, călcaţi în picioare de vârtejul de oameni năvălind spre pod. Maiorul şi grenadierul îşi găsiseră salvarea în propria lor forţă. Ucideau ca să nu fie ucişi. Uraganul acesta de feţe omeneşti, acest flux şi reflux al trupurilor animate de aceeaşi mişcare, avu ca rezultat pustiirea pentru câteva clipe a malului Berezinei. Mulţimea se retrăsese spre şes. Dacă vreo câţiva se aruncară în valuri de pe înaltul taluzului, o făcură mai puţin în speranţa de a ajunge la celălalt mal care, pentru ei, însemna Franţa, cât pentru a evita deşerturile Siberiei. Deznădejdea deveni

un scut pentru câţiva inşi curajoşi. Un ofiţer sări din sloi în sloi până la malul opus: un soldat se căţără în mod miraculos pe un morman de cadavre şi de sloiuri. Această uriaşă mulţime înţelese, în cele din urmă, că ruşii nu vor ucide douăzeci de mii de oameni fără arme, rebegiţi, prostiţi, care nu se apărau, şi fiecare îşi aştepta soarta cu o cumplită resemnare Atunci, maiorul, grenadierul, bătrânul şi soţia sa rămaseră singuri, la câţiva paşi de locul unde era podul. Stăteau acolo, toţi patru, în picioare, cu ochii secătuiţi, tăcuţi, înconjuraţi de o masă de morţi. Câţiva soldaţi nevătămaţi, câţiva ofiţeri cărora împrejurarea le reda toată energia, li se alăturară. Grupul acesta destul de strâns număra vreo cincizeci de oameni. Maiorul zări la o depărtare de două sute de paşi ruinele podului făcut pentru căruţe şi care se năruise cu două zile în urmă.

— Să construim o plută, strigă el.

Nu-şi sfârşi bine vorba că întreg grupul alergă spre rămăşiţe. O mulţime de oameni începură să adune crampoane de fier, să caute scânduri de lemn, frânghii, în sfârşit toate materialele necesare construirii unei plute. Vreo douăzeci de soldaţi şi de ofiţeri înarmaţi alcătuiră o gardă comandată de maior pentru a proteja lucrătorii de asalturile disperate pe care le-ar fi putut încerca mulţimea, ghicindu-le intenţia. Sentimentul libertăţii care însufleţeşte prizonierii şi le inspiră miracole nu se poate compara cu cel care îi punea în mişcare acum pe nefericiţii de francezi.

— Vin ruşii! Vin ruşii! strigau către lucrători cei care-i apărau.

Iar lemnele trosneau, pluta creştea în lărgime, în înălţime, în adâncime. Generali, soldaţi, colonei, toţi se încovoiau sub greutatea roţilor, a fiarelor, a funiilor, a scândurilor: era o imagine reală a construirii arcei lui Noe. Tânăra contesă, aşezată lângă soţul ei, contempla spectacolul cu regretul că nu putea contribui cu nimic la această muncă; ajuta totuşi la făcutul nodurilor pentru

consolidarea parâmelor. În sfârşit, pluta fu isprăvită. Patruzeci de oameni o aruncară în apele râului, în timp ce vreo zece soldaţi ţineau frânghiile care trebuiau să ajute la prinderea de mal. Îndată ce constructorii îşi văzură ambarcaţiunea plutind pe Berezina, se aruncară în ea de pe înălţimea taluzului, cu un cumplit egoism. Maiorul, temându-se de furia acestei prime mişcări, îi ţinea pe Stephanie şi pe general de mână; dar se înfioră văzând ambarcaţiunea neagră de lume şi oamenii înghesuindu-se deasupra ca spectatorii la parterul unui teatru.

— Sălbaticilor! strigă el, eu v-am dat ideea să facem pluta; eu v-am salvat, şi voi îmi refuzaţi un loc.

O rumoare confuză ţinu loc de răspuns. Oamenii aflaţi la marginea plutei, înarmaţi cu prăjini pe care le sprijineau în taluz, împingeau cu furie ambarcaţiunea pentru a o îndrepta spre celălalt mal şi a o face să spintece sloiurile şi cadavrele omeneşti.

— Afurisiţilor! v-am dat vânt în apă şi voi nu-i primiţi pe maior şi pe tovarăşii lui! strigă grenadierul, care-şi ridică sabia, împiedicându-le plecarea şi obligându-i să-şi strângă rândurile, în ciuda strigătelor cumplite.

— O să cad! Cad! strigau cei de lângă el. Daţi-i drumul! Înainte!

Maiorul îşi privea cu ochii uscaţi iubita, care-şi înălţase privirea spre cer cu un sentiment de resemnare sublimă.

— Voi muri cu tine! zise ea.

Situaţia oamenilor instalaţi pe plută avea în ea ceva comic. Deşi scoteau răgete cumplite, niciunul dintre ei nu îndrăznea să ţină piept grenadierului; căci erau atât de înghesuiţi, încât era de ajuns să împingă o singură persoană ca să răstoarne totul. Simţind primejdia, un căpitan încercă să se descotorosească de soldat, care însă observă mişcarea ostilă a ofiţerului, îl înşfăcă, şi-l zvârli în apă, strigându-i:

— Aşa, răţoiule, vrei apă! Poftim, bea!

— Am două locuri! strigă el. Haide, maiorule, aruncă-ne

femeiuşca şi vino! Lasă-l pe ramolitul ăla care mâine va crăpa.

— Grăbiţi-vă, strigă un glas compus dintr-o sută de glasuri.

— Haide, maiorule. Oamenii mârâie şi au dreptate.

Contele de Vandières îşi lepădă veşmintele de deasupra şi se ridică în picioare, în uniforma sa de general.

— Să-l salvăm pe conte, strigă Philippe.

Stephanie strânse mâna prietenului, se aruncă la pieptu-i şi îl sărută cu o îmbrăţişare cumplită.

— Adio! zise ea.

Se înţeleseseră. Contele de Vandières îşi regăsi forţa şi prezenţa de spirit ca să sară în îmbarcaţiunea unde Stephanie îl urmă, după ce-i aruncă o ultimă privire lui Philippe.

— Maiorule, vrei locul meu? Nu-mi pasă de viaţă, strigă grenadierul. N-am nici nevastă, nici copil, nici mamă.

— Ţi-i încredinţez, strigă maiorul arătând spre conte şi soţia sa.

— Fii liniştit, îi voi păzi ca pe ochii din cap.

Pluta fu lansată cu atâta violenţă către malul opus celui pe care Philippe stătea imobil, încât atingând pământul izbitura zdruncină totul. Contele, aflat la margine, se rostogoli în râu. În clipa în care căzu, un sloi îi reteză ţeasta şi o zvârli departe ca pe o ghiulea.

— Hei! Maiorule! strigă grenadierul.

— Adio, strigă o femeie.

Philippe de Sucy căzu amorţit de groază, doborât de frig, de părere de rău şi de oboseală.

*

— Biata mea nepoată înnebunise, adăugă doctorul după un moment de tăcere. Ah! Domnule, reluă el apucând mâna domnului d’Albon, ce cumplită a fost viaţa pentru această femeie, atât de tânără, atât de delicată!

După ce, printr-o mare nefericire, fusese smulsă de lângă acel grenadier de gardă, numit Fleuriot, a fost târâtă timp de doi ani în spatele armatei, jucăria unei gloate de ticăloşi. Mergea, mi s-a spus, cu picioarele goale, aproape dezbrăcată, rămânând luni de zile fără îngrijiri, fără hrană; ba reţinută în spitale, ba alungată ca un animal. Numai Dumnezeu ştie nenorocirile îndurate de nefericita asta, supravieţuind totuşi. Când părinţii ei care o credeau moartă îşi împărţeau aici succesiunea, ea se afla într-un orăşel din Germania, închisă într-o casă de nebuni. În 1816, grenadierul Fleuriot o recunoscu într-un han din Strasbourg, unde tocmai sosise după ce evadase din închisoarea aceea.

Câţiva ţărani îi povestiră grenadierului cum trăise contesa o lună întreagă într-o pădure, şi cum o hăituiseră ei ca să pună mâna pe ea, fără să izbutească. Eu mă aflam atunci la câteva leghe de Strasbourg. Auzind vorbindu-se despre o fată sălbatică, am simţit dorinţa să verific faptele acestea ieşite din comun care ofereau subiectul unor poveşti ridicole. Mare surpriză recunoscând-o pe contesă! Fleuriot mi-a spus tot ce ştia despre jalnica întâmplare. L-am adus pe bietul om împreună cu nepoată-mea în Auvergne, unde-am avut nenorocirea să-l pierd. Avea o oarecare autoritate asupra doamnei de Vandières. Doar el izbutea s-o facă să se îmbrace. *Adio!* Cuvântul acesta care, pentru ea, reprezintă tot graiul, îl rostea pe vremuri destul de rar. Fleuriot încercase să reînvie în ea unele idei; dar a eşuat şi n-a reuşit decât s-o determine să pronunţe ceva mai des această vorbă tristă. Grenadierul ştia s-o distreze şi să-i găsească o preocupare jucându-se cu ea; şi prin el, nutream speranţa…

Unchiul lui Stephanie tăcu o clipă.

— Aici, reluă el, a întâlnit altă fiinţă cu care pare că se înţelege. Este o ţărancă nătângă, care, în ciuda urâţeniei şi a prostiei s-a îndrăgostit de un zidar. Zidarul voise s-o

ia de nevastă, deoarece ea posedă câteva pogoane de pământ. Biata Geneviève a fost timp de un an cea mai fericită făptură din univers. Se gătea, mergea duminică la bal împreună cu Dallot, înţelegea iubirea; era loc în sufletul ei şi în mintea ei pentru un sentiment. Dallot însă s-a răzgândit. A găsit o fată cu mintea întreagă şi cu două pogoane de pământ mai mult decât avea Geneviève. Dallot a părăsit-o, deci, pe Geneviève. Biata fiinţă a pierdut şi picul de inteligenţă pe care i-l dezvăluise dragostea şi nu mai ştie decât să pască vacile sau să cosească iarba. Nepoata mea şi această sărmană fată sunt, într-un fel, unite prin lanţul invizibil al destinului lor comun şi prin sentimentul care le-a pricinuit nebunia. Vedeţi? zise unchiul lui Stephanie, conducându-l pe marchizul d'Albon la fereastră.

Magistratul o zări, într-adevăr, pe frumoasa contesă aşezată pe pământ, în poalele lui Geneviève. Ţăranca, în mână cu un uriaş pieptene de os, se străduia să descurce pletele lungi şi negre ale lui Stephanie, care stătea blândă, scoţând ţipete înăbuşite al căror accent presupunea o plăcere instinctivă. Domnul d'Albon se cutremură observând totala uitare de sine şi nepăsarea animalică a contesei, trădând o totală lipsă de sensibilitate.

— Philippe! Philippe! exclamă el, nenorocirile trecute nu sunt nimic. Oare să nu mai fie nicio speranţă?

Bătrânul doctor îşi înălţă ochii spre ceruri.

— Adio, domnule, zise domnul d'Albon strângând mâna bătrânului. Prietenul meu mă aşteaptă; veţi veni să-l vedeţi cât mai curând, nu?

— Aşadar este chiar ea! exclamă Sucy, auzind primele cuvinte ale marchizului d'Albon. Ah! Tot nu-mi venea să cred, adăugă, lăsând să-i cadă câteva lacrimi din ochii negri, a căror expresie era de obicei severă.

— Da, este contesa de Vandières, răspunse magistratul.

Colonelul se ridică brusc şi se grăbi să se îmbrace.

— Ei! Ce faci, Philippe, zise magistratul uluit, ţi-ai pierdut minţile?

— Dar nu mă mai doare nimic, răspunse simplu colonelul. Ştirea asta mi-a alinat toate durerile. Şi ce boală s-ar mai putea face simţită, când mă gândesc la Stephanie? Plec la Bons-Hommes s-o văd, să-i vorbesc, s-o vindec. Este liberă. Ei bine, fericirea ne va surâde, iar de nu, înseamnă că nu există providenţă. Crezi oare că biata femeie m-ar putea auzi fără să-şi recapete minţile?

— Te-a văzut deja şi nu te-a recunoscut, îi răspunse blând magistratul care, dându-şi seama de speranţa exaltată a prietenului său, încerca să-i insufle unele îndoieli salvatoare.

Colonelul tresări, dar începu să zâmbească, schiţând o uşoară expresie de neîncredere. Nimeni nu îndrăzni să se împotrivească intenţiilor colonelului.

În câteva ceasuri, fu instalat în fosta stăreţie, alături de doctor şi de contesa de Vandières.

— Unde-i ea? exclamă el sosind.

— Linişte! răspunsese unchiul lui Stephanie. Doarme. Este aici, priviţi-o.

Philippe o văzu pe biata nebună ghemuită la soare, pe o bancă. Capul îi era ocrotit împotriva fierbinţelii aerului de o pădure de păr răsfirat peste faţă; braţele îi atârnau cu graţie până-n pământ; trupul zăcând avea poziţia elegantă a unei căprioare, picioarele erau strânse sub ea, fără efort; sânul i se ridica în intervale egale; pielea sa, tenul său aveau albul acela al porţelanului pe care-l admirăm atâta pe chipurile transparente ale copiilor. Imobilă, alături de ea, Geneviève ţinea în mână o ramură pe care Stephanie se urcase cu siguranţă s-o rupă din cel mai înalt vârf al unui plop, şi nătânga agita uşor frunzişul acesta deasupra tovarăşei ei adormite, ca să alunge muştele şi să răcorească atmosfera. Ţăranca privi spre domnul Fanjat şi spre colonel; apoi, ca un animal care şi-a recunoscut stăpânul, îşi întoarse încet capul spre contesă,

continuând s-o vegheze, fără să schiţeze nici cel mai mic semn de mirare sau de inteligenţă. Aerul era înfierbântat. Banca de piatră părea că străluceşte, iar pajiştea înălţa către cer aburii aceia jucăuşi care plutesc şi pâlpâie deasupra ierburilor ca un praf auriu; dar Geneviève părea că nu simte căldura mistuitoare. Colonelul strânse puternic mâinile doctorului. Lacrimile izvorâte din ochii militarului se rostogoliră de-a lungul obrajilor săi bărbăteşti şi căzură în iarbă, la picioarele lui Stephanie.

— Domnule, zise unchiul, sunt doi ani de când inima mi se strânge, zi cu zi. Curând vei ajunge ca mine. Şi chiar de n-ai plânge, durerea rămâne aceeaşi.

— Ai îngrijit-o, zise colonelul ai cărui ochi exprimau tot atâta recunoştinţă, cât şi gelozie.

Cei doi bărbaţi se înţeleseră; şi strângându-şi mâna cu putere, rămaseră din nou imobili, contemplând pacea neasemuită pe care somnul o aşternea asupra acestei încântătoare făpturi. Din când în când Stephanie scotea un oftat, iar acest oftat, care avea toate aparenţele sensibilităţii, îi dădeau fiori de plăcere nefericitului colonel.

— Vai, îi zise blând domnul Fanjat, nu te amăgi; dumneata o vezi în acest moment în toate minţile.

Cei care au stat ceasuri întregi să contemple încântaţi somnul fiinţei iubite ai cărei ochi aveau să le surâdă la trezire, vor înţelege neîndoios sentimentul plăcut şi dureros care-l chinuia pe colonel. Pentru el, somnul acesta era o iluzie; trezirea avea să fie o moarte, şi una dintre cele mai cumplite. Deodată, un pui de căprioară alergă în trei salturi spre bancă, o adulmecă pe Stephanie, pe care acest zgomot o trezi; ea se ridică uşor în picioare fără ca mişcarea făcută să sperie capriciosul animal; dar când îl zări pe Philippe, o luă la goană urmată de tovarăşul patruped, până la un gard de soc; apoi scoase acel slab ţipăt de pasăre speriată pe care colonelul îl mai auzise în faţa grilajului, când contesa îi apăruse domnului d’Albon pentru prima oară. În sfârşit,

se căţără într-un drob, se cuibări în smocul verde al copacului şi privi spre *străin* cu atenţia celei mai iscoditoare privighetori a pădurii.

— Adio, adio, adio! rosti ea fără ca sufletul să fi imprimat vreo undă de sensibilitate acestui cuvânt.

Era nepăsarea păsării cântându-şi aria.

— Nu mă recunoaşte, zise colonelul deznădăjduit. Stephanie, sunt Philippe, Philippe al tău, Philippe!

Şi bietul militar înaintă spre drob, dar când ajunse la trei paşi de copac, contesa îl privi de parcă-l înfrunta, deşi un soi de spaimă îi licări în ochi; apoi, dintr-un singur salt sări de pe drob pe un salcâm şi de acolo într-un brad din nord, unde se legănă din creangă în creangă cu o supleţe uimitoare.

— N-o urmări, zise domnul Fanjat. Ai putea stârni o aversiune între dumneata şi ea care ar putea deveni de neînlăturat. Te voi ajuta s-o cunoşti şi s-o îmblânzeşti. Vino pe banca aceasta. Dacă nu-i dai nicio atenţie sărmanei nebune, nu peste mult o vei vedea apropiindu-se pe nesimţite, ca să te cerceteze.

— *Ea!* Să nu mă recunoască, să fugă de mine, îşi repeta colonelul aşezându-se cu spatele spre un copac al cărui frunziş umbrea o bancă rustică; şi capul i se lăsă pe piept. Doctorul păstră tăcerea. Curând contesa coborî încet din înaltul bradului ei, rotindu-se ca un licurici, lăsându-se uneori în voia legănării pe care vântul o imprima arborilor. Se oprea pe fiecare ramură pentru a-l pândi pe străin, în cele din urmă, văzându-l imobil, sări în iarbă, se ridică în picioare şi veni spre el cu pasul încet, de-a curmezişul livezii. Când ea se opri, rezemată de un copac aflat la vreo zece paşi de bancă, domnul Fanjat îi spuse în şoaptă colonelului:

— Ia repede din buzunarul meu drept câteva bucăţi de zahăr şi arată-i-le. Va veni; renunţ de bunăvoie în favoarea dumitale la plăcerea de a-i oferi dulciuri. Cu ajutorul zahărului, care-i place la nebunie, o vei obişnui să

se apropie de dumneata şi să te recunoască.

— Când era sănătoasă, răspunse cu tristeţe Philippe, nu-i plăceau deloc mâncărurile dulci.

În clipa când colonelul îi arătă lui Stephanie bucata de zahăr ţinută între degetul mare şi arătătorul mâinii drepte, ea scoase din nou ţipătul acela sălbatic şi alergă iute spre Philippe; apoi se opri învinsă de teama instinctivă pe care el i-o insufla; se uita la zahăr şi-şi întorcea alternativ capul, ca nenorociţii aceia de câini cărora stăpânii le interzic să se atingă de mâncare, înainte de a le fi spus una dintre ultimele litere ale alfabetului, pe care o rostesc răspicat. În sfârşit, pasiunea animalică învinse frica; Stephanie se repezi spre Philippe, întinse cu timiditate frumoasa-i mână cafenie ca să apuce prada, atinse degetele iubitului ei, înhăţă zahărul şi dispăru într-un boschet al pădurii. Această cumplită scenă îl copleşi pe colonel, care izbucni în lacrimi şi fugi în salon.

— Iubirea să fie oare mai puţin curajoasă decât prietenia? întrebă domnul Fanjat. Eu mai sper, domnule baron. Biata nepoată-mea era într-o stare şi mai jalnică decât aceasta în care-o vedeţi.

— Cum e posibil? exclamă Philippe.

— Stătea în pielea goală, reluă doctorul.

Colonelul făcu un gest de groază şi se îngălbeni; doctorul crezu că recunoaşte în paloarea aceasta un indiciu îngrijorător. Îi luă pulsul şi-l găsi pradă unor friguri violente: după multe insistenţe, reuşi să-l convingă să se întindă pe pat şi îi pregăti o uşoară doză de opium, ca să-i producă un somn liniştit.

Trecuseră aproape opt zile, răstimp în care baronul de Sucy se luptă deseori cu nelinişti ucigătoare; dar curând ochii lui nu mai avură lacrimi. Inima sa, adesea sfărâmată, nu se putu obişnui cu spectacolul pe care i-l oferea nebunia contesei, dar se împăcase, ca să spunem aşa, cu îngrozitoarea situaţie, şi găsi o uşurare în suferinţă. Eroismul lui nu cunoscu margini. Avu curajul s-o îmblânzească pe Stephanie alegându-i dulciurile; depuse

atâta străduinţă în aducerea acestei hrane, ştiu atât de bine să dozeze modestele izbânzi pe care voia să le producă asupra instinctului iubitei sale, această ultimă rămăşiţă a inteligenţei ei, încât izbuti s-o facă mai docilă decât fusese vreodată. Colonelul cobora în fiecare dimineaţă în parc; şi, dacă, după ce-o căuta îndelung pe contesă, nu putea ghici pe ce copaci se legăna alene, nici ungherul în care se pitulase ca să se joace cu vreo pasăre, nici pe ce acoperiş era căţărată, fluiera aria atât de celebră a cântecului *Plecând spre Syria*, de care se lega amintirea unei scene a dragostei lor. Atunci Stephanie alerga cu uşurinţa unui pui de ciută. Se obişnuise atât de mult să-l vadă pe colonel, încât el n-o mai speria; curând se deprinse să i se aşeze pe genunchi, să-l strângă în braţele ei uscate şi agere. În atitudinea aceasta, atât de scumpă iubiţilor, Philippe oferea pe rând câteva dulciuri lacomei contese. După ce le mânca pe toate, Stephanie se aventura deseori să scotocească buzunarele prietenului ei cu gesturi având iuţeala mecanică a mişcărilor unei maimuţe. După ce se convingea că nu mai rămăsese nimic, se uita la Philippe cu ochi limpezi, fără gânduri, fără recunoştinţă: se juca atunci cu el; încerca să-i scoată cizmele ca să-i vadă piciorul, îi sfâşia mănuşile, îşi punea pe cap pălăria lui; dar îl lăsa să-şi treacă mâinile prin pletele ei. Îi îngăduia s-o strângă în braţe, şi primea fără plăcere sărutări fierbinţi; în sfârşit, îl privea când acesta plângea; înţelegea perfect fluieratul melodiei *Plecând spre Syria;* însă el nu izbutea s-o facă să-şi rostească propriul nume: *Stephanie!* Philippe era susţinut în cumplita-i întreprindere de o speranţă care nu-l părăsea niciodată. Dacă, în vreo frumoasă dimineaţă de toamnă, o găsea pe contesă stând liniştită pe o bancă, sub vreun plop îngălbenit, bietul îndrăgostit se culca la picioarele ei şi privea în ochii ei atâta timp cât voia ea să se lase privită, sperând că razele care se revărsau din ei să redevină

conştiente; uneori îşi făcea iluzii, credea că văzuse luminile acelea reci şi imobile vibrând din nou, calde, vii şi exclama:

— Stephanie, Stephanie, mă auzi, mă vezi?

Dar ea asculta sunetul acestei voci ca pe un zgomot, ca sforţarea vântului care agita arborii, ca mugetul vacii pe care se căţăra; şi colonelul îşi frângea mâinile de deznădejde, deznădejde mereu înnoită. Timpul şi zadarnicele-i încercări nu făceau decât să-i sporească durerea. Într-o seară, sub un cer liniştit, înconjurat de tăcerea şi pacea acelui colţ retras de ţară, doctorul îl zări de departe pe baron preocupat de încărcarea unui revolver. Bătrânul medic pricepu că Philippe îşi pierduse orice speranţă; îşi simţi sângele năvălindu-i în inimă, şi dacă izbuti să-şi înfrângă leşinul, o făcu pentru că prefera să-şi vadă nepoata vie şi nebună decât moartă. Alergă.

— Ce faci! zise el.

— Ăsta-i pentru mine, răspunse colonelul arătându-i pe bancă un pistol încărcat, iar ăsta-i pentru ea! adăugă, terminând cu înfundarea câlţilor în arma din mână.

Contesa era întinsă pe jos şi se juca cu gloanţele.

— Nu ştii pesemne, reluă sec doctorul care-şi ascunse spaima, că, azi-noapte, în timp ce dormea, a spus: Philippe!

— Mi-a rostit numele! exclamă baronul, lăsând să-i scape pistolul pe care Stephanie îl ridică; dar el i-l smulse din mâini, îl luă pe cel de pe bancă şi fugi.

— Biată micuţă! exclamă doctorul, fericit de succesul înşelătoriei lui. O strânse pe nebună la piept şi spuse: Te-ar fi ucis, egoistul! Vrea să te omoare pentru că suferă. Nu ştie să te iubească pentru tine, copila mea! Îl iertăm, nu-i aşa? Şi-a pierdut minţile, iar tu, tu nu eşti decât nebună. Lasă! Doar Dumnezeu are dreptul să te recheme la el. Noi te credem nefericită pentru că nu mai participi la necazurile noastre, proşti ce suntem! Dar, zise el aşezând-o pe genunchii săi, tu eşti fericită, nimic nu te stinghereşte; trăieşti ca pasărea, ca cerbul.

Ea se repezi asupra unui pui de mierlă care ţopăia, îl înşfăcă scoţând un mic ţipăt de satisfacţie, îl sugrumă, îl privi mort, şi îl lăsă la poalele unui copac, fără să-i mai pese de el.

A doua zi, cum se făcu ziuă, colonelul coborî în grădină, o căută pe Stephanie; credea în fericire. N-o găsi; fluieră. Când iubita sosi, o luă la braţ; şi mergând pentru prima oară împreună, se duseră sub bolta unor copaci veştejiţi, ale căror frunze cădeau sub briza matinală. Colonelul se aşeză şi Stephanie i se urcă singură pe genunchi. Philippe tremură de plăcere.

— Draga mea, zise el sărutând pătimaş mâinile contesei, eu sunt Philippe.

Ea îl privi curioasă.

— Vino, adăugă el, strângând-o. Simţi cum îmi bate inima? N-a bătut decât pentru tine. Te iubesc şi acum. Philippe n-a murit, este aici, iar tu îi stai în braţe. Tu eşti Stephanie a mea, eu sunt Philippe al tău.

— Adio, zise ea, adio.

Colonelul se cutremură, deoarece crezu că exaltarea îi fusese resimţită de contesă. Strigătul lui sfâşietor, aţâţat de speranţă, acest ultim efort al unei iubiri eterne, al unei pasiuni delirante, reînvia judecata prietenei sale.

— Ah! Stephanie, vom fi fericiţi!

Ea lăsă să-i scape un ţipăt de satisfacţie, iar ochii avură o vagă sclipire de inteligenţă.

— Mă recunoaşte! Stephanie!

Colonelul simţi cum îi creşte inima, pleoapele i se umeziră. Dar, brusc, o văzu pe contesă arătându-i o bucăţică de zahăr pe care-o găsise scotocindu-i buzunarele, în timp ce-i vorbea. Luase aşadar drept un gând omenesc această fărâmă de judecată pe care o presupune viclenia maimuţelor. Philippe îşi pierdu cunoştinţa. Domnul Fanjat o găsi pe contesă aşezată peste trupul colonelului. Îşi ronţăia zahărul, manifestându-şi plăcerea prin gesturi alintătoare pe care i

le-ai fi admirat când era lucidă, dacă ar fi vrut să-şi imite în joacă papagalul sau pisica.

— Vai, dragă prietene! exclamă Philippe, revenindu-şi în fire, mor în fiecare zi, în fiecare clipă. O iubesc prea mult! Aş îndura totul dacă, în nebunia ei, ar fi păstrat o umbră de feminitate. Dar văzând-o mereu sălbatică şi chiar lipsită de pudoare, văzând-o...

— Îţi trebuie aşadar o nebunie de operă, zise rece doctorul. Devotamentul dumitale în dragoste este, aşadar, supus prejudecăţilor? Dar, bine, domnule! M-am lipsit pentru dumneata de trista fericire de a-mi hrăni nepoata, ţi-am lăsat plăcerea de a te juca cu ea, n-am păstrat pentru mine decât grijile cele mai apăsătoare. În timp ce dumneata dormi, eu o veghez, eu... Haide, domnule, părăseşte-o. Pleacă din această tristă sihăstrie. Eu m-am obişnuit să trăiesc cu această scumpă făptură, îi înţeleg nebunia, îi pândesc gesturile, îi intuiesc tainele. Într-o zi îmi vei mulţumi.

Colonelul părăsi Bons-Hommes pentru a nu mai reveni decât o dată. Doctorul fu înspăimântat de impresia pe care i-o făcu oaspetele său; începuse să-l iubească la fel ca pe nepoată-sa. Dacă dintre cei doi îndrăgostiţi exista unul demn de milă, acesta era, cu siguranţă, Philippe – el singur purta povara unei înspăimântătoare dureri! Doctorul se informă asupra colonelului şi află că nefericitul se retrăsese la o moşie pe care o avea în apropiere de Saint-Germain. Încrezându-se într-un vis, baronul pusese la cale un plan pentru a reda judecata contesei. Ferindu-se de doctor, îşi ocupă restul toamnei cu pregătirea acestei uriaşe întreprinderi.

Prin parcul său curgea un râu, care se revărsa iarna într-o mlaştină uriaşă semănând oarecum cu cea care se întindea de-a lungul ţărmului drept al Berezinei. Satul Satout, situat pe o colină, încadra acest spectacol de groază, la fel cum Studzianka domina câmpia Berezinei. Colonelul adună muncitori punându-i să sape un canal care să închipuie devorantul râu unde pieriseră tezaurele

Franţei: Napoleon şi armata lui. Ajutat de amintiri, Philippe izbuti să refacă în parcul său malul unde generalul Eblé construise podurile. Înfipse stâlpi susţinători şi le dădu foc, astfel încât să sugereze scândurile negre pe jumătate arse care, pe ambele părţi ale râului, îi încredinţaseră pe întârziaţi că drumul spre Franţa le era închis. Colonelul ceru să i se aducă rămăşiţe semănând cu acelea pe care le folosiseră tovarăşii săi de nenorocire la construirea ambarcaţiunii lor. Îşi devastă parcul, cu intenţia de a completa iluzia pe care îşi întemeia ultima sa nădejde. Comandă uniforme şi veşminte zdrenţuite, ca să îmbrace cu ele sute de ţărani, înălţă barăci, bivuacuri, baterii pe care le incendie. În sfârşit, nu uită nimic din ceea ce putea reproduce cea mai cumplită dintre toate scenele şi îşi atinse scopul. Către primele zile ale lunii decembrie, când zăpada acoperise pământul cu o mantie deasă albă, el recunoscu Berezina. Această falsă Rusie era de o atât de înspăimântătoare veridicitate, încât numeroşi dintre tovarăşii săi de arme recunoscuseră scena fostelor lor mizerii. Domnul de Sucy păstră secretul acestei reprezentaţii tragice, despre care, în perioada aceasta, multe cercuri pariziene vorbiră ca despre o scrânteală.

La începutul lunii ianuarie 1820, colonelul urcă într-o trăsură aidoma cu aceea care-i dusese pe domnul şi doamna de Vandières de la Moscova la Studzianka şi se îndreptă spre pădurea din L'Ile-Adam. Înhămase doi cai aproape la fel cu cei pe care se dusese să-i prindă cu preţul vieţii sale din rândurile ruseşti. Purta veşmintele murdare şi bizare, armele, căciula pe care le avusese în ziua de 29 noiembrie 1812. Ba chiar lăsase să-i crească barba, părul, şi-şi neglijase faţa pentru ca nimic să nu lipsească acestui cumplit adevăr.

— Te-am ghicit, exclamă domnul Fanjat văzându-l pe colonel coborând din trăsură. Dacă vrei ca proiectul să-ţi reuşească, nu te arăta cu hainele acestea. Diseară îi voi

da nepoatei mele puţin opium. După ce adoarme o îmbrăcăm aşa cum era la Studzianka şi o urcăm în trăsură. Eu vă voi urma într-o caleaşcă.

În jurul orei două dimineaţa, tânăra contesă fu dusă în trăsură, aşezată pe perne şi înfăşurată într-o pătură grosolană. Câţiva ţărani luminau această bizară răpire. În liniştea nopţii răsună deodată un ţipăt sfâşietor. Philippe şi doctorul se întoarseră şi o văzură pe Geneviève care ieşise pe jumătate goală din odaia joasă în care dormea.

— Adio, adio! S-a sfârşit! Adio! striga ea plângând în hohote.

— Dar bine, Geneviève, ce-i cu tine? o întrebă domnul Fanjat.

Geneviève dădu din cap cu o mişcare de deznădejde, îşi înălţă braţul spre cer, privi trăsura, scoase un lung mârâit, dădu semne vădite de groază adâncă şi se înapoie tăcută.

— Semn bun! exclamă colonelul. Fata asta regretă că nu mai are tovarăşă. Presimte poate că Stephanie îşi va recăpăta judecata.

— Să dea Dumnezeu, zise domnul Fanjat, care păru tulburat de acest incident.

De când studia nebunia, întâlnise mai multe exemple de spirit profetic şi de harul prezicerii, unele dintre ele fiind furnizate de nebuni şi care, după spusele multor călători, se regăseau la triburile sălbatice.

După cum calculase colonelul, Stephanie străbătu şesul fictiv al Berezinei în jurul orei nouă dimineaţa, când o trezi zgomotul unei detunături, răsunând la o sută de paşi de locul unde avea loc scena. Era un semnal. Mii de ţărani izbucniră într-un urlet îngrozitor, semănând cu ţipetele de deznădejde care trebuie să-i fi înspăimântat pe ruşi când douăzeci de mii de întârziaţi se văzuseră sortiţi morţii sau sclaviei, din propria lor greşeală. Auzind acest ţipăt, această detunătură de tun, contesa sări din trăsură, alergă cuprinsă de o nelinişte delirantă peste câmpul înzăpezit, văzu bivuacurile arse şi fatala plută pe care

oamenii o lansau pe o Berezină îngheţată. Maiorul Philippe era acolo, învârtind sabia asupra mulţimii.

Doamna de Vandières lăsă să-i scape un ţipăt ce îngheţă toate inimile şi se opri înaintea colonelului, care tremura de emoţie. Ea îşi regăsi calmul, privi mai întâi ca prin ceaţă tabloul acesta straniu. Timp de o clipă la fel de rapidă ca fulgerul, ochii ei avură luciditatea lipsită de inteligenţă pe care o admirăm în ochiul lucitor al păsărilor; apoi îşi petrecu mâna peste frunte, cu expresia vie a unei fiinţe care gândeşte; contemplă această amintire vie, această viaţă trecută, reînviată în faţa ei, întoarse repede capul spre Philippe şi *îl văzu*. O linişte înfiorătoare se aşternu peste mulţime. Colonelul gâfâia şi nu îndrăznea să vorbească, doctorul plângea. Frumosul chip al lui Stephanie se coloră uşor; apoi din nuanţă în nuanţă recăpătă strălucirea unei tinere sclipitor de proaspătă. Viaţa şi fericirea, animate de o inteligenţă scânteietoare, biruiau încetul cu încetul ca un incendiu. Un tremur convulsiv o străpunse din cap până-n picioare. Apoi aceste fenomene, izbucnite deodată, avură parcă o legătură comună, când ochii lui Stephanie aruncară o rază cerească, o flacără însufleţită. Trăia, gândea! Ea se înfioră, de groază, poate! Dumnezeu dezlega pentru a doua oară această limbă moartă şi arunca din nou focul său în această inimă stinsă. Voinţa omenească veni cu torentele ei electrice şi însufleţi trupul din care lipsise vreme atât de îndelungată.

— Stephanie! strigă colonelul.

— Ah! Este Philippe, zise biata contesă.

Apoi se aruncă în braţele tremurânde pe care i le întinse colonelul, şi îmbrăţişarea celor doi iubiţi înspăimântă spectatorii. Stephanie plângea. Deodată lacrimile i se uscară, deveni cadaverică de parc-ar fi fost lovită de trăsnet şi spuse cu un glas slăbit:

— Adio, Philippe, te iubesc, adio!

— Oh! A murit! strigă colonelul desfăcându-şi braţele.

Bătrânul medic primi corpul neînsufleţit al nepoatei sale, o sărută aşa cum ar fi făcut-o un bărbat tânăr. O purtă în braţe şi se aşeză cu ea pe o grămadă de lemne. O privea pe contesă punându-i pe inimă o mână vlăguită şi agitată de convulsii. Inima nu mai bătea.

— Vasăzică este adevărat, zise el contemplând rând pe rând colonelul împietrit şi chipul lui Stephanie peste care moartea aşterne frumuseţea aceea strălucitoare, aureolă fugară, zălog poate al unui viitor luminos.

— Da, a murit.

— Ah! Zâmbetul ei, exclamă Philippe, priveşte-i zâmbetul! Să fie cu putinţă?

— A şi început să se răcească, răspunse domnul Fanjat.

Domnul de Sucy făcu câţiva paşi pentru a se smulge din acest spectacol; dar se opri, fluieră melodia pe care o înţelegea nebuna şi nevăzându-şi iubita alergând, se îndepărtă cu paşi şovăitori, ca un om beat, fluierând întruna, fără să se mai uite înapoi.

Generalul Philippe de Sucy era considerat în lume ca un om foarte îndatoritor şi mai ales foarte vesel, în urmă cu câteva zile, o doamnă îl felicită pentru buna lui dispoziţie şi pentru echilibrul comportamentului său.

— Ah! doamnă, zise el, îmi plătesc glumele foarte scump, seara, când sunt singur.

— Şi-ntotdeauna eşti singur?

— Nu, răspunse el surâzând.

Dacă un bun observator al naturii umane ar fi putut vedea în acea clipă expresia contelui de Sucy, s-ar fi înfiorat poate.

— De ce nu te căsătoreşti? reluă doamna care avea mai multe fete într-un pension. Eşti bogat, titrat, faci parte dintr-o veche familie de nobili; eşti talentat, ai viitor, totul îţi zâmbeşte.

— Da, răspunse el, dar este un zâmbet care mă ucide.

A doua zi, doamna află cu stupoare că domnul de Sucy îşi zburase creierii în timpul nopţii. Înalta societate

comentă în fel şi chip acest eveniment extraordinar, şi fiecare căuta pricina. După preferinţele fiecăruia, jocul, dragostea, ambiţia, desfrâurile ascunse, explicau această catastrofă, ultima scenă a unei drame care începuse în anul 1812. Doar doi bărbaţi, un magistrat şi un bătrân medic, ştiau că domnul conte de Sucy era unul dintre bărbaţii aceia puternici cărora Dumnezeu le acordă nefericita putere de a ieşi în fiecare zi triumfători dintr-o înfruntare cumplită cu un monstru necunoscut. Dar dacă, o clipă numai, îşi retrage de pe ei mâna, mor.

Paris, martie 1830.

MASSIMILLA DONI

Lui Jacques Strunz

DRAGUL MEU STRUNZ, AR FI UN semn de nerecunoştinţă din partea mea dacă nu ţi-aş adăuga numele la una dintre cele două opere, pe care nu le-aş fi putut scrie fără răbdătoarea dumitale îngăduinţă şi bunăvoinţă. Consideră aceasta ca o dovadă a îndatoratei mele prietenii pentru curajul de a fi încercat, poate fără succes, să mă iniţiezi în tainele ştiinţei muzicale. Mi-ai arătat necontenit câte piedici şi câtă trudă ascunde geniul în poemele acestea care pentru noi sunt izvorul unor plăceri divine. Şi tot dumneata mi-ai oferit, nu numai o dată, mărunta satisfacţie de a râde pe seama aşa-zişilor cunoscători. Unii mă acuză de ignoranţă, nebănuind nici sfaturile primite de la unul dintre cei mai buni critici muzicali, nici inimosul dumitale sprijin. Să fi fost eu cel mai necredincios secretar? Dacă ar fi aşa, aş fi cu siguranţă un netrebnic care te-a trădat fără să-şi dea seama, iar eu vreau să mă pot numi mereu printre prietenii dumitale.

*

După ştiinţa cunoscătorilor, nobleţea Veneţiei este prima din Europa. Cartea ei de aur a precedat cruciadele, timpuri când Veneţia, rămăşiţă a Romei imperiale şi creştine, se aruncă în ape ca să scape de barbari, de pe atunci puternică, de pe atunci ilustră, dominând lumea

politică şi comercială. Cu abia câteva excepţii, azi nobleţea ei e total ruinată. Printre gondolierii care-i plimbă pe vizitatorii englezi cărora Istoria le arată în aceste ruine propriul lor viitor, întâlneşti fii ai vechilor dogi a căror stirpe este mai bătrână decât a suveranilor. Dacă veniţi la Veneţia, veţi admira pe unul dintre podurile pe sub care va trece gondola dumneavoastră o tânără sublimă, îmbrăcată ca vai de ea, biata copilă trăgându-se, poate, dintr-una dintre cele mai vestite familii de patricieni. Când un popor de regi ajunge astfel, întâlneşti fără doar şi poate şi caractere bizare. Nu-i deloc neobişnuit ca din cenuşă să iasă şi câte o scânteie. Menite să justifice ciudăţenia personajelor din povestirea de faţă, aceste reflecţii se vor opri aici, întrucât nu-i nimic mai greu de suportat decât răspunsurile celor care vorbesc despre Veneţia, după atâţia mari poeţi şi atâţia călători de toată mâna. Interesul povestirii cere doar să se constate antiteza cea mai vie a existenţei omeneşti: grandoarea şi mizeria întâlnite la anumiţi oameni, ca şi la cea mai mare parte a clădirilor. Nobilii din Veneţia şi din Genova, precum altădată cei din Polonia, nu-şi acordau titluri. A te numi Quirini, Doria, Brignole, Morosini, Sauli, Mocenigo, Fieschi (Fiesque), Comaro, Spinola satisfăcea orgoliul cel mai înalt. Totul se corupe: azi câteva familii sunt titrate. Cu toate acestea, în timpurile când nobilii republicilor aristocratice erau egali, exista la Genova un titlu de prinţ pentru familia Doria, stăpână în deplină suveranitate peste provincia Armalfi şi un titlu asemănător la Veneţia, legitimat de o veche posesiune a familiei Facino Cane, prinţ de Varese. Cei din familia Grimaldi, care au ajuns suverani, au pus stăpânire pe Monaco mult mai târziu. Ultimul Cane din ramura mai veche a dispărut din Veneţia cu treizeci de ani înainte de căderea Republicii, condamnat pentru fapte mai mult sau mai puţin criminale. Familia Cane Memmi, moştenitoare cu numele a acestui principat, sărăcise în timpul fatalei perioade a anilor 1796—1814. În cel de-al douăzecilea an

al secolului nostru, ea nu mai era reprezentată decât de un singur tânăr cu numele de Emilio şi de un palat considerat una dintre cele mai frumoase podoabe ale vestitului Canal Grande. Acest fiu al frumoasei Veneţii avea ca unică avere palatul care nu-i folosea la nimic şi o rentă anuală de o mie cinci sute de livre provenind de la o casă la ţară, situată pe malul râului Brenta, ultimul bun din toate câte le stăpâniseră odată ai săi pe uscat şi care fusese vândută guvernului austriac. Renta viageră îl scutea pe frumosul Emilio de ruşinea de a primi, ca numeroşi alţi nobili, indemnizaţia de douăzeci de centime pe zi acordată tuturor aristocraţilor sărăciţi, prevăzută în tratatul de cesiune către Austria.

La începutul iernii, tânărul nobil se mai afla încă la ţară, într-o vilă aşezată la poalele Alpilor Tirolieni şi cumpărată cu o primăvară în urmă de către ducesa Cataneo. Casa clădită de sculptorul Palladio pentru familia Tiepolo, constă într-un pavilion pătrat în stilul cel mai pur. Scară impunătoare, porticuri din marmură pe fiecare dintre faţetele clădirii, peristiluri cu bolţi acoperite cu fresce diafanizate de ultramarinul cerului în care zboară figuri încântătoare; ornamente masive, dar atât de bine proporţionate, încât edificiul le poartă ca o femeie coafura, cu o uşurinţă care-ţi bucură ochiul: în sfârşit, această graţie nobilă prin care se distinge la Veneţia palatul Procuratorilor din *Piazzetta.* Pereţii din stuc admirabil ornamentaţi întreţin un aer plăcut în încăperi. Galeriile exterioare pictate *à fresco* alcătuiesc un abajur. Pretutindeni domneşte răcorosul pavaj veneţian în care marmura tăiată se transformă în flori inalterabile. Mobilierul, caracteristic palatelor italiene, oferă cele mai strălucitoare mătăsuri folosite din belşug, şi preţioase tablouri aşezate cu pricepere: unele semnate de preotul genovez, numit *Il Capucino*, cele mai multe ale lui Leonardo da Vinci, Carlo Doici, Tintoretto şi Tiţian. Grădinile etajate prezintă acele minuni prin care avuţia s-

a metamorfozat în grote săpate în stâncă, în tot felul de ornamente alcătuite din pietricele aglomerate, semănând cu un delir al muncii, în terase înălţate de zâne, în boschete umbroase, unde înalţii chiparoşi, pinii triunghiulari, tristul măslin se amestecă savant cu pâlcurile de portocali, de lauri, de mirt; în bazine cu unde înoată peşti de azur şi cinabru. Orice s-ar spune în favoarea parcurilor englezeşti, aceşti arbuşti cu coroana în formă de umbrelă, aceste tise cu ramuri retezate, acest lux de opere de artă, îmbinat atât de subtil cu acela al unei naturi înveşmântate, cascadele cu trepte de marmură peste care apa alunecă sfioasă ca o eşarfă furată de vânt, dar mereu alta, personajele din plumb aurit populând cu discreţie refugii liniştite, în sfârşit, acest palat cutezător care se vede de pretutindeni înălţându-şi dantela la poalele Alpilor, această gândire vie care însufleţeşte piatra, bronzul, vegetaţia sau care se conturează în straturi de flori, această risipă de poezie se potriveau cu iubirea dintre o ducesă şi un tânăr chipeş – dragoste întruchipând o operă poetică foarte îndepărtată de rosturile brutalei naturi.

Vreun adept al fanteziei ar fi dorit poate să vadă pe una dintre aceste frumoase scări, lângă un vas cu basoreliefuri circulare, un negrişor îmbrăcat până la brâu cu pantaloni bufanţi din stofă roşie, ţinând cu o mână, o umbrelă deasupra capului ducesei, iar cu cealaltă poalele rochiei sale lungi, în timp ce ea sorbea vorbele lui Emilio Memmi. Şi parcă veneţianul n-ar fi avut de câştigat dacă ar fi fost îmbrăcat ca unii dintre senatorii aceia pictaţi de Tiţian? Vai! În acest palat de zână, semănând cu palatul *Peschiere* din Genova, ducesa Cataneo asculta de gusturile Victorinei şi ale modistelor franceze. Purta o rochie de muselină şi o pălărie de pai de orez, pantofi de culoarea guşei porumbelului, ciorapi de aţă atât de subţiri, încât cea mai uşoară adiere de vânt i-ar fi putut lua pe sus, iar pe umeri un şal de dantelă neagră! Dar ceea ce nu se va înţelege niciodată la Paris, unde femeile

sunt strânse în rochiile lor, ca domnişoarele în corsete, este graţioasa nepăsare cu care această frumoasă fiică a Toscanei îşi purta veşmântul franţuzesc; ea îl italienizase. Este de necrezut cât poate fi de grijulie o franţuzoaică cu fusta ei, în timp ce italianca se sinchiseşte prea puţin, n-o fereşte de nicio privire lacomă, pentru că se ştie sub ocrotirea unei singure iubiri, pasiune sfântă şi serioasă pentru ea ca şi pentru ceilalţi.

Întinsă pe o sofa, în jurul orei unsprezece dimineaţa, după ce se întorsese de la o plimbare, şi în faţa unei mese pe care se vedeau resturile unui dejun elegant, ducesa Cataneo îşi lăsa amantul stăpân pe rochia ei de muselină, fără să-i spună un cuvinţel. Aşezat pe o berjeră alăturată, Emilio ţinea una dintre mâinile ducesei într-ale lui, şi o privea cu o totală uitare de sine. Nu întrebaţi dacă se iubeau; se iubeau prea mult. Nu răsfoiau împreună paginile unei cărţi ca Paul şi Francesca; erau departe de aşa ceva, Emilio neîndrăznind să zică: *Hai să citim!* Sub licărirea ochilor unde străluceau două pupile verzi străbătute de firişoare aurii pornind din centru ca mii de raze şi împrumutând privirii o blândă strălucire de stea, el se simţea cutremurat de o voluptate provocându-i o stare de spasm. Uneori îi era suficient să vadă frumoasele plete negre ale acestui chip adorat strânse cu o simplă cordeluţă de aur, din care se desprindeau cosiţe strălucitoare de-o parte şi de alta a frunţii înalte, ca să-şi audă în urechi bătăile iuţi ale sângelui clocotind şi ameninţând să spargă vasele inimii. Oare, prin ce fenomen moral sufletul punea o atât de mare stăpânire pe trup, încât Emilio simţea că nu-şi mai aparţine, ci era total vrăjit de această femeie, atent la cea mai neînsemnată vorbă de-a ei rostită cu un glas ce-l tulbura până la izvoarele fiinţei? Dacă, în singurătate, o femeie de o frumuseţe mediocră necontenit studiată devine sublimă şi impunătoare, o femeie atât de frumoasă cum era ducesa putea fermeca până la amuţire un tânăr la care

exaltarea găsea noi resurse, deoarece ea absorbea cu adevărat acest suflet pur.

Urmaşă a familiei Doni din Florenţa, Massimilla se măritase cu ducele sicilian Cataneo. Mijlocind această căsătorie, bătrâna ei mamă, moartă după aceea, intenţionase s-o facă bogată şi fericită după tradiţia lumii florentine. Credea că, odată ieşită din mânăstire, pentru a intra în viaţă, fiica ei va îndeplini conform legilor iubirii această a doua uniune din dragoste, care înseamnă totul pentru o italiancă. Dar Massimilla Doni prinsese în mânăstire gustul vieţii religioase şi, încredinţându-se în faţa altarului ducelui de Cataneo, ea se mulţumi, creştineşte, să-i devină nevastă. Lucru cu neputinţă. Cataneo, care avea nevoie numai de o ducesă, găsi că e prea mult să fie şi soţ; când Massimilla se plânse de felul lui de a se comporta, el îi spuse calm să-şi caute un *primo cavaliere servante*[6], ba chiar se oferi să-i aducă el mai mulţi, la alegere. Ducesa plânse, ducele o părăsi. Massimilla privi lumea care se înghesuia în jurul ei, apoi maică-sa o luă la Pergola, introducând-o în câteva case de diplomaţi, la Cascine, pretutindeni unde puteau fi întâlniţi cavaleri tineri şi frumoşi; nu găsi niciunul pe plac şi se apucă să călătorească. Îşi pierdu mama, o moşteni, purtă doliu, veni la Veneţia şi îl zări pe Emilio cu care schimbă o privire plină de curiozitate în timp ce acesta trecea prin faţa lojei sale. Veneţianul se simţi fulgerat, iar în urechile ducesei o voce strigă: *„Iată-l!”* Oriunde aiurea, două fiinţe prudente şi experimentate s-ar fi examinat, iscodit; dar aceste două ignoranţe se contopiră ca două substanţe de aceeaşi natură care devin una singură când se întâlnesc. Massimilla se făcu îndată veneţiană şi cumpără palatul pe care-l închinase pe Canareggio. Apoi, nemaiştiind cum să-şi folosească banii, cumpărase şi Rivalta, moşia unde se aflau acum. Emilio, prezentat ducesei de către Vulpato, veni în timpul iernii, cu tot respectul, în loja prietenei sale. Nicicând n-a fost iubire

[6] Curtezan statornic (în limba italiană, în original) (n.tr.)

mai violentă în două inimi, nici mai timidă în expresia ei. Cei doi copii tremurau unul în faţa celuilalt. Massimilla nu cocheta deloc, n-avea nici *secundo*, nici *terzo* nici *patito.* Răspunzând unui zâmbet sau unei vorbe, îl admira pe tânărul ei veneţian cu faţa ascuţită, cu nasul lung şi subţire, cu ochi negri, cu fruntea înaltă, care, în ciuda naivelor ei încurajări, n-o vizită acasă decât după trei luni folosite în a se obişnui unul cu celălalt.

Vara îşi arboră cerul oriental; ducesa se plânse că pleacă singură la Rivalta. Fericit şi neliniştit totodată de această intimitate. Emilio o însoţise pe Massimilla în refugiul ei. Frumoasa pereche se afla acolo de şase luni.

La douăzeci de ani, Massimilla îşi jertfise cu greu scrupulele religioase pentru iubire; dar capitulase încetul cu încetul, iar acum, când Emilio îi ţinea mâna frumoasă, aristocratică, prelungă, catifelată şi albă, cu unghii bine desenate şi colorate, de parc-ar fi fost date cu acel *henné* cu care femeile sultanului şi le vopsesc în trandafiriu aprins, dorea să se înfăptuiască acea uniune din dragoste atât de lăudată de mama ei. O neşansă nebănuită de Massimilla, dar care-l făcea pe Emilio să sufere cumplit, se instalase în chip ciudat între ei, Massimilla, deşi tânără, avea ţinuta maiestuoasă pe care tradiţia mitologică i-o atribuie Iunonei, singura zeiţă căreia mitul nu-i dăduse un iubit, deoarece Diana, casta Diana, fusese iubită şi a iubit. Doar Jupiter a reuşit să nu se piardă cu firea în faţa divinei sale jumătăţi, după care s-au modelat multe doamne în Anglia. Emilio îşi plasa iubita mult prea sus pentru a ajunge până la ea. Poate că un an mai târziu, n-ar mai fi fost prada acestei nobile maladii care nu-i atacă decât pe cei foarte tineri şi pe moşnegi. Dar, aşa cum cel ce depăşeşte ţinta este la fel de departe de ea ca şi acela a cărui săgeată n-o nimereşte, ducesa se trezise între un soţ care se ştia atât de departe de ţintă încât nici nu se mai gândea la ea, şi un iubit care o depăşise cu atâta viteză purtat de albele aripi de înger, încât nu se mai

putea întoarce. Fericită că e iubită, Massimilla se bucura de patima ei, fără să-şi imagineze sfârşitul; în timp ce iubitul, nefericit în fericire, o aducea din când în când printr-o făgăduială pe tânăra-i prietenă pe marginea a ceea ce atâtea femei numesc *prăpastie*, dar se vedea constrâns să culeagă doar florile de pe margine, fără să poată face altceva decât să le smulgă petalele, înăbuşindu-şi în suflet o patimă violentă pe care nu îndrăznea s-o exprime. Îşi făcuseră plimbarea de dimineaţă repetându-şi din nou un imn de iubire, cum cântă păsările cuibărite în arbori. La înapoiere tânărul, a cărui situaţie nu se poate descrie decât asemuind-o cu îngerii aceia cărora pictorii nu le redau decât capul şi aripile, se simţise atât de îndrăgostit, încât pusese la îndoială devotamentul ducesei, determinând-o să-i spună: „Cum să ţi-o dovedesc?” Vorbise cu un aer de regină, şi Memmi îi săruta cu ardoare frumoasa mână neştiutoare. Dintr-odată el se ridică furios împotriva lui însuşi şi o părăsi pe Massimilla. Ducesa rămase pe sofa, în aceeaşi atitudine nonşalantă, dar plânse, întrebându-se de ce, deşi frumoasă şi tânără îi displăcea lui Emilio. La rândul lui, bietul Memmi se dădea cu capul de copaci ca o ciocănitoare. Tocmai atunci un valet, care îl căuta pe tânărul veneţian, alerga după el să-i dea o scrisoare venită printr-un curier special.

Marco Vendramini, nume care în dialectul veneţian, unde se suprimă anumite litere finale, se poate pronunţa şi Vendramin, singurul său prieten, îl vestea că Marco Facino Cane, prinţ de Varese, murise într-un spital din Paris. Dovada decesului sosise. Astfel, familia Cane Memmi deveneau prinţi de Varese. În ochii celor doi prieteni un titlu fără bani nu însemna nimic, dar Vendramin îi aducea lui Emilio o veste mult mai importantă şi anume angajarea la teatrul Fenice a faimosului tenor Genovese şi a celebrei cântăreţe Tinti. Fără să termine de citit scrisoarea, pe care o vârî în buzunar mototolind-o, Emilio alergă să-i anunţe ducesei

vestea cea mare, uitând de moştenirea-i heraldică. Ducesa nu cunoştea ciudata poveste care-o adusese pe Tinti în centrul atenţiei Italiei; prinţul i-o relată în câteva fraze. Renumita cântăreaţă era o simplă slujnică de han, a cărei voce minunată îl uimise pe un mare nobil sicilian în trecere pe acolo. Frumuseţea acestei copile, pe atunci de doisprezece ani, fiind pe măsura glasului ei, marele nobil stăruise să-i dea micuţei creşterea pe care, pe vremuri, Ludovic al XV-lea o dăduse domnişoarei de Romans. Aşteptase cu răbdare ca vocea Clarei să fie formată de un renumit profesor şi ca ea să împlinească şaisprezece ani pentru a se bucura de toate comorile cu atâta migală cultivate. Debutând cu un an în urmă, Clarina Tinti încântase cele trei capitale ale Italiei atât de greu de mulţumit.

— Sunt sigură că marele nobil nu-i soţul meu, zise ducesa.

Curând, caii fură înhămaţi şi ducesa plecă imediat la Veneţia ca să asiste la deschiderea stagiunii de iarnă. Aşadar, într-o frumoasă seară din luna noiembrie, noul prinţ de Varese străbătea laguna Mestre din Veneţia între cele două şiruri de stâlpi vopsiţi în culorile austriece care marchează drumul îngăduit de vamă gondolelor. Privind gondola ducesei condusă de lachei în livrea şi care brăzda marea la o bătaie de puşcă în faţa lui, bietul Emilio, condus de un bătrân vâslaş ce-l dusese şi pe tatăl său pe vremea când Veneţia era încă în floare, nu putea alunga reflecţiile amare sugerate de învestitura titlului princiar.

— „Ce batjocură a soartei! Să fii prinţ şi să ai o rentă de numai o mie cinci sute de franci. Să ai unul dintre cele mai frumoase palate din lume, şi să nu poţi dispune de marmura, de scările, de picturile, de sculpturile pe care o decizie austriacă le-a decretat inalienabile! Să trăieşti într-o casă cu piloni din lemn de Campeche, estimată la aproape un milion şi să nu ai niciun mobilier! Să fii proprietarul unor galerii somptuoase şi să locuieşti într-o

cameră deasupra ultimei dintre frizele în arabesc construite în marmură adusă tocmai din peninsula Moreia, aceea pe care, încă sub romani, un Memmius o străbătuse cucerind-o! Să-ţi vezi strămoşii sculptaţi în marmură preţioasă pe mormintele lor dintr-una dintre cele mai măreţe biserici ale Veneţiei, în mijlocul unei capele împodobite cu picturile lui Tiţian, Tintoreto, Bellini, Paul Veronese, a celor doi Palma, şi să nu poţi vinde Angliei un Memmi de marmură, ca să aibă din ce trăi prinţul de Varese! Genovese, faimosul tenor, va câştiga cu trilurile sale, în numai o stagiune, capitalul rentei din care ar trăi fericit un Memmius, urmaş al senatorilor romani, la fel de vechi ca Cezarii şi Sylla. Genovese poate fuma o narghilea din Indii, dar prinţul de Varese nu poate consuma nici măcar havane la discreţie!”

Îşi aruncă mucul havanei în mare. Prinţul de Varese îşi găsea havanele la ducesa Cataneo, căreia el ar vrea să-i aducă tot aurul din lume: ducesa se silea să îi afle toate capriciile, fericită să i le poată satisface! Tot la ea era obligat să-şi ia şi unica masă, supeul, deoarece banii personali se duceau pe haine şi pe biletul de intrare la teatrul Fenice. Mai era obligat să pună de o parte o sută de franci pe an pentru bătrânul gondolier al tatălui său, care, ca să-l slujească pe o asemenea sumă, nu se hrănea decât cu orez. În sfârşit, trebuia să-şi poată plăti ceştile de cafea neagră băute în fiecare dimineaţă la cafeneaua Florian, ca să-l menţină până seara într-o stare de excitaţie nervoasă, din excesul căreia nădăjduia să moară, aşa cum Vendramin, la rândul său, se bizuia pe opium.

— Iar eu sunt prinţ! Spunându-şi aceste ultime cuvinte, Emilio Memmi zvârli în lagună, fără s-o fi terminat de citit, scrisoarea lui Marco Vendramini, şi ea pluti ca o bărcuţă lansată de un copil.

— Iar Emilio, reluă el, n-are decât douăzeci şi trei de ani. E mai bine aşa decât ca lordul Wellington atins de gută, ca Regentul paralitic, ca familia imperială a Austriei

atacată de epilepsie, ca regele Franţei... Dar, gândindu-se la regele Franţei, fruntea lui Emilio se încruntă, faţa albă ca fildeşul se îngălbeni şi lacrimile îi umplură ochii negri, îi umeziră genele lungi. Îşi dădu spre spate pletele negre şi dese cu o mână demnă de a fi pictată de Tiţian şi-şi îndreptă din nou privirea spre gondola ducesei.

— Batjocura pe care şi-o îngăduie soarta împotriva mea se întâlneşte chiar şi în dragostea mea, îşi spuse. Inima şi imaginaţia îmi sunt pline de comori, dar Massimilla le ignoră; este florentină, mă va părăsi. Să fiu de gheaţă lângă cea ale cărui glas şi privire trezesc în mine senzaţii dumnezeieşti! Văzându-i gondola la câteva sute de palme de a mea, am impresia că cineva mi-a înfipt un fier încins în inimă. Un fluid nevăzut îmi curge prin vene şi le pârjoleşte, o ceaţă mi se aşază pe ochi, aerul pare de aceeaşi culoare ca la Rivalta, când lumina trecea printr-un stor de mătase roşie, şi când, fără ca ea să mă vadă, o admiram visătoare şi surâzând cu fineţea Mona Lisei a lui Leonardo sau Alteţa mea va sfârşi printr-un glonţ de revolver, sau vlăstarul familiei Cane va urma sfatul bătrânului său Carmagnola: ne vom face mateloţi, piraţi, şi ne vom distra numărând zilele câte le vom mai avea de trăit până să ne spânzure!

Prinţul luă o nouă havană şi contemplă rotocoalele fumului purtate de vânt, ca şi cum ar fi vrut să vadă în desenul lor capricios o reluare a ultimului său gând. În depărtare, începeau să desluşească vârfurile în stil maur ale ornamentelor ce-i încoronau palatul; se întristă din nou. Gondola ducesei dispăruse după un cot al canalului Canareggio. Fanteziile unei vieţi romaneşti şi primejdioase, luată ca deznodământul iubirii sale, se stinseră odată cu havana, şi gondola prietenei sale nu-i mai arătă drumul. Văzu atunci prezentul aşa cum era: un palat fară suflet, un suflet fără acţiune asupra trupului, un titlu de principe fără bani, un corp gol şi o inimă plină, mii de antiteze deznădăjduitoare. Nenorocosul îşi plângea

bătrâna Veneţie, aşa cum Vendramini o plângea şi mai amar, întrucât o reciprocă şi profundă durere şi o aceeaşi soartă născuse o prietenie vie şi reciprocă între aceşti doi tineri, rămăşiţe a două ilustre familii. Emilio nu se putu împiedica să se gândească la zilele când palatul Memmi îşi revărsa lumina prin toate ferestrele şi vibra de acordurile muzicilor purtate până departe de undele Adriaticii, când de stâlpii de la intrare erau legate sute de gondole, când pe peronul sărutat de valuri vedeai măştile elegante şi demnitarii Republicii înghesuindu-se în masă, când saloanele sale şi galeria sa erau tixite de o adunătură intrigată şi intrigantă, când larga sală de festivităţi cu mese voioase şi galeriile cu rotonde aeriene pline de acorduri muzicale păreau să fi adunat întreaga Veneţie, urcând şi coborând pe scările răsunând de râsete. Secol de secol, dalta celor mai mari artişti sculptase bronzul care susţinea pe atunci vazele cu gât lung sau pântecoase cumpărate din China şi pe cel al candelabrelor cu mii de lumânări. Fiecare ţară contribuise cu câte ceva la luxul care împodobea zidurile şi tavanele. Acum zidurile despuiate de frumoasele lor tapiserii, tavanele posomorâte tăceau şi plângeau. Nici urmă de covoare turceşti, de lustre cu ghirlande de flori, de statui, de tablouri, nici urmă de veselie, şi nici de bani, acest mare generator al veseliei! Veneţia, acea Londră a Evului Mediu, se prăbuşea piatră cu piatră, om cu om. Verdele sinistru pe care marea îl întreţinea şi-l răsfăţa la poalele palatelor părea în ochii prinţului ca un ciucure negru pe care natura îl prinsese acolo ca un semn al morţii. În sfârşit, un mare poet englez se năpustise asupra Veneţiei ca un corb asupra unui hoit, pentru a-i croncăni în poezie lirică, în cel dintâi şi cel din urmă limbaj al societăţii omeneşti, stanţele unui *De Profundis!* Poezia englezească aruncată în obrazul unui oraş care născuse poezia italiană... Biata Veneţie!

Imaginaţi-vă uluirea tânărului absorbit de astfel de gânduri, în clipa când Carmagnola strigă:

— Alteţă serenisimă, palatul arde sau foştii dogi s-au întors. Priviţi ce luminate-s ferestrele galeriei superioare!

Prinţul Emilio îşi crezu visul realizat printr-un semn de baghetă. La căderea nopţii, oprindu-şi gondola lângă prima treaptă a scării, bătrânul gondolier izbuti să-l debarce pe tânărul său stăpân fără să fie văzut de niciunul dintre oamenii care se foiau prin palat, dintre care câţiva bâzâiau pe peron ca albinele la intrarea stupului. Emilio se strecură pe sub imensul peristil de unde pornea cea mai frumoasă scară din Veneţia şi urcă repede dorind să afle cauza bizarei întâmplări. O gloată de lucrători se grăbea să isprăvească mobilarea şi decorarea palatului. Primul etaj, demn de vechea splendoare a Veneţiei, oferea privirilor minunatele lucruri visate de Emilio cu o clipă mai înainte, iar zâna le orânduise după cel mai bun gust cu putinţă. Un fast demn de palatul unui rege îmbogăţit strălucea până în cele mai mărunte detalii. Emilio se plimba fără ca nimeni să-i facă cea mai mică observaţie, uluit de tot ce-l înconjura. Curios să vadă ce se petrecea la etajul al doilea, urcă şi găsi totul mobilat. Necunoscuţii însărcinaţi de vrăjitor să reînvie risipa celor O *mie şi una de nopţi,* spre fericirea prinţului italian, înlocuiau câteva mobile meschine aduse în primele clipe. Prinţul Emilio intră în dormitorul apartamentului, care îl întâmpină cu strălucirea scoicii din care ieşise Venus. Camera era atât de încântătoare, atât de frumos împodobită, atât de cochetă şi atât de rafinat mobilată, încât simţi nevoia să se tolănească într-o berjeră din lemn aurit, în faţa căreia se afla o măsuţă plină cu gustări reci extrem de savuroase, şi fără să mai stea pe gânduri, începu să mănânce.

— Pe lumea asta, numai Massimillei i-ar fi putut veni ideea acestei sărbători. A ştiut că sunt prinţ sau poate că ducele de Cataneo a murit lăsându-i averea, şi iat-o de două ori mai bogată, mă va lua de bărbat şi... Şi înghiţea cu atâta poftă şi bea cu atâta sete din excelentul vin de

Porto, încât, văzându-l cum devorează bucatele, un milionar bolnav l-ar fi urât de moarte. Acum îmi explic aerul ei misterios când mi-a spus: Pe diseară! Va veni, poate, să dezlege vraja. Ce pat minunat, şi ce frumos lampion...! Sigur că da, gustul unei florentine.

Există organisme viguroase asupra cărora fericirea sau o mare nenorocire au un efect soporific. Or, asupra unui tânăr care avea forţa să-şi idealizeze iubita până acolo încât să nu mai vadă în ea femeia, un noroc atât de neaşteptat trebuia să aibă efectul unei doze de opium. După ce băuse o sticlă de vin de Porto, mâncase jumătate dintr-un peşte şi puţin pate franţuzesc, simţi brusc o aprigă dorinţă să doarmă. Poate că era sub influenţa unei îndoite beţii. Trase cuvertura, îşi făcu patul, se dezbrăcă într-o frumoasă încăpere de baie şi se culcă pentru a se gândi la soarta sa.

— L-am uitat pe bietul Carmagnola, dar las' că vor avea grijă bucătarul şi pivnicerul.

În acea clipă, o cameristă intră repede fredonând o melodie din *Bărbierul de Sevilla*. Aruncă pe un scaun câteva veşminte femeieşti, tot ce trebuie pentru toaleta de noapte, zicându-şi:

— Iată-i că vin.

Câteva clipe mai târziu chiar şi veni o tânără îmbrăcată după moda franţuzească, putând fi luată drept originalul vreunei fantastice gravuri englezeşti inventată pentru vreun *Forget me not,* vreo *frumoasă reuniune* sau pentru un *Book of Beauty.* Prinţul avu un fior de teamă şi de plăcere, deoarece după cum ştiţi o iubea pe Massimilla. Or, în ciuda iubirii ce-l ardea şi care pe vremuri inspirase atâtea tablouri în Spania, atâtea madone în Italia, atâtea statui ale lui Michelangelo, uşile baptisteriului executate de Ghilberti, voluptatea îl strângea în mrejele ei, şi dorinţa îl cutremura fără să-i răspândească în suflet acea caldă esenţă aeriană pe care i-o infuza o privire sau cea mai neînsemnată vorbă a ducesei. Inima, sufletul, raţiunea, întreaga sa voinţă se refuzau Nestatorniciei, dar

brutala şi capricioasa Nestatornicie îi stăpânea sufletul. Femeia nu venise singură.

Prinţul zări unul dintre acele personaje în existenţa cărora nimeni nu vrea să creadă de îndată ce sunt trecute de la starea reală, în care le admirăm, în starea imaginară a unei descrieri mai mult sau mai puţin literare. Îmbrăcămintea necunoscutului, semănând cu a napolitanilor, avea cinci culori, dacă admitem că negrul pălăriei înseamnă o culoare: pantalonul era de culoarea măslinei, pe vesta roşiatică străluceau nasturi aurii, haina bătea spre verde, iar cămaşa era aproape galbenă. Bărbatul acesta părea că-şi pusese în gând să reabiliteze tipul de napolitan reprezentat de Gerolamo pe scena teatrului său de păpuşi. Ochii păreau a-i fi de sticlă. Nasul, ca un as de treflă, era îngrozitor de mare. Nasul acesta acoperea de altfel cu pudoare o gaură care ar fi insultător pentru un om s-o numească gură, şi în care se vedeau trei sau patru colţi albi într-o continuă mişcare, unii încârligaţi printre alţii. Urechile se îndoiau sub propria greutate, dându-i acestui om o bizară asemănare cu un câine. Tenul, probabil împrospătat prin injectarea în sânge a unor substanţe metalice prescrise de vreun Hipocrat, bătea spre negru. Fruntea bombată, abia ascunsă de părul lins şi rar care cădea ca nişte filamente de sticlă, încununa cu negi roşietici un chip morocănos. În sfârşit, deşi slab şi de înălţime obişnuită, domnul acesta avea braţele lungi şi umerii laţi. Cu toate astea, în ciuda urâţeniei şi deşi i-ar fi dat şaptezeci de ani, nu era lipsit de o anume măreţie ciclopică şi avea o comportare aristocratică, şi, în privire, siguranţa omului bogat. Cine-ar fi avut răbdarea să-l studieze atent, i-ar fi citit viaţa prin urmele lăsate de patimi în această nobilă argilă, transformată în noroi. Ar fi ghicit un mare aristocrat care, bogat încă din tinereţe, îşi vânduse trupul desfrâului, ca să obţină plăceri excesive. Desfrâul distrusese fiinţa umană şi-şi făurise alta pe propria-i măsură. Mii de sticle

de băutură trecuseră pe sub nările împurpurate ale acestui nas grotesc, lăsându-şi drojdia pe buze. Îndelungatele şi obositoarele digestii îi cariaseră dinţii. Ochii păliseră la lumina meselor de joc. Sângele se încărcase cu substanţe nocive, slăbindu-i sistemul nervos. Plăcerile activităţilor digestive îi absorbiseră inteligenţa. În sfârşit, amorul rărise părul des şi lucitor din tinereţe. Ca un moştenitor avid, fiecare viciu îşi lăsase amprenta pe cadavrul viu. Dacă studiezi bine natura, descoperi farsele unei ironii de ordin superior: ea, de pildă, a aşezat broaştele alături de flori, aşa cum era ducele alături de acest trandafir al iubirii.

— Ai să cânţi diseară la vioară dragul meu duce? întrebă femeia desfăcând şnurul şi lăsând să cadă în faţa uşii o minunată perdea de pluş.

— Să cânte la vioară, repetă prinţul Emilio, ce vrea să spună cu asta? Ce-au făcut din palatul meu? Sunt oare treaz? Iată-mă în patul acestei femei, care, crezându-se la ea acasă, îşi dezbracă pelerina! Am fumat oare opiu, ca Vendiamin, şi mă aflu cufundat într-unul dintre visele acelea în care el vede Veneţia de acum trei sute de ani?

Aşezată în faţa toaletei luminate de lumânări, necunoscuta îşi desfăcea veşmintele cu aerul cel mai liniştit din lume

— Sun-o pe Iulia, abia aştept să mă dezbrac.

În acea clipă, ducele zări bucatele începute, se uită prin odaie şi văzu pantalonii prinţului aşezaţi pe un fotoliu de lângă pat.

— N-am să sun, Clarina, strigă furios ducele, cu un glas piţigăiat. Şi n-am să cânt la vioară nici astă-seară, nici mâine, niciodată…

— *Ta, ta, ta, ta!* cântă Clarina pe o singură notă, trecând de fiecare dată de la o octavă la alta cu agilitatea privighetorii.

— În ciuda acestui glas care ar umple-o de invidie pe sfânta Clara, patroana ta, eşti prea neruşinată, doamna mea netrebnică.

— Nu m-ai educat ca să aud asemenea vorbe, zise ea mândră.

— Te-am învăţat eu să ţii un bărbat în patul tău? Nu meriţi nici binefacerile mele, nici ura mea.

— Un bărbat în patul meu? exclamă Clarina întorcându-se iute.

— Şi care ne-a mâncat supeul de parcă-ar fi la el acasă, reluă ducele.

— Dar, strigă Emilio, nu mă aflu oare la mine acasă? Sunt prinţul de Varese, palatul ăsta este al meu.

Zicând aceste cuvinte, Emilio se ridică în şezut, scoţând printre pompoasele draperii ale patului frumosul şi aristocraticul său cap veneţian. În primul moment pe Clarina o pufni râsul, unul dintre acele râsuri care pun stăpânire pe fete când dau de ceva comic şi de-a dreptul neaşteptat. Râsul acesta încetă când îl văzu pe tânăr, care, de ce să n-o spunem, era de o frumuseţe încântătoare, deşi era aproape gol; aceeaşi pasiune care-l rodea pe Emilio puse stăpânire şi pe ea, şi cum ea nu iubea pe nimeni, nicio raţiune nu-i stăvili fantezia de siciliană pătimaşă.

— Dacă palatul acesta este palatul Memmi, Alteţa Voastră serenissimă ar trebui totuşi să-l părăsească, zise ducele luându-şi un aer distant şi ironic de om politicos. Mă aflu aici, la mine acasă...

— Aflaţi, domnule duce, că vă aflaţi în odaia mea şi nu într-a dumneavoastră, zise Clarina brusc înviorată. Dacă aveţi îndoieli asupra virtuţii mele, vă rog să mă lăsaţi să profit de crima mea...

— Să am îndoieli! Sunt sigur, scumpo...

— Vă jur, reluă Clarina, sunt nevinovată.

— Dar ce văd eu acolo, în pat? zise ducele.

— Ah! Vrăjitor bătrân ce-mi eşti, dacă tu crezi mai mult în ceea ce vezi tu, decât în ceea ce spun eu, strigă Clarina, înseamnă că nu mă mai iubeşti! Pleacă, şi nu-mi mai împuia urechile! M-auzi? Ieşi, domnule duce! Şi dacă

ţii neapărat, acest tânăr prinţ îţi va înapoia milionul cheltuit cu mine.

— Nu-i voi înapoia nimic, zise încet Emilio.

— Păi sigur! N-avem ce să-i înapoiem! un milion este prea puţin ca s-o ai pe Clara Tinti, când eşti atât de hidos. Haide, ieşi, îi strigă ea ducelui, m-ai alungat, te alung şi eu, aşa că suntem chit.

La un gest al bătrânului duce, care părea că vrea să se opună acestui ordin, rostit cu un aer demn de rolul Semiramidei, care-i adusese Clarinei un imens prestigiu, primadona se repezi spre bătrânul maimuţoi şi-l împinse spre uşă.

— Dacă nu mă laşi liniştită astă-seară, n-o să ne mai vedem niciodată. Eu mă ţin de cuvânt, nu ca dumneata.

— *Liniştită,* reluă ducele lăsând să-i scape un râs amar, mi se pare, venerato, că te las cam prea agitată.

Ducele ieşi. Laşitatea aceasta nu-l miră deloc pe Emilio. Toţi cei care s-au obişnuit cu o anume plăcere, aleasă dintre toate senzaţiile dragostei şi care se potriveşte firii lor, ştiu bine că nicio piedică nu poate sta în calea bărbatului deprins cu patima lui. Clarina Tinti sări ca un pui de ciută de la uşă spre pat,

— Prinţ, sărac, tânăr şi frumos, dar suntem ca-n basme… zise ea.

Siciliana se aşează pe pat cu o graţie amintind fireasca nepăsare a animalelor, abandonul plantei la soare sau plăcuta unduire de vals cu care ramurile se dăruiesc vântului. Descheindu-şi nasturii rochiei, ea începu să cânte, nu cu vocea destinată aplauzelor teatrului Fenice, ci cu o voce tulburată de dorinţă. Cântecul ei fu ca o briză aducând inimii mângâierea iubirii. Se uita pe furiş la Emilio, la fel de încurcat ca şi ea; căci această femeie de teatru nu mai avea îndrăzneala ce-i aprinsese ochii, gesturile şi glasul care-l alungaseră pe duce: nu, era supusă ca o Curtezană îndrăgostită. Ca să ne-o închipuim pe Tinti, ar trebui să fi văzut-o pe una dintre cele mai renumite cântăreţe franceze debutând în *Il Fazzoletto,*

opera lui Garcia, jucată de italieni la teatrul de pe strada Louvois; era atât de frumoasă, încât un biet ofiţer, neizbutind s-o cucerească, s-a sinucis de disperare. Primadona teatrului Fenice avea acelaşi chip delicat, aceleaşi forme elegante, aceeaşi tinereţe; dar în sângele ei clocotea soarele cald al Siciliei care-i aurea frumuseţea; apoi glasul îi era mai grav; într-un cuvânt, avea aerul acela august, specific femeii italiene. Tinti, al cărei nume semăna atât de mult cu cel făurit de cântăreaţa franceză, avea şaptesprezece ani, iar bietul prinţ douăzeci şi trei. Ce mână şugubeaţă se jucase aruncând focul atât de aproape de praful de puşcă? O odaie îmbălsămată, îmbrăcată în mătase stacojie, strălucind la flacăra lumânărilor, un pat acoperit cu dantele, un palat liniştit, Veneţia! Doi tineri, două frumuseţi! Toate splendorile reunite. Emilio îşi luă pantalonii, sări din pat, se duse în cămăruţa de baie, se îmbrăcă, se întoarse şi se îndreptă iute spre uşă.

Iată ce-şi spusese reluându-şi hainele:

„— Massimilla, scumpă fiică a familiei Doni, la care frumuseţea Italiei s-a transmis din generaţie în generaţie, tu care nu dezminţi portretul Margaretei, una dintre rarele pânze pe de-a-ntregul pictate de Rafael, spre gloria lui! Frumoasa şi sfânta mea iubită, nu-nseamnă, oare, că te merit dacă scap de prăpastia asta înmiresmată? Aş mai fi demn de tine dacă aş pângări sufletul închinat ţie? Nu, n-am să cad în capcana vulgară pe care mi-o întind simţurile mele răscolite. Fata asta cu ducele ei, eu cu ducesa mea!”

În clipa când dădea la o parte draperia uşii, auzi un geamăt. Acest amant eroic se întoarse şi o văzu pe Clarina cu faţa înfundată în perne, înăbuşindu-şi plânsul. Puteţi crede? Cântăreaţa era mai frumoasă în genunchi, cu faţa ascunsă, decât ruşinată şi aprinsă-n obraji. Pletele-i căzute pe umeri, atitudinea de Magdalenă, dezordinea veşmintelor, totul fusese uneltit de diavol,

care, cum ştiţi, este un mare colorist. Prinţul o luă de mijloc pe această biată Tinti care-i scăpă ca o şopârlă şi se încolăci în jurul unuia dintre picioarele lui care apăsă uşor un trup fermecător.

— Vrei să-mi spui, zise el, smucindu-şi piciorul, ca să scape de strânsoarea fetei, cum de te afli în palatul meu? Cum se face că bietul Emilio Memmi…

— Emilio Memmi! exclamă Clarina, ridicându-se, ziceai că eşti prinţ.

— Prinţ de ieri.

— O iubeşti pe Cataneo! zise Tinti, privindu-l în ochi.

Sărmanul Emilio rămase mut, văzând primadona care-i zâmbea printre lacrimi.

— Alteţa Voastră nu ştie că cel care m-a format pentru teatru, că ducele acesta… este însuşi Cataneo, şi că prietenul dumneavoastră Vendramin, crezând că vă face un serviciu, i-a închiriat palatul pentru perioada cât voi cânta la Fenice în schimbul sumei de o mie de franci. Idolul dorinţei mele, îi zise apoi, luându-l de mână şi atrăgându-l spre ea, de ce vrei tu să fugi de aceea pentru care atâţia bărbaţi şi-ar da viaţa? Iubirea, vezi tu, va fi întotdeauna iubire. Peste tot e aceeaşi; seamănă cu soarele sufletelor noastre, încălzeşte oriunde străluceşte, iar noi suntem aici în plină amiază. Dacă mâine nu eşti mulţumit de mine, ucide-mă! Dar voi trăi; haide, căci sunt nespus de frumoasă.

Emilio se hotărî să rămână. Când el consimţi printr-un semn al capului, bucuria citită în ochii Clarinei i se păru ca flăcările iadului. Nicicând iubirea nu i se arătase mai măreaţă în acea clipă. Carmagnola fluieră puternic.

„Ce-o vrea de la mine?” îşi zise prinţul.

Învins de iubire, Emilio nu mai auzi fluierăturile repetate ale lui Carmagnola.

Dacă n-aţi călătorit în Elveţia, veţi citi, poate, cu plăcere, descrierea aceasta, şi dacă v-aţi căţărat pe crestele Alpilor ei, este imposibil să nu vă reamintiţi fără emoţie peripeţiile prin care-aţi trecut. În această

minunată ţară, în inima unei stânci despicate în două de o vale, drum larg ca aleea Neuilly din Paris, dar extrem de adânc şi plin de râpe, întâlneşti un pârâu izvorât fie din Saint-Gothard, fie din Simplon, fie din altă creastă alpestră, care se revarsă într-un tău adânc şi întins, pe malurile căruia cresc livezi, se înalţă brazi, arini uriaşi şi uneori se ivesc tufe de fragi şi violete; din loc în loc dai de câte-o cabană la ferestrele căreia răsare faţa proaspătă a unei bălaie elveţience; apa acestui tău este schimbătoare ca cerul: albastră sau verde, dar când este albastră pare ca safirul, iar când este verde pare ca smaraldul. Ei bine! Nimic pe lume nu sugerează călătorului celui mai nepăsător, diplomatului celui mai grăbit, neguţătorului celui mai cumsecade, senzaţia de profunzime, de pace, de imensitate, de iubire cerească şi de fericire eternă, ca acest diamant lichid unde zăpada, prelinsă de pe coama Alpilor, şiroieşte ca o apă limpede printr-un şanţ natural, ascuns pe sub arbori, săpat în rocă, pentru ca apoi, printr-o spărtură, să răsară-n lumină, fără niciun murmur; pânza aceasta de apă alunecă-n tău atât de blând, încât nu vezi nicio clintire pe suprafaţa lucie, unde trăsura se oglindeşte în mers. Dar iată că vizitiul dă bice cailor, coteşte după o stâncă, trece peste un pod şi, dintr-odată, se aude un vuiet cumplit de cascade rostogolindu-se unele peste altele; torentul, scăpat printr-o vrană impetuoasă se sparge în zeci de cataracte, se sfărâmă lovindu-se de mii de pietre, străluceşte în sute de jerbe, izbindu-se de o stâncă desprinsă din înaltul lanţului muntos care domină valea şi căzută exact în mijlocul acestui drum pe care şi l-a croit în mod imperios hidrogenul nitrat, cea mai impresionantă dintre toate forţele vii.

Dacă aţi fi privit cu atenţie acest peisaj veţi fi văzut în această apă adormită imaginea dragostei lui Emilio pentru ducesă, iar în cascadele săltând ca o turmă de oi imaginea nopţii sale de dragoste cu Tinti. În mijlocul

acestor torente de iubire, se înălţa o stâncă de care se spărgea valul. Prinţul era ca Sisif, mereu sub stâncă.

— Ce face deci ducele de Cataneo cu vioara lui? se întreba el, oare lui îi datorez această simfonie?

El se destăinui Clarinei.

— Dragă copile... (îşi dăduse seama că prinţul era un copil), dragă copile, îi zise ea, bărbatul acesta care are o sută optsprezece ani în parohia Viciului şi patruzeci şi şapte de ani în registrele Bisericii, nu mai are pe lume decât o singură şi ultimă plăcere prin care simte viaţa. Da, toate coardele îi sunt sfărâmate; totul în el este ruină sau zdrenţe. Inima, inteligenţa, sensibilitatea, nervii – tot ceea ce stârneşte în om elanul şi îl apropie de cer prin dorinţă sau prin focul plăcerii ţine nu atât de muzică, cât de un efect desprins din nenumăratele efecte ale muzicii, de un acord perfect între două voci sau între o voce şi coarda cea mai subţire a viorii sale. Bătrânul maimuţoi se aşază peste mine, îşi ia vioara, cântă destul de bine, scoate câteva sunete, eu încerc să le imit, şi când soseşte clipa îndelung aşteptată, când este cu neputinţă să mai deosebeşti în ansamblul melodiei care este sunetul viorii şi care este nota ieşită din gâtlejul meu, bătrânul cade în extaz, ochii lui stinşi îşi aruncă ultimele scântei, e fericit, se rostogoleşte la pământ ca un om beat. Iată pentru ce l-a plătit atât de scump pe Genovese. Genovese este singurul tenor care se poate uneori acorda cu timbrul vocii mele. Sau ne apropiem într-adevăr unul de celălalt, o dată sau de două ori pe seară, sau ducele doar îşi închipuie; pentru această închipuită plăcere l-a angajat pe Genovese; Genovese îi aparţine. Niciun alt director de teatru nu-l poate convinge pe tenor să cânte fără mine, şi nici pe mine fără el. Ducele m-a educat pentru a-i satisface acest capriciu, lui îi datorez talentul, frumuseţea, cu siguranţă averea. Va muri într-o asemenea clipă de extaz. Simţul auzului este singurul care a supravieţuit din naufragiul facultăţilor sale, aici este firul prin care el se leagă de viaţă. Din trunchiul

acesta putred se înalţă un vlăstar viguros. Există, mi s-a spus, mulţi oameni în această situaţie, să-i ocrotească Sfânta Fecioară! Tu nu faci parte dintre ei! Tu poţi tot ceea ce vrei tu şi tot ceea ce vreau eu, sunt sigură.

Spre dimineaţă, prinţul Emilio ieşi tiptil din cameră şi îl găsi pe Carmagnola culcat în pragul uşii.

— Alteţă, zise gondolierul, ducesa mi-a poruncit să vă dau biletul ăsta.

Şi-i întinse stăpânului o hârtiuţă colorată împăturită ca un triunghi. Prinţul simţi că leşină, se înapoie, şi se trânti într-o berjeră, deoarece ochii i se împăienjeniseră, mâinile îi tremurau citind rândurile de mai jos:

Dragă Emile, gondola ta s-a oprit la palatul tău, deci nu ştii că ducele Cataneo l-a închiriat pentru Tinti. Dacă mă iubeşti, du-te chiar astă-seară la Vendramin, care mi-a spus că ţi-a aranjat un apartament la el. Ce să fac? Să rămân la Veneţia în prezenţa soţului meu şi a cântăreţei sale! Să plecăm împreună la Frioul? Răspunde-mi printr-un cuvânt, chiar şi pentru a-mi spune ce era cu scrisoarea pe care ai aruncat-o în lagună.

Massimilla Doni

Scrisul şi parfumul biletului trezeau mii de amintiri în sufletul tânărului veneţian. Soarele iubirii unice îşi arunca strălucirea pe unda albastră venită de departe, adunată în prăpastia adâncă şi scânteind ca o stea. Nobilul copil nu-şi putu înăbuşi lacrimile şiroind din belşug, deoarece în toropeala în care îl aruncase vlăguirea simţurilor satisfăcute nu putu rezista şocului acestei divinităţi pure. În somn, Clarina îi auzi plânsul; se ridică, văzu faţa îndurerată a prinţului şi se repezi la genunchii lui, îmbrăţişându-i.

— Aştept răspunsul, zise Carmagnola, dând draperia la o parte.

— Nemernico, m-ai pierdut! strigă Emilio, încercând s-o îndepărteze pe Clarina.

Ea îl strângea însă cu atâta dragoste, implorând o explicaţie cu o privire, o privire de samariteancă disperată, încât Emilio, furios că se vedea iarăşi în mrejele acestei pasiuni care-l făcuse să decadă, o respinse pe cântăreaţă, lovind-o brutal cu piciorul.

— Mi-ai spus că te ucid, ei bine, mori, şarpe veninos, strigă el.

Apoi ieşi din palat, sărind în gondolă.

— Vâsleşte! îi strigă lui Carmagnola încotro? întrebă bătrânul.

— Încotro vrei.

Gondolierul îi ghici gândurile şi îl conduse prin nenumărate cotituri în canalul Canareggio, în faţa unui fermecător palat pe care-l veţi putea admira când veţi vizita Veneţia; căci niciun străin n-a rezistat să nu-şi oprească gondola văzându-i ferestrele atât de divers ornamentate, încât întrec orice închipuire, balcoanele sculptate în dantelăriile cele mai fanteziste, muchiile palatului terminate prin colonete înalte, zvelte sau întortocheate, temeliile săpate de o daltă atât de capricioasă, încât nicio figură nu seamănă cu alta în ansamblul arabesc al pietrelor. Cât de frumoasă este poarta, şi cât de misterioasă pare lunga boltă cu arcade ducând spre scară! Şi cum să nu te încânte treptele acestea unde iscusinţa artistică a aşternut, pentru tot timpul cât va dăinui Veneţia, un covor bogat ca un covor turcesc, dar alcătuit din pietre cu mii de culori încrustate în marmură albă! Veţi admira plăcutele plăsmuiri care împodobesc arcadele, aurite ca acelea ale palatului ducal, şi care se desfăşoară până deasupra capului, astfel încât minunăţiile artei se află sub picioarele dumneavoastră şi deasupra capetelor dumneavoastră. Ce umbră plăcută, ce linişte, ce răcoare! Dar câtă gravitate în acest străvechi palat unde, pentru a fi pe placul lui Emilio cât şi al lui Vendramin, prietenul său, ducesa adunase mobile vechi

veneţiene, şi unde mâini dibace restauraseră tavanele. Veneţia retrăia aici pe de-a-ntregul. Luxul acesta era nu doar aristocratic, ci şi instructiv. Arheologul ar fi regăsit aici modelele frumosului specific Evului Mediu care-şi lua exemplele de la Veneţia. Puteai vedea, de asemenea, şi primele plafoane din scânduri cu picturi florale în aur pe fundaluri colorate sau în culori pe un fond aurit, şi plafoanele din stuc aurit care, în fiece colţ, oferă câte o scenă cu mai multe personaje, iar în mijlocul lor cele mai frumoase fresce; gen atât de costisitor, încât Luvrul nu posedă decât două, şi faţă de care fastul lui Ludovic al XIV-lea a bătut în retragere, speriat de atâta risipă pentru Versailles. Peste tot marmura, lemnul şi stofele serviseră ca materie primă acestor lucrări preţioase. Emilio împinse o uşă din stejar sculptat, străbătu lunga galerie care, în palatele veneţiene, se întinde, la fiecare etaj, de la un capăt la celălalt al clădirii, şi ajunse în faţa altei uşi cunoscute care făcu să-i bată inima. Când o deschise, doamna de companie ieşi dintr-un salon uriaş şi-l pofti într-o odaie de lucru unde o găsi pe ducesă îngenuncheată în faţa unei madone. El venea să se învinuiască şi să-şi ceară iertare; rugându-se, Massimilla îl transformase. El şi Dumnezeu, nimic altceva nu-i încăpea în suflet! Ducesa se ridică cu simplitate, întinse mâna spre prietenul ei, care n-o prinse.

— Deci Giambattista nu te-a găsit ieri, nu-i aşa? zise ea.

— Nu, răspunse el.

— Încurcătura aceasta m-a făcut să petrec o noapte îngrozitoare, mi-era teamă să nu te întâlneşti cu ducele a cărui imoralitate o ştiu atât de bine! Ce idee a mai avut şi Vendramini să-i închirieze palatul dumitale.

— O idee bună, Milla, căci prinţul tău nu-i prea bogat.

Massimilla era atât de încrezătoare, atât de frumoasă, atât de liniştită prin prezenţa lui Emilio, încât în acea clipă prinţul, deşi treaz, se simţi năpădit de senzaţiile acelui vis

înspăimântător care tulbură fiinţele cu imaginaţie vie şi în care, participând la un bal plin de femei elegante, visătorul se vede brusc dezbrăcat, fără cămaşă; ruşinea, teama îi biciuie rând pe rând, şi doar deşteptarea îl scapă de spaime. Aşa era sufletul lui Emilio în faţa iubitei sale. Până atunci sufletul acesta fusese împodobit cu cele mai frumoase flori ale sentimentului, corupţia îl adusese într-o stare nedemnă, şi doar el ştia asta, deoarece frumoasa florentină era atât de virtuoasă în dragoste, încât bărbatul iubit de ea trebuia să fie incapabil de cea mai mică întinare. Cum Emilio refuzase să-i ia mâna, ducesa se ridică şi-şi petrecu degetele prin părul pe care-l sărutase Clarina. Simţi atunci mâna lui Emilio umedă şi-i văzu fruntea năduşită.

— Ce ai? îl întrebă ea cu o voce căreia tandreţea îi conferea o modulaţie de flaut.

— Abia acum îmi dau seama cât de mult te iubesc, răspunse Emilio.

— Atunci, scumpul meu, spune-mi ce vrei, reluă ea.

Auzind aceste cuvinte, toată viaţa lui Emilio se retrase în sufletul său: — Ce-am făcut, oare, de-mi vorbeşte aşa? se gândi el.

— Emilio, ce scrisoare ai aruncat în lagună?

— Scrisoarea lui Vendramini pe care n-am sfârşit-o, altfel nu m-aş fi întâlnit în palatul meu cu ducele, despre care, neîndoios, îmi pomenea în scrisoare.

Massimilla îngălbeni, dar un gest al lui Emilio o linişti.

— Rămâi cu mine toată ziua, ne vom duce împreună la teatru, nu mai plecăm la Frioul, prezenţa ta mă va ajuta cu siguranţă să o suport pe a lui Cataneo, zise ea.

Deşi lucrul acesta însemna un nesfârşit chin sufletesc pentru omul iubit, el consimţi cu o bucurie prefăcută. Ca să ne facem o idee despre ceea ce resimt păcătoşii văzându-se nedemni de raiul ceresc, să ne gândim la ce simte un tânăr încă pur în faţa iubitei onorate când îşi simte pe buze gustul infidelităţii, când aduce în sanctuarul divinităţii venerate aerul pângărit al unei

curtezane. Baader, care explica în poveţele lui sentimentele divine prin comparaţii erotice, observase desigur, ca şi scriitorii catolici, marea asemănare dintre iubirea umană şi iubirea cerească. Suferinţele acestea răspândiră o umbră de melancolie peste bucuria resimţită de veneţian în preajma iubitei sale. Inima femeii are o uimitoare predispoziţie pentru a se armoniza cu sentimentele: împrumută aceeaşi culoare, vibrează la unison cu iubitul; astfel ducesa rămase pe gânduri. Savoarea incitantă pe care o stârneşte sarea cochetăriei nu poate aprinde iubirea aşa cum o face acest blând acord emoţional. Strădaniile cochetăriei marchează prea mult o separare, şi chiar de-i momentană, displace, pe când această împărtăşire afectivă anunţă statornica fuziune a inimilor. Astfel pe bietul Emilio îl înduioşă tăcuta presimţire care-o făcea să plângă pe ducesă pentru o greşeală necunoscută. Simţindu-se mai puternică prin faptul că se ştia ireproşabilă în ceea ce priveşte latura senzuală a iubirii, ducesa îşi îngăduia să fie dezmierdătoare; îşi desfăşura cu îndrăzneală şi încredere sufletul candid, îl dezvelea, aşa cum, în noaptea aceea diabolică, năvalnica Tinti îşi arătase trupul cu îmbietoarele-i contururi, cu carnea tare şi fragedă. În ochii lui Emilio se dădea parcă o luptă între iubirea sfântă a acestui suflet curat şi iubirea focoasei şi năbădăioasei siciliene. Întreaga zi şi-o petrecură, aşadar, în lungi priviri reciproce, după adânci reflecţii. Fiecare îşi analiza propria iubire şi o găsea nesfârşită, siguranţă care le insufla dulci cuvinte. Pudoarea, această zeiţă care, într-o clipă de rătăcire cu Amorul, născuse Cochetăria, n-ar fi avut nevoie să-şi acopere ochii văzând cei doi iubiţi. Ca unică voluptate, ca o supremă plăcere, ducesa ţinea capul lui Emilio pe sânul ei şi cuteza să-şi apese buzele pe ale lui, dar aşa cum pasărea îşi înmoaie ciocul în apa cristalină a izvorului, privind pe furiş să nu fie zărită. Gândurile lor amplificau acest sărut întocmai cum compozitorul

amplifică o temă prin infinitele moduri ale muzicii, şi el trezea în ei răsunătoare şi unduitoare tumulturi care îi umplea de fiori. Cu siguranţă, gândul va fi totdeauna mai intens decât fapta; altfel dorinţa ar fi mai slabă decât plăcerea; şi el este mai puternic, o zămisleşte. Astfel ei erau pe deplin fericiţi, căci posesiunea fericirii micşorează întotdeauna fericirea. Uniţi doar în absolut, cei doi iubiţi se admirau în forma lor cea mai pură, aceea a două suflete înflăcărate şi împreunate în lumina cerească, privelişti neasemuite pentru ochii atinşi de credinţă, fecunde mai ales în desfătări infinite aşa cum au ştiut să sugereze tablourile lui Rafael, Tiţian sau Murillo, şi în faţa cărora privitorul resimte aceleaşi emoţii ca ale celor ce le-au pictat. Teluricele plăceri dăruite din plin de siciliană, dovadă materială a acestei uniuni angelice, n-ar trebui oare dispreţuite de spiritele superioare? Iată ce gânduri frumoase îl stăpâneau pe prinţ în timp ce stătea sprijinit într-o sfârşeală divină pe răcorosul, albul şi mlădiul sân al Massimillei, sub razele calde ale ochilor ei cu gene lungi strălucitoare, pierzându-se în acest nesfârşit desfrâu ideal. În asemenea clipe, Massimilla devenea una dintre acele sfinte fecioare întrezărite în vise, pe care cântecul cocoşului le alungă, dar pe care le recunoşti învăluite în aura lor luminoasă în operele glorioşilor pictori ai cerului.

Seara, cei doi îndrăgostiţi se duseră la teatru. Aşa decurge viaţa italiană: dimineaţa dragostea, seara muzica, noaptea somnul. Iată o existenţă preferabilă celei din ţările în care fiecare-şi cheltuieşte plămânii şi energia discutând politică, fără să poată schimba de unul singur mersul lucrurilor, aşa cum cu o floare nu se face primăvară. Libertatea, în aceste bizare ţări, constă în a discuta la nesfârşit despre treburile publice, în a te feri de ceilalţi, în a te risipi în mii de preocupări de ordin patriotic una mai neghioabă decât alta, îndepărtându-te de la nobilul şi sfântul egoism din care izvorăsc toate marile acţiuni ale omenirii. La Veneţia, dimpotrivă, iubirea şi nenumăratele-i lanţuri, plăcuta aplecare spre bucuriile

reale, ocupă şi învăluie timpul. În această ţară dragostea este un lucru atât de firesc, încât ducesa era privită ca o femeie total ieşită din comun, deoarece fiecare era convins de castitatea ei, în ciuda năvalnicei pasiuni a lui Emilio. Astfel femeile îl compătimeau în mod sincer pe nefericitul tânăr care trecea drept o victimă a purităţii celei pe care-o iubea. Pe de altă parte, nimeni n-avea curajul s-o condamne pe ducesă, pentru că, în Italia, religia este o forţă la fel de venerată ca şi iubirea.

Seară de seară, la teatru, loja ducesei era cercetată cea dintâi prin lornietă, şi fiecare femeie îşi întreba prietenul, arătând spre ducesă şi spre iubitul ei:

— Unde-or fi ajuns oare?

Prietenul îl studia pe Emilio, căutându-i pe chip vreun semn de fericire, dar nu afla decât expresia unei dragoste curate şi melancolice. Şi în întreaga sală, vizitând fiecare lojă, bărbaţii le spuneau femeilor:

— Ducesa Cataneo nu-i încă a lui Emilio.

— Greşeşte, ziceau femeile bătrâne, îl va plictisi.

— *Forse*[7], răspundeau cele tinere cu gravitatea aceea a italienilor când rostesc acest important cuvânt căruia ei îi acordă multiple semnificaţii.

Unele se mâniau, găseau că-i o pildă rea şi că era greşit să-ţi închipui că religia îţi interzice iubirea.

— Iubeşte-l dragă, îi şoptea doamna Vulpato întâlnind-o pe scară, la ieşire.

— Dar îl iubesc nespus, răspunse ea.

— Atunci de ce n-arată a fi fericit?

Ducesa răspundea printr-o uşoară ridicare din umeri.

În Franţa, care, după cum se ştie, este din ce în ce mai mult influenţată de moravurile engleze, seriozitatea pe care societatea veneţiană o punea în investigaţia aceasta ni s-ar părea de neconceput.

Vendramini era singurul cunoscător al tainei lui Emilio, secret bine păstrat, ca între doi bărbaţi care-şi scriseseră

[7] Poate (în limba italiană, în original) (n. tr.)

deasupra blazonului: *Non amicis, fratres.*

Deschiderea unei stagiuni constituie un eveniment atât la Veneţia, cât şi în celelalte capitale ale Italiei; astfel teatrul Fenice era plin în seara aceasta. Cele cinci ore din noapte petrecute la teatru joacă un rol atât de mare în viaţa italiană, încât se impune o explicaţie a obiceiurilor create de acest mod de folosire a timpului.

În Italia, lojile se deosebesc de ale celorlalte ţări, în sensul că peste tot aiurea femeile vor să fie văzute, în timp ce pe italience le interesează prea puţin să se dea în spectacol. Lojile lor formează un palier lung, cu despărţituri egale având deschidere atât spre scenă, cât şi spre coridor. La dreapta şi la stânga sunt două canapele, la extremitatea cărora se află două fotolii, unul pentru stăpâna lojii, celălalt pentru însoţitoarea ei, când aduce vreuna. Lucrul acesta se întâmplă însă destul de rar. Fiecare femeie este prea ocupată acasă, ca să mai facă vizite sau să-i mai placă să primească pe cineva; niciuna, de altfel, nu doreşte să-şi câştige o rivală. Astfel o italiancă este mai totdeauna suverană absolută în loja ei: aici, mamele nu mai sunt sclavele fiicelor, fiicele nu mai sunt stânjenite de mame; femeile nu vin, aşadar, însoţite nici de copii, nici de părinţi care să le cenzureze, să le spioneze, să le plictisească sau să le întrerupă conversaţiile. În partea din faţă toate lojile sunt îmbrăcate în mătase de aceeaşi culoare şi cu acelaşi model. De draperie atârnă perdele colorate la fel şi care rămân trase când familia căreia îi aparţine loja este în doliu cu foarte mici excepţii, şi numai la Milano, lojile nu-s luminate în interior; ele nu primesc lumină decât de la scenă sau de la un policandru aproape obscur pe care, în ciuda unor vehemente împotriviri, câteva oraşe au acceptat să-l instaleze în sală; dar mulţumită perdelelor, lojile sunt destul de întunecoase şi, prin modul în care sunt dispuse, partea din spate este atât de umbroasă, încât este extrem de greu să ştii ce se petrece acolo. Aceste loji care pot găzdui în jurul a opt sau zece persoane, sunt

tapetate cu mătăsuri scumpe, plafoanele sunt plăcut zugrăvite şi îmblânzite prin culori deschise, iar lemnăria este aurită. Se pot servi aici îngheţate şi băuturi răcoritoare sau ronţăi diferite dulciuri, deoarece numai publicul din clasa mijlocie mănâncă în timpul spectacolului. Fiecare lojă constituie o proprietate imobiliară extrem de costisitoare, unele ajungând până la trei mii de livre; la Milano, familia Litta posedă trei, aşezate la rând. Faptele acestea dovedesc marea importanţă acordată acestui amănunt al traiului de huzur. Conversaţia este suverană absolută în spaţiul pe care unul dintre scriitorii cei mai de seamă ai vremurilor noastre, şi unul dintre aceia care au studiat cu de-amănuntul Italia, Stendhal, l-a numit un salonaş ale cărui ferestre dau spre parter. În sfârşit, muzica şi bucuriile scenei sunt elemente pur accesorii, marele interes constă în conversaţiile purtate aici, în marile şi micile probleme de suflet tratate aici, în întâlnirile care se pun la cale, în istorisirile şi observaţiile minuţioase care au loc. Teatrul este reuniunea economică a unei întregi societăţi care se studiază şi se distrează pe cont propriu. Bărbaţii admişi în lojă se aşază unul lângă celălalt, în ordinea sosirii, pe una sau pe cealaltă dintre canapele. Primul venit se află, desigur, lângă stăpâna lojei; dar când cele două canapele sunt ocupate, dacă soseşte un nou vizitator, cel mai vechi îşi întrerupe discuţia, se ridică şi pleacă. Atunci, fiecare înaintează cu un loc, ajungând pe rând lângă proprietară. Această flecăreală, aceste convorbiri serioase, această şagă elegantă a vieţii italiene, n-ar putea avea loc fără un lasă-mă să te las general. Astfel, femeile au toată libertatea să se apere sau nu, ele se simt aici atât de în largul lor, încât un străin admis în lojă poate veni a doua zi să le viziteze acasă. Călătorul nu pricepe la prima vedere viaţa aceasta de lenevoasă spiritualitate, acest *dolce far niente* înfrumuseţat de muzică. Numai o şedere îndelungată sau un studiu iscusit pot să-i dezvăluie unui

străin sensul vieţii italieneşti care seamănă cu cerul albastru al ţării şi unde bogatul nu vrea niciun nor. Pe nobili îi interesează prea puţin cum li se administrează averea; îşi lasă bunurile în seama unor intendenţi *(ragionati)* care îi fură şi-i sărăcesc; ei n-au simţul politicului care i-ar plictisi repede, trăiesc doar prin pasiunea căreia-i închină tot timpul. Aşa se explică şi nevoia pe care o resimt prietenul sau prietena de a fi mereu împreună pentru a se sătura unul de celălalt sau pentru a se păzi, deoarece marele secret al acestei existenţe este ca femeia să nu scape amantul din ochi timp de cinci ore, după ce toată dimineaţa l-a ţinut lângă ea. Moravurile italiene comportă aşadar o continuă plăcere şi o permanentă studiere a mijloacelor care s-o întreţină, ascunsă de altfel sub o nepăsare prefăcută. Este o viaţă frumoasă, dar o viaţă costisitoare, deoarece în nicio altă ţară nu întâlneşti atâţia oameni epuizaţi.

Loja ducesei se afla la nivelul parterului, care la Veneţia se numeşte *pepiano;* ea avea grijă să se aşeze întotdeauna în bătaia reflexelor rampei, astfel încât frumosu-i chip, slab luminat, să se evidenţieze în clarobscurul sălii. Florentina atrăgea privirile prin fruntea-i înaltă, albă ca neaua, prin pletele-i negre strânse-n cosiţe ca o coroană deasupra capului, şi care-i dădeau un aer într-adevăr regesc, prin fineţea calmă a trăsăturilor, amintind de blânda nobleţe a capetelor lui Andrea del Sarto, prin profilul feţei, prin cearcănele din jurul ochilor, prin ochii ei catifelaţi transmiţând încântarea femeii visând la fericire, virginală încă în iubire, impunătoare şi frumoasă totodată.

În locul operei *Mosé*, în care trebuia să debuteze Clarina în tovărăşia lui Genovese, se dădea *Il Barbiere,* unde tenorul cânta fără celebra *prima donna. Impresario* informase spectatorii că trebuie să schimbe repertoriul din pricina unei indispoziţii a Clarinei, şi, într-adevăr, ducele Cataneo nu venise la teatru. Să fi fost oare un şiretlic al impresarului pentru a obţine două săli pline,

punându-i pe cei doi cântăreţi să debuteze pe rând sau proasta dispoziţie anunţată de Tinti era adevărată? Dac-ar fi fost la parter unde se putea discuta. Emilio ar fi avut o certitudine: dar cu toate că vestea acestei indispoziţii îi stârnea unele remuşcări reamintindu-i frumuseţea cântăreţei şi firea ei pătimaşă, această dublă absenţă îi linişti atât pe prinţ cât şi pe ducesă. Pe de altă parte, glasul lui Genovese izbuti să alunge amintirile nopţii de iubire impură şi să prelungească îngereştile delicii ale acestei zile suave. Fericit că nu împărţea cu nimeni aplauzele, tenorul îşi desfăşura comorile talentului ajuns mai târziu de talie europeană. Genovese, în vârstă de douăzeci şi trei de ani, născut la Bergamo, elevul lui Veluti, pasionat de arta sa, bine făcut, cu un chip atrăgător, cu o deosebită intuiţie în a-şi interpreta rolul, prevestea de pe acum pe marele artist menit gloriei şi bogăţiei. El avu un succes nebun, cuvânt care nu se potriveşte decât Italiei, unde recunoştinţa parterului are în ea un soi de frenezie care merge până la extaz.

Câţiva dintre prietenii prinţului veniră să-l felicite pentru moştenire şi să-i aducă veşti noi. În ajun, seara, Tinti, adusă de Cataneo, cântase la serata familiei Vulpato, unde păruse nu numai sănătoasă, dar şi în voce, boala-i improvizată stârnind aşadar mari comentarii. Conform zvonurilor din cafeneaua Florian, Genovese era îndrăgostit la nebunie de Tinti; Tinti voia să scape de declaraţiile lui de dragoste, iar impresarul nu izbutise să-i convingă să apară împreună. După spusele generalului austriac, numai ducele era bolnav, Tinti îl veghea, iar Genovese fusese însărcinat să consoleze publicul. Ducesa îl invitase pe general, cu prilejul sosirii unui medic francez pe care dorise să-l cunoască. Prinţul, văzându-l pe Vendramin învârtindu-se prin sală, ieşi pentru a discuta între patru ochi cu prietenul pe care nu-l mai văzuse de trei luni şi, tot plimbându-se prin spaţiul dintre bănci şi lojile de la parter, putu observa primirea făcută de ducesă

străinului.

— Cine-i francezul ăsta? îl întrebă prinţul pe Vendramin.

— Un medic chemat de Cataneo, care vrea să afle cât timp mai are de trăit. Francezul îl aşteaptă pe Malfatti împreună cu care vor efectua consultaţia.

Ca toate doamnele italiene care iubesc, ducesa stătea tot timpul cu ochii pe Emilio, deoarece în ţara aceasta dăruirea femeii este atât de deplină, încât cu greu o vezi ridicându-şi privirea spre altcineva.

— *Caro*[8]*,* zise prinţul către Vendramin, află că am dormit la tine azi-noapte.

— Ai izbutit? întrebă Vendramin strângându-l de mijloc.

— Nu, reluă Emilio, dar cred că-ntr-o bună zi voi putea fi fericit cu Massimilla.

— Neîndoios, reluă Marco, vei fi bărbatul cel mai invidiat de pe pământ. Ducesa este cea mai desăvârşită femeie din toată Italia. Pentru mine, care văd lucrurile vieţii acesteia printre strălucitorii vapori ai beţiei cu opiu, ea îmi apărea cea mai înaltă expresie a artei, căci într-adevăr natura a plămădit-o, fără ca ea să ştie, ca un portret al lui Rafael. Pasiunea ta nu-i displace lui Cataneo, care îţi trimite prin mine o mie de monede.

— Aşa că, reluă Emilio, orice ţi s-ar spune, voi dormi la tine în fiece noapte. Să mergem, întrucât o clipă petrecută departe de ea, când i-aş putea fi alături mi se pare un chin.

Emilio îşi reluă locul în fundul lojii şi rămase tăcut în ungherul său ascultând-o pe ducesă, încântată de inteligenţa şi de frumuseţea ei. Pentru el, ci nu din trufie, Massimilla îşi desfăşura subtilităţile acestei strălucite conversaţii specific italienească, în care ironia muşcătoare cădea asupra lucrurilor şi nu asupra persoanelor, în care batjocura atingea doar sentimentele ce meritau a fi batjocorite, în care zeflemeaua ţintea doar nulităţile. Oriunde aiurea, ducesa ar fi fost poate

[8] Dragă (in limba italiană, în original) (n. tr.)

obositoare; italienii, oameni cu desăvârşire inteligenţi, nu se complac în a-şi folosi inteligenţa în mod deplasat; la ei discuţia este închegată şi cât se poate de firească; ea nu solicită niciodată, ca în Franţa, un asalt de profesori de scrimă unde fiecare lasă să-i strălucească spada şi unde cel ce n-a izbutit să spună nimic este umilit. Dacă la ei conversaţia străluceşte, se datorează unei ironii blânde şi voluptuoase satirizând ca într-o joacă lucrurile bine cunoscute, iar în locul unui sarcasm ce-ar putea compromite, italienii îşi aruncă o privire sau un surâs de o nespusă expresie. Efortul de a aprofunda o idee acolo unde ei nu caută decât satisfacţii este, după spusele lor, şi pe bună dreptate, o mare plictiseală. Astfel doamna Vulpato îi spunea ducesei:

— Dacă l-ai iubi, n-ai vorbi atât de frumos.

Emilio nu se amesteca niciodată în conversaţie, doar asculta şi privea. Această atitudine rezervată i-ar fi putut face pe mulţi străini să creadă că prinţul era un om fără valoare, aşa cum şi-i închipuie pe toţi italienii îndrăgostiţi, în timp ce el era pur şi simplu un iubit absorbit cu totul de propriile sentimente. Vendramin se aşezase alături de prinţ, pe canapeaua din faţa francezului, care, în calitatea sa de străin, îşi păstrase locul în colţul opus celui pe care-l ocupa ducesa.

— Domnul acesta este beat? întrebă doctorul cu glas scăzut la urechea Massimillei, cercetându-l pe Vendramin.

— Da, răspunse simplu ducesa.

În ţara aceasta a pasiunilor, orice patimă îşi are scuza ei, şi există o nespusă îngăduinţă pentru orice viciu. Ducesa suspină adânc şi lăsă să i se citească pe chip o expresie de durere silită.

— În ţara noastră, domnule, întâlneşti tot felul de ciudăţenii. Vendramin trăieşte din opium, altul din dragoste; unii se cufundă în ştiinţă, majoritatea tinerilor bogaţi se amorezează de câte-o dansatoare, oamenii înţelepţi strâng averi. Fiecare ne făurim o fericire sau o

beţie a noastră.

— Pentru că încercaţi cu toţii să scăpaţi de o idee fixă pe care o revoluţie ar vindeca-o radical, reluă doctorul. Genovezul regretă republica sa, milanezul vrea independenţa sa, piemontezul doreşte guvernul constituţional, romagnolul tânjeşte după libertatea...

— Pe care n-o înţelege, zise ducesa. Vai! Există ţări destul de nesăbuite ca să dorească absurda dumneavoastră constituţie care anulează influenţa femeilor. Majoritatea compatrioatelor mele se prăpădesc după cărţile dumneavoastră franţuzeşti, baliverne fără niciun folos.

— Fără niciun folos? exclamă doctorul.

— Ei, domnule, reluă ducesa, ce poate fi mai bun într-o carte decât ceea ce avem noi în inimă? Italia e nebună!

— Nu văd de ce un popor trebuie considerat nebun când doreşte să-şi fie propriul stăpân, zise doctorul.

— Dumnezeule, răspunse îndată ducesa, nu-nseamnă oare a cumpăra cu preţul atâtor vărsări de sânge dreptul de a-ţi afirma răspicat opiniile, aşa cum faceţi dumneavoastră pentru tot felul de idei necugetate?

— Vă place despotismul, zise doctorul.

— Şi de ce nu mi-ar plăcea un sistem de guvernământ care, refuzându-ne cărţile şi dezgustătoarea politică, ne lasă în schimb bărbaţii în întregime.

— Îi credeam pe italieni mai patrioţi, zise francezul.

Ducesa izbucni într-un râs atât de subtil încât interlocutorul ei nu izbuti să deosebească zeflemeaua de adevăr, nici opinia serioasă de critica ironică.

— Aşadar, nu sunteţi liberală? continuă el.

— Ferească sfântul! Nu cunosc nimic mai de prost gust pentru o femeie decât de a avea asemenea opinii. V-ar plăcea o femeie care să poarte omenirea în suflet?

— Persoanele care iubesc sunt, desigur, aristocrate, zise zâmbind generalul austriac.

— Intrând în sală, prima fiinţă pe care-am văzut-o aţi fost dumneavoastră, reluă francezul, şi i-am spus

Excelenţei Sale că dac-ar fi ea o femeie să-şi reprezinte ţara, aceea aţi fi dumneavoastră; mi s-a părut într-adevăr că întruchipaţi geniul Italiei, dar observ cu regret că deşi îi concretizaţi admirabila formă, n-aveţi însă şi spiritul... constituţional, adăugă el.

— Nu vi se pare, zise ducesa, făcându-i semn să privească baletul, nu vi se pare că balerinii noştri sunt jalnici, iar cântăreţii dezgustători? Parisul şi Londra ne fură toate marile talente. Parisul îi cântăreşte şi Londra îi plăteşte. Genovese, Tinti nu ne vor rămâne mai mult de şase luni...

În acea clipă generalul ieşi. Vendramin, prinţul şi alţi doi italieni schimbară între ei priviri şi zâmbete arătând spre medicul francez. Lucru rar la un francez, acesta se îndoi de el însuşi crezând că spusese sau că făcuse vreo necuviinţă, dar află repede cheia enigmei.

— Credeţi, i se adresă Emilio, c-ar fi prudent să vorbim sincer în faţa stăpânilor noştri?

— Vă aflaţi într-o ţară de sclavi, spuse ducesa cu un glas şi cu o înclinare a capului care-i redară brusc expresia tăgăduită mai înainte de doctor. Vendramin, continuă ea, vorbind astfel încât să n-o audă decât doctorul, a început să fumeze opium, blestemată idee datorată unui englez care, pentru alte motive decât ale sale, căuta o moarte voluptuoasă: nu moartea aceea vulgară căreia i s-a dat forma unui schelet, ci moartea împodobită cu tot felul de văluri cărora dumneavoastră, în Franţa, le spuneţi drapele, şi care este o tânără încoronată cu flori sau cu lauri; ea soseşte învăluită-ntr-un nor de pulbere, purtată de suflul unei ghiulele sau întinsă pe un pat între două Curtezane; se mai iveşte şi din aburii unui pahar de punci sau din licăririle vii ale diamantului aflat încă în stadiul de cărbune. Când Vendramin vrea, în schimbul a trei livre austriece, devine general veneţian, urcă pe galerele republicii şi pleacă să cucerească auritele cupole ale Constantinopolului; se tolăneşte atunci

pe divanurile seraiului, înconjurat de nevestele sultanului ajuns sclavul Veneţiei sale triumfătoare. Apoi se înapoiază cu ruinele imperiului turcesc ca să-şi restaureze palatul. Înlocuieşte moravurile femeilor din Orient cu intrigile îndoit mascate ale scumpelor sale veneţiene, temându-se de consecinţele unei gelozii care nu mai există. În schimbul a trei *swansiks*, urcă la Consiliul celor Zece, exercită cumplita funcţie de judecător, se ocupă de cele mai grave afaceri, şi pleacă din palatul ducal pentru a dormi într-o gondolă vegheat de doi ochi înflăcăraţi sau pentru a escalada un balcon de care o mână albă a agăţat scara de mătase. Iubeşte o femeie căreia opiumul îi dă o poezie pe care noi femeile din carne şi os nu i-o putem oferi. Brusc, întorcându-se, se trezeşte faţă-n faţă cu mâniosul chip al senatorului înarmat cu un pumnal; aude lama alunecând în inima iubitei sale care moare zâmbindu-i, căci ea îl salvează! Şi este cu adevărat fericită, zise ducesa privindu-l pe prinţ. Scapă şi aleargă să-i comande pe dalmaţieni pentru a cuceri coasta ilirică a frumoasei Veneţii, unde gloria îi aduce pacea, unde se bucură de viaţa domestică: un cămin, o seară de iarnă, o soţie tânără, copii încântători care se roagă la Sfântul Marc, sub privegherea unei guvernante bătrâne. Da, pentru trei livre de opium el mobilează încăperile arsenalului nostru pustiit, vede plecând şi sosind convoaie de mărfuri trimise sau comandate din cele patru colţuri ale lumii. Moderna putere a industriei nu-şi mai exercită forţele-i miraculoase la Londra, ci la Veneţia unde se reconstruiesc grădinile suspendate ale Semiramidei, templul din Ierusalim, splendorile Romei. În sfârşit, măreşte gloria Evului Mediu prin noi capodopere pe care nu le produc decât artele proteguite aşa cum Veneţia le proteguia odată. Monumentele, oamenii, se îngrămădesc şi dăinuie în creierul său strâmt unde imperiile, cetăţile, revoluţiile se desfăşoară şi se năruie în câteva ceasuri, unde doar Veneţia creşte şi se dezvoltă; deoarece Veneţia viselor sale este stăpână peste mare,

peste două milioane de locuitori, pe sceptrul Italiei, pe marea Mediterană şi pe Indii.

— Ce operă neasemuită este creierul omenesc, ce prăpastie neînţeleasă, chiar de aceia care l-au studiat, ca doctorul Gall, exclamă medicul.

— Scumpă ducesă, zise Vendramin cu un glas cavernos, nu uitaţi ultimul serviciu pe care mi-l va aduce elixirul meu. După ce-am auzit voci încântătoare, după ce-am absorbit muzica prin toţi porii fiinţei mele, după ce-am resimţit plăceri sfâşietoare şi m-am bucurat de cele mai calde iubiri ale raiului mahomedan, am ajuns să întrevăd imagini cumplite. Văd acum în scumpa mea Veneţie copii cu faţa zbârcită ca a muribunzilor, femei acoperite de plăgi îngrozitoare, deznădăjduite, cu ochii în lacrimi; bărbaţi dezarticulaţi, striviţi de flancurile de aramă ale corăbiilor care se izbesc unele de altele. Încep să văd Veneţia aşa cum este de fapt, acoperită de zăbranice, goală, pustie, vestejită. Fantome palide alunecă pe străzile ei!... Încă de pe acum văd feţele strâmbe ale soldaţilor austrieci, încă de pe acum frumoasa mea viaţă de vis se reapropie de viaţa reală, în timp ce în urmă cu şase luni viaţa reală mi se părea un coşmar, iar viaţa opiumului era viaţa mea de dragoste şi de voluptate, a problemelor grave şi a înaltei politici. Vai! Spre nenorocul meu, am ajuns la aurora mormântului unde falsul şi adevărul se întreţes în îndoielnice limpezimi ce nu-s nici ziuă, nici noapte, şi care fac parte şi din una şi din alta.

— Vedeţi aşadar că există prea mult patriotism în ţeasta asta, zise prinţul atingând cu mâna coama deasă a părului negru adunată deasupra frunţii lui Vendramin.

— Ah! dacă ne-ar iubi, zise Massimilla, ar renunţa la tristul său opium.

— Îl voi vindeca pe prietenul dumneavoastră, zise francezul.

— Faceţi-i această cură şi vă vom iubi, interveni

Massimilla, iar dacă nu ne veţi acoperi de ocară la întoarcerea în Franţa v-am iubi şi mai mult. Bieţii italieni sunt prea iritaţi de apăsătoarele stăpâniri ca să mai poată fi judecaţi; deoarece am cunoscut-o şi pe a dumneavoastră, adăugă ea surâzând.

— Era mai generoasă decât a Austriei, răspunse tăios medicul.

— Austria ne vlăguieşte fără să ne dea nimic în schimb, pe când dumneavoastră ne vlăguiaţi pentru a ne mări şi a ne înfrumuseţa oraşele, dumneavoastră ne stimulaţi organizându-ne armata. Dumneavoastră gândeaţi că Italia o să vă rămână, pe când cei de acum cred că o vor pierde, iată toată deosebirea. Austriecii ne oferă o fericire paralizantă şi greoaie ca ei, în timp ce dumneavoastră ne striveaţi cu o devorantă activitate. La urma urmei, faptul că mori din pricina băuturilor tonice sau din abuz de narcotice nu mai are nicio importanţă! tot moarte se cheamă, nu-i aşa doctore?

— Sărmana Italie! Pentru mine ea-i ca o femeie frumoasă căreia Franţa ar fi trebuit să-i slujească drept protector, luând-o ca metresă, exclamă medicul.

— Nu ne-aţi fi putut iubi pe gustul nostru, zise ducesa zâmbind. Noi vrem să fim liberi, dar libertatea pe care o vreau eu nu este infamul şi burghezul dumneavoastră liberalism care-ar ucide Artele. Eu vreau, zise ea cu un glas care-i făcu pe toţi să tresară, adică, eu aş vrea ca fiecare republică italiană să renască împreună cu nobilii săi, cu poporul său şi cu libertăţile sale specifice fiecărei caste. Aş vrea să văd iarăşi vechile republicii aristocratice cu luptele lor interne, cu rivalităţile lor care-au dat naştere celor mai frumoase opere de artă, care au făurit ştiinţa conducerii şi au ridicat cele mai ilustre clădiri princiare. A-ţi întinde puterea de guvernare asupra unei mari întinderi de pământ, înseamnă a o diminua. Republicile italieneşti au fost gloria Europei Evului Mediu. Cum se face că Italia a sucombat, pe când elveţienii, portarii ei, au învins?

— Republicile elveţiene, spuse doctorul, au fost nişte simple şi cumsecade menajere preocupate de bunul mers al treburilor lor mărunte, şi care n-aveau nimic să-şi invidieze, în timp ce republicile dumneavoastră erau stăpâne orgolioase care s-au vândut ca să nu-şi salute vecinele; au căzut prea jos ca să se mai ridice vreodată. Guelfii triumfă!

— Nu ne căinaţi prea mult, zise ducesa cu un glas mândru, care-i înfioră pe cei doi prieteni, noi vă suntem şi acum superiori! Cu toată sărăcia-i lucie, Italia domină prin oamenii de elită care mişună în oraşele ei.

Din nefericire, majoritatea geniilor noastre izbutesc atât de repede să înţeleagă sensul vieţii, încât se cufundă în paşnicele plăceri; cât despre cei ce vor să joace tristul rol al nemuririi, se pricep de minune să vă ia aurul şi să vă merite admiraţia. Da, în ţara aceasta, a cărei decădere este deplânsă de nerozi călători şi de poeţi ipocriţi, al cărei caracter este calomniat de politicieni, în această ţară care pare irascibilă, sleită de puteri, ruinată, îmbătrânită mai degrabă decât bătrână, se găsesc, în orice domeniu, destule genii puternice din care cresc ramuri viguroase, aşa cum pe butucul bătrân al unei viţe-de-vie se înalţă vlăstare pline de ciorchini aromaţi. Poporul acesta cu atâţia străvechi suverani naşte încă regi care se cheamă Lagrange, Volta, Rasori, Canova, Rossini, Bartolini, Galvani, Vigano, Beccaria, Cicognara, Corvetto. Italienii aceştia se situează pe treapta cea mai înaltă a dezvoltării ştiinţei umane, guvernează arta căreia i se consacră. Fără să mai vorbim de cântăreţi, cântăreţe şi de virtuoşi care domină Europa printr-o perfecţie uimitoare, ca Taglioni, Paganini etc... Italia rămâne încă stăpâna universului, care va veni mereu s-o venereze. Duceţi-vă diseară la Florian, veţi descoperi în Capraja pe unul dintre bărbaţii noştri de elită, dar îndrăgostit de obscuritate; nimeni, cu excepţia ducelui Cataneo, stăpânul meu, nu înţelege muzica mai bine ca el; de

aceea i se şi spune: *il fanatico.*

După câteva clipe, în timpul cărora conversaţia se înteţi între francez şi ducesă, care se dovedi de o elocinţă aleasă, italienii se retraseră unul câte unul pentru a se duce să spună în toate lojile că ducesa, considerată drept *una donna di gran spirito*[9], îl dăduse gata, în problema Italiei, pe un medic francez extrem de isteţ. Ştirea aceasta constitui evenimentul serii. Când francezul se trezi singur, între prinţ şi ducesă, pricepu că trebuia să-i lase împreună şi ieşi. Massimilla îl salută pe doctor printr-o înclinare a capului atât de distantă, încât gestul acesta i-ar fi putut atrage ura străinului dacă n-ar fi fost încă sub vraja cuvântului şi a frumuseţii ei. Spre sfârşitul spectacolului, Emilio rămase, aşadar, singur cu ducesa; îşi împreunară mâinile şi ascultară astfel duetul final al operei *Il Barbiere.*

— Doar muzica poate exprima iubirea, spuse ducesa, emoţionată de cântecul celor două privighetori fericite.

O lacrimă umezi ochii lui Emilio, Massimilla, iradiind de frumuseţe ca Sfânta Cecilia de Rafael, îi strângea mâna, genunchii li se atingeau, buzele schiţau un sărut. Prinţul văzu pe obrajii albi ai iubitei o pâlpâire voioasă, asemenea văzduhului plutind în zilele de vară deasupra holdelor aurite, inima părea că i se sparge de năvala sângelui clocotitor, credea că aude un concert de glasuri îngereşti, şi-ar fi dat viaţa pentru a resimţi încă o dată dorinţa pe care i-o trezise în ajun, la aceeaşi oră, dispreţuita Clarina; dar nici măcar trupul nu şi-l mai simţea. Lacrima aceasta, biata Massimilla, în marea-i nevinovăţie, o atribui cuvintelor pe care i le smulsese cavatina lui Genovese.

— *Carino*[10]*,* îi şopti ea la ureche, nu eşti tu mai presus decât orice dovadă de iubire, aşa cum cauza este superioară efectului?

După ce o instală pe ducesă în gondolă, Emilio îl

[9] O femeie cu spirit ales (în limba italiană, în original) (n. tr.).
[10] Drăguţule (în limba italiană, în original) (n. tr.).

aşteptă pe Vendramin şi se îndreptară spre Florian.

Cafeneaua Florian de la Veneţia este o instituţie greu de definit. Aici vin neguţătorii să trateze afaceri, iar avocaţii îşi dau întâlnire pentru a se sfătui asupra celor mai spinoase probleme. Florian este totodată şi un local de bursă, un foaier de teatru, o sală de lectură, un club, un confesional, şi se potriveşte atât de bine cu simplitatea afacerilor ţării, încât anumite neveste veneţiene ignoră total genul de ocupaţie al bărbaţilor lor, deoarece, dacă aceştia au de trimis vreo scrisoare se duc s-o compună la cafenea. Desigur, în cafeneaua Florian mişună nenumăraţi spioni, dar prezenţa lor ascute mintea veneţienilor, care pot aici să-şi exerseze prudenţa atât de renumită pe vremuri. Mulţi îşi petrec întreaga zi la Florian; iar anumitor persoane cafeneaua le este atât de necesară, încât, în pauza dintre acte, părăsesc loja prietenelor lor pentru a da o raită pe la cafenea şi a afla ce noutăţi s-au mai petrecut.

Câtă vreme străbătură strâmtele străduţe ale cartierului Merceria, cei doi prieteni păstrară tăcerea, deoarece era prea multă lume, în schimb îndată ce ajunseră în piaţa San-Marco, prinţul zise:

— Să nu intrăm încă în cafenea; să ne mai plimbăm. Vreau să-ţi vorbesc.

El îi povesti aventura cu Clarina şi situaţia în care se afla. Deznădejdea lui Emilio i se păru lui Vendramin atât de vecină cu nebunia, încât îi făgădui să-l vindece cu totul, dacă-i dădea mână liberă pe lângă Massimilla. Această speranţă sosea la momentul potrivit, împiedicându-l pe Emilio să se înece în timpul nopţii, deoarece la amintirea cântăreţei, simţea o cumplită dorinţă să se întoarcă la ea. Cei doi prieteni intrară în salonul cel mai retras al cafenelei Florian ca să asculte acolo acea conversaţie specific veneţiană purtată de câţiva bărbaţi de elită, rezumând evenimentele zilei. Subiectele dominante abordară mai întâi personalitatea

lordului Byron, pe care veneţienii îl ironizară cu fineţe; apoi dragostea lui Cataneo pentru cântăreaţa Tinti, ale cărei cauze păreau de neînţeles, după ce mai înainte fuseseră explicate în douăzeci de feluri; apoi debutul lui Genovese şi conversaţia aprinsă dintre ducesă şi medicul francez. Ducele Cataneo intră în salon tocmai în clipa în care se discuta pătimaş despre muzică. Îi adresă lui Emilio un salut plin de curtoazie, lucru deloc observat într-atât părea de firesc, iar acesta îi răspunse cu un aer grav. Cataneo îşi roti apoi ochii să vadă dacă mai era cineva cunoscut; îl remarcă pe Vendramin şi-l salută, apoi se înclină spre bancherul său, un patrician extrem de bogat şi în sfârşit spre acela care tocmai vorbea, un meloman celebru, prieten cu contesa Albrizzi şi a cărui existenţă, ca şi a câtorva obişnuiţi ai cafenelei Florian, era total necunoscută, într-atât de grijuliu era tăinuită: nimeni nu ştia decât ceea ce comunica el la Florian.

Era Capraja, nobilul despre care ducesa îi vorbise câte ceva medicului francez. Acest veneţian făcea parte din categoria aceea de visători care intuiesc totul prin puterea minţii lor. Teoretician plin de fantezie, deloc preocupat de glorie, îşi trăia viaţa într-o deplină armonie cu propriile-i păreri. Capraja îşi făcea apariţia sub coloanele Palatului Procuratorilor în jurul orei zece dimineaţa, fără ca nimeni să ştie de unde venea; hoinărea prin Veneţia, plimbându-se pe străzi şi fumând ţigări de foi. Frecventa cu regularitate spectacolele de la Fenice, se aşeza la parter, iar în antracte venea la Florian, unde servea trei sau patru ceşti de cafea pe zi; restul serii şi-l petrecea în acest salon, pe care-l părăsea spre ora două dimineaţa. O mie două sute de franci îi ajungeau să trăiască; nu mânca decât o singură dată pe zi la un plăcintar din cartierul Merceria care-l aştepta la o anumită oră cu cina pregătită pe o măsuţă din fundul prăvălioarei sale; fiica plăcintarului îi pregătea ea însăşi stridii umplute, îl aproviziona cu ţigări de foi şi îi păstra banii. Urmându-i sfatul, fata aceasta, deşi foarte frumoasă, nu

lua în seamă niciun iubit, ducea o viaţă castă şi se îmbrăca în vechiul costum al veneţienelor. Această veneţiană pursânge avea doisprezece ani când Capraja începuse să se ocupe de ea, şi douăzeci şi şase când acesta muri; îl iubea nespus, deşi el nu-i sărutase niciodată mâna, nici fruntea, şi era total străină de intenţiile bietului nobil bătrân. În cele din urmă fata aceasta dobândise asupra patricianului puterea absolută a mamei faţă de copilul ei: îl anunţa când să-şi schimbe lenjeria; a doua zi, Capraja venea fără cămaşă, ea îi dădea una albă pe care el o lua şi o îmbrăca în ziua următoare. Nu privea niciodată o femeie, nici la teatru, nici pe stradă. Deşi născut dintr-o veche familie patriciană, nobleţea sa i se părea lipsită de orice valoare; seara, după miezul nopţii, se trezea din lâncezeală, discuta şi dovedea că văzuse totul, că ascultase totul. Acest Diogene pasiv şi incapabil să-şi explice crezul, jumătate turc, jumătate veneţian, era vânjos, scund şi gras; avea nasul ascuţit al dogilor, privirea batjocoritoare a unui inchizitor, gura prudentă, deşi râzătoare. La moartea sa s-a aflat că locuise într-un bârlog aproape de San-Benedetto. Poseda un capital de două milioane în titluri de rentă europene, la care se adăugau dobânzile acumulate încă din anul 1814, ceea ce făcea o sumă uriaşă. Toţi aceşti bani au fost lăsaţi ca moştenire tinerei plăcintărese.

— Genovese, spunea el, va ajunge departe. Nu-mi dau seama dacă înţelege într-adevăr rostul muzicii sau cântă doar din instinct, dar este primul cântăreţ care m-a satisfăcut. Aşadar, n-am să mor fără să fi auzit triluri executate ca acelea pe care le-am ascultat adesea în anumite vise şi când la trezire mi se părea că văd sunetele zburând prin aer. Trilul este cea mai înaltă expresie a artei, este arabescul împodobind cea mai frumoasă încăpere a casei: dacă-i lipseşte cât de puţin, nu mai există nimic; dacă-i prisoseşte doar o fărâmă,

totul devine confuz. Menit să trezească în inimile noastre mii de idei adormite, el se înalţă, străbate spaţiul semănându-şi în aer germenii care, culeşi de urechi, înfloresc în străfundul inimii. Credeţi-mă, pictând-o pe Sfânta Cecilia, Rafael a dat prioritate muzicii asupra poeziei. Avea dreptate: muzica se adresează sufletului, în timp ce scrierile nu se adresează decât minţii; ea îşi comunică imediat ideile asemenea miresmelor. Vocea cântăreţului trezeşte în noi nu gândul, nu amintirea clipelor fericite, ci elementele gândului şi pune în acţiune înseşi principiile senzaţiilor noastre. Faptul că lumea de rând a împins muzicienii să-şi placheze expresiile pe cuvinte, din interese factice, îmi displace; dar este tot atât de adevărat că altfel ei n-ar mai fi înţeleşi de mulţime. Trilul este aşadar unicul element lăsat prietenilor muzicii pure, iubitorilor artei absolute. Auzind astă-seară ultima cavatină, m-am crezut îmbiat de o fată frumoasă care printr-o singură privire m-a întinerit; zâna aceasta mi-a pus o cunună pe cap şi m-a condus spre poarta aceea de fildeş prin care pătrunzi în tărâmul misterios al Visului. Datorită lui Genovese m-am dezbărat, pentru câteva clipe, de vechea mea carapace, clipe scurte după măsura ceasurilor, dar nespus de lungi în ceea ce priveşte senzaţiile. Într-o primăvară îmbălsămată de parfumul trandafirilor, m-am simţit tânăr, iubit.

— Te înşeli, *caro* Capraja, zise ducele. Există, în muzică, o putere mult mai magică decât aceea a trilului.

— Care? întrebă Capraja.

— Acordul între două voci sau între o voce şi o vioară, instrument al cărui efect se apropie cel mai mult de glasul omenesc, răspunse ducele. Acest acord perfect ne mână şi mai mult în centrul vieţii, pe fluviul elementelor ce înteţesc voluptăţile şi care poartă omul spre miezul sferei luminoase, unde gândirea sa poate invoca întregul univers. Ţie îţi mai trebuie încă o temă, Capraja, pe când mie principiul pur îmi ajunge; tu vrei ca apa să treacă prin miile de canale ale maşinistului pentru a recădea în jerbe

strălucitoare, în timp ce eu mă mulţumesc cu o apă calmă şi curată, ochiul îmi alunecă peste o mare lină, îmbrăţişez infinitul!

— Taci, Cataneo, zise orgolios Capraja. Cum de nu vezi tu zâna care în mersu-i agil prin aerul luminos adună pe firul de aur al armoniei melodioasele tezaure pe care ni le aruncă zâmbind? N-ai simţit niciodată lovitura baghetei magice prin care ea-i spune Curiozităţii: Trezeşte-te? Zâna se înalţă fericită din adâncul prăpastiilor creierului, aleargă spre minunatele sale căsuţe, le atinge uşor aşa cum organismul loveşte clapele. Iar Amintirile se înalţă brusc, ţinând în mână trandafirii trecutului, la fel de frumoşi şi de proaspeţi. Tânăra noastră stăpână revine şi mângâie cu mâinile-i albe părul tânărului; inima prea plină se revarsă, se văd din nou malurile scăldate de torentele dragostei. Toate tufişurile arzătoare ale tinereţii răspândesc flăcări şi-şi îngână vorbe pline de farmec, altădată ştiute şi înţelese! Şi glasul se rostogoleşte, adună în rotocoalele-i iuţi orizonturi fugare, le micşorează; şi dintr-odată totul dispare, eclipsat de altele, mult mai adânci bucurii, acelea ale unui viitor necunoscut pe care zâna îl arată cu degetul, dispărând în cerul ei albastru.

— Dar tu, răspunse Cataneo, n-ai văzut niciodată licărirea vie a unei stele deschizându-ţi abisuri fără egal şi n-ai urcat niciodată pe raza aceea care te poartă spre ceruri în mijlocul principiilor care mişcă universul?

Toţi auditorii îşi dădeau seama că ducele şi Cataneo intraseră într-un joc ale cărui reguli nu le erau cunoscute.

— Glasul lui Genovese îţi răscoleşte fibrele, zise Capraja.

— Iar cel al lui Tinti îţi atacă sângele, răspunse Cataneo.

— Ce parafrază a iubirii fericite, în cavatina aceasta! reluă Capraja. Da! Rossini era tânăr când a scris-o pentru plăcerile clocotitoare! Inima mi s-a umplut de sânge

proaspăt, mii de dorinţe îmi furnică venele. Nicicând sunete mai divine nu m-au dezlegat mai profund de legăturile trupeşti, nicicând zâna nu şi-a arătat braţe mai frumoase, n-a zâmbit mai drăgăstos, nu şi-a ridicat mai graţios mantaua până la jumătatea piciorului, dând la o parte perdeaua sub care se ascunde cealaltă viaţă a mea.

— Mâine, vechiul meu prieten, răspunse ducele, voi urca pe spatele unei lebede mirifice care-ţi va arăta tărâmul cel mai fertil, vei vedea primăvara cu ochii copilului. Inima ta se va încălzi la lumina siderală a unui soare nou, vei dormi pe un aşternut de mătase roşie, sub privirea unei madone, vei fi ca un iubit fericit mângâiat blând de o Voluptate ale cărei picioare dezvelite se mai văd încă, dar care o să dispară. Lebăda va fi vocea lui Genovese, dacă se va putea uni cu Leda sa, vocea Clarinei Tinti. Mâine va avea loc spectacolul *Mosé*, cea mai renumită operă creată de cel mai mare geniu al Italiei.

Toţi îi lăsară să discute în voie pe duce şi pe Capraja, nevoind să fie victima vreunei mistificări; doar Vendramin şi medicul francez îi mai ascultară timp de câteva clipe. Fumătorul de opium înţelegea această poezie, avea cheia palatului prin care se plimbau cele două imaginaţii voluptuoase. Doctorul încerca să priceapă şi pricepu, deoarece făcea parte din pleiada aceea a minunatelor genii ale Şcolii din Paris, de unde adevăratul medic iese nu numai un profund metafizician, dar şi un profund analist.

— I-ai auzit? îl întrebă Emilio pe Vendramin după ce ieşiră din cafenea, spre orele două dimineaţa.

— Da, dragă Emilio, îi răspunse Vendramin conducându-l spre casă. Aceşti doi bărbaţi fac parte din tagma spiritelor pure care pot să-şi lepede învelişul trupesc, şi care ştiu să zboare cocoţaţi pe spinarea reginei vrăjitoarelor în cerurile de azur, unde se desfăşoară sublimele minunăţii ale vieţii morale: se cufundă în Artă, acolo unde te conduce iubirea ta

nemărginită, acolo unde pe mine mă mână opiul. Nu mai pot fi înţeleşi decât de cei asemenea lor. Eu, care am sufletul exaltat printr-un jalnic intermediar, eu, care pot trăi o sută de ani într-o singură noapte, eu pot înţelege spiritele acestea măreţe când vorbesc despre minunatul tărâm numit tărâmul himerelor de către cei ce-şi zic înţelepţi, numit tărâmul realităţilor de către noi ceilalţi, cărora ni se spune nebuni. Ei, bine! Ducele şi Capraja, care s-au cunoscut pe vremuri la Neapole, unde-i născut Cataneo, sunt nebuni după muzică.

— Dar ce fel de sistem neobişnuit voia Capraja să-i explice lui Cataneo? Tu care înţelegi totul, l-ai înţeles?

— Da, zise Vendramin. Capraja s-a împrietenit cu un muzician din Cremona, găzduit în palatul Capello, muzician care pretinde că sunetele întâlnesc în noi o substanţă asemănătoare cu aceea care dă naştere fenomenelor luminii, şi care la noi produce ideile. După părerea lui, omul are unele antene interioare pe care sunetele le influenţează şi care corespund centrilor nervoşi de unde izvorăsc senzaţiile şi ideile noastre! Capraja, înţelegând prin arte totalitatea mijloacelor prin care omul poate ajunge la un deplin acord între realitatea exterioară şi o natură minunată – numită de el viaţă lăuntrică, a împărtăşit ideile acestui fabricant de instrumente care acum compune o operă. Închipuie-ţi o operă sublimă în care minunăţiile creaţiei vizibile sunt reproduse cu o măreţie, o uşurinţă, o rapiditate, o putere de pătrundere fără egal, unde senzaţiile sunt infinite, şi unde au acces anumite firi privilegiate ce posedă o putere divină – vei realiza atunci desfătările extatice despre care vorbeau Cataneo şi Capraja, poeţi pentru ei înşişi. Dar, de asemenea, de îndată ce în domeniul naturii morale, omul izbuteşte să depăşească sfera unde se plăsmuiesc operele plastice prin procedeul imitaţiei, pătrunzând astfel în regatul spiritual al abstracţiilor, unde totul se contemplă în esenţa sa şi se observă în omnipotenţa

rezultatelor, omul acesta nu mai este înţeles de minţile obişnuite.

— Mi-ai explicat dragostea mea pentru Massimilla, zise Emilio. Dragul meu, există în mine o putere care se aprinde la focul privirilor ei, la cea mai mică atingere a ei, şi care mă aruncă într-o lume de lumini unde se desfăşoară senzaţii despre care nu cutezam să-ţi vorbesc. Deseori am impresia că în clipa când mâna ei se sprijină pe mâna mea, ţesutul delicat al pielii ei imprimă flori pe a mea. Vorbele ei ating în mine acele clape interioare despre care-mi vorbeai. Dorinţa îmi aţâţă creierul învolburând acea lume invizibilă în loc să-mi aprindă trupul inert; iar aerul devine atunci roşu şi scânteiază, miresme neştiute şi de o forţă inexprimabilă îmi calmează nervii, buchete de trandafiri îmi tapetează pereţii craniului şi mi se pare că sângele mi se scurge prin toate arterele deschise, într-atât de totală mi-e toropeala.

— La fel simt şi eu când fumez opium, răspunse Vendramin.

— Cum adică, vrei să mori? întrebă Emilio îngrozit.

— Odată cu Veneţia, răspunse Vendramin, întinzând mâna spre piaţa San Marco. Mai vezi tu vreun ornament piramidal sau vreun vârf de clopotniţă vertical? Nu înţelegi că marea îşi cere prada?

Prinţul îşi plecă fruntea şi nu mai avu curajul să-i vorbească despre dragoste prietenului său. Trebuie să călătoreşti prin ţările îngenuncheate pentru a şti ce-nseamnă o patrie liberă. Ajungând în dreptul palatului, Vendramin, prinţul şi Marco văzură o gondolă oprită la ţărm. Prinţul îl luă atunci pe Vendramin de mijloc, îl strânse cu tandreţe, şi-i spuse:

— Noapte bună, dragul meu.

— O femeie? Pentru mine? Când eu dorm la sân cu Veneţia! exclamă Vendramin.

În acea clipă, gondolierul sprijinit de o coloană privi spre cei doi prieteni, îl recunoscu pe cel care-i fusese descris şi şopti la urechea prinţului:

— Ducesa, monseniore.

Emilio sări în gondolă unde se trezi înlănţuit de două braţe de fier, dar mlădii, şi atras spre nişte perne unde simţi sânul palpitant al unei femei îndrăgostite. Brusc, prinţul nu mai fu Emilio, ci amantul Clarinei, deoarece senzaţiile sale deveniră atât de ameţitoare, încât cedă ca vrăjit la primul sărut.

— Iartă-mi înşelăciunea, iubitule, zise siciliana. Muream de nu te luam cu mine.

Şi gondola zbură pe apele discrete.

A doua zi, seara, la ora şapte şi jumătate, spectatorii stăteau pe aceleaşi locuri la teatru, cu excepţia celor de la parter, care se aşezau totdeauna la întâmplare. Bătrânul Capraja se afla în loja lui Cataneo. Înaintea începerii spectacolului, ducele veni să-i facă o vizită ducesei; hotărî să stea lângă ea şi să-l lase pe Emilio pe scaunul din faţă al lojei, alături de Massimilla. Rosti câteva fraze nesemnificative, fără sarcasm, fără amărăciune şi cu un aer extrem de amabil, de parcă ar fi fost vorba de o vizită făcută unei străine. În ciuda eforturilor de a părea binevoitor şi firesc, prinţul nu-şi putu schimba fizionomia, care era cumplit de îngrijorată. Nepăsătorii puseră desigur pe seama geloziei această puternică schimbare a trăsăturilor, de obicei calme. Ducesa împărtăşea neîndoios emoţiile lui Emilio; era îngândurată şi vădit abătută. Foarte stânjenit de cele două chipuri îmbufnate, ducele profită de sosirea francezului şi ieşi.

— Domnule, îi zise Cataneo medicului său, înainte de a lăsa să cadă perdeaua lojii, veţi avea prilejui să ascultaţi un uriaş poem muzical destul de greu de înţeles prima oară; dar vă las în tovărăşia ducesei care ştie să-l interpreteze mai bine ca oricine, deoarece este eleva mea.

Pe doctor îl frapă, ca şi pe duce, expresia zugrăvită pe chipul celor doi iubiţi, şi care trăda o disperare

bolnăvicioasă.

— O operă italiană are, aşadar, nevoie de un Cicerone? se adresă el zâmbind ducesei.

Readusă prin această întrebare la îndatoririle ei de stăpână a lojii, ducesa încercă să alunge norii ce-i umbriseră fruntea, şi răspunse prinzând din zbor un subiect de discuţie prin care izbuti să-şi reverse iritarea lăuntrică.

— Nu-i o operă, domnule, răspunse ea, ci un oratoriu, lucrare semănând într-adevăr cu unul dintre cele mai măreţe edificii ale noastre, şi în care am să vă călăuzesc cu plăcere. Credeţi-mă că nu exagerez atribuindu-i marelui Rossini toată inteligenţa noastră, deoarece trebuie să fii totodată poet şi muzician ca să înţelegi amploarea unei astfel de muzici. Dumneavoastră aparţineţi unei naţiuni ale cărei limbă şi geniu sunt prea pozitive ca să se cufunde cu totul în muzică; dar Franţa este, de asemenea, prea înţelegătoare ca să nu sfârşească prin a o iubi, prin a o cultiva, şi nu mă îndoiesc că şi dumneavoastră veţi izbuti, ca în toate. De altfel trebuie să recunosc că muzica, aşa cum au conceput-o Lully, Rameau, Haydn, Mozart, Beethoven, Cimarosa, Paësiello, Rossini, şi cum o vor continua marile genii viitoare, este o artă nouă, necunoscută generaţiilor trecute, care n-aveau atâtea instrumente câte avem noi astăzi, şi care nu ştiau nimic despre armonia pe care se sprijină astăzi florile melodiei, ca pe un teren fertil. O artă atât de nouă cere studii răspândite în masele largi, studii menite să dezvolte sentimentul căruia i se adresează muzica. Sentimentul acesta se întâlneşte prea puţin la dumneavoastră, popor preocupat cu teorii filosofice, de analize, de discuţii şi mereu frământat de neînţelegeri lăuntrice. Muzica modernă care are nevoie de o pace profundă, este limbajul inimilor tandre, iubitoare, înclinate spre o nobilă exaltare interioară. Acest limbaj de mii de ori mai colorat decât cel al cuvintelor este, faţă de limba vorbită, ceea ce este gândirea faţă de rostire; ea

dezvăluie senzaţiile şi ideile sub forma lor pură, lăsându-le aşa cum sunt la fiecare. Puterea aceasta asupra forului nostru interior constituie una dintre măreţiile muzicii. Celelalte arte impun spiritului lumi definite; cele ale muzicii sunt însă infinite. Suntem obligaţi să acceptăm ideile poetului, tabloul pictorului, statuia sculptorului; dar fiecare dintre noi interpretăm muzica conform durerii sau bucuriei, speranţelor sau deznădejdilor noastre. Pe când toate celelalte arte îngrădesc gândurile, modelându-le după un lucru bine definit, muzica le proiectează asupra întregii naturi pe care are puterea să ne facă s-o înţelegem. Acum am să vă spun cum îl înţeleg eu pe Moise al lui Rossini!

Se aplecă spre medic pentru a-i putea vorbi şi a nu fi auzită decât de el.

— Moise este eliberatorul unui popor de sclavi! îi zise ea, reţineţi ideea aceasta, şi veţi constata cu câtă sfântă speranţă vor asculta toţi spectatorii rugăciunea evreilor eliberaţi şi cu ce explozie de aplauze o vor răsplăti!

În clipa în care şeful de orchestră îşi ridică bagheta, Emilio se retrase în fundul lojii. Ducesa îi făcu medicului un semn cu degetul, indicându-i locul părăsit de duce. Dar francezul era mai interesat să înţeleagă ce se petrecuse între cei doi iubiţi, decât să pătrundă în edificiul muzical creat de bărbatul pe care Italia întreagă îl aplauda, deoarece pe vremea aceea Rossini triumfa în propria-i ţară. Francezul o studia pe ducesă, care vorbea sub impulsul unei agitaţii nervoase, amintindu-i-o pe Niobe, pe care tocmai o admirase la Florenţa; aceeaşi nobleţe în durere, aceeaşi impasibilitate fizică; totuşi, emoţia se trăda prin caldul colorit al obrajilor, iar ochii, care-i ascundeau melancolia sub o expresie mândră, îşi uscau lacrimile printr-un foc violent. Durerile ei înăbuşite se domoleau când îl privea pe Emilio, care-o fixa necontenit. Desigur, nu era greu să vezi că ea voia să potolească o deznădejde cumplită. Starea ei sufletească

imprima o anume grandoare inteligenţei sale. Ca majoritatea femeilor, când se află sub imperiul unei exaltări neobişnuite, îşi ieşise din făgaşul normal şi avea ceva din şarpele Piton, rămânând totuşi nobilă şi suverană, întrucât doar exprimarea ideilor nu şi chipul îi trăda marea frământare. Poate că voia să strălucească cu tot spiritul, ca să dea farmec vieţii şi să-şi păstreze iubitul.

Când orchestra făcu auzite cele trei acorduri în *do* major, plasate de compozitor la începutul operei pentru a da de înţeles că uvertura urma să fie cântată, deoarece adevărata uvertură este vasta temă parcursă de la acest brusc acord până în clipa când lumina apare sub comanda lui Moise, ducesa nu-şi putu stăpâni o cutremurare nervoasă, dezvăluind deplina comuniune dintre muzică şi suferinţa ei tăinuită.

— Ce reci fiori îţi trezesc aceste trei acorduri! zise ea. Simţi în aer ceva dureros. Ascultaţi cu atenţie introducerea, care are ca subiect cumplita elegie a unui popor lovit de mâna lui Dumnezeu. Ce gemete! Regele, regina, fiul lor cel mare, demnitarii, întreg poporul suspină; sunt atinşi în orgoliul lor, în cuceririle lor, opriţi în lăcomia lor. O, iubite Rossini, bine-ai făcut aruncând acest os de ros nemernicilor de *tedeschi* care ne-au refuzat darul armoniei şi al ştiinţei! Veţi auzi acum sinistra melodie pe care maestrul a acordat-o profundei sale compoziţii armonice, comparabilă cu tot ceea ce poporul german are mai complicat, dar care pe noi nici nu ne oboseşte, nici nu ne plictiseşte. Voi, francezii, care aţi înfăptuit pe vremuri cea mai sângeroasă dintre revoluţii, ţară unde aristocraţia a fost nimicită sub laba leului popular, în ziua când acest oratoriu va fi cântat pe scenele voastre, veţi înţelege cu siguranţă măreaţa jeluire a victimelor unui Dumnezeu care-şi răzbună poporul. Numai un italian putea compune acest poem fecund, cu rezonanţe inepuizabile şi întru totul dantesc. Credeţi că-i un fleac să visezi răzbunarea fie şi pentru câteva clipe? O, voi, bătrâni maeştri germani, Händel,

Sebastian Bach şi chiar tu, Beethoven, îngenuncheaţi, iată regina artelor, iată Italia triumfătoare!

Ducesa izbutise să rostească aceste cuvinte în timp ce cortina se ridica. Doctorul ascultă apoi sublima simfonie prin care compozitorul deschidea vasta scenă biblică. Ea exprimă durerea unui întreg popor. Durerea este întotdeauna aceeaşi, mai ales când e vorba de suferinţele fizice. Astfel, după ce a intuit în mod instinctiv, ca toţi oamenii de geniu, că nu trebuia să existe nicio varietate în idei, muzicianul, după ce a găsit fraza capitală, a plimbat-o din tonalitate în tonalitate grupând masele şi personajele sale în jurul aceluiaşi motiv, prin modulaţii şi cadenţe de o admirabilă supleţe. Prestigiul se recunoaşte după această simplitate. Efectul acestei fraze, sugerând senzaţiile frigului şi ale întunericului la un popor mereu scăldat de razele luminoase ale soarelui, şi pe care poporul şi regii săi o repetă, este cutremurător, înceata unduire muzicală are în ea ceva neîndurător. Această frază rece şi dureroasă seamănă cu o bară în mâna unui călău ceresc care o lasă să cadă peste membrele tuturor supuşilor la intervale egale. Tot auzind-o pendulând din *do* minor în *sol* minor, apoi iarăşi în *do,* pentru a reveni la dominanta *sol,* fiind din nou reluată în *fortissimo* pe tonica *mi* bemol, ajungând în *fa* major şi reîntorcându-se în *do* minor, din ce în ce mai încărcat de groază, de frig şi de întuneric, sufletul spectatorului sfârşeşte prin a se asocia impresiilor exprimate de muzician. Astfel francezul simţi cea mai puternică emoţie în clipa când auzi explozia tuturor acestor dureri reunite intonând:

O *Nume d'Israël!*
Se brami in liberta
Il popol tuo fedel
Di lui, di noi pieta.

(O, Dumnezeu al israeliţilor, dacă vrei ca poporul tău

credincios să iasă din sclavie, ai milă de el şi de noi!)

— Nu cred să mai fi existat vreodată o sinteză atât de mare a efectelor naturale, o idealizare atât de completă a naturii. În marile catastrofe naţionale, fiecare se jeluie îndelung de unul singur; apoi din gloată răsar ici-colo strigăte de suferinţă mai mult sau mai puţin violente; în sfârşit, când nefericirea este resimţită de toţi, ea izbucneşte ca o furtună, îndată ce înţeleg că durerea le este comună, mulţimea îşi transformă plânsetele înăbuşite în strigăte de nelinişte. Aşa a procedat Rossini. După explozia în *do* major, faraonul îşi cântă minunatul său recitativ: *Mano ultrice di un dio!* (Dumnezeule răzbunător, te recunosc prea târziu!) Tema iniţială capătă atunci un accent mai viu; întregul Egipt îl cheamă pe Moise în ajutor.

Ducesa profită de tranziţia impusă prin sosirea lui Moise şi a lui Aaron şi explică astfel această frumoasă bucată:

— Să plângă, adăugă ea cu pasiune, au făcut destule rele. Ispăşiţi, egiptenilor, ispăşiţi greşelile curţii voastre nesăbuite! Cu ce măiestrie a ştiut să folosească acest mare pictor toate culorile brune ale muzicii şi toate nuanţele triste ale paletei muzicale! Ce reci tenebre! Ce înceţoşare! Nu vă simţiţi inima îndoliată? Nu sunteţi convinşi de realitatea norilor sumbri care acoperă scena? N-aveţi impresia că negurile cele mai dese învăluie natura? Nu mai există nici palate egiptene, nici palmieri, nici peisaje. Iar notele acestea profund religioase ale vraciului ceresc care va tămădui rana cumplită, nu vă mângâie sufletul? Cât de gradat este totul ca să ajungă la această sublimă invocaţie a lui Moise către Dumnezeu! Printr-un calcul savant ale cărei analogii vă vor fi explicate de Capraja, invocaţia nu este însoţită decât de alămuri. Instrumentele acestea imprimă partiturii coloritul ei dumnezeiesc. Nu numai acest artificiu este admirabil plasat, dar observaţi câtă bogăţie de resurse conţine

geniul. Rossini a scos frumuseţi noi din obstacolul pe care şi l-a creat. A rezervat instrumentele cu coarde pentru a exprima zorii succedând tenebrelor, ajungând astfel la unul dintre cele mai puternice efecte cunoscute în muzică. A mai existat vreodată vreun astfel de recitativ, până la acest geniu inimitabil? Nu s-a mai scris încă nicio asemenea arie, niciun asemenea duo. Poetul a fost ajutat de forţa gândirii, de vigoarea imaginilor, de adevărul declamaţiei sale. Această scenă a durerii, această noapte adâncă, aceste strigăte de deznădejde, acest tablou muzical au frumuseţea *Potopului* al marelui dumneavoastră Poussin.

Moise îşi înălţă bagheta şi zorile apărură.

— Acum, domnule, nu simţiţi cum muzica se ia la întrecere cu soarele a cărui strălucire a împrumutat-o, cu natura, ale cărei fenomene le redă în cele mai mici amănunte? reluă ducesa cu glas scăzut. Aici arta a atins apogeul, niciun muzician nu-l va putea întrece. Auziţi Egiptul deşteptându-se după îndelungata-i amorţire? Fericirea se strecoară peste tot odată cu lumina zilei. Mai ştiţi vreo operă veche sau contemporană asemenea acestei bucăţi? cea mai splendidă bucurie opusă celei mai adânci tristeţi? Ce strigăte! Ce note săltăreţe! Cum respiră sufletul apăsat, ce delir, ce *tremolo*, în orchestră minunatul *tutti!* Bucuria poporului salvat! Nu tresăriţi de plăcere?

Doctorul, surprins de acest contrast, unul dintre cele mai măreţe ale muzicii moderne, bătu din palme, transfigurat de emoţie.

— Bravo Doni! exclamă Vendramin care ascultase.

— Introducerea s-a sfârşit, reluă ducesa. Aţi resimţit o senzaţie violentă, i se adresă ea doctorului; vă bate inima; aţi văzut în străfundul imaginaţiei dumneavoastră cel mai măreţ soare scăldând în torentele-i de lumină o întreagă ţară, mai înainte tristă şi rece. Acum aflaţi cum şi-a gândit muzicianul opera, ca s-o puteţi savura mâine

în străfundul geniului său, după ce astăzi v-a subjugat. Cum credeţi că este concepută aria aceasta, a răsăritului soarelui, atât de variată, atât de strălucitoare, atât de completă? Ea constă într-un singur acord de *do,* repetat la nesfârşit, şi căruia Rossini nu i-a adăugat decât un acord de sfert de sextă. Aici rezidă toată magia artei sale. Ca să sugereze răsăritul soarelui s-a folosit de acelaşi procedeu întrebuinţat la zugrăvirea negurii şi a durerii. Această aurora în imagini seamănă întru totul cu o aurora autentică. Lumina este una singură şi de aceeaşi consistenţă, peste tot semănând cu ea însăşi, iar efectele ei nu se schimbă decât prin obiectele întâlnite în cale, nu-i aşa? Ei, bine! Muzicianul a folosit pentru fondul muzicii sale un motiv unic, un simplu acord în *do*. Când răsare soarele îşi aruncă razele mai întâi peste creste, apoi se revarsă peste văi. La fel şi melodia răsare pe prima coardă a primelor viori cu o blândeţe boreală, apoi se răspândeşte în orchestră, însufleţind, rând pe rând, toate instrumentele, aşternându-se peste tot. Şi aşa cum se întinde lumina colorând unul câte unul obiectele, creste şi melodia, reliefând fiecare sursă de armonie până în clipa când toate strălucesc în *tutti*. Viorile, pe care nu le-aţi auzit încă, au dat semnalul prin dulcele lor *tremolo*, vag agitat ca şi primele unde luminoase. Zumzetul acesta plăcut, vesel, aproape luminos care v-a mângâiat sufletul, abilul muzician l-a întărit cu acorduri de bas, printr-o fanfară indecisă de trâmbiţe, sunând din notele cele mai joase, ca să sugereze deplin ultimele umbre răcoroase răspândite peste văi, în vreme ce primele focuri joacă pe creste. Apoi instrumentele de suflat se îmbină blând, dând amploare acordului general. Glasurile s-au împreunat prin suspine de bucurie şi de uimire. În sfârşit, alămurile au răsunat din toate fibrele: se aud trâmbiţele! Lumina, izvor de armonie, a năpădit natura, toate resursele muzicale au izbucnit atunci cu o violenţă, cu o strălucire asemenea soarelui oriental. Acest *do* repetat produs de trianglu, cu accentele sale cristaline şi

sâcâielile sale zglobii sugerează admirabil ciripitul păsărilor în zori. Aceeaşi tonalitate, răsturnată de o mână magistrală, exprimă bucuria întregii naturi, domolind durerea copleşitoare de altădată. Iată caracteristica esenţială a marelui compozitor: unitatea! Un singur tot şi atâtea faţete. O singură frază şi mii de sentimente de durere, nenorocirile întregii naţiuni; un singur acord şi toate unduirile firii în zori, toate manifestările bucuriei unui popor. Aceste două pagini inegalabile sunt sudate de o implorare către divinitatea mereu vie, creatoarea tuturor lucrurilor, a durerii ca şi a bucuriei. Introducerea, nu-i oare, ea singură, un mare poem?

— Aveţi dreptate, zise francezul.

— Ascultaţi acum un *quinquetto* cum numai Rossini ştie să-l compună; iar dacă vreodată s-a putut lăsa în voia dulcei şi uşoarei voluptăţi, care i s-a reproşat muzicii noastre, n-a făcut-o, oare, în acest frumos fragment, când fiecare trebuie să-şi manifeste bucuria, când poporul de sclavi este eliberat şi când, totuşi, undeva suspină o dragoste în primejdie? Fiul faraonului iubeşte o evreică; iar această evreică îl părăseşte. Ceea ce face din acest cvintet un lucru extrem de plăcut şi încântător este revenirea la emoţiile obişnuite ale vieţii; după măreaţa zugrăvire a celor două dintre cele mai inegalabile scene: a naţiunii şi a naturii, urmează mizeria şi fericirea încadrate de magia pe care le-o acordă răzbunarea divină şi litera Bibliei.

— N-aveam dreptate? se adresă ea în continuare francezului, după sfârşitul partiturii începând cu:

Voci di giubilo
D’in’orno echeggino
Di pace l’Iride
Per noi spunto.

(Strigăte de veselie să răsune în jurul nostru, astrul

păcii ne învăluie cu strălucirea-i.)

— Cu câtă artă şi-a construit compozitorul bucata aceasta… reluă ea după o pauză în timpul căreia aştepta un răspuns; a început-o printr-un solo de corn de o suavitate cerească, susţinut de arpegii de harpă, deoarece primele glasuri auzite în măreţul concert sunt ale lui Moise şi Aaron care-i mulţumesc adevăratului Dumnezeu; cântecul lor blând şi grav reaminteşte de ideile sublime ale invocaţiei şi se îmbină totuşi cu bucuria poporului profan. Tranziţia aceasta are în ea o nuanţă cerească şi pământească totodată, pe care numai un geniu ştie s-o redea, şi care dă andantelui şi cvintetului o culoare pe care aş compara-o cu aura acordată de Tiţian personajelor sale divine. Aţi observat încântătoarea împletire de glasuri? Cu câtă măiestrie le-a grupat compozitorul în cadrul fermecătoarelor motive orchestrale? Cu ce ştiinţă a pregătit unduirile sărbătoreşti ale allegroului. N-aţi întrevăzut corurile dansante, hora însufleţită a norodului scăpat de primejdie? Iar când clarinetul a dat semnalul scenei *Voci di giubilo*[11], atât de strălucitoare, atât de animată, inima dumneavoastră n-a tresăltat la sonurile acestui sfânt dans războinic despre care pomeneşte regele David în psalmii săi…?

— Într-adevăr, s-ar potrivi minunat unei arii de cadril! zise doctorul.

— Francezi! Francezi! Ăştia-s francezii! exclamă ducesa rănită în exaltarea ei de replica tăioasă a străinului. Da, sunteţi în stare să folosiţi acest sublim elan, atât de vesel, plin de o elegantă fineţe în dansurile dumneavoastră. Poezia sublimă nu este niciodată iertată de dumneavoastră. Geniul cel mai înalt, sfinţii, regii, nefericiţii, tot ceea ce este sacru trebuie să treacă prin prisma spiritului dumneavoastră caricatural. Vulgarizarea marilor idei prin ariile dumneavoastră de cadril înseamnă caricatură în muzică. La dumneavoastră spiritul ucide

[11] Glasuri de bucurie (în limba italiană, în original) (n. tr.)

sufletul, cum judecata ucide raţiunea.

Întreaga lojă ascultă cu sfinţenie recitativul lui Osiris şi al lui Membre care complotau să zădărnicească ordinul de plecare dat de faraon în favoarea evreilor.

— V-am supărat? o întrebă doctorul pe ducesă. Aş fi disperat. Cuvintele dumneavoastră seamănă cu o baghetă magică, deschid sertăraşe în creierul meu şi fac să apară idei noi, însufleţite de cântecele acestea sublime.

— Nu, răspunse ea. L-aţi lăudat pe marele nostru muzician în maniera dumneavoastră. Rossini va avea succes în Franţa, observ, doar prin laturile sale spirituale şi senzuale. Să nădăjduim că în ţara dumneavoastră fecundă se vor găsi totuşi câteva suflete nobile şi îndrăgostite de ideal care să aprecieze nobleţea, grandoarea unei asemenea muzici. Ah! Iată faimosul duo dintre Elcia şi Osiridiu, reluă ea profitând de răgazul dat de tripla salvă de aplauze prin care parterul o salută pe Tinti, care-şi făcea prima intrare. Dacă Tinti o fi înţeles cu adevărat rolul Elciei, veţi auzi cântecele sublime ale unei femei totodată sfâşiată de dragostea pentru patrie şi de dragostea pentru unul dintre asupritorii ei, în timp ce Osiridiu, stăpânit de o patimă frenetică pentru frumoasa-i cucerire, se străduie s-o păstreze. Opera se bizuie atât pe această măreaţă idee, cât şi pe împotrivirea faraonilor în faţa lui Dumnezeu şi a libertăţii, şi va trebui să fiţi de acord cu mine, altfel nu veţi pricepe nimic din această lucrare inegalabilă. În ciuda lipsei de înţelegere pe care-o manifestaţi faţă de creaţiile compozitorilor noştri de librete, îngăduiţi-mi să vă explic arta cu care este construită drama de faţă. Antagonismul necesar tuturor operelor frumoase, şi atât de prielnic desfăşurării muzicii există şi aici. Ce motiv mai bogat decât un popor dorindu-şi libertatea, reţinut în lanţuri de reaua credinţă, sprijinit de Dumnezeu, adunând miracole după miracole cât să devină liber? Ce poate fi mai dramatic decât dragostea

unui prinţ pentru o evreică, justificând într-un fel toate trădările puterii asupritoare? Iată totuşi întreaga semnificaţie a acestui îndrăzneţ, a acestui uriaş poem muzical, în care Rossini a ştiut să păstreze fiecărui popor naţionalitatea-i fantastică, deoarece noi le-am împrumutat o grandoare istorică la care au consimţit toate imaginaţiile. Cântecele evreilor şi încrederea lor în Dumnezeu sunt mereu în opoziţie cu strigătele de furie şi cu eforturile faraonului zugrăvit în deplinătatea puterii. Acum Osiridiu, total absorbit de iubire, speră să-şi reţină iubita, evocându-i desfătările dragostei, încearcă s-o facă să uite de vraja patriei. Recunoaşteţi aşadar sfârşeala divină, plăcutele jurăminte, mângâierile, amintirile voluptuoase ale iubirii orientale în replica: *Ah! se puoi cosi lasciarmi* (Dacă ai curajul să mă părăseşti, sfâşie-mi inima), a lui Osiridiu şi în răspunsul Elciei: *Ma perche cosi straziarmi* (De ce mă chinuieşti astfel, când durerea mi-e fără margini?). — Nu, două suflete atât de melodic unite nu se vor putea nicicând despărţi, zise ea privindu-l pe prinţ. Dar iată-i pe cei doi iubiţi brusc întrerupţi de glasul triumfător al patriei, care tuna în depărtare, rechemând-o pe Elcia. Ce dumnezeiesc şi încântător este *allegro*-ul din motivul marşului evreilor către deşert! Doar Rossini a ştiut să exprime atâtea sentimente prin sunetul clarinetelor şi al trâmbiţelor! O artă care să poată sugera în două fraze tot ceea ce înseamnă patria, nu-i oare mai aproape de cer decât toate celelalte? Chemarea aceasta m-a emoţionat totdeauna prea mult ca să vă pot reda durerea ce-o resimt toţi sclavii şi înlănţuiţii, văzând mărşăluirea oamenilor liberi!

Ochii ducesei se umeziră de lacrimi auzind măreţul motiv care domină într-adevăr opera.

— *Dov’e mai quel core amante*? (Ce inimă iubitoare nu mi-ar împărtăşi neliniştea?), reluă ea în italieneşte, când Tinti începu admirabila arie în care ea imploră milă pentru suferinţele îndurate. Dar ce se întâmplă? Parterul murmură.

— Genovese rage ca un cerb, zise prinţul.

Duetul acesta, primul pe care-l cânta Tinti, era într-adevăr tulburat de totala derută a lui Genovese. Imediat ce tenorul începu să cânte împreună cu Tinti, frumoasa lui voce se alteră. Metoda sa atât de înţeleaptă, această metodă ce amintea totodată de Crescenti şi Veluti, părea uitată cu bună ştiinţă. Ba accentua în mod deplasat o notă, ba prelungea un ornament, stricând întreaga arie. Glasul spart, fără tranziţie, tuna ca o apă căreia i se deschideau ecluzele, dovedind o uitare totală şi voluntară a legilor bunului-gust. De aceea parterul fu peste măsură de agitat. Veneţienii crezură într-un pariu făcut între Genovese şi tovarăşii săi. Tinti, rechemată, fu aplaudată frenetic, iar Genovese primi câteva avertismente care-i arătară ostilitatea parterului. În timpul scenei, destul de comică pentru un francez, a nenumăratelor bisări ale Clarinei, care reveni de unsprezece ori să primească, singură, aplauzele tumultuoase ale mulţimii, deoarece Genovese, aproape fluierat, nu îndrăzni să-i dea mâna, doctorul îi făcu ducesei o observaţie cu privirile la partitura duetului.

— Rossini trebuia să exprime aici cea mai profundă durere, iar mie mi se pare că a adoptat un aer degajat, o tentă de veselie deloc potrivită.

— Aveţi dreptate, răspunse ducesa. Greşeala se datorează uneia dintre tiraniile impuse tuturor compozitorilor noştri. Când a compus bucata aceasta el s-a gândit mai mult la rolul primadonei, decât la Elcia. Dar astăzi Tinti putea s-o cânte şi mai strălucitor; eu îi înţeleg atât de bine rolul, încât aria aceasta, deşi prea veselă, este pentru mine plină de tristeţe.

Doctorul se uita cu mare atenţie când la Emilio, când la ducesă, fără să poată ghici motivul ce-i despărţea şi care făcuse ca duetul să li se pară atât de sfâşietor. Massimilla coborî glasul şi se aplecă spre urechea doctorului.

— Veţi auzi acum un lucru măreţ, conspiraţia faraonului

împotriva evreilor. Bucata aceasta maiestuoasă începând cu *A rispettar mi apprenda* (Să înveţe să mă respecte) înseamnă triumful lui Carthagenova, care ne va reda admirabil orgoliul rănit, duplicitatea curţilor. Tronul este cel ce vorbeşte: concesiile făcute vor fi retrase, furia se amplifică. Faraonul se va ridica în picioare pentru a se repezi asupra unei prăzi care-i scapă. Niciodată Rossini n-a scris ceva care să sune atât de frumos, care să fie impregnat de o atât de îmbelşugată, de o atât de puternică vervă! Este o operă desăvârşită, susţinută de un acompaniament magistral, ca de altfel părţile cele mai mărunte ale acestei lucrări, în care vigoarea tinereţii străluceşte în cele mai mici detalii.

Aplauzele întregii săli încoronară frumoasa idee, minunat interpretată de cântăreţ şi mai ales deplin înţeleasă de veneţieni.

— Urmează finalul, reluă ducesa. Veţi auzi din nou marşul acela inspirat de fericirea eliberării şi de credinţa în Dumnezeu, care îngăduie oamenilor să se afunde voios în deşert! Ce plămâni nu se simt împrospătaţi de elanurile dumnezeieşti ale poporului ieşit din sclavie!? Ah! Scumpe şi vii melodii! Glorie neasemuitului geniu care-a ştiut să redea atâtea sentimente! Există o nuanţă războinică în marşul acesta, lăsând să se înţeleagă că norodul dezrobit are de partea sa Dumnezeul armatelor. Câtă profunzime în cântecele de mulţumire! Imaginile Bibliei prind viaţă în sufletul nostru, iar neasemuita scenă muzicală ne transpune cu adevărat într-una dintre cele mai mari scene ale acestei lumi antice, pline de măreţie. Nuanţa religioasă a anumitor părţi muzicale, felul în care se îmbină şi se grupează vocile, toate ne duc cu gândul la sfintele minuni ale primei vârste a omenirii. Concertul acesta frumos nu este, totuşi, decât o desfăşurare a temei marşului cu toate consecinţele ei muzicale. Este motivul generator al orchestrei şi al vocilor, al cântecului şi al strălucitoarei instrumentaţii care-l acompaniază. Iat-o pe Elcia alăturându-se hoardei, şi pe care Rossini a

făcut-o să exprime regrete pentru a nuanţa bucuria acestui fragment. Ascultaţi duetul ei cu Amenofi. Aţi mai auzit vreodată asemenea cântece provocate de o dragoste rănită? Simţi cum respiră în ele farmecul nopţilor şi doliul tăinuit al dragostei zădărnicite. Câtă melancolie! Ah! Pentru ea, deşertul va fi de două ori mai pustiu! În sfârşit, iată teribila înfruntare dintre egipteni şi evrei! Voioşia, marşul, totul este tulburat de sosirea egiptenilor. Promulgarea ordinelor faraonului este realizată printr-o idee muzicală care domină finalul, o frază surdă şi gravă prin care simţi pasul puternicelor armate ale Egiptului înconjurând falanga sacră a lui Dumnezeu, împresurând-o încet, aşa cum un lung şarpe african îşi înfăşoară prada. Câtă fineţe în jeluirea acestui popor înşelat! Nu vi se pare mai degrabă italian decât evreu? Ce frământare tumultuoasă până la apariţia faraonului, sfârşind prin confruntarea dintre conducătorii celor două popoare şi a tuturor pasiunilor dramei. Ce admirabilă îmbinare de sentimente în sublimul *otteto*, unde se înfruntă mânia lui Moise şi a celor doi faraoni! Ce luptă de glasuri şi de furii dezlănţuite! Niciodată nu i s-a oferit unui compozitor un subiect mai vast. Faimosul final din *Don Juan* nu descrie, la urma urmei, decât un libertin înfruntându-se cu propriile-i victime care invocă răzbunarea cerească; în timp ce aici, pământul şi toate forţele sale încearcă să i se împotrivească lui Dumnezeu. Două popoare: unul slab, altul puternic stau faţă în faţă, şi fiindcă avea la îndemână toate mijloacele, Rossini le-a folosit în modul cel mai iscusit cu putinţă. A reuşit, fără să fie ridicol, să ne redea tumultul unei furtuni dezlănţuite din care se desprind cumplite blesteme. A procedat prin acorduri grupate pe un ritm în trei timpi cu o infernală energie muzicală, cu o insistenţă care în cele din urmă te cucereşte. Furia egiptenilor surprinşi de o ploaie de foc, strigătele de răzbunare ale evreilor cereau un scenariu calculat cu multă pricepere; ascultaţi cu câtă ştiinţă a

îmbinat el orchestra şi corul. *Allegro*-ul acesta în *do* minor răsună cumplit în mijlocul focului potopitor. Mărturisiţi, zise ducesa, în momentul când, ridicându-şi toiagul, Moise făcu să înceteze ploaia de foc şi când compozitorul îşi desfăşoară întreaga-i forţă atât în orchestră, cât şi pe scenă, că niciodată muzica n-a redat mai măiestrit neliniştea şi confuzia?

— A cucerit tot parterul, zise francezul.

— Dar ce se mai întâmplă? Sala este într-adevăr extrem de agitată, reluă ducesa.

În final, privind-o pe Tinti, Genovese scosese nişte note atât de false, încât auditoriul se enervase la culme, simţindu-se frustrat de plăcere. Nimic nu era mai şocant pentru aceste urechi italiene decât acest contrast dintre bine şi rău. Impresarul se hotărî să apară pe scenă şi spuse că, la mustrarea pe care i-o făcuse primului său cântăreţ, domnul Genovese răspunsese că nu pricepea cum şi de ce pierduse favoarea publicului tocmai în clipa când încercase să atingă perfecţiunea artei sale.

— Să cânte la fel de prost ca ieri şi vom fi mulţumiţi, răspunse Capraja cu un glas furios.

Apostrofa aceasta înveseli parterul. Contrar obiceiului italian, baletul stârni mai puţin interes. În toate lojile nu se mai vorbea decât despre ciudata comportare a lui Genovese şi de intervenţia bietului impresar. Cei ce puteau pătrunde în culise se grăbiră să afle cheia întâmplării şi curând nu se mai discută decât despre oribila scenă făcută de Tinti colegului său Genovese, în care primadona îi reproşa tenorului că este gelos pe succesul ei, că voise s-o încurce prin comportarea-i ridicolă, ba chiar că încercase s-o pună în inferioritate în scena pasiunii. Cântăreaţa plângea în hohote spunând cât este de nenorocită.

— Sperase, zicea ea, să încânte iubitul care se afla desigur în sală, dar pe care nu-l putuse descoperi.

Ca să înţelegem cât de mare era agitaţia de la teatrul Fenice şi de la cafeneaua Florian, ar trebui să cunoaştem

paşnica viaţă a veneţienilor atât de lipsiţi de evenimente, încât cea mai banală întâmplare survenită între doi iubiţi sau alterarea trecătoare a vocii unei cântăreţe capătă importanţa acordată de englezi treburilor politice. Tinti îndrăgostită, Tinti care nu-şi putuse desfăşura întreaga gamă a talentului ei, nebunia lui Genovese sau cumplitul renghi pe care-l jucase inspirat de această gelozie artistică, atât de bine înţeleasă de italieni – ce mină bogată de discuţii înflăcărate! Întregul parter vocifera ca la Bursă, producând un zgomot care uluia cu siguranţă pe un francez obişnuit cu calmul teatrelor pariziene. Toate lojile zumzăiau ca un stup de albine. O singură fiinţă nu participa la tumultul general. Emilio Memmi, întors cu spatele la scenă şi fixând-o pe Massimilla cu ochi melancolici. Părând să nu trăiască decât prin privirea ei, nu se uitase la cântăreaţă nici măcar o dată.

— Nu-i nevoie, *caro carino,* să te întreb care a fost rezultatul negocierii mele, îi spunea Vendramin lui Emilio. Massimilla ta, atât de pură şi de religioasă, a fost de o îngăduinţă sublimă, mă rog, i-a luat locul lui Tinti!

Prinţul răspunse printr-o înclinare a capului încărcată de o cumplită tristeţe.

— Dragostea ta n-a coborât încă de pe culmile eterate pe care pluteşti, reluă Vendramin sub influenţa drogului; nu s-a materializat. Azi-dimineaţă, ca şi în ultimele şase luni, ai simţit florile revărsându-şi caliciul îmbălsămat sub bolţile craniului tău peste măsură de dilatat. Sângele înfierbântat ţi-a năpădit inima până-n gâtlej. Mii de senzaţii încântătoare s-au îngrămădit aici, zise el, punându-i mâna pe piept. Glasul Massimillei te învăluia cu unde luminoase, mâna ei slobozea mii de plăceri încătuşate care părăseau circumvoluţiunile creierului pentru a te împresura în nebuloasa lor şi a te înălţa, cu trup eterat, scăldat în purpură, în aerul albastru de deasupra munţilor de zăpadă unde sălăşluieşte dragostea curată a îngerilor. Surâsul ei, sărutările buzelor ei te

înveşmântau într-o mantie veninoasă care absorbea ultimele rămăşiţe ale naturii tale terestre. Ochii ei erau două stele care te transformau într-o lumină fără umbră. Eraţi ca doi îngeri prosternaţi pe laurii cereşti, aşteptând să vi se deschidă porţile raiului; dar ele abia se urneau, şi în nerăbdarea ta, izbeai în ele, fără să le poţi atinge. Mâna ta nu întâlnea decât valuri de nori mai iuţi decât dorinţa ta. Încununată de trandafiri albi, semănând cu o logodnică cerească, luminoasa ta prietenă îţi căina furia. Poate că înălţa imnuri către Sfânta Fecioară, în timp ce diabolicele plăceri terestre te aţâţau cu infamele lor ţipete, făcându-te să te lepezi de desfătările divine ale extazului acestuia în care eu trăiesc scurtându-mi zilele.

— Beţia ta, dragă Vendramin, zise liniştit Emilio, este inferioară realităţii. Cine-ar putea descrie această sfârşeală pur trupească în care ne aruncă abuzul plăcerilor închipuite şi care îi lasă sufletului eterna dorinţă, iar spiritului deplina puritate? Dar eu sunt sătul de chinul acesta care mi-l lămureşte pe al lui Tantal. Această noapte va fi ultima mea noapte. După ce voi face o ultimă încercare, voi reda pruncul său mamei noastre; Adriatica va primi ultima mea suflare.

— Te-ai prostit! reluă Vendramin; ba nu, ai înnebunit, deoarece nebunia, criza aceasta pe care o nesocotim, este amintirea unei stări anterioare care tulbură existenţa noastră actuală. Geniul viselor mele mi-a vorbit despre lucrurile astea şi despre multe altele! Tu vrei să le reuneşti pe ducesă şi pe Tinti; dar, dragă Emilio, fii mai înţelept, ia-le pe fiecare în parte. Doar Rafael a ştiut să contopească Forma cu Ideea. Ai vrea să fii Rafael în dragoste; dar norocul nu-l poţi crea. Rafael este un noroc neaşteptat al Tatălui etern care a conceput Forma şi Ideea inamice, altfel nimic n-ar vieţui. Când preceptul este mai puternic decât rezultatul, nu e nimic de făcut. Noi trebuie să fim ori pe pământ, ori în ceruri. Rămâi în ceruri şi te vei întoarce neaşteptat de repede pe pământ.

— Am s-o conduc acasă pe ducesă, zise prinţul, şi voi

risca o ultimă încercare... Apoi?

— Apoi, zise îndată Vendramin, îmi promiţi că vii să mă iei de la Florian?

— Da.

Discuţia aceasta dintre Vendramin şi prinţ, purtată în greaca modernă, limbă pe care cei doi o cunoşteau perfect, ca de altfel mulţi veneţieni, n-a putut fi înţeleasă de către ducesă şi francez. Deşi total în afara cercului de interese care-i înlănţuia pe ducesă, pe Emilio şi pe Vendramin, deoarece câteşitrei se înţelegeau printr-una dintre acele priviri specific italieneşti, subtilă, pătrunzătoare, voalată, cu ocoluri piezişe, doctorul întrevăzu în cele din urmă o parte din adevăr. O implorare fierbinte a ducesei către Vendramin îi dictase tânărului veneţian propunerea făcută lui Emilio, deoarece ducesa Cataneo intuise suferinţa pe care-o resimţea iubitul ei în sferele pure în care rătăcea, nebănuind însă prezenţa Clarinei.

— Aceşti doi tineri sunt nebuni, zise doctorul.

— În ceea ce-l priveşte pe prinţ, lăsaţi-mi mie grija vindecării, răspunse ducesa; cât despre Vendramin, dacă n-a înţeles această muzică sublimă, s-ar putea să nu se mai vindece niciodată.

— Dacă aţi vrea să-mi spuneţi de unde li se trage nebunia, i-aş vindeca, exclamă doctorul.

— După câte ştiu, un mare doctor este şi un mare ghicitor, răspunse ironic ducesa.

Baletul se încheiase de mult; începuse actul al doilea, iar publicul asculta încordat. Circula zvonul că ducele Cataneo îl dojenise pe Genovese, făcându-l să înţeleagă cât de mult îi dăuna Clarinei, diva zilei. Toţi se aşteptau ca actul acesta să fie sublim.

— Prinţul şi tatăl său deschid scena, zise ducesa: au cedat din nou, cu toate injuriile aduse evreilor; dar ei tremură de furie. Tatăl s-a consolat cu gândul apropiatei căsătorii a fiului său, iar fiul este deznădăjduit de acest

obstacol care-i aprinde şi mai mult iubirea, de nimeni acceptată. Genovese şi Carthagenova cântă admirabil. Vedeţi, tenorul s-a împăcat cu parterul. Simţiţi bogăţia de nuanţe a acestei muzici? Fraza rostită de fiu pe această tonică reluată de tată pe dominantă aparţine sistemului simplu şi grav pe care se bizuie întreaga partitură, unde sobrietatea mijloacelor face şi mai uimitoare fertilitatea muzicii. Întregul Egipt este inclus aici. Nu cred să mai existe altă bucată modernă care să respire asemenea nobleţe. Paternitatea gravă şi maiestuoasă a unui rege se exprimă în această frază măreaţă şi conformă marelui stil care domneşte în toată opera. Cu siguranţă, tabloul când fiul unui faraon îşi revarsă durerea la pieptul tatălui său, făcându-l s-o simtă şi el, nu putea fi mai bine redat decât prin aceste imagini grandioase. Nu resimţiţi şi dumneavoastră sentimentul acestei splendori pe care noi o atribuim monarhiei antice?

— E-ntr-adevăr o muzică sublimă! zise francezul.

— Aria *Pace mia smarrita*[12] pe care o va cânta regina este una dintre acele arii de bravură şi de factură la care toţi compozitorii sunt condamnaţi şi care dăunează ansamblului general al poemului, dar opera lor n-ar exista adesea dacă n-ar satisface amorul propriu al primadonei. Totuşi această tiradă nesfârşită şi plictisitoare este tratată cu atâta dăruire, încât este executată întocmai pe toate scenele lumii. Conţine în ea atâta strălucire, încât nicio cântăreaţă nu-i poate substitui aria favorită, cum se practică în majoritatea operelor. În sfârşit, iată punctul de vârf al partiturii, duetul dintre Osiridiu şi Elcia în subsolul unde el vrea s-o ascundă ca s-o răpească evreilor care pleacă, şi să fugă cu ea din Egipt. Cei doi iubiţi sunt tulburaţi de sosirea lui Aaron care fusese să-l prevină pe Amalteu, şi-l vom asculta acum pe regele cvartetelor: *Mi manca la voce, sento morire*[13]*.* Acest *mi manca la voce* este una dintre capodoperele care vor rezista la tot, chiar

[12] Pacea mea pierdută. (în limba italiană, în original) (n. tr.)

[13] Mi-a pierit glasul, simt că mor. (în limba italiană, în original) (n. tr.)

şi timpului – acest mare distrugător al modelor în muzică – deoarece corespunde limbajului inimii ce nu se schimbă niciodată. Mozart rămâne prin marele final din *Don Juan*, Marcello prin psalmul *Coeli enarrant gloriam Dei*[14], Cimarosa prin *Pria che spunti*[15], Beethoven prin *Simfonia în do minor,* Pergolese prin vestitul său *Stabat,* Rossini prin *Mi manca la voce.* Uimitor la Rossini este îndeosebi uşurinţa inegalabilă cu care variază forma; ca să obţină acest măreţ efect el a recurs la vechiul mod al canonului, unind toate glasurile într-o singură melodie. Cum forma acestor sublime cantilene este nouă, a plasat-o într-un cadru vechi şi ca s-o reliefeze şi mai mult, a stins orchestra, acompaniind vocea doar prin arpegii de harfă. Este cu neputinţă o mai mare ştiinţă a detaliilor şi mai multă măreţie în efectul general. Dumnezeule! Iarăşi e rumoare, zise ducesa.

Genovese, care executase atât de bine duetul său cu Carthagenova, îşi dădea în petic alături de Tinti.

Din mare cântăreţ, devenea unul dintre cei mai slabi corişti. Bolţile teatrului Fenice vuiau cuprinse de unul dintre cele mai îngrozitoare tumulturi auzite vreodată.

Tumultul nu încetă decât odată cu vocea Clarinei, care, înfuriată de obstacolul ivit prin încăpăţânarea lui Genovese, cântă *Mi manca la voce* cum nicio altă cântăreaţă n-o să mai poată cânta. Entuziasmul ajunse la culme, spectatorii trecură de la indignare şi furie la încântarea cea mai deplină.

— Îmi toarnă valuri de purpură-n suflet, zicea Capraja, binecuvântând-o cu mâna întinsă pe diva Tinti.

— Dumnezeu s-o ocrotească! strigă un gondolier.

— Faraonul îşi va revoca ordinele, reluă ducesa în timp ce vuietul se potolea la parter, Moise îl va străfulgera pe tron, vestind moartea tuturor nou-născuţilor din Egipt şi cântând această arie a răzbunării în care răsună tunetele

[14] Cerul povesteşte gloria zeilor. (în limba italiană, în original) (n. tr.)
[15] Mai înainte de a răsări. (în limba italiană, în original) (n. tr.)

cerului şi trâmbiţele evreieşti. Dar să nu vă lăsaţi înşelat, melodia aceasta este una de Puccini, substituită de Carthagenova lui Rossini. Este o arie din Paventa şi va rămâne desigur în partitură, deoarece îngăduie din plin başilor posibilitatea de a-şi desfăşura întreaga coloratură a glasului, iar aici expresia trebuie să domine ştiinţa. De altfel, aria este plină de blesteme cutremurătoare şi nu ştiu cât ni se va mai îngădui să fie cântată.

O salvă de bravo şi de aplauze, urmată de o adâncă şi prudentă tăcere, întâmpină aria; nimic nu fu mai semnificativ, nici mai caracteristic veneţian ca această cutezanţă, repede înăbuşită.

— Nu vă pot spune nimic despre *tempo di marcia*[16], care vesteşte încoronarea lui Osiridiu, şi prin care tatăl vrea să înfrunte ameninţarea lui Moise. E de ajuns s-o ascultaţi. Faimosul lor Beethoven n-a scris nimic atât de măreţ. Marşul acesta, plin de măreţie lumească, contrastează admirabil cu marşul evreilor; comparaţi-le şi veţi vedea că muzica este aici de o negrăită bogăţie. Elcia îşi declara iubirea în faţa celor două căpetenii evreieşti şi şi-o jertfeşte cântând admirabila arie: *Porge la destra amata* (Dă-i alteia mâna ta adorată). Ah! ce durere! Vedeţi sala?

— Bravo! strigă parterul, când Genovese căzu fulgerat.

— Eliberată de jalnicul său tovarăş, o vom auzi acum pe Tinti interpretând: O *desolata Elcia!,* cumplita cavatină în care ea îşi exprimă dragostea respinsă de Dumnezeu.

— Unde eşti tu, Rossini, să auzi cât de magnific este redat ceea ce geniul tău ţi-a dictat, zise Cataneo. Clarina nu-i oare egala lui? îl întrebă apoi pe Capraja. Ca să poţi însufleţi notele astea cu pale de foc, care, odată ieşite din plămâni, se amplifică în aer cu nu ştiu ce substanţe înaripate pe care urechile noastre le aspiră, şi care ne înalţă spre ceruri prin farmecul iubirii, trebuie să fii Dumnezeu!

— Seamănă cu acea frumoasă plantă indiană care se

[16] Tempo de marş. (în limba italiană, în original) (n. tr.)

ridică din pământ, absorbind din aer o hrană nevăzută şi răspândind din caliciul ei, rotunjit ca o spirală albă, adieri de miresme care fac să înflorească vise în creierele noastre, răspunse Capraja.

Tinti, rechemată, apăru singură; publicul o primi cu aclamaţii, cu mii de bezele pe care fiecare i le trimitea pe vârful degetelor; i se aruncară trandafiri şi o cunună împletită de femei din florile de la pălăriile lor, aproape toate trimise de modistele din Paris. Toţi cerură repetarea cavatinei.

— Cu câtă nerăbdare aşteaptă Capraja, îndrăgostitul trilurilor, această bucată care n-are valoare decât prin măiestria execuţiei, zise ducesa. Aici, Rossini a dat, ca să mă exprim astfel, frâu liber fanteziei cântăreţei. Trilul şi interpretarea cântăreţei fac un singur tot. Cu o voce sau cu o execuţie mediocră, n-ar mai fi nimic. Gâtlejul trebuie să scoată în relief strălucirea acestui pasaj. Cântăreaţa trebuie să exprime cea mai adâncă durere, aceea a unei femei care-şi vede iubitul pierind sub ochii săi! Tinti – o auziţi – face să răsune sala prin notele cele mai ascuţite, şi ca să lase deplină libertate nu numai artei pure, ci şi modulaţiilor vocii, Rossini a scris fraze limpezi şi sincere, inventând, într-un ultim efort, aceste sfâşietoare exclamaţii muzicale: *Tormenti! Affanni! Smanie!* Ce strigăte! Câtă durere în aceste triluri! Tinti, observaţi, a însufleţit publicul prin eforturile-i dumnezeieşti.

Francezul, uimit de furia cu care întregul public îşi savura satisfacţia, întrezări puţin adevărata Italie; dar nici ducesa, nici Vendramin, nici Emilio nu dădură nici cea mai mică atenţie ovaţiilor aduse Clarinei, care reluă bucata. Ducesei i-era teamă că-l vede pe Emilio pentru ultima oară; cât despre prinţ, aşezat în faţa ducesei, această impunătoare divinitate care-l înălţa în sfere cereşti, ignora cu totul unde se află, el nu auzea vocea îmbietoare a femeii care-l iniţiase în plăcerile pământeşti, căci o cumplită tristeţe făcea să-i răsune-n urechi un concert de

glasuri jeluitoare însoţite de un zgomot semănând cu ropotul unei ploi abundente. Vendramin, îmbrăcat în toga unui procurator, vedea în acest răstimp ceremonia Bucentaurului. Francezul, care, în cele din urmă, ghicise ciudata şi dureroasa taină dintre prinţ şi ducesă, aduna cele mai spirituale ipoteze pentru a şi-o lămuri. Scena se schimbase. În mijlocul unui frumos decor reprezentând deşertul şi Marea Roşie, desfăşurarea înfruntărilor dintre egipteni şi evrei avusese loc fără ca gândurile ce puseseră stăpânire pe cele patru personaje din lojă să fi fost tulburate. Dar când primele acorduri ale harfelor vestiră ruga evreilor eliberaţi, prinţul şi Vendramin se ridicară în picioare, sprijinindu-se fiecare de câte un perete al lojii; ducesa îşi aşeză cotul pe balustrada de catifea şi-şi rezemă fruntea în mâna stângă.

Francezul, prevenit prin toată această frământare de importanţa pe care întreaga sală o acorda bucăţii acesteia cu adevărat vestite, o ascultă cu sfinţenie. Toată lumea bisă rugăciunea, aplaudând frenetic.

— Mi s-a părut că asist la eliberarea Italiei, gândea un milanez.

— Muzica aceasta înalţă capetele aplecate şi insuflă speranţă sufletelor celor mai amorţite, exclama un Romagnol.

— Aici, zise ducesa, întorcându-se spre francezul vădit emoţionat, ştiinţa a dispărut, inspiraţia doar a creat capodopera care a ţâşnit din suflet ca strigătul de iubire! Cât despre acompaniament, este alcătuit din arpegii de harfă, iar orchestra nu se desfăşoară decât în ultima reluare a motivului acestuia sublim. Nicicând Rossini nu se va înălţa mai sus decât în rugăciunea ce-o auziţi, va compune tot bine, dar niciodată mai bine: sublimul este totdeauna egal cu el însuşi; cântecul acesta este încă una dintre creaţiile care-i aparţin pe de-a-ntregul. Ceva asemănător nu s-ar putea găsi decât în psalmii dumnezeieşti ai divinului Marcello, un nobil veneţian care înseamnă pentru muzică ceea ce este Giotto pentru

pictură. Sobrietatea frazei, a cărei formă se desfăşoară transmiţându-ne melodii inepuizabile, este la fel de amplă ca marile creaţii ale geniilor religioase. Câtă simplitate în mijloace! Moise atacă tema în *sol* minor şi sfârşi printr-o cadenţă în *si* bemol, îngăduind corului s-o reia mai întâi *pianissimo* în *si* bemol, pentru ca apoi s-o redea printr-o cadenţă în *sol* minor. Modulaţia aceasta atât de aleasă a glasurilor reîncepută de trei ori se sfârşeşte în ultima strofă printr-o arie în *sol* major al cărei efect îţi tulbură sufletul. Pare că, înălţându-se spre ceruri, cântecul poporului ieşit din sclavie întâlneşte alte cântece coborâte din slavă. Stelele răspund fericite beţiei pământului dezrobit. Rotunjimea periodică a acestor motive, nobleţea lentelor gradaţii care pregătesc explozia cântecului îţi invadează sufletul cu imagini cereşti. Nu vi se pare că vedeţi bolţile întredeschise, îngerii înarmaţi cu sceptrele lor aurite, serafimi prosternaţi agitându-şi cădelniţele înmiresmate, şi arhanghelii rezemaţi pe săbiile lor înflăcărate după ce tocmai i-au învins pe necredincioşi? Cheia acestei armonii care-ţi împrospătează gândirea se află, cred, în câteva opere umane extrem de rare; ele ne proiectează pentru o clipă în infinit, simţim asta, ca în melodiile nesfârşite din jurul tronului lui Dumnezeu. Geniul lui Rossini ne conduce spre înălţimi uluitoare. De aici zărim un pământ al făgăduinţei, unde ochii noştri scăldaţi de luminile cereşti se cufundă neîntâlnind nicio limită. Ultimul strigăt al Elciei, aproape vindecată, adaugă o iubire terestră imnului de recunoştinţă. Este o cantilenă străbătută de geniu.

— Cântaţi, mai zise ducesa, auzind ultima strofă executată, aşa cum era ascultată, cu un sobru entuziasm; cântaţi, sunteţi liberi!

Acest ultim cuvânt fusese rostit cu un asemenea accent, încât francezul tresări; şi ca s-o smulgă pe ducesă din gândurile-i amare, o certă profitând de tumultul iscat prin rechemările la rampă ale Clarinei, aşa cum numai

francezii ştiu să o facă.

— Doamnă, zise el, explicându-mi această capodoperă pe care, mulţumită dumneavoastră, voi reveni s-o ascult şi mâine, ca să-i înţeleg mai bine şi mijloacele şi efectele, mi-aţi vorbit adesea despre culoarea muzicii şi despre imaginile zugrăvite de ea; dar în calitatea mea de analist şi de materialist, mărturisesc că am fost totdeauna revoltat de pretenţia pe care o au unii entuziaşti să ne facă să credem că muzica pictează cu sunete. Nu-i oare ca şi cum admiratorii lui Rafael ar pretinde că artistul cântă în culori?

— În limbajul muzical, răspunse ducesa, a picta înseamnă a redeştepta prin sunete anumite amintiri în sufletele noastre sau anumite imagini în gândirea noastră, iar aceste amintiri şi aceste imagini au o culoare a lor, ele sunt triste sau vesele. Dumneavoastră vă împiedicaţi de cuvinte, asta-i. După Capraja, fiecare instrument poartă cu el un mesaj şi se adresează anumitor idei, aşa cum fiecare culoare răspunde unor anumite sentimente. Contemplând nişte arabescuri aurii pe un fundal albastru, aveţi oare aceleaşi sentimente pe care le-aţi avea privind nişte arabescuri roşii pe un fundal negru sau verde? Nici în prima, nici în cealaltă pictură, nu există figuri şi nici sentimente exprimate, este doar artă, şi totuşi nicio fiinţă nu poate rămâne rece privindu-le. Cimpoiul n-are oare facultatea de a trezi în fiecare dintre noi imagini campestre, ca de altfel aproape toate instrumentele de suflat? Alămurile nu sugerează oare ceva războinic, nu trezesc în noi senzaţii însufleţite şi oarecum mânioase? Coardele, făcute din substanţe organice, nu se adresează oare fibrelor celor mai delicate ale fiinţei noastre, nu ne pătrund ele până în adâncul sufletului? Când v-am vorbit despre culorile sumbre, despre răceala notelor folosite în introducerea operei *Mosé*, nu mă exprimam oare la fel de clar ca şi criticii dumneavoastră care ne vorbesc despre culoarea cutărui sau cutărui scriitor? Nu recunoaşteţi oare stilul nervos,

stilul palid, stilul vioi, stilul colorat? Arta se exprimă prin cuvinte, prin sunete, prin culori, prin linii, prin forme; mijloacele pot fi diferite, efectele sunt însă aceleaşi. Ca să ne redea senzaţia pe care o trezeşte în noi introducerea operei *Mosé*, un arhitect ne va plimba prin alei întunecoase, cu bolţi înalte, stufoase, umede, conducându-ne brusc în faţa unei văioage pline de râuri, de flori, de fabrici şi inundată de soare. În eforturile lor grandioase, artele nu-s decât expresia marilor spectacole ale naturii. Nu sunt atât de savantă ca să intru în filosofia muzicii, pentru asta îl puteţi întreba pe Capraja, veţi rămâne uimit de ce vă va spune. După el, fiecare instrument, indiferent de modul cum este mânuit, este superior ca limbaj culorii, care este fixă, şi cuvântului care are limite. Limbajul muzical este infinit, conţine totul, poate exprima totul. Ştiţi acum în ce constă superioritatea operei ascultate? O să vă explic în câteva cuvinte. Există două muzici: una măruntă, meschină, de gradul al doilea, totdeauna aceeaşi, care se bizuie cam pe o sută de fraze, la îndemâna fiecărui muzician şi care continuă o trăncăneală mai mult sau mai puţin agreabilă din care trăiesc majoritatea compozitorilor; le asculţi cântecele, aşa-zisele lor melodii, îţi plac mai mult sau mai puţin, dar din toate astea nu-ţi mai rămâne nimic în memorie; după o sută de ani sunt date uitării. Din Antichitate şi până astăzi, popoarele au păstrat, ca pe un tezaur preţios, anumite cântece care rezumă moravurile lor, obiceiurile lor, aş spune chiar propria lor istorie. Ascultaţi unul dintre aceste cântece naţionale (iar cântecul gregorian a însumat moştenirea popoarelor, existând cu mult înainte de acest gen) şi veţi cădea într-o reverie adâncă; veţi simţi în suflet desfăşurându-se lucruri nemaiauzite, uriaşe, în ciuda simplicităţii acestor rudimente, a acestor ruine muzicale. Ei bine, de-a lungul unui întreg secol se nasc doar unul sau doi oameni de geniu, nu mai mulţi, Homeri ai muzicii, cărora divinitatea

le-a dat puterea să-şi devanseze timpul, şi care creează aceste melodii încărcate de sensuri străbătute de o poezie fără egal. Gândiţi-vă bine, amintiţi-vă de această idee, ea va rodi, repetată în mintea dumneavoastră: melodia şi nu armonia are puterea de a străbate veacurile. Muzica acestui oratoriu conţine un întreg univers de lucruri măreţe şi sacre. O operă care debutează prin această introducere şi care sfârşeşte cu această rugă este nemuritoare: nemuritoare ca *O filii et filiae* care se cântă în ziua de Paşte, ca *Dies irae* cântat la Moarte, ca toate cântecele supravieţuind, în toate ţările, splendorilor, bucuriilor, prosperităţilor apuse.

Două lacrimi pe care ducesa şi le şterse părăsind loja vorbeau din plin că ea se gândea la Veneţia de altădată; de aceea Vendramin îi sărută mâna.

Reprezentaţia se încheia printr-un concert de înjurături care mai de care mai originale, prin fluierături adresate lui Genovese şi prin accese de nebunie în favoarea Clarinei. Trecuse mult de când veneţienii nu-şi mai văzuseră teatrul atât de însufleţit; viaţa lor era, în sfârşit, reanimată de acest antagonism specific dintotdeauna Italiei, unde cel mai neînsemnat orăşel îşi bizuia existenţa pe interesele opuse dintre două facţiuni: Gibelini şi Guelfi peste tot, Capuleţi şi Montaigu la Verona, Geremei şi Lomelli la Bologna, Fieschi şi Dona la Genova, patricienii şi poporul, senatul şi tribunii republicii romane, Pazzi şi Medici la Florenţa, Sforza şi Visconti la Milano, Orsini şi Colonna la Roma; în sfârşit, peste tot şi oriunde aceeaşi zarvă. Pe străzi se şi creaseră partidele genovesiene şi tintiste. Prinţul plecă să o conducă pe ducesă, pe care dragostea lui Osiridiu o întristase peste măsură; era convinsă că şi ea va trece printr-o catastrofă asemănătoare şi-l strângea la piept pe Emilio, de parc-ar fi vrut să-l păstreze lângă ea.

— Nu uita de promisiune, îi spuse Vendramin, te aştept în piaţă.

Vendramin îl luă la braţ pe francez şi îi propuse o

plimbare prin piaţa San Marco, în aşteptarea prinţului.

— Tare m-aş bucura să nu se mai întoarcă.

Fraza aceasta constitui punctul de plecare al unei discuţii între francez şi Vendramin, care se gândi cu acest prilej că ar fi potrivit să consulte un medic, şi-i relată strania situaţie în care se afla Emilio. Francezul făcu ceea ce, în orice situaţie, fac francezii: pufni în râs. Vendramin, căruia problema i se părea teribil de gravă, se supără; se linişti însă când elevul lui Magendie, al lui Cuvier, Dupuytren şi Broussais îi spuse că era convins că-l va putea vindeca pe prinţ de fericirea lui excesivă şi că va risipi divina poezie cu care el o învăluia pe ducesă ca într-un nor.

— Fericită nefericire, exclamă el. Anticii, care nu erau atât de nerozi cum s-ar putea crede dacă ne-am lua după cerul lor cristalin şi ideile lor despre fizică, au încercat să zugrăvească în fabula lor despre Ixion această putere care anulează trupul, dând spiritului deplină suveranitate.

Vendramin şi doctorul îl văzură venind pe Genovese în tovărăşia bizarului Capraja. Melomanul dorea cumplit să ştie adevăratul motiv al fiascoului. Tenorul, profitând de întrebare, trăncănea ca toţi bărbaţii care se îmbată cu forţa ideilor pe care le-o insuflă pasiunea.

— Da, domnule, o iubesc, o ador cu o furie de care nu mă mai credeam capabil, după ce mă săturasem de femei. Femeile dăunează prea mult artei ca să poţi aşeza pe acelaşi plan plăcerile şi muzica. Clara crede că sunt gelos pe succesele ei şi că am vrut să pun piedici triumfului ei la Veneţia; dar eu o aplaudam în culise şi strigam: Diva! mai tare decât întreaga sală.

— Totuşi, zise Cataneo, ajungându-i din urmă, asta nu explică cum dintr-un mare cântăreţ cum eşti, ai devenit cel mai detestabil dintre toţi aceia care lasă sunetul să treacă prin gâtlej, fără să-l impregneze cu acea suavitate fermecătoare care ne încântă.

— Eu, zise virtuosul, eu să fi devenit un prost cântăreţ,

eu care-i egalez pe cei mai renumiţi maeştri!

În clipa aceea, doctorul, Vendramin, Capraja, Cataneo şi Genovese ajunseră în Piazzeta. Era miezul nopţii. Golful strălucitor pe care-l desenează bisericile Sfântul Gheorghe şi Sfântul Paul la capătul dinspre Giudecca şi începutul canalului Grande atât de glorios deschis prin *dogana*[17] şi prin biserica închinată Mariei della Salute, acest golf magnific respira liniştit. Luna lumina vasele oprite la ţărmul croat. Apa Veneţiei, netulburată de niciun val marin, părea vie, într-atât de fascinant tremurau milioanele-i de paiete. Nicicând vreun cântăreţ nu s-a aflat pe estrada unui teatru atât de măreţ. Printr-un gest plin de emfază, Genovese îşi luă ca martori marea şi cerul; apoi, fără alt acompaniament decât murmurul apei, cântă aria *Ombra adorata,* capodopera lui Crescentini. Cântecul acesta, înălţându-se printre faimoasele statui ale Sfântului Teodor şi Sfântului Gheorghe, în sânul Veneţiei pustiite, scăldate de lună, cuvintele acestea armonizându-se atât de bine cu acest teatru, ca şi expresia melancolică a lui Genovese, totul izbuti să-i subjuge pe italieni şi pe francez. După primele cuvinte, pe Vendramin îl podidiră lacrimile. Capraja rămase împietrit ca una dintre statuile Palatului Ducal. Cataneo păru străfulgerat de o emoţie. Francezul, uluit, reflecta precum un savant surprins de un fenomen care-i zdrobea una dintre axiomele fundamentale. Aceste patru spirite atât de deosebite, cu speranţe atât de palide, care nu credeau în nimic nici pentru ei, nici pentru ce va urma după ei, care-şi acordau concesia de a fi doar o formă trecătoare şi capricioasă, ca un fir de iarbă sau o coleopteră, întrezăriră cerul. Nicicând muzica nu şi-a meritat mai deplin epitetul de divină. Sunetele alinătoare pornite din acest gâtlej învăluiau sufletele cu nori blânzi şi mângâietori. Aceşti nori, abia vizibili, ca şi crestele de marmură din jurul auditorilor pe care le arginta atunci luna, păreau să servească drept scaune pentru nişte

[17] Vamă. (în limba italiană, în original) (n. tr.)

îngeri ale căror aripi exprimau adoraţia, iubirea, prin fâlfâituri religioase. Această simplă şi naivă melodie, pătrunzând simţurile, le ilumină. Cât de sfântă este pasiunea! Dar ce trezire cumplită pregătea vanitatea tenorului acestor sublime emoţii!

— Sunt un cântăreţ prost? întrebă Genovese după ce-şi sfârşi aria.

Toţi regretară că instrumentul nu fusese un obiect ceresc. Această muzică divină se datora, aşadar, unui sentiment de amor-propriu rănit. Cântăreţul nu simţea nimic, nu se gândea deloc la pioasele sentimente, la sublimele imagini pe care le sădea în suflete, aşa cum vioara nu ştie ce îi insuflă Paganini. Toţi voiseră să vadă Veneţia ridicându-şi giulgiul şi cântând ea însăşi, când în realitate nu era vorba decât de fiascoul unui tenor.

— Ghiciţi sensul unui asemenea fenomen? îl întrebă medicul pe Capraja, dorind să-l facă să vorbească pe omul pe care ducesa i-l semnalase ca un profund gânditor.

— Care...? întrebă Capraja.

— Genovese, excelent când Tinti lipseşte, se transformă, în preajma ei, într-un măgar care rage, zise francezul.

— El ascultă de o lege ascunsă a cărei demonstraţie matematică va fi, poate, făcută de unul dintre chimiştii dumneavoastră, şi pe care secolul următor o va reda într-o formulă plină de X de A şi de B întreţesute cu mici fantezii algebrice, cu bare, cu semne şi linii care-mi provoacă dureri de stomac, aşa că cele mai frumoase invenţii matematice nu adaugă mare lucru la totalul plăcerilor noastre. Când un artist are nenorocul de a fi prea plin de pasiunea pe care vrea s-o exprime, n-o va putea reda, deoarece este însuşi obiectul în loc să-i fie imaginea. Arta izvorăşte din creier şi nu din inimă. Când subiectul te domină, îi devii sclav şi nu stăpân. Eşti ca un rege asediat de poporul său. Dacă eşti prea plin de

sentimente în clipa în care trebuie să acţionezi, simţurile se răzbună împotriva violenţei!

— N-ar fi mai bine să ne convingem de aceasta, printr-o nouă încercare? întrebă doctorul.

— Cataneo, tu îi poţi pune din nou faţă în faţă pe tenorul tău şi pe primadonă, îi zise Capraja prietenului său Cataneo.

— Domnilor, răspunse ducele, veniţi să luaţi masa de seară la mine. Va trebui să-i împăcăm pe tenor şi pe Clarina, altfel sezonul ar fi pierdut pentru Veneţia.

Oferta fu acceptată.

— Gondolieri! strigă Cataneo

— O clipă, zise Vendramin ducelui, Memmi mă aşteaptă la Florian, n-aş vrea să-l las singur. Să-l îmbătăm astă-seară, dacă nu, mâine, se va omorî...

— *Corpo santo*[18]*!* exclamă ducele, vreau să-l păstrez în viaţă pe acest brav băiat, pentru fericirea şi viitorul familiei mele; îl voi invita şi pe el.

Se înapoiară cu toţii la cafeneaua Florian, unde mulţimea era înfierbântată de tot felul de discuţii furtunoase, care încetară la apariţia tenorului. Într-un ungher, lângă una dintre ferestrele care dădeau spre galerie, întunecat, cu privirea fixă, cu membrele imobile, prinţul oferea o cumplită imagine a deznădejdii.

— Nebunul ăsta, zise în franţuzeşte doctorul către Vendramin, nu ştie ce vrea! Iată că există pe lume un bărbat care poate s-o separe pe Massimilla Doni de întreaga omenire, posedând-o în ceruri, în mijlocul fastului ideal, aşa cum nicio altă forţă n-a izbutit s-o facă, aici, pe pământ. El poate să-şi vadă iubita mereu sublimă şi pură, să audă mereu în adâncul inimii ceea ce am ascultat cu toţii adineaori pe malul mării, să trăiască mereu sub focul ochilor ei care îi fac atmosfera caldă şi aurită, ca aureola pe care Tiţian a pus-o împrejurul Fecioarei sale din *Adormirea Maicii Domnului* şi pe care Rafael a inventat-o, cel dintâi, după câteva revelaţii,

[18] Ferească Dumnezeu. (în limba italiană, în original) (n. tr.)

pentru al său *Hristos transfigurat,* şi omul acesta nu aspiră decât să întineze această poezie. Prin mijlocirea mea, el va reuni dragostea trupească cu dragostea cerească în aceeaşi femeie! În sfârşit, va face ca noi toţi, va avea o amantă. Nefericitul, era stăpânul unei divinităţi şi vrea să facă din ea o femeie! V-o spun, domnule, va abdica din ceruri şi să nu mă faceţi răspunzător dacă mai târziu va muri de deznădejde. O, voi figuri feminine, atât de fin decupate printr-un oval pur şi luminos, reamintind de creaţiile în care arta a luptat victorios cu natura! Picioare divine ce nu puteţi merge, talii zvelte pe care un suflu terestru le-ar frânge, forme suple ce nu vor zămisli niciodată, fecioare întrezărite de noi la ieşirea din copilărie, admirate în taină, adorate fără speranţă, înfăşurate în razele vreunei dorinţe neobosite, voi pe care nu vă mai revedem, dar al căror surâs domină întreaga noastră existenţă, ce desfrânat a voit cândva să vă arunce în tina pământeană? Ei, domnule, soarele luminează pământul şi-l încălzeşte numai pentru că se află la treizeci şi trei de milioane de leghe; duceţi-vă să-l vedeţi, ştiinţa ne spune că nu este nici cald, nici luminos, deoarece ştiinţa slujeşte la ceva, adăugă apoi privindu-l pe Capraja.

— Nu-i rău pentru un medic francez! zise Capraja bătându-l uşor pe umeri pe străin. Ne-aţi explicat ceea ce Europa înţelege cel mai puţin din Dante, pe *Bice* a sa! adăugă el Da, Beatrice, această figură ideală, regina imaginaţiei poetului, aleasă dintre toate, sfinţită de lacrimi, zeificată de amintiri, mereu reîntinerită de dorinţi neîmplinite!

— Dragă prinţe, îi şopti ducele lui Emilio, veniţi să luaţi masa de seară la mine. Când îi răpeşti unui biet napolitan nevasta şi iubita, nu-i poţi refuza nimic.

Această glumă napolitană, spusă cu un ton atât de politicos, îl făcu pe Emilio să zâmbească, lăsându-se luat de braţ şi condus. Mai înainte, ducele trimisese spre palat

pe unul dintre băieţii de la cafenea. Cum palatul Memmi se afla pe Canal Grande, pe partea bisericii Santa Maria della Salute, puteai ajunge acolo fie mergând pe jos pe podul Rialto, fie cu gondola; invitaţii însă nu vrură să se despartă, şi fiecare preferase să meargă pe jos străbătând Veneţia. Din cauza infirmităţilor sale, ducele fu nevoit să urce în gondola sa.

Cine-ar fi trecut prin faţa palatului Memmi spre ora două dimineaţa, l-ar fi văzut revărsând prin toate ferestrele o ploaie de lumini peste apele marelui canal şi ar fi auzit minunata uvertură a *Semiramidei,* executată la poalele treptelor sale de orchestra teatrului Fenice, care dădea o serenadă în cinstea Clarinei Tinti. Oaspeţii stăteau la masă în galeria de la etajul al doilea. Ieşită-n balcon, Tinti cânta în semn de mulţumire aria *Buona sera* a contelui Almaviva, în timp ce intendentul ducelui distribuia bieţilor artişti darurile generoase ale stăpânului, invitându-i la cină pentru a doua zi; politeţe la care sunt obligaţi marii nobili care protejează cântăreţe şi doamnele care protejează cântăreţi. În cazul de faţă, era absolut necesar să adopte teatrul întreg. Cataneo se comporta cu o deosebită mărinimie, era crupierul antreprenorului, iar sezonul acesta îl costase două mii de franci. Comandase mobilierul palatului, un bucătar francez, vinuri din toate regiunile. Astfel, nici vorbă că supeul era servit în mod regesc. Aşezat alături de Tinti, prinţul simţea, pe toată durata ospăţului, ceea ce poeţii numesc în toate limbile săgeţile dragostei. Imaginea sublimei Massimilla se întuneca, aşa cum ideea de Dumnezeu se acoperă uneori de norii îndoielii în mintea savanţilor solitari. Văzându-se iubită de Emilio, Tinti era cea mai fericită femeie de pe pământ; convinsă că-l cucerise, era cuprinsă de o veselie care i se răsfrângea pe chip; frumuseţea ei căpătase o atât de vie strălucire încât, fiecare, golindu-şi paharul, nu se putea abţine să nu i se-nchine cu admiraţie.

— Ducesa nu se compară cu Tinti, zicea doctorul,

uitându-şi teoria sub focul ochilor sicilienei.

Tenorul mânca şi bea pe îndelete; părea că vrea să se identifice cu viaţa primadonei şi uita de acel mare bun-simţ al petrecerilor specific cântăreţilor italieni.

— Haideţi, *signorina*, zise ducele îndreptând o privire rugătoare Clarinei, şi dumneata *caro primo uomo,* îi spuse el lui Genovese, contopiţi-vă glasurile într-un acord perfect. Repetaţi *do*-ul din *Qual portento,* la apariţia luminii în oratoriu, ca să-l convingeţi pe vechiul meu prieten Capraja de superioritatea acordului faţă de tril!

— Aş vrea să birui prinţul pe care ea îl iubeşte, căci asta îţi sare în ochi, îl adoră! îşi spuse Genovese.

Nemăsurată fu surpriza oaspeţilor care-l ascultaseră pe Genovese pe malul mării, auzindu-l acum cum rage, cum se uguie, cum miaună, cum scrâşneşte, cum se gargariseşte, mugeşte, tună, latră, strigă, ba chiar inventează sunete care se transformă într-un surd horcăit; în sfârşit, juca o farsă de neînţeles, oferind privirilor uluite un chip exaltat şi transfigurat ca al martirilor zugrăviţi de Zurbaran, Murillo, Tiţian şi Rafael. Râsul pe care nimeni nu şi-l putu reţine se transformă într-o atitudine gravă, aproape tragică, în clipa când fiecare realiză că Genovese era de bună-credinţă. Tinti păru să priceapă că tovarăşul ei o iubea şi fusese sincer pe scena teatrului, tărâm al minciunii.

— *Poverino!* exclamă ea, mângâind pe sub masă mâna prinţului.

— *Per Dio santo!* exclamă Capraja, poţi să-mi explici ce partitură citeşti în clipa asta, asasin al lui Rossini! Fie-ţi milă, spune-ne ce se petrece cu tine, ce diavol se zbate în gâtlejul tău?

— Diavol? reluă Genovese, spuneţi-i zeu al muzicii. Ochii mei, ca şi ai sfintei Cecilia, văd îngeri care îmi arată cu degetul, una câte una, notele partiturii scrise cu linii de foc, iar eu mă strădui să mă întrec cu ei. *Per dio*[19], nu

[19] Pentru Dumnezeu. (în limba italiană, în original) (n. tr.)

pricepeţi? Sentimentul care mă însufleţeşte mi-a pătruns toată fiinţa; inima şi plămânii. Sufletul şi gâtlejul îmi sunt o singură suflare. Nu vi s-a întâmplat niciodată ca în vis să ascultaţi melodii sublime, gândite de compozitori necunoscuţi care folosesc sunetul pur insuflat de natură fiecărui lucru şi pe care noi îl redăm mai mult sau mai puţin bine prin instrumentele cu care compunem unitatea sonoră, dar care, în concertele acelea minunate se produce eliberat de impurităţile adăugate de executanţi, deoarece ei nu pot fi numai sentiment, numai suflet...? Ei bine, minunăţiile acestea vi le-am redat eu, iar voi mă blestemaţi! Sunteţi la fel de nebuni ca şi parterul de la Fenice care m-a fluierat. Dispreţuiam vulgul acela care nu putea urca împreună cu mine pe crestele înalte de unde domini arta, iar acum oameni cu totul deosebiţi, un francez... poftim, a plecat!...

— De o jumătate de oră, zise Vendramin.

— Cu atât mai rău! El m-ar fi înţeles, poate, deoarece distinşii italieni, îndrăgostiţi de artă, nu mă înţeleg...

— Lasă, lasă! zise Capraja, ciocănind uşor cu degetul capul tenorului şi zâmbind, galopează pe hipogriful sublimului Ariosto; aleargă după strălucitoarele tale himere, balsam muzical.

Într-adevăr, fiecare comesean, convins că Genovese era beat, îl lăsa să vorbească fără să-l mai asculte. Doar Capraja pricepuse întrebarea pusă de francez.

În timp ce vinul de Cipru dezlega toate limbile şi fiecare pedala pe ideea lui fixă, medicul o aştepta într-o gondolă pe ducesă, căreia-i trimisese un bileţel scris de Vendramin. Massimilla sosi în veşmintele de noapte, atât era de alarmată de cuvintele de adio pe care i le spusese prinţul, şi surprinsă de speranţele pe care i le dădea această scrisoare.

— Doamnă, îi spuse medicul ducesei, invitând-o să se aşeze şi dând ordin de plecare gondolierilor, în clipa aceasta trebuie să salvăm viaţa lui Emilio Memmi, şi doar dumneavoastră aveţi această putere.

— Ce trebuie să fac? întrebă ea.

— Ah! Aţi accepta să jucaţi un rol infam, în ciuda celei mai nobile figuri demne de admirat din Italia? Aţi coborî din cerul albastru în care vă aflaţi în patul unei Curtezane? Pe scurt, dumneavoastră, înger suav, dumneavoastră, frumuseţe pură şi neîntinată, aţi consimţi să ghiciţi cum iubeşte Clarina, la ea acasă, astfel încât să-l înşelaţi pe înfocatul Emilio pe care beţia îl va face, de altfel, destul de confuz?

— Nu-i decât asta? întrebă ea surâzând şi dezvăluind francezului uluit o latură neîntrezărită de el în fermecătorul comportament al femeii italiene îndrăgostite. Voi fi mai presus decât Tinti, dacă trebuie, pentru a salva viaţa prietenului meu.

— Şi veţi contopi astfel într-una singură două iubiri separate de el printr-un munte de poezie, care se va topi ca zăpada unui gheţar sub razele soarelui vara.

— Vă voi fi veşnic recunoscătoare, zise cu gravitate prinţesa.

Când medicul francez reintră în galerie, unde orgia luase aspectul petrecerilor veneţiene, schiţă un aer de bucurie care-i scăpă prinţului vrăjit de Clarina de la care îşi promitea îmbătătoarele plăceri pe care le mai cunoscuse o dată. Ca o veritabilă siciliană, Tinti înota în emoţiile unei fantezii amoroase pe punctul de a fi realizate. Francezul şopti câteva cuvinte la urechea lui Vendramin, şi Clarina Tinti se nelinişti.

— Ce puneţi la cale? îl întrebă ea pe prietenul prinţului.

— Eşti o fată bună? îi spuse la ureche doctorul cu asprimea unui chirurg.

Cuvântul acesta pătrunse în auzul bietei fete ca lama unui pumnal în inimă.

— Este vorba de a salva viaţa lui Emilio! adăugă Vendramin.

— Haidem, zise medicul către Tinti.

Biata cântăreaţă se ridică şi se îndreptă spre capătul

mesei, între Vendramin şi doctor, arătând ca o criminală între sfetnic şi călău. Se împotrivi îndelung, dar cedă din dragoste pentru Emilio. Ultimul cuvânt al doctorului fu: Şi îl vei vindeca pe Genovese!

Tinti făcu înconjurul mesei şi-i spuse un cuvânt tenorului.

Reveni la prinţ, îl luă de gât, îi sărută părul cu o expresie de deznădejde care-i izbi pe Vendramin şi pe francez, singurii care erau treji, apoi se retrase, fugind în camera ei. Emilio, văzându-l pe Genovese plecând de la masă şi pe Cataneo cufundat într-o lungă discuţie muzicală cu Capraja, se strecură spre uşa camerei Clarinei, ridică draperia şi dispăru ca un ţipar în mâl.

— Ei, bine! Cataneo, zicea Capraja, ai cerut totul plăcerilor fizice şi iată-te agăţat de viaţă doar de un fir, ca un arlechin de carton, brăzdat de cicatrice, şi nemaireacţionând decât dacă cineva trage de sfoara unui acord.

— Dar tu, Capraja, care ai cerut totul ideilor, nu eşti oare în aceeaşi stare, netrăind decât călare pe un tril?

— Eu stăpânesc lumea întreagă, zise Capraja întinzând mâna cu un gest regesc.

— Iar eu! Ei, bine, am şi devorat-o, răspunse ducele.

Îşi dădură seama că medicul şi Vendramin plecaseră şi că se aflau singuri.

A doua zi, după cea mai fericită dintre nopţile fericite, somnul prinţului fu agitat de un vis. Simţea cum un înger îi revarsă pe piept şiraguri de perle, se trezi, era potopit de lacrimile Massimillei Doni în braţele căreia se afla şi care-l privea cum doarme.

Seara, la teatrul Fenice, deşi camarada sa Tinti nu-l lăsase să se trezească înainte de ora două după-amiază, fapt care, se zice, dăunează vocii unui tenor, Genovese cântă divin rolul său din *Semiramida,* fu rechemat împreună cu Tinti, noi coroane de flori fură aruncate, parterul fu beat de bucurie, tenorul nu se mai gândea s-o seducă pe primadonă prin vraja vreunei melodii angelice.

Vendramin fu singurul pe care doctorul nu reuşi să-l vindece. Dragostea faţă de-o patrie ce nu mai există este o pasiune fără remediu. Tânărul veneţian, tot trăind în republica sa din secolul al treisprezecelea, şi culcându-se cu această mare curtezană adusă de opium, pentru ca apoi să se trezească în viaţa reală unde-l readucea depresia, muri, plâns şi iubit de prieteni.

Cum să relatezi deznodământul acestei aventuri, deoarece este cumplit de burghez. Un cuvânt va fi de ajuns pentru îndrăgostiţii de ideal.

Ducesa era însărcinată.

Zânele, ondinele, feele, silfidele de odinioară, muzele Greciei, fecioarele de marmură din Certosa da Pavia, *Ziua* şi *Noaptea* a lui Michelangelo, îngeraşii pe care Bellini i-a aşezat, cel dintâi, în partea de jos a picturilor bisericeşti şi pe care Rafael i-a zugrăvit cu atâta măiestrie în tabloul *Fecioara cu donatorul* şi al Madonei de la Dresda, minunatele fecioare ale lui Orcagna din biserica San Michele de la Florenţa, corurile cereşti de pe mormântul sfântului Sébald din Nürenberg, madonele de pe frescele Domului din Milano, mulţimea celor o sută de catedrale gotice, întreaga Naţiune a figurilor care îşi sfarmă conturul pentru a veni în întâmpinarea voastră, artişti înţelegători, toate aceste angelice tinere evanescente alergară în jurul patului Massimillei şi plânseră!

Paris, 25 mai 1839

SARRASINE

Domnului Charles de Benard du Grail

ERAM CUFUNDAT ÎNTR-UNA DIN acele reverii adânci care pun stăpânire pe toată lumea, chiar şi pe un bărbat uşuratic, în toiul petrecerilor celor mai tumultuoase. Orologiul din Elysée-Bourbon tocmai bătuse miezul nopţii.

Stând în pervazul unei ferestre şi ascuns sub pliurile unduioase ale unei perdele de moar, puteam admira în voie grădina vilei unde îmi petreceam seara. Copacii imperfect acoperiţi cu zăpadă se detaşau vag din fundalul cenuşiu pe care-l forma un cer noros, abia albit de lună. Priviţi în cadrul acestei atmosfere fantastice, aduceau cu nişte stafii prost înfăşate în linţoliul lor – imagine gigantescă a faimosului dans al morţii. Apoi, întorcându-mă spre partea cealaltă, puteam admira dansul vieţii! Un salon splendid, cu pereţi căptuşiţi în aur şi argint, cu lustre scânteietoare strălucind sub lumânări. Aici, furnicau, se agitau şi fluturau cele mai frumoase femei din Paris, cele mai avute, cele mai bine titrate, sclipitoare, fastuoase, cu diamante ameţitoare; cu flori pe cap, pe piept, în păr, presărate pe rochii, sau prinse-n ghirlande la poale. Peste tot, freamăte uşoare de veselie, paşi voluptuoşi vălurind dantelele, mătăsurile, muselinurile împrejurul coapselor diafane. Câteva priviri prea vii răsăreau ici-colo, eclipsau luminile, strălucirea diamantelor, însufleţind şi mai tare inimile prea arzătoare. Surprindeai de asemenea înclinări din cap semnificative

pentru amanţi şi atitudini negative pentru soţi. Exclamaţiile zgomotoase ale jucătorilor, la fiecare lovitură neprevăzută, clinchetul aurului se contopeau cu muzica, cu murmurul conversaţiilor; şi pentru a ameţi definitiv această gloată îmbătată de tot ceea ce societatea poate oferi mai seducător, o adiere de miresme şi beţia generală lucrau asupra imaginilor înflăcărate. Astfel, la dreapta mea, sumbra şi tăcuta imagine a morţii; la stânga, decentele orgii ale vieţii; de o parte natura rece, posomorâtă, în doliu; de alta, oamenii petrecând. Stând la hotarul acestor două tablouri atât de deosebite, care, de mii de ori repetate în diverse moduri, fac din Paris oraşul cel mai amuzant din lume, şi cel mai filosofic, alcătuiam un amestec moral jumătate hazliu, jumătate funebru. Cu piciorul stâng băteam măsura, iar pe celălalt credeam că-l am într-un sicriu. Gamba mi-era într-adevăr îngheţată de unul dintre acele curente care-ţi răcesc jumătate din trup, în timp ce cealaltă jumătate simte căldura umedă a saloanelor, accident destul de frecvent la baluri.

— Cred că domnul de Lanty nu are de prea mult timp vila aceasta.

— Ba da. Sunt zece ani de când mareşalul de Carigliano i-a vândut-o...

— Aşa!

— Oamenii aceştia trebuie să aibă o avere uriaşă!

— Altfel nici nu se poate.

— Ce petrecere! Este de un lux sfidător.

— Credeţi că-s la fel de bogaţi ca domnul de Nucingen sau ca domnul de Gondreville?

— Dar n-aţi aflat încă?

Am întins capul şi-am recunoscut în cei doi interlocutori soiul acela de oameni curioşi care, la Paris, sunt preocupaţi numai de: *Pentru ce? Cum? De unde vin? Ce s-a întâmplat? Ce zici c-a făcut ea?* Îşi continuară discuţia cu glas scăzut, şi se îndepărtară ca să discute mai în voie pe vreo canapea solitară. Niciodată nu se deschisese o mină mai bogată căutătorilor de mistere. Nimeni nu ştia

din ce ţară venea familia Lanty, nici din ce afaceri, din ce jafuri, din ce tâlhării sau din ce moştenire provenea o avere estimată la mai multe milioane. Toţi membrii acestei familii vorbeau italiana, franceza, spaniola, engleza şi germana destul de bine ca să nu presupui că trăiseră mult timp printre aceste diferite popoare. Să fi fost nomazi? Să fi fost piraţi?

— Oricine-ar fi!, ziceau câţiva tineri politicieni, dau nişte recepţii admirabile.

— Chiar dacă de Lanty a prădat vreo *Casauba,* tot i-aş cere fata de nevastă! exclama un filosof.

Cine nu s-ar fi căsătorit cu Marianina, tânără de şaisprezece ani, a cărei frumuseţe întruchipa uluitoarele zămisliri ale poeţilor orientali? Ar fi trebuit să rămână ascunsă sub văluri, ca fiica sultanului din *Lampa miraculoasă.* Cântecul ei făcea să pălească talentele incomplete ca Malibran, Sontag, Fodor, la care o calitate dominantă a exclus totdeauna perfecţiunea ansamblului; în timp ce Marianina ştia să unească în acelaşi grad puritatea sunetului, sensibilitatea, justeţea măsurii şi a intonaţiilor, sufletul şi ştiinţa, corectitudinea şi sentimentul. Această tânără era prototipul acelei poezii secrete, legătură comună a tuturor artelor, şi care scapă mereu celor ce-o caută. Blândă şi modestă, instruită şi spirituală, nimeni n-o putea umbri pe Marianina în afara mamei sale.

Aţi întâlnit vreodată femei a căror frumuseţe strălucitoare desfide însemnele vârstei, şi care, la treizeci de ani, par mai atrăgătoare decât puteau fi cu cincisprezece ani în urmă? Chipul lor este ca o inimă pătimaşă, scânteiază; fiece trăsătură a feţei respiră inteligenţa, fiecare por degajă o strălucire aparte, mai ales în lumină. Ochii lor îmbietori atrag, resping, vorbesc sau tac; ţinuta lor are o candoare studiată, vocea lor desfăşoară melodioasele bogăţii de tonuri, cele mai cochet blânde şi tandre. Întemeiate pe comparaţii,

laudele lor măgulesc amorul propriu cel mai susceptibil. O mişcare a sprâncenelor lor, cea mai rapidă ocheadă, o încreţitură a buzelor, imprimă un fel de teroare celor ce-şi lasă viaţa şi fericirea în mâinile lor. Neexperimentată în dragoste şi ascultătoare docilă, o tânără se poate lăsa sedusă; dar, când are de-a face cu acest soi de femei, un bărbat trebuie să ştie, ca domnul Jaucourt, să nu ţipe când, ascunzându-se în fundul unei cămăruţe, camerista îi striveşte două degete în încheietura uşii. Să iubeşti aceste autoritare sirene nu-nseamnă, oare, a-ţi risca viaţa? Dar poate că tocmai de aceea le iubim cu atâta pasiune! Astfel era contesa de Lanty.

Filippo, fratele Marianinei, moştenea, ca şi sora lui, frumuseţea uluitoare a contesei. Pe scurt, tânărul acesta era imaginea vie a lui Antinous, cu forme mai fragile. Dar cât de bine îi stau tinereţii aceste fine şi delicate proporţii, când pielea măslinie, sprâncenele dese şi jarul privirii catifelate promit pentru viitor pasiuni viguroase, idei mărinimoase!

Dacă Filippo rămânea în inimile tuturor fetelor ca un model, în amintirea tuturor mamelor el rămânea, la fel, ca cea mai bună partidă din Franţa.

Frumuseţea, averea, spiritul, farmecele acestor doi copii se datorau numai mamei lor. Contele de Lanty era scund, urât şi plăpând; ursuz ca un spaniol, plicticos ca un bancher. Trecea de altfel ca un politician profund, poate şi pentru că râdea rar şi îi cita mereu pe domnul de Metternich sau pe Wellington.

Această misterioasă familie avea întreaga atracţie a unui poem al lordului Byron, ale cărui dificultăţi erau traduse în mod diferit de fiecare persoană din înalta societate: un cântec obscur şi sublim din strofă în strofă. Rezerva pe care domnul şi doamna de Lanty o păstrau asupra originii lor, asupra existenţei lor trecute şi asupra relaţiilor lor cu cele patru părţi ale lumii, n-a constituit mult timp un subiect de uimire la Paris. În nicio altă ţară, poate, axioma lui Vespasian nu-i mai bine înţeleasă. Aici,

banii, chiar pătaţi de sânge sau de noroi, nu trădează nimic şi reprezintă totul. Esenţialul este ca înalta societate să-ţi cunoască cifra averii; atunci eşti situat printre sumele care-ţi sunt egale, şi nimeni nu-ţi cere titlurile de nobleţe, pentru că toată lumea ştie cât de puţin valorează. Într-un oraş unde problemele sociale se rezolvă prin ecuaţii algebrice, aventurierii au în favoarea lor excelente şanse. Şi presupunând că această familie ar fi fost de origine nomadă, ea era atât de bogată, atât de atrăgătoare, încât înalta societate putea să-i ierte micile taine. Dar, din nefericire, istoria enigmatică a casei Lanty oferea o permanentă atracţie de curiozitate, destul de asemănătoare cu aceea a romanelor Annei Radcliffe.

Observatorii, fiinţele acestea care vor să ştie din ce magazin v-aţi cumpărat candelabrele, sau care vă întreabă costul chiriei când apartamentul li se pare frumos, remarcaseră, din când în când, în toiul petrecerilor, al concertelor, al balurilor, al sindrofiilor oferite de contesă, apariţia unui personaj ciudat. Era un bărbat. Prima oară când se arătase în vilă fusese în timpul unui concert, părând să fi fost atras spre salon de vocea seducătoare a Marianinei.

— De la o vreme mi-e frig, îi şoptise vecinei sale, o doamnă aşezată lângă uşă.

Necunoscutul, aflat lângă această doamnă, se îndepărtă.

— Ce ciudat! Acum mi-e cald, zisese femeia după plecarea străinului. Şi poate mă consideri nebună, dar nu-mi pot alunga gândul că vecinul meu, acest domn îmbrăcat în negru şi care tocmai a plecat, îmi pricinuia acest frig.

Curând, exagerarea specifică lumii din înalta societate crease şi acumulase ideile cele mai hazlii, formulele cele mai bizare, poveştile cele mai ridicole cu privire la misteriosul personaj. Fără a fi cu precizie un vampir, un demon, un om artificial, un fel de Faust, sau Robin al

pădurilor, făcea parte, după spusele adepţilor fantasticului, din toate aceste naturi antropomorfe. Din când în când, întâlneai câte un german care lua drept realităţi aceste glume ingenioase ale bârfei pariziene. Străinul era doar un *bătrân.* Mulţi dintre tinerii aceştia obişnuiţi să decidă, în fiece dimineaţă, în fraze elegante, destinul Europei, voiau să vadă în necunoscut vreun mare criminal, posesorul unor averi uriaşe. Romancierii îi descriau viaţa oferind detalii cu adevărat stranii referitoare la atrocităţile comise de el pe vremea când era în serviciul prinţului de Mysore. Bancherii, oameni mai pozitivi, confecţionaseră o legendă amăgitoare:

— La naiba, ziceau ei, ridicându-şi umerii laţi cu un gest de compasiune, bătrânelul ăsta este un creier genovez!

— Domnule, iertaţi-mi curiozitatea, mi-aţi putea explica ce înţelegeţi prin creier genovez?

— Este un om care posedă capitaluri uriaşe, şi de sănătatea căruia depind, cu siguranţă, veniturile acestei familii.

Îmi amintesc că am auzit la doamna d’Espard un magnetizor dovedind cu argumente istorice foarte specioase că bătrânul acesta, pus sub lupă, era faimosul Balsamo, zis Cagliostro. După acest modern alchimist, aventurierul sicilian scăpase de la moarte şi se distra fabricând aur pentru nepoţii săi. În sfârşit, judecătorul din Ferette, pretindea că-l recunoscuse în acest straniu personaj pe contele de Saint-Germain. Neroziile astea spuse cu tonul ironic, cu aerul batjocoritor care, în epoca noastră, caracterizează o societate fără convingeri, întreţineau vagi bănuieli asupra familiei Lanty. În sfârşit, printr-un ciudat concurs de împrejurări, membrii acestei familii justificau presupunerile lumii, având o comportare destul de misterioasă faţă de bătrânul a cărui viaţă era, într-un fel, la adăpostul oricărei investigaţii.

Când personajul trecea pragul apartamentului pe care se presupune că-l ocupa în vila Lanty, apariţia sa pricinuia totdeauna o mare agitaţie în familie. Ai fi zis că e un

eveniment de cea mai mare importanţă. Filippo, Marianina, doamna de Lanty şi un bătrân servitor erau singurii îndreptăţiţi să-l ajute pe necunoscut să meargă, să se ridice, sau să se aşeze. Fiecare îi supraveghea cele mai neînsemnate mişcări. Părea că-i o fiinţă vrăjită de care depindeau fericirea, viaţa sau averea tuturor. O făceau din teamă sau din devotament? Oamenii de lume nu puteau descoperi niciun indiciu care să-i ajute la rezolvarea acestei probleme. Ascuns luni întregi în fundul unui sanctuar necunoscut, acest spirit al casei ieşea brusc, aproape hoţeşte, fără să fie auzit, şi apărea drept în mijlocul saloanelor, ca acele zâne de altădată ce coborau de pe dragonii lor înaripaţi ca să tulbure sărbătorile la care nu fuseseră invitate. Doar observatorii extrem de exersaţi puteau ghici atunci nelinişte a stăpânilor casei, care ştiau să-şi ascundă sentimentele cu o neobişnuită abilitate. Căci, uneori, în timp ce dansa un cadril, prea naiva Marianina arunca o privire îngrozită spre bătrânul pe care-l supraveghea în mijlocul grupurilor. Sau, strecurându-se prin mulţime, Filippo alerga să-l întâmpine, şi rămânea lângă el, tandru şi prevenitor, de parcă atingerea cu oamenii sau cea mai slabă răsuflare ar fi putut strivi bizara creatură. Contesa încerca să se apropie fără să aibă aerul că intenţionează să-i iasă în cale; apoi, printr-o comportare şi o fizionomie pe cât de servilă, pe atât de tandră, pe cât de supusă, pe atât de despotică îi spunea două sau trei cuvinte de care bătrânul asculta mai totdeauna; dispărea condus sau, mai bine-zis, dus de ea. Dacă doamna de Lanty nu era în salon, contele folosea mii de şiretlicuri ca să ajungă până la el; dar părea că se face greu ascultat, şi-l trata ca pe un copil răsfăţat căruia mama îi îndeplineşte toate capriciile de teamă să nu-l îndârjească. Câţiva indiscreţi cutezaseră să-l descoasă prosteşte pe contele de Lanty, însă acest bărbat distant şi rezervat păruse a nu înţelege întrebările curioşilor. Astfel, după numeroase încercări, pe care

vigilenţa întregii familii le zădărniciseră, nimeni nu mai încercă să descopere o taină atât de bine păstrată. Spionii din societatea aleasă, nătăfleţii, politicienii, sfârşiseră, plictisiţi, prin a nu se mai preocupa de acest mister.

Dar, în acest moment, în interiorul acestor fastuoase saloane existau poate filosofi care, în timp ce serveau o îngheţată, o băutură răcoritoare sau îşi puneau pe o consolă paharul de punci golit îşi ziceau:

— Nu m-ar mira să aflu că oamenii aceştia sunt nişte pungaşi. Bătrânul care se ascunde şi nu apare decât la echinocţii sau la solstiţii, are aerul unui asasin...

— Sau al unui falit...

— E cam acelaşi lucru. A distruge averea unui om înseamnă uneori mai rău decât dacă l-ai distruge chiar pe el.

— Domnule, am pariat pe douăzeci de ludovici, îmi revin patruzeci.

— La dracu! Pe masă nu sunt decât treizeci...

— Ei bine! Nu vedeţi cât de amestecată este societatea aici? Nu mai poţi juca.

— Aveţi dreptate. Dar iată c-au trecut şase luni de când n-am mai zărit Spiritul. Credeţi că-i o fiinţă vie?

— He! He! Cel mult...

Aceste ultime cuvinte erau rostite, în preajma mea, de nişte necunoscuţi care se îndepărtară în clipa când îmi rezumam într-o ultimă cugetare reflecţiile amestecate cu negru şi alb, cu viaţă şi moarte. Imaginaţia mea înflăcărată, la fel ca ochii, contempla rând pe rând petrecerea ajunsă în cel mai înalt grad al măreţiei şi tristul tablou al grădinii. Nu ştiu de cât timp meditam asupra celor două faţete ale medaliei umane; dar brusc râsetul înăbuşit al unei tinere mă trezi. Rămăsei uluit de spectacolul ce mi se oferea privirilor. Printr-unul dintre acele rare capricii ale naturii, gândul semiîndoliat ce mi se rostogolea în creier ieşise în afară; se afla în faţa mea personificat, viu; ţâşnise ca Minerva din ţeasta lui Jupiter, mare şi puternic; avea o sută de ani şi totodată douăzeci

de ani, era viu şi mort. Scăpat din odaia sa, ca un nebun din cuşcă, bătrânelul se strecurase cu siguranţă prin spatele unui şir de oameni atenţi la vocea Marianinei, care tocmai sfârşea cavatina lui *Tancred*. Părea că ieşise de sub pământ, împins de cine ştie ce mecanism de teatru. Imobil şi sumbru, rămăsese o clipă să privească această petrecere, al cărei murmur ajunsese probabil până la urechile sale. Atenţia sa, aproape somnambulică, era atât de concentrată asupra lucrurilor încât se afla în mijlocul oamenilor fără să-i vadă. Răsărise pe neaşteptate alături de una dintre cele mai încântătoare femei din Paris, o balerină elegantă şi tânără, cu forme delicate, cu unul dintre acele chipuri proaspete ca al unui copil, albe şi trandafirii, şi atât de fragile, atât de transparente, încât privirea unui bărbat pare că trebuie să le străbată ca razele soarelui un geam de cristal. Stăteau acolo, în faţa mea, amândoi, împreună, uniţi şi strânşi, încât străinul atingea şi rochia de voal şi ghirlandele de flori şi părul uşor încreţit şi cingătoarea fluturândă.

Pe această tânără femeie o adusesem eu la balul doamnei de Lanty. Cum venea pentru prima oară în această casă îi iertai râsul înăbuşit; dar un anume semn poruncitor al meu o făcu să amuţească şi să se poarte respectuos cu vecinul ei. Se aşeză lângă mine. Bătrânul nu vru să părăsească delicioasa făptură de care se ataşase în mod capricios cu îndârjirea aceea tăcută şi fără motiv aparent pe care o au oamenii extrem de bătrâni şi care îi face să semene cu copiii. Ca să se aşeze lângă tânăra doamnă, fu nevoit să ia un scaun pliant. Cele mai mărunte gesturi îi erau marcate de acea încetineală indiferentă, de acea stupidă indecizie care caracterizează mişcările unui paralitic. Se aşeză pe scaunul său încet, cu precauţie, bolborosind câteva vorbe de neînţeles. Vocea lui spartă semăna cu zgomotul făcut de o piatră căzând într-un puţ. Tânăra femeie mă strânse tare de mână, de parc-ar fi căutat să se ferească de o prăpastie şi se înfiora

când omul acesta pe care-l privea îşi îndreptă spre ea doi ochi fără căldură, doi ochi verzi-albaştri ce nu puteau fi comparaţi decât cu sideful spălăcit.

— Mi-e teamă, zise ea, aplecându-mi-se la ureche.

— Poţi vorbi, îi răspunsei eu. Aude foarte greu.

— Îl cunoşti, aşadar?

— Da.

Atunci ea prinse curaj şi cercetă o clipă creatura aceasta fără nume în limbajul uman, formă fără conţinut, fiinţă fără viaţă sau viaţă fără mişcare. Era sub vraja acestei temătoare curiozităţi care împinge femeile să-şi procure emoţii periculoase, să vadă tigri înlănţuiţi, să privească şerpi boa, înspăimântându-se că nu sunt despărţite de aceştia decât prin şubrede bariere. Deşi bătrânelul avea spatele curbat ca acela al gazetarilor, observai cu uşurinţă că talia sa trebuia să fi fost una obişnuită. Slăbiciunea sa excesivă, delicateţea membrelor, dovedeau că proporţiile rămăseseră încă zvelte. Purta pantaloni de mătase neagră, fluturând în jurul coapselor descărnate şi formând cute ca o pânză de corabie lăsată în jos. Văzând picioarele subţiri care susţineau straniul trup, un anatomist ar fi recunoscut pe loc simptomele unei cumplite descărnări. Ai fi zis că-s două oase aşezate în cruce deasupra unui mormânt. Un sentiment de profundă groază pentru bărbat cuprindea sufletul când o fatală privire dezvăluia semnele imprimate de decrepitudine pe această maşinărie umană. Necunoscutul purta o haină albă brodată cu aur, după moda veche, iar cămaşa sa era de un alb sclipitor. Un jabou din dantelă englezească destul de roşcată, a cărui bogăţie ar fi stârnit invidia unei regine, se revărsa în volănaşe gălbui peste piept, dar pe el această dantelă părea mai degrabă o zdreanţă decât o podoabă. În mijlocul jaboului, un diamant de o valoare inestimabilă strălucea ca soarele. Luxul acesta demodat, comoara aceasta nepreţuită şi lipsită de gust, scoteau şi mai mult în evidenţă figura bizarei făpturi. Rama se potrivea cu

portretul. Această faţă neagră era colţuroasă şi brăzdată în toate sensurile; bărbia era scobită; tâmplele scobite; ochii cufundaţi în orbite gălbui. Oasele maxilarului, reliefate de slăbiciunea de nedescris, desenau cavităţi în mijlocul fiecărui obraz. Aceste protuberanţe, mai mult sau mai puţin luminate de lămpi, produceau umbre şi reflexe ciudate care sfârşeau prin a smulge acestui chip caracterele unei feţe umane. Apoi anii lipiseră atât de tare pe oase pielea galbenă şi fină a obrajilor încât vedeai peste tot o mulţime de riduri fie circulare, ca valurile unui lac tulburat de piatra aruncată de un copil, fie în formă de stea ca o spărtură în geam, dar tot adânci şi la fel de strânse ca filele pe cotorul unei cărţi. Adesea, unii bătrâni ne oferă portrete mai hidoase, dar ceea ce făcea cel mai mult ca spectrul răsărit în faţa noastră să pară o creaţie artificială erau roşul şi albul său sclipitor. Sprâncenele măştii sale primeau de la lumină un luciu ce scotea în evidenţă un machiaj foarte bine executat. Din fericire pentru ochii întristaţi de atâta decădere, craniul său cadaveric era ascuns sub o perucă blondă ale cărei nenumărate buclişoare trădau o înfumurare fără egal. Dealtminteri, cochetăria feminină a acestui personaj fantasmagoric era destul de puternic accentuată prin cerceii de aur atârnând în urechi, prin inelele ale căror splendide briliante străluceau pe degetele osificate şi printr-un lanţ de ceas scânteind ca un colier de nestemate la gâtul unei femei. În sfârşit, acest specimen de idol japonez avea tipărit pe buzele-i albăstrii un râs rece şi împietrit, un râs implacabil şi batjocoritor, ca acela al unui cap de mort. Tăcut, ţeapăn ca o statuie, răspândea mirosul acela de mosc specific rochiilor vechi pe care moştenitoarele vreunei ducese le scoteau din dulapuri când făceau o inventariere. Dacă bătrânul îşi îndrepta ochii spre mulţime, părea că rotirea acestor globuri, incapabile să răsfrângă vreo licărire, se datora unui artificiu imperceptibil; iar când ochii încetau să

privească, cel care îi examinase sfârşea prin a se îndoi că într-adevăr se mişcaseră. Să vezi, lângă asemenea ruine umane, o femeie tânără al cărei gât, ale cărei braţe şi corsaj erau dezvelite şi albe – ale cărei forme pline şi strălucind de frumuseţe, al cărei păr bine plantat deasupra unei frunţi de alabastru insufla iubirea, ai cărei ochi nu primeau, ci răsfrângeau lumina, care era suavă, proaspătă şi ai cărei zulufi vaporoşi, a cărei respiraţie înmiresmată păreau prea grele, prea aspre, prea puternice pentru această umbră, pentru acest bărbat decrepit – ah! era cu adevărat moartea şi viaţa, mă gândeam, un arabesc imaginar, o himeră pe jumătate hidoasă, iar prin corsaj de o feminitate dumnezeiască.

— Şi totuşi există destule asemenea perechi în lume, îmi spuneam eu.

— Miroase a cimitir, exclamă îngrozită tânăra femeie, strângându-mi mâna de parc-ar fi vrut să se asigure de protecţia mea şi ale cărei zvâcniri tumultuoase îmi spuneau că-i era foarte frică.

— Ce arătare cumplită! reluă ea, nu mai pot rămâne mult timp aici. Dacă-l mai privesc o dată, mi s-ar părea că moartea însăşi a venit să mă ia. Este oare viu?

Ea întinse mâna spre fenomen cu îndrăzneala aceea pe care femeile şi-o capătă din violenţa dorinţelor lor; dar o sudoare rece îi năpădi trupul, deoarece, îndată ce-l atinse pe bătrân, auzi un ţipăt semănând cu al unei huruitoare. Vocea aceasta ascuţită, dacă era o voce, ieşise dintr-un gâtlej aproape uscat. Apoi, după ţipăt urmă o tuse precipitată ca de copil, convulsivă şi de o sonoritate specială. La auzul acestui zgomot, Marianina, Filippo şi doamna de Lanty îşi îndreptară ochii spre noi, ţintindu-ne cu nişte fulgere. Tânăra femeie ar fi vrut să fie în adâncul Senei. Îmi luă braţul şi mă conduse spre un budoar. Bărbaţi şi femei, toată lumea ne făcu loc. Ajunşi în fundul saloanelor de recepţie, intrarăm într-o cămăruţă semicirculară. Tovarăşa mea se prăbuşi pe un divan, tremurând de spaimă, fără să ştie unde se află.

— Doamnă, sunteţi nebună, îi zic eu.

— Dar, reluă ea, după o clipă de tăcere, timp în care eu o admiram, este vina mea? De ce doamna de Lanty îngăduie apariţia stafiilor în vila ei?

— Ei, haideţi, am reluat eu, vă luaţi după toţi proştii. Luaţi drept stafie un biet bătrânel.

— Vă rog, tăceţi, răspunse ea cu aerul acela impozant şi batjocoritor pe care ştiu atât de bine să şi-l arboreze femeile când vor să aibă dreptate. Ce budoar drăguţ! exclamă apoi, privind în juru-i. Satinul albastru este o culoare excelentă pentru tapet. O fi pus de curând? Vai, ce frumos tablou! adăugă ridicându-se şi îndreptându-se spre o pânză splendid încadrată.

Rămaserăm o clipă în admiraţia acelei minunăţii, care părea a aparţine unui penel supranatural. Tabloul îl înfăţişă pe Adonis întins pe o piele de leu. Lampa, dintr-un vas de alabastru, atârnând în mijlocul budoarului, scălda pânza cu o lumină blândă, îngăduindu-ne să observăm toate frumuseţile picturii.

— Există oare vreo fiinţă atât de perfectă? mă întrebă ea, după ce examinase, nu fără un cald surâs de mulţumire, graţia rafinată a contururilor, atitudinea, culoarea, părul, în sfârşit, totul. E prea frumos pentru un bărbat, adăugă ea după ce-l cercetă de parc-ar fi avut în faţa ei o rivală.

Ah! Cum am resimţit atunci urmele acelei gelozii în care un poet încercase zadarnic să mă facă să cred! Gelozia faţă de gravurile, de tablourile, de statuile în care artiştii exagerează frumuseţea umană conform principiilor unei doctrine idealiste.

— Este un portret, am răspuns eu. Aparţine talentatului pictor Vien. Dar acest mare pictor n-a văzut niciodată originalul, şi admiraţia dumneavoastră ar fi mai puţin înflăcărată, poate, când veţi afla că nudul acesta a fost executat după statuia unei femei.

— Dar cine este?

Eu şovăiam.

— Vreau să ştiu, adăugă ea, îndârjită.

— Cred, am zis eu, că acest Adonis, reprezintă o... o rudă a doamnei de Lanty.

Mă durea s-o văd pierdută în admiraţia acestei figuri. Se aşeză tăcută; eu mă instalai alături şi îi luai mâna fără ca ea să-şi fi dat seama! Uitase de toate pentru un portret! În acea clipă, un zgomot uşor al unor paşi de femeie, a cărei rochie foşnea, răsună în tăcere. O văzurăm intrând pe tânără Marianina, mai strălucitoare încă prin expresia ei de inocenţă decât prin graţia şi vaporoasa-i toaletă; mergea domol ţinând cu o grijă maternă, cu o filială solicitudine, stafia îmbrăcată care ne făcuse să părăsim salonul de muzică; îl conducea, privind cu un soi de nelinişte cum îşi mişca grijuliu picioarele firave. Amândoi ajunseră destul de greu în faţa unei uşi ascunse în tapet. Marianina bătu încet. Îndată răsări, ca prin vrajă, un bărbat înalt şi uscăţiv, un fel de spirit ocrotitor. Înainte de a-l încredinţa pe bătrân misteriosului paznic, tânăra copilă sărută respectuos cadavrul ambulant, şi casta ei îmbrăţişare nu fu lipsită de acea graţioasă alintare al cărei secret îl deţin doar câteva femei privilegiate.

— *Addio, addio!* zicea ea cu modulaţiile cele mai încântătoare ale glasului tineresc.

Ba chiar adăugase pe ultima silabă un tril admirabil executat, dar cu un glas scăzut şi voind parcă să-şi redea efuziunea sentimentelor printr-o expresie poetică. Pradă unei amintiri izvorâte pe neaşteptate, bătrânul se opri în pragul odăiţei secrete. Auzirăm atunci, datorită unei profunde tăceri, oftatul greoi care-i ieşise din piept: desprinse iute cel mai frumos dintre numeroasele-i inele atârnându-i pe degetele-i scheletice şi îl vârî în sânul Marianinei. Nebunatica fată începu să râdă, luă inelul, îl strecură pe deasupra mănuşii pe unul dintre degete şi se repezi voioasă spre salonul unde răsunau preludiile unui contradans. Ne zări.

— Ah! Eraţi aici! zise ea înroşindu-se.

După ce ne privi de parc-ar fi vrut să ne întrebe ceva, alergă în braţele partenerului de dans cu nepăsătoarea zburdălnicie a vârstei.

— Ce-nseamnă toate astea? mă întrebă tânăra parteneră. Este soţul ei? Cred că visez. Unde mă aflu?

— Dumneavoastră! am răspuns eu, dumneavoastră, doamnă, care sunteţi o entuziastă şi care, înţelegând atât de bine emoţiile cele mai imperceptibile, ştiţi să cultivaţi sentimente în sufletul bărbatului celui mai delicat, fără să-l osândiţi, fără să-l zdrobiţi chiar din prima zi, dumneavoastră căreia vă e milă de cei ce suferă şi care îmbinaţi spiritul unei parizience cu o inimă pasionată demnă de Italia, sau de Spania…

Ea pricepu că frazele mele erau impregnate de o ironie amară; şi, atunci, fără să aibă aerul că înţelesese, mă întrerupse, pentru a-mi zice:

— Ah! îmi faceţi un portret pe gustul dumneavoastră. Ciudată tiranie! Aţi vrea să nu mai fiu eu.

— Oh! Nu vreau nimic, am exclamat eu îngrozit de atitudinea ei severă. Ştiu numai că vă place să auziţi povestea acelor puternice pasiuni sădite în inimile noastre de fermecătoarele femei ale Sudului.

— Da. Ei, bine?

— Ei, bine! Mâine în jurul orei nouă seara voi veni la dumneavoastră şi vă voi dezvălui acest mister.

— Nu, răspunse ea cu un aer îndărătnic, vreau să-l aflu acum.

— Nu mi-aţi acordat încă dreptul de a vă da ascultare când ziceţi: vreau.

— În clipa aceasta, răspunse ea cu o cochetărie deznădăjduită, am cea mai vie dorinţă să aflu această taină. Mâine, s-ar putea să nu vă mai ascult…

Ea zâmbi, apoi ne despărţirăm; ea la fel de trufaşă, la fel de crudă, iar eu la fel de ridicol, ca totdeauna. Ea avu cutezanţa să danseze cu un tânăr aghiotant, iar eu

rămăsei rând pe rând supărat, bosumflat, plin de admiraţie, îndrăgostit, gelos.

— Pe mâine, îmi spuse ea pe la ora două dimineaţa când părăsi petrecerea.

— Nu voi veni, gândeam eu, şi te voi părăsi. Eşti mai capricioasă, mai fantastică de mii de ori poate... decât imaginaţia mea.

A doua zi, ne aflam amândoi în faţa unui foc bun, într-un salonaş elegant, aşezaţi ea pe o canapea, eu pe nişte perne, aproape de picioarele ei, şi suportându-i privirea. Strada era liniştită. Lampa arunca o lumină blândă. Era una dintre acele seri care-ţi umplu sufletul de plăcere, una dintre acele clipe care nu se uită niciodată, una dintre acele ore petrecute în pace şi în dorinţă şi al cărei farmec, mai târziu, e mereu un motiv de regret, chiar dacă suntem mai fericiţi. Cine poate şterge puternica amprentă a primelor impulsuri de iubire?

— Ei, zise ea, vă ascult.

— Dar n-am curaj să încep. Aventura are pasaje periculoase pentru povestitor. Dacă mă înflăcărez, m-aţi obliga să tac.

— Vorbiţi.

— Mă supun.

— Ernest-Jean Sarrasine era unicul fiu al unui procuror din Franche-Comté, am reluat eu, după o pauză. Tatăl său realizase, în modul cel mai cinstit, un venit anual de şase până la opt sute de mii de livre, avere de practician, care, pe vremuri, în provincie, părea colosală. Bătrânul maestru Sarrasine, neavând decât un singur copil, n-a vrut să neglijeze nimic din educaţia sa; spera să facă din el un magistrat şi să trăiască destul ca să-l poată vedea, la bătrâneţe, pe nepotul lui Mathieu Sarrasine, plugar din regiunea Saint-Dié, instalat în scaun şi dormind în audienţe spre marea glorie a Parlamentului; dar cerul nu-i rezervase procurorului această fericire. Tânărul Sarrasine, încredinţat din vreme călugărilor iezuiţi, se dovedi de un neastâmpăr ieşit din comun. Avu copilăria unui om de

talent. Nu voia să studieze decât ce-i plăcea, se revolta adesea şi rămânea uneori ore întregi cufundat în meditaţii confuze, preocupat fie să-şi contemple camarazii când se jucau, fie să-şi reprezinte eroii lui Homer. Apoi, dacă se întâmpla să se distreze, punea o patimă extraordinară în jocurile sale. Când se lua la trântă cu vreun camarad, rareori lupta sfârşea fără vărsare de sânge. Dacă era cel mai slab, muşca. Rând pe rând activând sau lipsit de voinţă, fără aptitudine sau prea inteligent, caracterul său ciudat îl făcuse temut atât de profesori cât şi de colegi. În loc să înveţe gramatica limbii greceşti, îl desena pe cucernicul părinte care le explica un pasaj din Tucidide, îl schiţa pe profesorul de matematică, pe director, pe servitori, pe examinator şi mâzgălea toţi pereţii cu desene hidoase. În loc să cânte laude Domnului la biserică, se distra în timpul slujbei, scrijelind băncile sau, dacă fura vreo bucată de lemn, sculptând figura vreunui sfânt. Când lemnul, piatra sau creionul îi lipseau, îşi concretiza ideile cu ajutorul miezului de pâine. Fie că-şi copia personajele după tablourile care împodobeau altarul, fie că improviza, lăsa totdeauna pe locul său încercări necizelate, al căror caracter indecent exaspera preoţii mai tineri; iar gurile rele pretindeau că bătrânii iezuiţi surâdeau. În sfârşit, dac-ar fi să credem ce se spunea la colegiu, fusese alungat pe motiv că, într-o sfântă vineri, în timp ce-şi aştepta rândul la spovedanie, sculptase într-o rădăcină noduroasă figura lui Cristos. Nelegiuirea gravată pe această statuie era prea mare ca să nu atragă pedepsirea artistului. Nu avusese el îndrăzneala să aşeze deasupra tabernaculului această figură destul de cinică! Sarrasine se refugie la Paris încercând să scape de ameninţările şi de blestemul părintesc. Dotat cu una dintre acele voinţe de fier care nu cunosc obstacole, el ascultă de imperativele geniului său şi intră în atelierul lui Bouchardon. Lucra toată ziua, iar seara pleca să cerşească, ca să poată trăi. Bouchardon,

încântat de progresele şi de inteligenţa tânărului artist, ghici repede sărăcia lucie a elevului său; îl ajută, îl îndrăgi, îl trată ca pe copilul său. Apoi, când geniul lui Sarrasine se dezvălui printr-una dintre acele opere în care talentul în devenire luptă cu efervescenţa tinereţii, generosul Bouchardon încercă să-l împace cu bătrânul procuror. În faţa autorităţii celebrului sculptor, mânia părintească se domoli. Întregul Besançon se mândrea că dăduse naştere unui om de mare viitor. În primele clipe ale extazului în care-l aruncă vanitatea măgulită, practicianul avar îi oferi fiului mijloacele de a se prezenta onorabil în societate. Lungile şi laborioasele studii impuse de sculptură îmblânziră mult timp temperamentul vijelios şi geniul sălbatic al lui Sarrasine. Intuind forţa cu care pasiunile s-ar fi dezlănţuit în acest suflet tânăr, de o vigoare poate la fel de oţelită ca a lui Michelangelo, Bouchardon îi stăvili energia obligându-l să lucreze mereu. Izbuti să menţină în limite normale teribila înflăcărare a lui Sarrasine, propunându-i distracţii când îl vedea stăpânit de furia vreunui gând, sau încredinţându-i lucrări importante când îl simţea pe punctul de a se lăsa pradă risipirii. Dar, pentru acest suflet pătimaş, blândeţea a fost totdeauna cea mai puternică dintre arme, iar maestrul nu-şi câştigase influenţa asupra elevului său decât stârnindu-i recunoştinţa printr-o bunătate părintească. La vârsta de douăzeci şi doi de ani, Sarrasine se văzu sustras fără să vrea de sub salvatoarea înrâurire pe care Bouchardon o exersa asupra moravurilor şi obiceiurilor sale. Suferi din pricina geniului său, obţinând premiul de sculptură, fondat de marchizul de Marigny, fratele doamnei de Pompadour, care a făcut atâtea pentru Arte. Diderot lăudă ca pe o capodoperă statuia elevului lui Bouchardon. Sculptorul regelui asistă, aşadar, nu fără o adâncă durere, la plecarea spre Italia a acestui tânăr pe care, din principiu, îl menţinuse într-o ignoranţă profundă cu privire la viaţă. Sarrasine fusese vreme de şase ani tovarăşul de masă al lui Bouchardon. Obsedat de

propria-i artă, ca, mai târziu, Canova, se trezea în zori, intra în atelier de unde nu ieşea decât odată cu noaptea şi nu trăia decât cu muza sa. Dacă se ducea la Comedia Franceză, o făcea mânat de maestrul său. Se simţea atât de stânjenit în saloanele doamnei Geoffrin şi în societatea înaltă unde Bouchardon încercă să-l introducă, încât preferă să rămână singur şi respinse plăcerile acestei epoci imorale. Nu avu altă amantă decât sculptura şi pe Clotilde, una dintre celebrităţile operei. Dar legătura aceasta nu dură. Sarrasine era destul de urât, totdeauna neîngrijit şi, de felul său, atât de independent, atât de dezordonat în viaţa particulară, încât ilustra nimfă, temându-se de cine ştie ce scandal, îl restitui repede dragostei pentru Arte. Referindu-se la aventura aceasta, Sophie Arnould făcuse o glumă destul de reuşită. O mira, cred, faptul că tovarăşa ei avusese prioritate asupra statuilor. În anul 1758, Sarrasine plecă spre Italia. În timpul călătoriei, imaginaţia sa vie se aprinse sub cerul de aramă şi la aspectul minunatelor monumente cu care este presărată patria Artelor. Admiră statuile, frescele, tablourile, şi plin de emulaţie, ajunse la Roma, cuprins de dorinţa de a-şi înscrie numele alături de Michelangelo şi de domnul Bouchardon. Astfel, în primele zile, îşi împărţi timpul între lucrul la atelier şi cercetarea operelor de artă care abundă la Roma. Petrecuse cincisprezece zile în starea aceea de extaz care pune stăpânire pe toate minţile tinere în faţa reginei ruinelor când, într-o seară, intră la teatrul *Argentina*, la porţile căruia era o mare îmbulzeală. Se interesă de cauza acestei afluenţe, iar lumea îi răspunse prin două nume: Zambinella! Jomelli! Intră şi se aşeză la parter, înghesuit de doi *abbati* foarte voluminoşi, dar fericit că se află în rândurile din faţă. Cortina se ridică. Pentru prima oară în viaţa sa auzea această muzică despre care domnul Jean-Jacques Rousseau, la o serată oferită de baronul d’Holbach, îi vorbise cu atâta elocinţă, lăudându-i deliciile. Simţurile

tânărului sculptor fură, ca să zicem aşa, lubrifiate de accentele sublimei armonii a lui Jomelli. Languroasele originalităţi ale acestor voci italieneşti abil îmbinate îl aruncaseră într-un fermecător extaz. Rămase mut, imobil, nemaisimţindu-se nici măcar strivit de cei doi prelaţi. Sufletul i se mutase în urechi, şi în ochi i se părea că ascultă cu fiecare por. Dintr-odată, un ropot de aplauze părând că dărâmă sala însoţi intrarea în scenă a primadonei. Din cochetărie, ea înaintă până în marginea scenei şi salută publicul cu o graţie nesfârşită. Luminile, entuziasmul tuturor spectatorilor, iluzia scenei, farmecul unei toalete care, în epoca aceea, era destul de ispititoare, conspirară în favoarea acestei femei. Sarrasine scoase ţipete de plăcere. Admira în acest moment frumuseţea ideală căreia până atunci îi căutase ici, colo, perfecţiunile în natură, împrumutând de la un model, adesea infam, rotunjimile unui picior desăvârşit, de la altul contururile sânilor, de la un altul umerii albi; luând, în sfârşit, gâtul unei fete, mâinile altei femei, genunchii netezi ai unui copil, fără să fi întâlnit vreodată sub cerul rece al Parisului bogatele şi suavele plăsmuiri ale Greciei antice.

Zambinella îi oferea reunite, pline de viaţă şi delicate, aceste încântătoare proporţii ale naturii feminine, atât de arzător jinduite, şi cărora sculptorul le este, totodată, judecătorul cel mai sever şi cel mai pasionat. Avea o gură expresivă, ochi încărcaţi de iubire, un ten de un alb orbitor. Şi adăugaţi la aceste detalii, care ar fi încântat un pictor, toate minunăţiile statuilor lui Venus, onorate şi însufleţite de dalta grecilor. Artistul nu se mai sătura admirând graţia inimitabilă cu care braţele erau prinse de bust, rotunjimea uimitoare a gâtului, liniile armonioase descrise de sprâncene, de nas, apoi ovalul perfect al feţei, puritatea contururilor vii şi efectul genelor stufoase şi arcuite, tivind pleoapele mari şi voluptuoase. Era mai mult decât o femeie, era o capodoperă! Găseai în această creaţie nesperată iubire pentru a fermeca toţi bărbaţii şi

frumuseţi demne de a satisface un critic. Sarrasine devora cu ochii statuia lui Pygmalion, coborâtă pentru el de pe piedestal. Când Zambinella cântă, sala intră în delir. Artistului i se făcu frig, apoi simţi un foc scăpărând brusc în străfundul fiinţei sale, în ceea ce noi numim inimă, din lipsă de alt cuvânt! Nu aplaudă, nu spuse nimic, simţea un tremur nebunesc, un fel de frenezie care nu ne stăpâneşte decât la această vârstă când dorinţa are în ea ceva cumplit şi diavolesc. Sarrasine voia să se repeadă pe scenă şi să pună stăpânire pe această femeie. Forţa sa, sporită însutit de o depresie morală imposibil de explicat, deoarece astfel de fenomene se petrec în sferele inaccesibile observaţiei umane, tindea să se proiecteze cu o violenţă dureroasă. Văzându-l, ai fi zis că-i un om nepăsător şi mărginit. Glorie, ştiinţă, viitor, existenţă, cununi, totul se nărui. Să fie iubit de ea sau să moară – acesta fu gândul care-l stăpâni. Era atât de îmbătat, că nu mai vedea nici sală, nici spectatori, nici actori, nu mai auzea nici muzica. Ba mai mult, între el şi Zambinella nu exista nicio distanţă; o poseda; ochii lui, fixaţi asupra ei, o acaparau. O putere aproape diabolică îi îngăduia să simtă suflul acestei voci, să respire pudra parfumată cu care erau impregnate aceste plete, să vadă cutele acestei feţe, să numere vinele albăstrii care-i nuanţau pielea catifelată. În sfârşit, această voce sprintenă, proaspătă şi cu un timbru argintat, suplă ca un fir de aţă căruia cea mai mică adiere de vânt îi dă o formă, îl înfăşoară şi-l desfăşoară, îl adună şi îl risipeşte, această voce îi asaltase atât de violent sufletul, încât el lăsă de mai multe ori să-i scape acele exclamaţii involuntare, smulse de plăcerile convulsive prea rar oferite de pasiunile umane. Curând, trebui să părăsească teatrul. Picioarele-i tremurânde aproape că refuzau să-l susţină. Era abătut, slăbit ca un bărbat nervos care se lăsase în voia unei cumplite mânii. Simţise o atât de mare plăcere sau poate că suferise atât de mult, încât viaţa i se scursese, ca apa

dintr-un vas răsturnat de un şoc. Simţi în el un gol, un leşin asemănător cu acea lipsă de vlagă care deznădăjduieşte convalescenţii la ieşirea dintr-o boală grea. Năpădit de o tristeţe inexplicabilă, se duse să se aşeze pe treptele unei biserici. Aici, cu spatele rezemat de o coloană, se pierdu într-o meditaţie confuză ca un vis. Pasiunea îl secerase. Întors acasă, căzu într-una dintre acele imperative nevoi de activitate care ne revelează prezenţa unor elemente noi în existenţa noastră. Cuprins de această primă febră a dragostei izvorâtă atât din plăcere cât şi din durere, încercă să-şi înşele nerăbdarea şi delirul, desenând-o din memorie pe Zambinella. Era un fel de meditaţie materială. Pe o foaie, Zambinella avea atitudinea aceea calmă şi nepăsătoare în aparenţă, îndrăgită de Raphael, de Giorgione şi de toţi marii pictori. Pe altă foaie, ea îşi întorcea capul cu graţie, sfârşind un tril şi părând că se ascultă pe sine. Sarrasine îşi schiţă iubita în toate atitudinile: o desenă fără văluri, şezând, în picioare, culcată, castă sau îndrăgostită, realizând, graţie febrei creioanelor sale, toate ideile capricioase care ne solicită imaginaţia când ne gândim intens la o iubită. Dar gândul său exaltat trecea dincolo de conturul liniilor. O vedea pe Zambinella, îi vorbea, o implora, îşi petrecea nesfârşiţi ani de viaţă şi de fericire împreună cu ea, plasând-o în toate situaţiile imaginabile, probând, ca să spunem aşa, viitorul cu ea. A doua zi îşi trimise lacheul să închirieze, pentru tot sezonul, o lojă învecinată cu scena. Apoi, ca toţi tinerii cu suflet plin de forţă, îşi exagera piedicile iniţiativei, şi prima hrană pe care i-o dădu pasiunii sale fu fericirea de a-şi putea admira, fără oprelişti, iubita. Această vârstă de aur a dragostei, în timpul căreia ne bucurăm de propriile sentimente şi când ne simţim fericiţi aproape doar prin noi înşine, n-avea să dureze multă vreme la Sarrasine. Totuşi, evenimentele îl surprinseră când se afla încă sub vraja acestei primăvăratice halucinaţii, pe cât de naive, pe atât de voluptuoase. Timp de vreo opt zile, trăi o viaţă întreagă,

ocupat, dimineaţa, să frământe lutul cu ajutorul căruia izbutea s-o copieze pe Zambinella, în ciuda vălurilor, a fustelor, a corsetelor şi a nodurilor panglicilor care i-o ascundeau. Seara, instalat devreme în loja sa, singur, întins pe o sofa, îşi crea, asemeni unui turc îmbătat cu opium, o fericire la fel de fecundă, la fel de generoasă pe cât şi-o dorea. Mai întâi, se familiariză treptat cu emoţiile prea vii provocate de cântecul iubitei sale; apoi îşi obişnui ochii să o privească, izbutind, în cele din urmă, s-o admire fără să se mai teamă de explozia oarbei furii care-l cuprinsese în prima zi. Pasiunea sa deveni mai adâncă, pe măsură ce se mai domolea. Altminteri, sălbaticul sculptor nu îngăduia ca singurătatea sa, populată de închipuiri, împodobită de iluziile speranţei şi plină de fericire, să fie tulburată de vreun camarad. Iubea cu atâta forţă şi cu atâta naivitate, încât era stăpânit de inocentele reţineri care ne năpădesc când iubim pentru prima oară. Începând să întrevadă că era momentul să acţioneze, să devină curios, să întrebe unde locuia Zambinella, să afle dacă avea o mamă, un unchi, un tutore, o familie, gândindu-se, în sfârşit, la mijloacele de a o întâlni, de a-i vorbi, îşi simţea inima umflându-se atât de tare în faţa unor acţiuni atât de cutezătoare, încât amâna aceste griji pentru a doua zi, fericit în egală măsură de suferinţele fizice cât şi de plăcerile spirituale.

— Dar, mă întrebă doamna de Rochefide, întrerupându-mă, n-o văd încă nici pe Marianina, nici pe bătrânelul ei.

— Nu vă e gândul decât la el, am exclamat eu nerăbdător, ca un autor căruia i se ratează efectul unei lovituri de teatru. De vreo câteva zile, am reluat eu, după o pauză, Sarrasine îşi făcea apariţia cu atâta regularitate în loja sa, iar privirile lui exprimau atâta iubire, încât pasiunea lui pentru Zambinella ar fi fost pe buzele întregului Paris, dacă aventura aceasta ar fi avut loc aici; dar în Italia, doamnă, la spectacol, fiecare asistă pe spezele-i proprii, cu pasiunile sale, cu un interes sufletesc

care exclude spionajul binoclurilor. Şi totuşi, frenezia sculptorului nu putea scăpa mult timp privirilor cântăreţilor şi ale cântăreţelor. Într-o seară, francezul îşi dădu seama că, în culise, se râdea pe seama lui. Ar fi greu de ştiut la ce acte de violenţă ar fi recurs, dacă Zambinella n-ar fi intrat în scenă. Ea aruncă asupra lui Sarrasine una dintre acele ocheade grăitoare care exprimă adesea mai multe lucruri decât ar vrea femeile. Privirea aceasta fu ca o revelaţie. Sarrasine era iubit! — Şi chiar dacă-i un simplu capriciu, gândi el, învinuindu-şi de pe acum iubita de prea multă ardoare, habar n-are cât am s-o subjug eu! Capriciul ei va dura, sper, toată viaţa mea. În acea clipă, trei bătăi uşoare în uşa lojei sale atraseră atenţia artistului. Deschise. O femeie bătrână intră în mare taină.

— Tinere, zise ea, dacă vrei să fii fericit, fii cu mare băgare de seamă, învăluie-te într-o pelerină, ascunde-ţi ochii sub o pălărie cu boruri largi, apoi, în jurul orei zece seara, să te afli în strada Principală, în faţa hotelului Spaniol.

— Voi veni, răspunse el, punând doi ludovici în mâna aspră a hârcei.

Îşi părăsi loja, după ce îi făcu mai întâi un semn de complicitate Zambinellei, care-şi plecă timid voluptuoasele pleoape ca o femeie fericită că era, în sfârşit, înţeleasă. Alergă apoi spre casă, cu intenţia de a acorda toaletei toate seducţiile pe care ea i le putea conferi. Ieşind din teatru, un necunoscut îl prinse de braţ.

— Fereşte-te, domnule francez, îi spuse el la ureche. E vorba de viaţă şi de moarte. Cardinalul Cicognara îi este protector şi nu ştie de glumă.

Dacă un demon ar fi căscat prăpastia iadului între Sarrasine şi Zambinella, în clipa aceea el ar fi traversat-o dintr-o săritură. Asemenea cailor nemuritori descrişi de Homer, iubirea sculptorului străbătuse într-o clipită spaţii uriaşe.

— Moartea de m-ar aştepta la ieşirea din casă, aş

alerga şi mai iute, răspunse el.

— *Poverino!* exclamă necunoscutul, dispărând.

A vorbi despre pericol în faţa unui îndrăgostit nu-nseamnă oare a-i vinde plăceri? Niciodată lacheul lui Sarrasine nu-şi văzuse stăpânul dichisindu-se cu atâta grijă. Sabia cea mai frumoasă, cadou al lui Bouchardon, funda dăruită de Clotilde, haina cu paiete, vesta din stofă argintată, tabachera de aur, ceasurile preţioase, totul fu scos din cufere, iar el se împodobi ca o fetişcană ce trebuie să se plimbe prin faţa primului său iubit. La ora stabilită, beat de iubire şi fremătând de speranţă, Sarrasine, cu nasul ascuns sub manta, alergă spre întâlnirea dată de bătrână. Hârca aştepta.

— Aţi cam întârziat, zise ea. Haidem.

Îl purtă pe francez prin mai multe străduţe, apoi se opri înaintea unui palat cu un aspect destul de arătos. Ea bătu. Poarta se deschise. Îl conduse pe Sarrasine printr-un labirint de scări, de galerii şi de încăperi care nu erau luminate decât de razele slabe ale lunii, şi ajunseră repede în faţa unei uşi, prin crăpăturile căreia răzbătea o lumină puternică şi dincolo de care răsunau hohotele vesele ale mai multor voci. Sarrasine rămase vrăjit, când, la un cuvânt al bătrânei, fu admis în acest misterios apartament, şi se trezi într-un salon pe cât de viu luminat, pe atât de somptuos mobilat, în mijlocul căruia trona o masă întinsă, încărcată cu sacrosante butelci, cu vesele sticluţe ale căror faţete roşietice scânteiau. Recunoscu cântăreţii şi cântăreţele de la teatru, amestecaţi cu femei încântătoare, toţi gata să înceapă o orgie de artişti, care nu-l aşteptau decât pe el. Sarrasine îşi înăbuşi un gest de dezamăgire, şi nu-şi pierdu firea. Nădăjduise o odaie slab luminată, iubita lângă un foc aprins, un gelos la doi paşi, moartea şi dragostea, mărturisiri făcute cu glasul stins, inimă lângă inimă, sărutări primejdioase şi feţele atât de apropiate încât părul Zambineilei să-i fi mângâiat tâmplele încărcate de dorinţi, dogorind de fericire.

— Trăiască veselia! exclamă el. *Signori e belle dame*, îngăduiţi-mi să-mi iau mai târziu revanşa şi să-mi exprim recunoştinţa pentru felul în care aţi primit acest biet sculptor.

După ce primi complimentele destul de afectuoase de la majoritatea persoanelor prezente, pe care le cunoştea din vedere, încercă să se apropie de berjera pe care Zambinella stătea întinsă cu un aer de nonşalanţă. Ah! Cum îi bătu inima când zări un picior micuţ, încălţat cu papucii aceia roşii, care, îngăduiţi-mi s-o spun, doamnă, făcea ca, pe vremuri, piciorul femeilor să fie atât de cochet, atât de voluptuos, încât nu pricep cum bărbaţii puteau să reziste. Ciorapii albi bine întinşi şi cu margini colorate în verde, fustele scurte, papucii cu vârfuri ascuţite şi cu tocuri înalte din epoca domniei lui Ludovic al XV-lea au avut, poate, mărunta lor contribuţie la demoralizarea Europei şi a clerului.

— Măruntă! exclamă marchiza. Chiar n-aţi citit nimic?

— Zambinella, reluai eu, surâzând, îşi încrucişase în mod neruşinat picioarele agitându-l în joacă pe cel de deasupra, atitudine de ducesă, potrivindu-se de minune cu genul ei de frumuseţe năzuroasă şi plină de o anumită moleşeală îmbietoare. Renunţase la veşmintele de scenă şi avea un corset care contura o talie zveltă şi care punea în evidenţă jupoanele şi o rochie de satin brodată cu flori albastre. Pieptul, căruia o dantelă îi ascundea comorile printr-un lux de cochetărie, strălucea de albeaţă. Coafată cam cum se coafa doamna du Barry, figura ei, deşi împovărată cu o calotă largă, nu părea decât şi mai delicată, iar pudra îi şedea bine. Văzând-o astfel, nu puteai să n-o adori. Ea îi zâmbi graţios sculptorului. Sarrasine, înciudat că nu-i putea vorbi decât de faţă cu martori, se aşeză politicos lângă ea, şi discută despre muzică, lăudând-o pentru uimitoru-i talent; glasul însă îi tremura de iubire, de teamă şi de speranţă.

— De cine te temi? îi zise Vitagliani, cântăreţul cel mai celebru al trupei? Dă-i drumul, aici n-ai niciun rival de

temut.

Tenorul zâmbi în tăcere. Zâmbetul acesta se repetă pe buzele tuturor comesenilor, a căror amabilitate conţinea o anume maliţie ascunsă pe care un îndrăgostit nu trebuia s-o observe. Această publicitate fu ca o lovitură de pumnal pe care Sarrasine o resimţi brusc în inimă. Deşi dotat cu o anume forţă de caracter, şi deşi nimic şi nimeni nu-i puteau influenţa iubirea, încă nu se gândise poate că Zambinella era aproape o curtezană şi că nu-i putea oferi totodată plăcerile pure care fac din iubirea unei tinere un lucru atât de încântător, şi îmbrăţişările focoase prin care o femeie de teatru ştie să vândă comorile pasiunii sale. Reflectă şi se resemnă. Masa fu servită. Sarrasine şi Zambinella se aşezară în modul cel mai firesc unul lângă altul. Până pe la mijlocul festinului, artiştii păstrară o oarecare măsură, şi sculptorul putu discuta cu cântăreaţa. I se păru spirituală, fină; dar ea era de o ignoranţă surprinzătoare şi se dovedi o fiinţă slabă şi superstiţioasă. Fragilitatea trupului i se răsfrângea şi în judecată. Când Vitagliani destupă prima sticlă de şampanie, Sarrasine citi în ochii vecinei sale o spaimă destul de puternică la mica detunătură produsă de degajarea gazului. Tresărirea involuntară a acestei constituţii feminine fu interpretată de îndrăgostitul artist ca semnul unei excesive sensibilităţi. Slăbiciunea aceasta îl încântă pe francez. Câtă dorinţă de ocrotire conţinea iubirea unui bărbat! — Forţa mea îţi va fi ca un scut! Fraza aceasta nu-i oare scrisă pe fundalul tuturor declaraţiilor de dragoste? Sarrasine, prea pătimaş ca să înşire tot felul de complimente frumoasei italience, era, ca toţi îndrăgostiţii, când grav, când vesel sau dus pe gânduri.

Deşi părea că ascultă comesenii, n-auzea o vorbă din ce spuneau, atât de încântat era că se află lângă ea, că-i atinge mâna, că o serveşte. Plutea într-o bucurie tainică. În ciuda elocvenţei unor priviri reciproce, îl mira rezerva

din comportamentul Zambinellei. Fusese într-adevăr prima care începuse să-i apese piciorul şi să-l zgândăre cu maliţiozitatea femeii libere şi îndrăgostite, dar se învăluise brusc în modestia unei fetişcane după ce-l auzise pe Sarrasine relatând o întâmplare care zugrăvea excesiva violenţă a caracterului său. Când supeul deveni o orgie, comesenii începură să cânte, inspiraţi de *perlata* şi *pedro ximenes.* Dueturi încântătoare, melodii din Calabria, cântece populare spaniole, canţonete napolitane. Beţia se răsfrângea în toate privirile, în muzică, în inimi şi în glasuri. Izbucni brusc o exuberanţă seducătoare, o nepăsare afectuoasă, o blajinitate italienească, cu neputinţă de închipuit pentru aceia care nu cunosc decât reuniunile de la Paris, recepţiile de la Londra sau cluburile de la Viena. Glumele şi declaraţiile de dragoste se încrucişau ca gloanţele unei bătălii, printre râsete, necuviinţe, invocaţii către sfânta Fecioară sau către *al Bambino.* Unul se culcase pe o sofa şi adormise. O tânără asculta o declaraţie fără să ştie că vărsase vinul de Xeres pe faţa de masă. În mijlocul acestui desfrâu, Zambinella, cuprinsă parcă de spaimă, căzu pe gânduri. Refuză să mai bea, mâncând poate cam prea mult; dar plăcerea de a mânca este, se spune, un har la femei. Admirând pudoarea iubitei sale, Sarrasine reflectă adânc asupra viitorului. „Vrea, cu siguranţă, s-o iau de nevastă”, îşi zise el. Apoi se lăsă dus de bucuriile acestei căsătorii. Viaţa întreagă nu i se părea îndeajuns de lungă pentru a secătui sursa de fericire pe care o găsea în adâncul inimii sale. Vitagliani, vecinul său, îi turnă atât de des să bea, încât spre ora trei dimineaţa, fără a fi total ameţit, Sarrasine nu mai putu rezista delirului său. Într-un moment de înflăcărare, luă pe sus această femeie, refugiindu-se într-un fel de budoar care comunica cu salonul şi spre a cărui uşă îşi îndreptase de mai multe ori ochii. Italianca era înarmată cu un pumnal:

— Dacă te apropii, zise ea, voi fi obligată să-ţi înfig arma în piept. Pleacă! M-ai dispreţui. Am prea mult

respect pentru caracterul tău ca să cedez astfel. N-aş vrea să decad din sentimentele pe care mi le acorzi.

— Ah! ah! zise Sarrasine, iată un argument slab pentru a stinge o pasiune cât şi pentru a o aţâţa. Să fii oare atât de coruptă, încât, sleită de iubire, să te comporţi ca o tânără curtezană care aţâţă sentimentele pe care le comercializează?

— Dar astăzi e vineri, răspunse ea înspăimântată de violenţa francezului.

Sarrasine, care nu era credincios, începu să râdă. Zambinella sări ca un pui de căprioară şi o zbughi în sala de ospăţ. Când Sarrasine apăru alergând după ea, fu întâmpinat de un râs infernal. O văzu pe Zambinella leşinată pe o sofa. Era lividă şi ca sleită de efortul teribil pe care-l făcuse. Deşi Sarrasine cunoştea slab italiana, îşi auzi iubita spunându-i încet lui Vitagliani:

— Dar o să mă ucidă!

Această scenă bizară îl tulbură pe sculptor. Îi reveni judecata. Rămase mai întâi imobil, apoi îşi regăsi vorbele, se aşeză lângă iubita sa şi o asigură de respectul ce i-l poartă. Găsi puterea să-şi înşele pasiunea făcându-i acestei femei declaraţiile cele mai exaltate; şi ca să-şi descrie iubirea, desfăşură comorile acestei elocinţe magice, îndatoritor interpret pe care femeile refuză rar să-l creadă. În clipa când primele licăriri ale dimineţii treziră comesenii, o femeie propuse să meargă la Frascati. Toţi aprobară prin aplauze zgomotoase ideea de a-şi petrece ziua în vila Ludovisi. Vitagliani coborî să închirieze trăsuri. Sarrasine avu fericirea s-o conducă pe Zambinella într-un faeton. Cum ieşiră din Roma, veselia, curmată o vreme de luptele pe care fiecare le dusese împotriva somnului, se reaprinse brusc. Bărbaţi şi femei, toţi păreau obişnuiţi cu această viaţă ciudată, cu aceste plăceri continui, cu acest antrenament de artist care face din viaţă o sărbătoare perpetuă unde se râde fără gânduri ascunse. Însoţitoarea sculptorului era singura care părea

abătută.

— Eşti bolnavă? o întrebă Sarrasine. Preferi să ne întoarcem acasă la tine?

— Nu-s destul de robustă ca să rezist la toate excesele astea, răspunse ea. Am nevoie de mari menajamente, dar, alături de dumneata, mă simt atât de bine! Dacă nu erai dumneata n-aş fi rămas la supeul acela; o noapte pierdută îmi alungă toată prospeţimea.

— Eşti atât de fragilă! reluă Sarrasine contemplând trăsăturile delicate ale acestei fiinţe fermecătoare.

— Orgiile îmi strică vocea.

— Acum, că am rămas singuri, exclamă artistul, şi pentru că nu mai ai motive să te temi de înflăcărarea pasiunii mele, spune-mi că mă iubeşti.

— Pentru ce? răspunse ea. La ce bun? Ţi-am părut drăguţă. Dar dumneata eşti francez şi sentimentul dumitale va trece. Ah! Nu m-ai iubi cum aş vrea eu să fiu iubită.

— Cum?

— Fără intenţia unei pasiuni vulgare, la modul pur. Urăsc bărbaţii, mai mult, poate, decât urăsc femeile.

Simt nevoia să mă refugiez în prietenie. Lumea este pustie pentru mine. Sunt o fiinţă blestemată, condamnată să înţeleg fericirea, să o simt, să o doresc, şi, ca atâţia alţii, forţată să o văd că mă ocoleşte la fiece pas. Ţine minte, domnule, că nu te-aş fi înşelat. Îţi interzic să mă iubeşti, îţi pot fi un prieten devotat căci îţi admir forţa şi caracterul. Am nevoie de un frate, de un protector. Fii toate astea pentru mine, dar nimic mai mult.

— Să nu te iubesc! exclamă Sarrasine. Dar scumpa mea, tu eşti viaţa mea, fericirea mea!

— Dacă ţi-aş spune un cuvânt, m-ai respinge îngrozit.

— Cochetării! Nimic nu mă poate îngrozi. Spune-mi că mă vei costa viitorul, că în două luni voi muri, că voi fi sortit iadului doar pentru un simplu sărut.

O îmbrăţişă în ciuda eforturilor făcute de Zambinella pentru a se sustrage de la acest sărut pătimaş.

— Spune-mi că eşti un demon, că-ţi trebuie averea mea, numele meu, celebritatea mea! Vrei să nu mai fiu sculptor? Vorbeşte.

— Dacă n-aş fi femeie? întrebă timid Zambinella, cu un glas argintat şi dulce.

— Bună glumă! exclamă Sarrasine. Crezi că poţi înşela ochiul unui artist? Dar ce-am făcut eu timp de zece zile decât să-ţi sorb, să-ţi pătrund, să-ţi admir perfecţiunile? Numai o femeie poate avea acest braţ rotund şi moale, aceste contururi elegante. Ah! Vrei complimente!

Ea zâmbi trist şi zise murmurând:

— Fatală frumuseţe!

Şi-şi ridică ochii spre cer. În clipa aceea, privirea ei avu un fel de expresie de groază atât de puternică, atât de vie, încât Sarrasine tresări.

— Domnule francez, reluă ea, uită pentru totdeauna clipa aceasta de nebunie. Te stimez; dar în ceea ce priveşte iubirea, să nu mă întrebi; sentimentul acesta este înăbuşit în sufletul meu. Eu n-am suflet! exclamă ea plângând. Teatrul unde m-aţi văzut, aplauzele, muzica, gloria la care am fost condamnată – asta-i viaţa mea, n-am alta. Peste câteva ore nu mă vei mai vedea cu aceiaşi ochi, femeia pe care o iubiţi va fi moartă.

Sculptorul nu răspunse. O furie surdă îi apăsa pieptul. Nu putea decât să privească femeia aceasta extraordinară cu ochi înflăcăraţi care dogoreau. Glasul stins, atitudinea, manierele şi gesturile Zambinellei marcate de tristeţe, de melancolie, de descurajare, trezeau în sufletul lui tot jarul pasiunii. Fiecare vorbă era un imbold. În acest moment ajunseseră la Frascati. Când artistul întinse mâna spre iubită ca s-o ajute să coboare, o simţi tremurând.

— Ce ţi s-a întâmplat? Mă faci să-mi doresc moartea, exclamă el văzând-o pălind, dacă ai cea mai mică durere a cărei cauză, chiar inocentă, să fi fost eu.

— Un şarpe! zise ea, şi-i arătă o năpârcă alunecând de-

a lungul unui şanţ. Mi-e frică de animalele astea scârboase.

Sarrasine strivi capul năpârcii cu talpa pantofului.

— Cum de-ai avut atâta curaj! reluă Zambinella contemplând cu o spaimă vădită reptila ucisă.

— Ei, bine! zise artistul, zâmbind, mai ai curajul să pretinzi că nu eşti femeie?

Îşi întâlniră tovarăşii şi se plimbară prin pădurile vilei Ludovisi, care aparţinea atunci cardinalului Cicognara. Această dimineaţă se scurse prea repede pentru îndrăgostitul sculptor, dar ea fu umplută de o mulţime de întâmplări care-i dezvăluiră cochetăria, slăbiciunea, răsfăţul acestei fiinţe blânde şi fără vigoare. Era femeia cu spaimele ei neaşteptate, cu nazurile ei nejustificate, cu neliniştile ei instinctive, cu îndrăznelile ei fără motiv, cu sfidările ei şi cu delicioasa ei fineţe afectivă. La un moment dat, aventurându-se spre câmpie, micul grup de voioşi cântăreţi văzu în depărtare câţiva bărbaţi înarmaţi până-n dinţi, şi ale căror haine n-aveau nimic liniştitor. La anunţul: — Vin hoţii, fiecare grăbi pasul ca să se adăpostească în incinta vilei cardinalului. În acest moment critic, Sarrasine, văzând paloarea Zambinellei, înţelese că ea nu mai avea destulă putere să meargă; o luă în braţe şi o purtă aşa un timp, alergând. Când se apropie de o vie învecinată, o lăsă jos.

— Explică-mi, zise el, cum se face că slăbiciunea aceasta care, la oricare altă femeie, mi-ar apărea respingătoare, mi-ar displace, şi a cărei oricât de mică dovadă ar fi de ajuns aproape să-mi alunge iubirea, la dumneata îmi place, mă farmecă? Ah! Cât te iubesc, reluă el. Toate defectele, spaimele, micimile dumitale te fac parcă şi mai plăcută. Simt că aş urî o femeie puternică, o Sapho îndrăzneaţă, plină de energie, de pasiune. Ah! Plăpândă şi dulce făptură! cum ai putea fi altfel? Acest glas îngeresc, acest glas delicat, ar fi fost un nonsens dacă ar fi izvorât din alt trup decât al tău.

— Nu-ţi pot da nicio speranţă, zise ea. Nu-mi mai vorbi

astfel, deoarece toţi vor râde de dumneata, îmi este imposibil să-ţi interzic să vii la teatru; dar dacă mă iubeşti sau dacă eşti înţelept, n-ai să mai vii acolo. Ascultă, domnule, zise ea cu glas grav.

— Ah! taci, exclamă artistul vrăjit. Obstacolele aprind mai tare iubirea în inima mea.

Zambinella rămase într-o atitudine graţioasă şi modestă; dar tăcu, de parcă un gând teribil i-ar fi dezvăluit vreo nenorocire. Când trebuiră să se întoarcă la Roma, ea urcă într-o berlină de patru locuri, ordonându-i sculptorului, cu un aer de cruzime imperioasă, să se înapoieze singur cu faetonul. În timpul drumului, Sarrasine hotărî s-o răpească pe Zambinella. Restul zilei şi-l petrecu făcându-şi planuri, unul mai extravagant decât altul. Odată cu seara, în clipa când ieşi din casă să întrebe câteva persoane unde se afla palatul locuit de iubita sa, întâlni un camarad în pragul uşii.

— Dragă, îi spuse acesta din urmă, m-a însărcinat ambasadorul nostru să te invit astă-seară la el, şi când vei afla că Zambinella va fi acolo…

— Zambinella! exclamă Sarrasine în delir, auzind acest nume, sunt nebun după ea!

— Eşti la fel ca toată lumea, îi răspunse camaradul.

— Dar dacă-mi sunteţi prieteni, tu, Vien, Lauterbourg şi Allegrain, aţi veni să-mi daţi o mână de ajutor după festivitate, zise Sarrasine.

— Sper că nu vrei să-l omorâm pe cardinal sau…

— Nu, nu, zise Sarrasine, nu vă cer un lucru pe care nişte oameni cinstiţi nu l-ar putea face.

În scurt timp, sculptorul rândui totul pentru reuşita întreprinderii sale. Sosi printre ultimii la ambasador, dar veni într-o trăsură de piaţă trasă de cai viguroşi mânaţi de unul dintre cei mai întreprinzători *vetturini* din Roma. Palatul ambasadorului era plin de lume, şi nu fără oarecare greutate, sculptorul, străin tuturor asistenţilor, izbuti să intre în salonul unde, în acea clipă, Zambinella

cânta.

— Cu siguranţă, din stimă pentru cardinali, pentru episcopi şi pentru abaţii care sunt aici, întrebă Sarrasine, s-a îmbrăcat ea în bărbat, are părul creţ şi o sabie la brâu?

— Ea? Care ea? răspunse bătrânul nobil căruia i se adresase Sarrasine.

— Zambinella.

— Zambinella? reluă prinţul roman. Vă bateţi joc de mine? De unde veniţi? Aţi văzut dumneavoastră vreo femeie pe scenele teatrelor din Roma? Şi nu ştiţi ce fel de creaturi interpretează rolurile de femeie în Statele papei? Eu, domnule, l-am dotat pe Zambinella cu vocea sa. Am plătit totul ştrengarului ăstuia, chiar şi pe profesorul său de canto. Ei, bine! este atât de puţin recunoscător pentru serviciile pe care i le-am adus încât n-a mai vrut niciodată să-mi calce pragul casei. Iar acum, dacă are succes, mi-l datorează în întregime.

Prinţul Chigi putea vorbi, cu siguranţă, mult şi bine, Sarrasine nu-l asculta. Un cumplit adevăr îi pătrunsese în suflet. Era lovit ca de un trăsnet. Stătea imobil, cu ochii pironiţi pe pretinsul cântăreţ. Privirea lui înflăcărată avu un fel de influenţă magnetică asupra lui Zambinella, deoarece *musico* îşi întoarse brusc capul spre Sarrasine şi atunci vocea lui cerească se alteră. Începu să tremure! Un murmur involuntar, neînţeles de adunarea pe care-o ţinea ca lipită de buzele lui, sfârşi prin a-l zăpăci; se aşeză şi-şi întrerupse aria. Cardinalul Cicognara, care pândise cu colţul ochilor direcţia spre care se îndreptase privirea protejatului său, îl zări pe francez; se aplecă spre unul dintre aghiotanţii săi ecleziastici şi păru că întreabă de numele sculptorului. Când obţinu răspunsul aşteptat, se uită cu multă atenţie la artist şi dădu ordine unui abate, care dispăru repede. Între timp, Zambinella, revenindu-şi, reluă bucata pe care o întrerupsese într-un mod atât de capricios; dar o execută prost şi refuză, în ciuda tuturor insistenţelor care i se făcură, să cânte altceva. Era pentru

prima oară când făcea uz de acest despotism capricios care, mai târziu, nu l-a făcut mai puţin celebru decât talentul şi uriaşa lui avere, datorată, se zice, nu mai puţin vocii cât frumuseţii sale.

— Este femeie, zise Sarrasine, crezându-se singur. Cu siguranţă povestea asta ascunde un şiretlic. Cardinalul Cicognara îl înşală pe papă şi întreaga Romă!

Sculptorul ieşi îndată din salon, îşi adună prietenii şi îi aşează la pândă în Curtea palatului. Când Zambinella se asigură de plecarea lui Sarrasine, păru să-şi recâştige un oarecare calm. Spre miezul nopţii, după ce rătăcise prin saloane, ca unul care-şi caută un duşman, *musico* părăsi adunarea. În clipa când ieşea pe uşa palatului, fu înhăţat de câţiva bărbaţi care îi puseră un căluş în gură şi îl vârâră în trăsura închiriată de Sarrasine. Îngheţat de groază, Zambinella rămase într-un colţ, fără să îndrăznească să facă o mişcare. Vedea în faţa lui figura cumplită a artistului care păstra o tăcere de moarte. Drumul fu scurt. Zambinella, răpit de Sarrasine, se trezi curând într-un atelier întunecat şi pustiu. Cântăreţul, pe jumătate mort, rămase pe un scaun, fară să îndrăznească să privească statuia unei femei, în care îşi recunoscu trăsăturile. Nu scoase o vorbă, dar dinţii îi clănţăneau. Era îngrozit. Sarrasine se plimba cu paşi mari. Deodată, se opri în faţa Zambinellei.

— Spune-mi adevărul, întrebă el cu un glas stins şi alterat. Eşti femeie? Cardinalul Cicognara…

Zambinella căzu în genunchi şi nu răspunse decât printr-o plecare a capului.

— Ah! Eşti femeie, exclamă artistul în delir; deoarece chiar şi un…

Nu-şi termină vorba.

— Nu, reluă apoi, *el* n-ar fi atât de josnic.

— Ah! Nu mă ucide! strigă Zambinella, izbucnind în lacrimi. N-am acceptat să te înşel decât pentru a face pe placul colegilor mei, care voiau să râdă.

— Să râdă! răspunse pictorul cu o voce răsunând ca un tunet. Să râdă! Să râdă! Ai cutezat să-ţi baţi joc de dragostea unui bărbat, tu?

— Vai, iertare! zise Zambinella.

— Ar trebui să te ucid! strigă Sarrasine trăgându-şi sabia cu o mişcare plină de violenţă. Dar, reluă el, cu un dispreţ rece, scormonindu-ţi fiinţa cu un pumnal, voi găsi oare un sentiment pe care să-l înăbuş, o răzbunare pe care s-o satisfac? Nu eşti nimic. Bărbat sau femeie, te voi ucide! Dar…

Sarrasine făcu un gest de dezgust, care-l obligă să-şi întoarcă ochii şi atunci văzu statuia.

— Să fie o iluzie! exclamă el.

Apoi, uitându-se spre Zambinella, zise:

— O inimă de femeie era pentru mine un adăpost, o patrie. Ai surori care să-ţi semene? Nu. Ei, bine, mori! Ba nu, vei trăi. A-ţi lăsa viaţa, nu-nseamnă oare a te hărăzi unui lucru mai rău decât moartea? Nu regret nici sângele meu, nici viaţa mea, ci viitorul şi soarta sufletului meu. Mâna ta plăpândă mi-a distrus fericirea. Ce speranţe ţi-aş putea oare răpi în schimbul tuturora pe care tu mi le-ai năruit? M-ai înjosit ca pe tine. *A iubi, a fi iubit!* Vor fi de aici înainte vorbe golite de sens pentru mine, ca şi pentru tine. Mereu văzând o femeie reală mă voi gândi la această femeie imaginară. El arătă statuia cu un gest deznădăjduit: — Voi păstra mereu în amintire o harpie divină care vine să-şi înfigă ghearele în toate sentimentele mele bărbăteşti şi care va însemna toate celelalte femei cu pecetea imperfecţiunii! Monstru! Tu care nu poţi da viaţă la nimic, mi-ai pustiit universul de toate femeile.

Sarrasine se aşeză în faţa cântăreţului îngrozit. Două lacrimi grele căzură din ochii lui uscaţi, se rostogoliră de-a lungul obrajilor săi viguroşi şi căzură pe podea: două lacrimi de furie, două lacrimi aspre şi fierbinţi.

— Am terminat cu iubirea! Sunt mort pentru orice plăcere, pentru orice emoţie omenească. Spunând aceste

cuvinte, luă un ciocan şi-l azvârli spre statuie cu o forţă atât de neobişnuită, încât n-o nimeri. Crezu că distrusese acest monument al nebuniei sale, şi atunci apucă sabia învârtind-o în aer pentru a ucide cântăreţul. Zambinella scoase nişte strigăte ascuţite. În acea clipă trei bărbaţi intrară şi sculptorul căzu brusc, străpuns de trei lovituri de stilet.

— Din partea cardinalului Cicognara, zise unul dintre ei.

— E o binefacere demnă de un creştin, răspunse francezul, dându-şi sufletul.

Sumbrii emisari îl informară pe Zambinella despre neliniştea protectorului său care aştepta la intrare, într-o trăsură închisă, ca să-l poată lua de îndată ce va fi salvat.

— Dar, mă întrebă doamna de Rochefide, ce legătură există între povestea aceasta şi bătrânelul pe care noi l-am văzut în casa familiei Lanty?

— Doamnă, cardinalul Cicognara a pus stăpânire pe statuia Zambinellei şi a dispus să fie executată în marmură; ea se află acum la muzeul Albani. În anul 1791, familia Lanty a regăsit-o şi l-a rugat pe Vien s-o copieze. Tabloul care vi l-a arătat pe Zambinella la douăzeci de ani, o clipă după ce îl văzuseşi centenar, a slujit mai târziu pentru Endimion al lui Girodet, model pe care l-ai recunoscut în Adonis.

— Dar acest, sau această Zambinella?

— Nu poate fi, doamnă, decât fratele bunicului Marianinei. Cred că înţelegeţi acum de ce doamna de Lanty se străduia să ascundă sursa unei averi provenind…

— Destul! zise ea privindu-mă cu o expresie categorică.

O clipă rămaserăm amândoi cufundaţi în cea mai profundă tăcere.

— Ei, bine? o întreb eu.

— Ah! exclamă ea ridicându-se şi plimbându-se cu paşi mari prin odaie.

Veni să mă privească, şi-mi spuse cu un glas alterat:

— M-aţi dezgustat de viaţă şi de pasiuni pentru mult timp. Lăsând monstrul la o parte, toate sentimentele umane nu sfârşesc, oare, la fel, prin cumplite decepţii? Mame, copiii ne ucid prin proasta lor comportare, sau prin indiferenţa lor. Soţii, suntem înşelate. Iubite, suntem părăsite, abandonate. Prietenia! Există oare? Mâine mă voi călugări dacă n-am să pot rămâne ca o stâncă inaccesibilă în mijlocul furtunilor vieţii. Dacă viitorul creştinului este tot o iluzie, cel puţin ea nu dispare decât după moarte. Lăsaţi-mă singură.

— Ah! îi spun eu, ştiţi să pedepsiţi.

— N-am dreptate?

— Nu, am răspuns eu cu un fel de curaj. Încheind această poveste, destul de cunoscută în Italia, vă pot oferi o înaltă idee despre progresele făcute de civilizaţia actuală. Epoca noastră nu mai produce astfel de fiinţe nefericite.

— Parisul, zise ea, este un pământ ospitalier: el adună totul – şi averile ruşinoase şi averile însângerate. Crima şi nelegiuirea au drept de azil; îşi găsesc afinităţi. Doar virtutea nu are aici altare. Da, sufletele curate îşi au patria în ceruri! Nimeni nu mă va fi cunoscut! Sunt mândră de asta.

Şi marchiza rămase pe gânduri.

Paris, noiembrie 1830

SECRETELE PRINŢESEI DE CADIGNAN

lui Théophile Gautier

DUPĂ FLAGELUL REVOLUŢIEI DIN iulie care a năruit numeroase averi aristocratice ocrotite de Curte, prinţesa de Cadignan a avut iscusinţa să pună pe seama evenimentelor politice totala ei sărăcire datorată unui trai de lux şi risipă. Prinţul părăsise Franţa împreună cu familia regală, lăsând-o pe prinţesă la Paris, inviolabilă prin această absenţă a sa, întrucât datoriile, pentru achitarea cărora vinderea proprietăţilor vandabile nu ajungea, îi reveneau doar lui. Donaţiile nobiliare fuseseră sechestrate. Pe scurt, situaţia materială a acestei mari familii era la fel de dezastruoasă ca şi cea a ramurii vârstnice a Burbonilor. Femeia, atât de vestită cu primul său nume: ducesa de Maufrigneuse, luă atunci înţeleapta hotărâre de a trăi într-o profundă izolare, încercând să se facă uitată. Parisul fu prins într-o vâltoare de evenimente atât de vertiginoase, încât nu trecu mult şi ducesa de Maufrigneuse, îngropată în prinţesa de Cadignan, schimbare de nume necunoscută majorităţii noilor actori ai societăţii intraţi în scenă odată cu Revoluţia din iulie, deveni ca o străină.

În Franţa, titlul de duce primează asupra tuturor celorlalte, chiar şi asupra celui de prinţ, deşi după teoria heraldică purificată de orice sofism titlurile nu au nicio semnificaţie, între nobili existând o deplină egalitate. Această minunată egalitate a fost pe vremuri păstrată cu multă stricteţe la Curtea Franţei; se mai menţine şi astăzi, cel puţin cu numele, prin grija pe care o au regii a acorda

simplul titlu de conte fiilor lor. Bizuindu-se pe această tradiţie, Francisc I spulberase fastul titlurilor pe care şi le etalase înfumuratul Carol Quintul, iscălindu-i o scrisoare de răspuns: Francisc, nobil de Vanves. Ludovic al XI-lea procedase şi mai înţelept, dându-şi fiica după un nobil fără titlu, Pierre de Beaujeu. Sistemul feudal a fost atât de bine anihilat de Ludovic al XIV-lea, încât titlul de duce ajunsese în regatul său cea mai înaltă distincţie aristocratică, şi cea mai râvnită. Totuşi, există două sau trei familii în Franţa la care rangul de prinţ, dotat altădată cu vaste moşii, este situat deasupra celui de duce. Familia de Cadignan, care deţine titlul de duce de Maufrigneuse pentru primii născuţi, în vreme ce toţi ceilalţi se numesc simplu cavaleri de Cadignan, este una dintre familiile de excepţie. Ca odinioară doi prinţi din familia de Rohan, prinţii de Cadignan aveau dreptul la un tron în reşedinţa proprie; puteau să aibă paj, nobili care să-i slujească. Această explicaţie este necesară atât pentru a evita neghioabele critici ale acelora care nu ştiu nimic, cât şi pentru a constata marile orânduieli ale unei lumi care, spun unii, se duce, şi pe care atâţia oameni o îmbrâncesc fără s-o înţeleagă. Familia de Cadignan poartă o emblemă *de aur cu cinci figuri în formă de romburi de culoare neagră*, *împreunate şi traversate de o fâşie orizontală*, cu cuvântul *Memini* ca deviză, şi coroana închisă fără alte figuri sau ornamente. Astăzi, marea mulţime de străini care inundă Parisul şi o ignoranţă aproape generală a ştiinţei heraldicii a început să facă o modă din titlul de prinţ. Adevăraţii prinţi nu sunt însă decât aceia care posedă moşii şi cărora le aparţine titlul de alteţă. Dispreţul nobilimii franceze pentru titlul de prinţ şi raţiunile pentru care Ludovic al XIV-lea acordase supremaţie titlului de duce, au împiedicat Franţa să numească alteţă pe cei câţiva prinţi existenţi în ţară, cu excepţia dinastiei lui Napoleon. Iată de ce prinţii de Cadignan se află pe o treaptă inferioară din punct de

vedere al titulaturii, faţă de ceilalţi prinţi de pe continent.

Membrii societăţii propriu-zise a cartierului Saint-Germaine o înconjurau pe prinţesă cu o discreţie respectuoasă datorită numelui ei care este unul dintre acelea ce vor fi mereu onorate, necazurilor ei despre care nu se mai discuta şi frumuseţii ei, singurul lucru pe care-l păstrase din bogăţia-i apusă.

Lumea, al cărei ornament fusese, o stima pentru că se călugărise, ca să zicem aşa, ducând o viaţă retrasă. Această discreţie însemnase pentru ea, mai mult decât pentru oricare femeie, un imens sacrificiu. Faptele ieşite din comun au un răsunet atât de mare în Franţa, încât prinţesa recâştigase prin această izolare tot ceea ce pierduse în ochii opiniei publice în epoca ei de mare strălucire. Nu se mai vedea decât cu una dintre fostele-i prietene, marchiza d’Espard; nu mai frecventa nici marile reuniuni, nici balurile. Prinţesa şi marchiza se vizitau în cursul dimineţii, şi aproape în taină. Când prinţesa venea să cineze la prietena ei, marchiza nu mai primea pe nimeni. Doamna d’Espard se comporta admirabil cu prinţesa; îşi schimbă loja de la teatrul italienesc, renunţă la locurile de rangul întâi pentru un benoar la parter, astfel încât doamna de Cadignan putea merge la teatru fără să fie văzută şi să plece pe ascuns. Puţine fiinţe ar fi fost capabile de o asemenea delicateţe care să le priveze de plăcerea de a târî în suita lor o fostă rivală decăzută, şi de a se numi binefăcătoarea acesteia. Scutită astfel de a-şi face toalete costisitoare, prinţesa călătorea în taină în trăsura marchizei, pe care n-ar fi acceptat-o în public. Nimeni n-a aflat vreodată motivele pentru care doamna d’Espard se purta astfel cu prinţesa de Cadignan; dar atitudinea ei a fost sublimă şi i-a solicitat mult timp o groază de servicii mărunte, care, luate separat, par a fi nişte fleacuri, însă, în ansamblu, ating colosalul.

În 1832, trei ani îşi aşternuseră straturile de zăpadă peste aventurile ducesei de Maufrigneuse şi le albiseră într-atât, încât era nevoie de mari eforturi de memorie ca

să-ţi reaminteşti împrejurările grave ale vieţii ei anterioare. Din această regină adorată de atâţia curtezani, şi ale cărei nechibzuinţe puteau alcătui subiectul mai multor romane, rămăsese o femeie încă extrem de frumoasă, în vârstă de treizeci şi şase de ani, dar îndreptăţită să nu-şi dea decât treizeci, deşi era mama ducelui Georges de Maufrigneuse, tânăr de nouăsprezece ani, frumos ca Antinous, sărac precum Iacob, care era sortit să aibă cele mai mari succese, şi pe care maică-sa voia, înainte de orice, să-l însoare în mod strălucit. Poate că tocmai acest proiect era secretul strânsei prietenii dintre ea şi marchiză, al cărei salon era considerat cel mai de vază din Paris, şi de unde, într-o bună zi putea să aleagă, dintre moştenitoare, o nevastă pentru Georges. Prinţesa prevedea un interval de cinci ani între momentul prezent şi epoca căsătoriei fiului ei; ani de pustietate şi de singurătate, deoarece pentru reuşita unei căsătorii onorabile, conduita sa trebuia să poarte pecetea înţelepciunii.

Prinţesa locuia pe strada Miromesnil, la parterul unei vilişoare, care-o costa mai nimic. Mai păstrase câte ceva din traiul fastuos de altădată. Eleganţa ei de mare doamnă dăinuia încă. Se înconjurase de mobile frumoase care presupun o existenţă superioară. Pe şemineu putea fi văzută o splendidă miniatură: portretul regelui Carol al X-lea, executat de doamna de Mirbel, dedesubtul căruia erau gravate cuvintele: *Dăruit de rege*, iar, pe perete, un portret înfăţişând-o pe Madame, care fusese deosebit de bună cu ea. Pe o măsuţă strălucea unul dintre albumele de mare preţ, pe care niciuna dintre familiile burgheze tronând astăzi în societatea noastră industrială şi sâcâitoare n-ar îndrăzni să-l etaleze. Era o cutezanţă care o caracteriza. Albumul conţinea numeroase portrete, dintre care vreo treizeci erau ale unor prieteni intimi, presupuşi de lume foştii ei amanţi. Numărul acesta era o calomnie; dar zece dintre ei poate c-au fost, zicea

marchiza d’Espard auzind această batjocură răutăcioasă. Portretele lui Maxime de Trailles, al lui Marsay, al lui Rastignac, al marchizului d’Esgrignon, al generalului Montriveau, al marchizului de Ronquerolles, al lui Ajuda Pinto, al prinţului Galathionne, ale tinerilor duci de Grandlieu, Réthoré, al frumosului Lucien de Rubempré, şi al tânărului viconte du Sérizy fuseseră executate, de altfel, cu o mare fineţe picturală de câţiva dintre cei mai celebri artişti. Cum prinţesa nu se mai vedea decât cu două sau trei persoane din această colecţie, spunea pe un ton glumeţ că albumul reunea toate rătăcirile ei. Necazurile o transformaseră într-o mamă devotată. În cei cincisprezece ani de restauraţie, se distrase prea mult ca să-şi mai găsească timp şi pentru propriul fiu; dar refugiindu-se în singurătate, această ilustră egoistă şi-a spus că sentimentul matern împins până la paroxism ar putea deveni pentru viaţa-i trecută o izbăvire atestată de fiinţele simţitoare, care iartă totul unei mame desăvârşite. Îşi iubi cu atât mai abitir fiul, cu cât n-avea nimic altceva de iubit. De altfel, Georges de Maufrigneuse este unul dintre acei copii care pot flata toate orgoliile unei mame; de aceea prinţesa făcu pentru el tot soiul de sacrificii: obţinuse pentru Georges un grajd şi un hambar deasupra cărora el ocupa un mic apartament la mezanin, alcătuit din trei încăperi mobilate cu mult gust; se lipsise de multe, pentru a-i păstră un cal de călărie, un cal de cabrioletă şi un fecior de casă. Pentru ea nu-şi păstrase decât o cameristă iar, ca bucătăreasă, pe una dintre fostele-i fete de bucătărie. Lacheul ducelui avea, aşadar, un serviciu cam dificil. Toby, fostul lacheu al răposatului Beaudenord, căci asta era gluma răspândită de societatea aleasă pe seama elegantului ruinat, acest lacheu tânăr care, la douăzeci şi cinci de ani, mai putea încă să nu-şi dea decât paisprezece, trebuia să facă faţă la ţesălatul cailor, la curăţarea cabrioletei sau a trăsurii, să-şi însoţească stăpânul, să facă ordine în apartamente şi să fie prezent în anticamera prinţesei pentru a anunţa,

dacă din întâmplare venea în vizită vreo persoană marcantă. Când te gândeşti cum trebuie să fi fost, în timpul Restauraţiei, frumoasa ducesă de Maufrigneuse, una dintre reginele Parisului, o regină strălucitoare, al cărei lux ajunsese poate până la nivelul celor mai bogate femei în vogă din Londra, simţeai parcă o înduioşare văzând-o în umila-i găoace de pe strada Miromesnil, la câţiva paşi de uriaşu-i palat pe care niciun bogătaş nu-l putea locui, şi pe care ciocanul speculanţilor l-a distrus. Femeia căreia treizeci de servitori abia îi ajungeau, care avea cele mai frumoase saloane de recepţie din Paris, cele mai drăguţe cămăruţe de locuit, în casa căreia avuseseră loc cele mai răsunătoare petreceri, trăia acum într-un apartament din cinci încăperi: o anticameră, o sufragerie, un salon, un dormitor şi o cameră de baie, având pe lângă ea doar două slujnice.

— Ah! Este peste măsură de bună cu fiul său şi bună fără afectare, este fericită, zicea această delicată cumătră care era marchiza d’Espard. Cine-ar fi crezut vreodată că o femeie atât de uşuratică poate fi în stare de hotărâri urmărite cu atâta stăruinţă; aşa-mi explic de ce minunatul nostru mitropolit a încurajat-o, arătându-i o bunăvoinţă desăvârşită şi convingând-o de curând pe bătrâna contesă de Cinq-Cygne să-i facă o vizită.

Şi-apoi, de ce să nu recunoaştem? Trebuie să fii regină ca să ştii să abdici şi să cobori cu eleganţă dintr-o poziţie înaltă, care nu-i niciodată pe de-a-ntregul pierdută. Numai cei conştienţi că nu valorează nimic prin ei înşişi îşi dau în vileag tristeţea decăderii sau cârtesc şi se reîntorc asupra unui trecut ce nu va mai reînvia niciodată, intuind bine că în viaţă nu izbândeşti de două ori. Forţată să se lipsească de florile rare, în mijlocul cărora se obişnuise să trăiască şi care îi reliefau atât de bine fizicul, deoarece era cu neputinţă să n-o asemui unei flori, prinţesa îşi alesese bine locuinţa: beneficia de o frumoasă grădină, plină de arbuşti, al cărei gazon mereu verde îi bucura liniştita

izolare. Avea un venit modest de vreo douăsprezece mii de livre, provenit dintr-un ajutor anual acordat de bătrâna ducesă de Navarreins, mătuşă pe linie paternă a tânărului duce, cu drept de a fi continuat până în ziua căsătoriei acestuia, şi dintr-un alt ajutor trimis de ducesa de Uxelles din îndepărtata-i moşie, unde economisea aşa cum ştiu să economisească bătrânele ducese pe lângă care Harpagon nu-i decât un biet şcolar. Prinţul trăia în străinătate, mereu la ordinele stăpânilor exilaţi, împărtăşindu-le vitrega soartă, şi slujindu-i cu o credinţă dezinteresată, poate cel mai inteligent dintre toţi cei care îi înconjura. Poziţia prinţului de Cadignan o favoriza încă pe soţia sa aflată la Paris. Când *Madame* a făcut tentativa din Vendée, mareşalul căruia-i datorăm cucerirea Africii a purtat discuţii cu principalii conducători ai curentului legitimist în locuinţa prinţesei, atât de mare era obscuritatea în care trăia, atât de puţină suspiciune trezea decăderea ei în ochii guvernului actual! Văzând că soseşte cumplitul amurg al dragostei, această vârstă de patruzeci de ani dincolo de care, pentru o femeie, mai toate porţile sunt închise, prinţesa se aruncase în imperiul filosofiei. Citea, ea care timp de şaisprezece ani manifestase o totală repulsie faţă de lucrurile grave. Literatura şi politica reprezintă în epoca noastră ceea ce pe vremuri era credinţa pentru femei, ultimul refugiu al vanităţilor lor. În cercurile aristocratice se zvonise că Diane voia să scrie o carte. De când frumoasa, splendida femeie, nu mai era decât o femeie spirituală, aşteptând să se ofilească de-a binelea, recepţiile din casa ei deveniseră o cinste supremă înnobilând peste măsură persoana favorizată. La adăpostul acestor preocupări, prinţesa izbuti să-l ducă de nas pe unul dintre primii săi amanţi, de Marsay, cel mai influent personaj al politicii burgheze instituite în iulie 1830; îl primea în salonul ei, seara, în timp ce, în dormitor, mareşalul şi câţiva legitimişti discutau în şoaptă despre cucerirea regatului, lovitură ce nu se putea realiza fără concursul opiniilor,

singurul element de succes pe care conspiratorii-l uitaseră. A-l trage pe sfoară pe prim-ministru, făcându-l să ţină loc de paravan la o conspiraţie împotriva propriului guvern, iată o răzbunare frumoasă a unei femei frumoase. Aventura aceasta demnă de glorioasele zile ale Frondei a constituit obiectul celei mai spirituale scrisori de lume prin care prinţesa o informa pe *Madame* despre cursul negocierilor. Ducele de Maufrigneuse s-a deplasat în Vendée şi a reuşit să revină în taină, fără să se fi compromis, dar nu şi fără să fi participat la primejdiile prin care trecuse M*adame,* care, din nefericire, a renunţat la serviciile lui, când totul părea pierdut. Poate că vigilenţa pătimaşă a tânărului ar fi dejucat trădarea. Oricât de mari ar fi fost păcatele ducesei de Maufrigneuse în ochii lumii burgheze, comportamentul fiului său le-a şters, cu siguranţă, din memoria cercurilor aristocratice. Era un gest de nobleţe şi de măreţie în a primejdui viaţa unicului fiu şi a moştenitorului unei familii istorice. Există oameni aşa-zişi iscusiţi, care repară greşelile vieţii particulare prin serviciile aduse vieţii politice şi invers; dar prinţesa de Cadignan nu-şi făcuse niciun fel de calcul. Poate că la fel se întâmplă cu toate fiinţele care se comportă astfel. Neprevăzutul contribuie în mare măsură la acest contrasens.

Într-una dintre primele zile frumoase ale lunii mai 1833, spre ora două după-amiaza, când soarele-şi arunca ultimele-i sclipiri, marchiza d’Espard şi prinţesa de Cadignan dădeau ocolul, n-am putea spune că se plimbau, unicei alei care înconjura gazonul grădinii. Razele răsfrânte de ziduri încălzeau atmosfera acestui spaţiu restrâns îmbălsămat de flori, darul marchizei.

— Curând îl vom pierde pe de Marsay, spunea doamna d’Espard, iar odată cu el se va nărui şi ultima dumitale speranţă de viitor în ceea ce-l priveşte pe ducele de Maufrigneuse; deoarece, cu toate că l-ai tras pe sfoară într-un mod atât de ingenios, acest mare politician te-a

îndrăgit din nou.

— Fiul meu nu va face niciodată concesii ramurii cadete, zise prinţesa, chiar de-ar fi să moară de foame, chiar de-ar trebui să muncesc pentru el. Însă Berthe de Cinq-Cygne nu-l duşmăneşte.

— Copiii, zise doamna d'Espard, nu împărtăşesc convingerile părinţilor...

— Să lăsăm asta, interveni prinţesa. Va fi destul de bine, dacă n-o s-o pot îmblânzi pe marchiza de Cinq-Cygne, să-mi însor fiul cu vreo fată de potcovar, cum a făcut drăguţul de d'Esgrignon!

— L-ai iubit? întrebă marchiza.

— Nu, răspunse grav prinţesa. Naivitatea lui d'Esgrignon era un fel de prostie provincială pe care am sesizat-o puţin prea târziu sau, dacă vrei, prea devreme.

— Dar pe de Marsay?

— De Marsay s-a jucat cu mine ca şi cu o păpuşă. Eram atât de tânără! Nu iubim niciodată bărbaţii care vor să ne fie dascăli, ne rănesc prea mult micile orgolii.

— Şi tânărul acela, bietul de el, care s-a spânzurat?

— Lucien? Era un Antinous şi un mare poet; l-am iubit la modul cel mai cinstit, puteam să fiu fericită; dar el iubea o tânără, şi l-am cedat doamnei de Sérizy; dacă-ar fi vrut să mă iubească, crezi că l-aş fi cedat?

— Ce ciudăţenie! Să te împiedici de-o Esther!

— Era mult mai frumoasă decât mine, zise prinţesa... Iată, nu peste mult, se împlinesc trei ani de când trăiesc într-o deplină singurătate, reluă ea după o pauză; ei bine, află că această tihnă nu mi-a displăcut deloc. Doar dumitale îţi pot spune că aici m-am simţit fericită. Eram sătulă de atâta adoraţie, obosită fără mulţumire, fericită doar în aparenţă, fără ca emoţia să-mi tulbure sufletul. Toţi bărbaţii pe care i-am cunoscut mi s-au părut meschini, egoişti, superficiali; niciunul nu mi-a trezit nici cea mai mică surpriză, n-aveau puritate, grandoare, delicateţe. Mi-ar fi plăcut să întâlnesc pe cineva care să mă subjuge.

— Să fii, oare, ca mine, scumpo, întrebă marchiza, să nu fi aflat niciodată ce-i dragostea, încercând să iubeşti?

— Niciodată, răspunse prinţesa întrerupând-o pe marchiză şi luând-o de braţ.

Amândouă se aşezară pe o bancă din lemn necioplit, la umbra unei tufe de iasomie reînfloritã. Amândouă rostiseră cuvinte grave pentru femeile ajunse la vârsta lor.

— Ca şi dumneata, răspunse prinţesa, am fost, poate, mai iubită decât sunt alte femei; dar îmi dau bine seama că, deşi am avut atâtea aventuri, n-am cunoscut fericirea. Am făcut destule năzbâtii, dar ele aveau o ţintă, iar ţinta se îndepărta pe măsură ce mă înflăcăram! În inima-mi îmbătrânită simt o puritate încă neîntinată. Da, sub stratul atâtor experienţe zace o primă iubire ce-ar mai putea fi înşelată, aşa cum în ciuda atâtor istoviri şi ofiliri mă simt încă tânără şi frumoasă. Putem iubi fără să fim fericite, putem fi fericite fără să iubim; dar să iubeşti şi să fii fericit, să poţi îmbina aceste două uriaşe plăceri omeneşti, este un miracol. Miracolul acesta mie nu mi-a fost dat.

— Nici mie, zise doamna d’Espard.

— Mă simt chinuită, în singurătatea asta a mea, de un regret fără margini: m-am distrat, dar n-am iubit.

— Formidabil secret! exclamă marchiza.

— Ah! Scumpa mea, răspunse prinţesa, secretele astea nu ni le putem împărtăşi decât nouă însene; la Paris, nimeni nu ne-ar crede.

— Şi, reluă marchiza, dacă n-am fi trecut amândouă de treizeci şi şase de ani, nu ne-am fi făcut poate această destăinuire.

— Da, când suntem tineri, avem orgolii prosteşti! Semănăm uneori cu acei sărmani tineri care îşi plimbă scobitoarea prin gură ca să se creadă că au prânzit admirabil.

— Mă rog, astea suntem, răspunse cu o graţie plină de

cochetărie doamna d’Espard, care schiţă un fermecător gest de inocenţă studiată, şi suntem, mi se pare, încă destul de pline de viaţă ca să ne revanşăm.

— Când mi-ai spus, mai alaltăieri, că Béatrix a fugit împreună cu Conti, toată noaptea nu m-am gândit decât la asta, reluă prinţesa după o pauză. Trebuie să fi cu adevărat fericită ca să-ţi sacrifici astfel situaţia, viitorul, şi să renunţi pentru totdeauna la societatea aleasă.

— E o biată gâsculiţă, zise grav doamna d’Espard. Domnişoara des Touches a fost încântată să se descotorosească de Conti. Béatrix n-a intuit cât de puţin valora Conti în ochii acestei femei superioare care, văzându-se părăsită, nu şi-a apărat nicio clipă pretinsa-i fericire.

— Înseamnă că va fi nefericită?

— Chiar şi este, reluă doamna d’Espard. De ce să-ţi părăseşti soţul? La o femeie, nu-i asta o dovadă de slăbiciune?

— Aşadar, crezi că doamna de Rochefide n-a fost îmboldită de dorinţa de a se bucura liniştită de o dragoste autentică, de această dragoste ale cărei satisfacţii, pentru noi două, sunt încă un vis?

— Nu, a maimuţărit-o pe doamna de Beauséant şi pe doamna de Langeais, care, între noi fie vorba, într-o epocă mai puţin vulgară ca a noastră ar fi ajuns, ca şi dumneata de altfel, personalităţi la fel de marcante ca doamnele La Vallière, Montespan, Diane de Poitiers, ducesele d’Etampes şi de Châteauroux.

— Oh! în afara regelui, scumpo. Vai, cât aş vrea să pot evoca aceste femei şi să le întreb dacă…

— Dar, zise marchiza, întrerupând-o pe prinţesă, nu-i nevoie să-i facem pe morţi să vorbească, mai cunoaştem femei în viaţă care-s fericite. Iată, am avut nenumărate discuţii intime cu privire la acest gen de lucruri cu contesa de Montcornet, care, de cincisprezece ani este cea mai fericită femeie din lume împreună cu micuţul Emile Blondet: nicio incorectitudine, niciun gând ascuns;

se simt şi acum ca în prima zi; noi am fost însă mereu deranjate, întrerupte în clipa cea mai captivantă. Aceste îndelungi legături, ca a lui Rastignac cu doamna de Nucingen, a doamnei de Camps, vara dumitale, cu Octave al său, au un secret, un secret pe care noi nu-l cunoaştem, draga mea. Lumea ne face suprema cinste de a ne considera nişte libertine demne de Curtea regentului, în timp ce noi suntem pure ca două fetiţe de pension.

— Aş fi atât de fericită să mai am candoarea aceea, exclamă zeflemitor prinţesa; dar a noastră este mai rea, avem de ce să fim umilite. Ce vrei, îi vom oferi această mortificare lui Dumnezeu ca o ispăşire a căutărilor noastre zadarnice; deoarece, scumpo, nu-mi prea vine să cred c-am putea găsi, în toamna vieţii, frumoasa floare care ne-a lipsit în anotimpul primăverii şi al verii.

— Problema nu este asta, reluă marchiza, după o reflecţie plină de seriozitatea discuţiei. Suntem încă destul de frumoase pentru a inspira o pasiune; dar nu vom convinge niciodată pe nimeni de inocenţa noastră şi nici de virtutea noastră.

— Dac-ar fi o minciună, ar fi repede ornată cu comentarii, servită cum nu se poate mai frumos ca să fie crezută şi devorată ca un fruct delicios; dar să faci ca adevărul să fie crezut! Ah! Cei mai mari oameni au pierit din pricina asta, adăugă prinţesa arborând unul dintre acele suave surâsuri pe care numai penelul lui Leonardo da Vinci a ştiut să-l redea.

— Naivii iubesc uneori cu adevărat, reluă marchiza.

— Dar, observă prinţesa, în ceea ce ne priveşte, nici măcar la ei nu găseşti destulă crezare.

— Ai dreptate! exclamă râzând marchiza. Însă bărbatul pe care-ar trebui să-l găsim noi nu trebuie să fie nici prost, nici chiar un om de talent. Ca să rezolvăm o astfel de problemă, nouă ne trebuie un om de geniu. Numai geniul are credinţa copilăriei, cultul dragostei, lăsându-se

de bunăvoie legat la ochi. Gândeşte-te la Canalis şi la ducesa de Chaulieu. Dacă dumneata sau eu am întâlnit bărbaţi de geniu, aceştia erau fie prea departe de noi, fie prea ocupaţi, şi noi prea frivole, prea curtate, prea ocupate.

— Ah! Ce mult aş vrea, totuşi, să nu părăsesc această lume fără să fi cunoscut plăcerile adevăratei iubiri, exclamă prinţesa.

— Esenţialul nu este doar s-o inspiri, zise doamna d'Espard, ci s-o trăieşti. Cunosc multe femei care nu sunt decât pretextul unei pasiuni, în loc să fie, în acelaşi timp, cauza şi efectul acesteia.

— Ultima pasiune pe care am inspirat-o, spuse prinţesa, a fost un lucru sfânt şi frumos, avea şanse să se realizeze. Hazardul îmi trimisese, în sfârşit, bărbatul de geniu care ni se cuvine şi care-i atât de greu de găsit pentru că sunt mai multe femei frumoase decât genii. Dar şi-a vârât dracu' coada.

— Povesteşte-mi, draga mea, cum a fost. Este ceva nou pentru mine.

— Nu mi-am dat seama de această frumoasă pasiune decât spre mijlocul iernii anului 1829. În fiece vineri, la Operă, zăream în primele rânduri un tânăr de vreo treizeci de ani, venit acolo pentru mine, mereu pe acelaşi scaun, privindu-mă cu ochi înfocaţi, dar adesea întristat din pricina distanţei care i se părea a fi între noi sau poate şi din convingerea că nu va reuşi.

— Bietul băiat! Când iubeşti, te prosteşti de-a binelea, zise marchiza.

— Nu era pauză între acte să nu se strecoare pe coridor, reluă prinţesa zâmbind de amicala ironie cu care o întrerupsese marchiza; apoi o dată sau de două ori, îşi lipise nasul de geamul unei loji din faţa celei în care mă aflam eu, ca să mă vadă sau să se facă văzut. Dacă primeam vreo vizită, îl zăream rezemat de uşă, aruncându-mi câte-o ocheadă furişă; ajunsese să-i ştie pe toţi din societatea mea, urmărindu-i când se îndreptau

spre lojă, ca să profite de deschizătura uşii. Bietul băiat, aflase cu siguranţă destul de repede cine eram, deoarece îl cunoştea din vedere pe domnul de Maufrigneuse şi pe socrul meu. Din clipa aceea, l-am întâlnit pe misteriosul meu necunoscut la teatrul italienesc, instalat pe un loc de unde mă putea privi din faţă într-un extaz copilăresc – era ceva plăcut. Când ieşeam de la Operă, ca şi de la Teatrul de Comedie, îl vedeam pironit în mulţime cu picioarele parcă înfipte-n pământ – toţi îl înghionteau, el însă rămânea locului. Dacă mă vedea sprijinită de braţul vreunui favorit, ochii i se înceţoşau. Pe de altă parte, niciun cuvânt, nicio scrisoare, nicio manifestare. Nu-i aşa că era de bun-gust? Uneori, întorcându-mă acasă dimineaţa, îl găseam pe adoratorul meu aşezat pe una dintre bornele porţii de la intrarea trăsurilor, îndrăgostitul acesta avea ochi foarte frumoşi, o barbă deasă şi lungă în formă de evantai, mustaţă şi favoriţi, astfel încât nu i se vedeau decât pometii albi şi fruntea înaltă; mă rog, un adevărat cap de statuie antică. În zilele lui iulie, după cum ştii, prinţul a apărat palatul Tuileries pe latura dinspre chei. Seara, când totul fusese pierdut, s-a înapoiat la Saint-Cloud. „Draga mea, mi-a spus el, în jurul orei patru, era cât pe ce să fiu ucis. Mă ochise unul dintre răzvrătiţi, când un tânăr cu barba lungă, pe care cred că l-am zărit la teatrul italienesc şi care conducea atacul, a deviat ţeava puştii.” Glonţul a nimerit pe altcineva, un sergent major al regimentului, care se afla la doi paşi de soţul meu. Tânărul acesta trebuie să fi fost, aşadar, un republican. În 1831, când am revenit să mă instalez aici, l-am întâlnit iarăşi, cu spatele sprijinit de zidul acestei case; părea fericit de nenorocirile mele, care i se păreau, poate, că ne apropiau; dar după evenimentele de la Saint-Merry, nu l-am mai revăzut: a murit acolo. În ajunul funeraliilor generalului Lamarque, ieşisem la o plimbare pe jos împreună cu fiul meu, şi tânărul republican ne-a urmărit tot timpul, mergând când înaintea, când în urma

noastră, de la biserica Madeleine până la pasajul Panoramelor, unde aveam treabă.

— Asta-i tot? întrebă marchiza.

— Tot, răspunse prinţesa. Ah! În dimineaţa cuceririi redutei de la Saint-Merry, un puşti a cerut să-mi vorbească şi mi-a înmânat o scrisoare scrisă pe o hârtie obişnuită, semnată cu numele necunoscutului.

— Arată-mi-o şi mie, zise marchiza.

— Nu, draga mea. Iubirea aceasta a fost prea mare şi prea sfântă în sufletul acelui om ca să-i pângăresc secretul. Scrisoarea aceea scurtă şi cumplită îmi tulbură inima ori de câte ori mi-o reamintesc. Tânărul acela mort mă emoţionează mai mult decât toţi bărbaţii în viaţă pe care i-am cunoscut; mereu îl revăd.

— Cum îl cheamă? întrebă marchiza.

— Oh! Un nume destul de oarecare, Michel Chrestien.

— Ai făcut bine că mi l-ai divulgat, reluă înflăcărată doamnă d’Espard, am auzit adesea vorbindu-se despre el. Acest Michel Chrestien era prietenul unui bărbat celebru, Daniel d’Artez, pe care ai vrut mai demult să-l cunoşti, şi care mă vizitează o dată sau de două ori în sezonul de iarnă. Chrestien ăsta, care a murit într-adevăr în luptele de la Saint-Merry, avea mulţi prieteni. Am auzit spunându-se că era unul dintre acei mari politicieni cărora, ca şi lui de Marsay, nu le lipsea decât întorsătura favorabilă a împrejurărilor pentru a ajunge dintr-odată ceea ce trebuiau să fie.

— Atunci mai bine că a murit, zise prinţesa cu un aer melancolic, sub care îşi ascunse gândurile.

— N-ai vrea să te întâlneşti într-o seară cu d’Artez, la mine acasă? întrebă marchiza; aţi discuta despre strigoiul vostru.

— Cu plăcere, draga mea.

La câteva zile după această discuţie, Blondet şi Rastignac, care-l cunoşteau pe d’Artez, i-au făgăduit marchizei d’Espard să-l convingă să cineze la ea. Făgăduiala ar fi fost, cu siguranţă, riscantă fără numele

prinţesei a cărei întâlnire nu-i putea fi indiferentă marelui scriitor.

Daniel d'Artez, unul dintre rarii bărbaţi ai zilelor noastre la care tăria de caracter se îmbină cu un talent veritabil, câştigase de mult, nu deplina popularitate pe care trebuiau să i-o aducă operele sale, ci o stimă respectuoasă la care spiritele alese n-aveau ce să mai adauge. Reputaţia sa avea să mai crească, fără îndoială, dar, în ochii cunoscătorilor, ea atinsese încă de pe atunci gradul cel mai înalt: făcea parte din categoria autorilor care, mai devreme sau mai târziu, sunt apreciaţi la justa valoare, o dată pentru totdeauna. Nobil sărăcit, îşi înţelesese epoca, simţind că nu putea reuşi decât prin exemplul personal. Luptase multă vreme în arena pariziană, împotriva voinţei unui unchi bogat, care, printr-o contradicţie pe care numai vanitatea o justifică, după ce-l lăsase pradă celei mai crunte mizerii, îl făcuse pe omul celebru moştenitorul averii refuzate în mod câinos scriitorului necunoscut. Schimbarea aceasta bruscă nu modificase cu nimic deprinderile lui Daniel d'Artez: a continuat să lucreze cu o modestie demnă de vremurile de dinainte şi şi-a asumat răspunderi noi acceptând un fotoliu în Camera Deputaţilor, unde luă loc în aripa dreaptă. După ce urcase pe treptele gloriei, frecventa când şi când lumea bună. Un vechi prieten, un renumit medic, Horace Bianchon, l-a convins să se lase prezentat baronului de Rastignac, subsecretar de stat la un minister şi prieten cu de Marsay. Aceşti doi oameni politici consimţiseră cu multă noblеţe ca Daniel, Horace şi câţiva intimi de-ai lui Michel Chrestien să scoată cadavrul republicanului din biserica Saint-Merry, ca să-i poată face onorurile funerare. Recunoştinţa pentru un serviciu care contrasta cu asprimea administrativă din acele timpuri când pasiunile politice se dezlănţuiau cu atâta virulenţă îi legase, ca să spunem aşa, pe d'Artez şi pe Rastignac. Subsecretarul de stat şi ilustrul ministru erau prea şireţi

ca să nu profite de această împrejurare; câştigaseră astfel câţiva prieteni de-ai lui Michel Chrestien, care, de altminteri, nu-i împărtăşeau opiniile, şi care se reapropiaseră în modul acesta de noul guvernământ. Unul dintre ei, Léon Giraud, numit mai întâi raportor la Consiliul de Stat, devenise apoi consilier de stat. Existenţa lui Daniel d'Artez era pe de-a-ntregul consacrată muncii; nu frecventa societatea decât rareori, aceasta rămânând pentru el ca un vis. Locuinţa sa era ca o mânăstire unde ducea o viaţă de benedictin: aceeaşi sobrietate în felul de a se comporta, aceeaşi rigoare în felul de a munci. Prietenii ştiau că, până în acel moment, femeia nu însemnase pentru el decât un accident mereu de temut; o analizase prea mult ca să nu-i fie frică de ea, dar tot studiind-o ajunsese să n-o mai cunoască, semănând în această privinţă cu acei tacticieni profunzi, care vor fi totdeauna învinşi pe terenuri străine când axiomele lor ştiinţifice sunt puse la încercare şi suferă modificări. Se pretindea un analist avizat, dar rămăsese cel mai candid copil. Acest contrast, în aparenţă greu de conceput, este perfect explicabil pentru cei care pot măsura hăul care desparte ideile de sentimente: unele izvorăsc din creier, celelalte, din inimă. Poţi fi un om de seamă şi rău aşa cum poţi fi un prost, dar un amant desăvârşit. D'Artez făcea parte dintre fiinţele privilegiate la care rafinamentul gândirii, întreaga gamă a facultăţilor mintale, nu exclud nici forţa, nici măreţia sentimentelor. Era, printr-un rar privilegiu, om de acţiune şi un gânditor totodată. Viaţa sa particulară era nobilă şi curată. Faptul că se ferise până atunci cu atâta grijă de dragoste, dovedea că se cunoştea bine; ştia dinainte cât l-ar robi pasiunea. Multă vreme eforturile copleşitoare prin care îşi pregătise terenul solid al operelor sale, care i-au adus faima, şi mizeria îndurată au însemnat un minunat mijloc de apărare. Ajuns om cu dare de mână, avu cea mai vulgară şi mai de neînţeles legătură cu o femeie destul de frumoasă, dar aparţinând clasei de jos, fără nicio

instruire, fără maniere şi ascunsă cu grijă tuturor privirilor. Michel Chrestien atribuia oamenilor de geniu puterea de a transforma fiinţele cele mai solide în silfide, proastele în femei de spirit, ţărăncile în marchize: cu cât o femeie era mai desăvârşită, cu atât pierdea în ochii acestora, deoarece, spunea el, imaginaţia lor nu mai avea ce face în acest caz. După el, dragostea, o simplă cerinţă a simţurilor la fiinţele inferioare, era, la cele superioare, opera morală cea mai desăvârşită şi cea mai captivantă. Ca să-l justifice pe d'Artez, se sprijinea pe exemplul lui Rafael şi al Fomarinei. S-ar fi putut da pe el însuşi un exemplu de acest gen, el care vedea un înger în ducesa de Maufrigneuse. Ciudatul capriciu al lui d'Artez putea fi, de altfel, justificat în mai multe feluri: poate că, înainte de toate, îşi pierduse nădejdea de a întâlni aici, pe pământ, o femeie care să corespundă încântătoarei himere pe care orice bărbat de spirit o visează şi o dezmiardă? Poate că avea o inimă prea temătoare, prea delicată ca s-o lase pradă unei femei de lume? Poate că prefera să-i dea Naturii ce i se cuvenea şi să-şi păstreze iluziile urmărindu-şi idealul? Poate că lăsase de o parte iubirea, considerând-o incompatibilă cu lucrările sale şi cu rigoarea unei vieţi monahale în care pasiunea i-ar fi dat totul peste cap? De câteva luni, d'Artez era luat peste picior de Blondet şi de Rastignac, care îi reproşau că nu cunoaşte nici lumea, nici femeile. Dacă stăteai să-i asculţi, operele lui erau destul de numeroase şi destul de înaintate ca să-şi poată îngădui şi unele distracţii: avea o avere frumoasă şi trăia ca un şcolar: nu se bucura de nimic, nici de banii săi, nici de gloria sa; habar n-avea de bucuriile alese ale pasiunii nobile şi delicate, pe care unele femei de neam şi cultivate le puteau inspira sau resimţi; nu era oare nedemn de el că n-a cunoscut decât aspectul vulgar al dragostei? Dragostea, limitată la necesităţile naturale, era în ochii lor cel mai neghiob lucru de pe lume. O fală a societăţii este aceea de a fi creat

femeia în locul femelei oferite de Natură; de a fi creat perpetuarea dorinţei, în timp ce Natura nu s-a gândit decât la perpetuarea Speciei; într-un cuvânt, de a fi creat dragostea, cea mai frumoasă religie umană. D'Artez nu cunoştea nimic din încântătoarele subtilităţi ale limbajului, nimic din nenumăratele dovezi de afecţiune neîncetat oferite de suflet şi de spirit, nimic din acele dorinţi înnobilate de maniere, nimic din aura împrumutată chiar celor mai grosolane acte de femeile alese. Cunoştea, poate, femeia, dar îi ignora divinitatea. Pentru a iubi cu adevărat, femeia trebuie să facă risipă de artă, înfrumuseţându-şi inconştient atât sufletul, cât şi trupul. În sfârşit, pe măsură ce proslăveau rafinatele desfrâuri ale imaginaţiei, care constituie cochetăria pariziană, cei doi corupători îl căinau pe d'Artez că se hrănea cu alimente naturale şi fără condimente, că nu gustase din deliciile alesei bucătării pariziene, şi-i aţâţau nespus curiozitatea. Doctorul Bianchon, căruia d'Artez i se mărturisea, ştia că, în cele din urmă, această curiozitate i se trezise. Îndelungata legătură a marelui scriitor cu o femeie din gloată, departe de a-i fi devenit o obişnuinţă, ajunsese de nesuportat; dar el era reţinut de acea timiditate excesivă care pune stăpânire pe toţi singuraticii.

— Cum, zicea Rastignac, să ai un *blazon traversat de o dungă oblică de la dreapta spre stânga, jumătate roşu, jumătate auriu şi un medalion smălţuit pe ambele părţi* şi să nu faci să strălucească acest străvechi armoriu picardez pe portiera unei trăsuri? Ai o rentă de treizeci de mii de livre şi roadele condeiului dumitale; ţi-ai îndreptăţit deviza, compusă din calamburul atât de jinduit de strămunii noştri: *Ars, Thes aurusque virtus,* şi nu te duci să ţi-o plimbi în pădurea Boulogne? Trăim într-un veac în care virtutea se cuvine să se arate.

— Dacă i-ai citi operele grăsanei ăsteia de Laforet, care-ţi place atâta, te-aş ierta că o păstrezi, spuse Blondet. Dar, dragul meu, dacă mănânci pâine goală

materialiceşte vorbind, pe plan spiritual n-ai nici măcar pâine…

Acest mic război prietenesc dintre Daniel şi prietenii săi dura de câteva luni, când doamna d'Espard îl rugă pe Rastignac şi pe Blondet să-l hotărască pe d'Artez să vină să cineze la ea, informându-i că prinţesa de Cadignan voia cu tot dinadinsul să-l cunoască pe celebrul bărbat. La unele femei, genul acesta de curiozitate este ca lanterna magică pentru copii, o bucurie a ochilor, destul de măruntă de altfel, şi plină de dezamăgiri. Cu cât un bărbat de spirit îţi trezeşte interesul de la distanţă, cu atât te va deziluziona văzut de aproape; pe cât l-ai visat de strălucitor, pe atât va fi de opac. În această privinţă, curiozitatea dezamăgită ajunge uneori până la nedreptate. Nici Blondet, nici Rastignac nu-l puteau înşela pe d'Artez, dar îi spuseră râzând că i se oferea cel mai râvnit prilej de a-şi clăti sufletul şi de a cunoaşte supremele delicii pe care le oferea dragostea unei mari doamne pariziene. Prinţesa era cu certitudine îndrăgostită de el. De ce să-i fie teamă, n-avea decât de câştigat din asta; nu mai putea fi coborât de pe piedestalul pe care-l înălţase doamna de Cadignan. Nici Blondet, nici Rastignac nu văzură niciun inconvenient în a pune această dragoste pe seama prinţesei. Ea putea duce şi această calomnie, ea al cărei trecut prilejuise atâtea anecdote. Şi unul şi celălalt, începură să-i povestească lui d'Artez aventurile ducesei de Maufrigneuse: primele ei escapade cu de Marsay, al doilea capriciu cu d'Ajuda, pe care-l smulsese de lângă nevastă-sa, răzbunând-o astfel pe doamna de Beauséant, a treia legătură cu tânărul d'Esgrignon care o întovărăşise în Italia unde se compromisese îngrozitor din pricina ei; apoi cât de nefericită a fost cu un celebru ambasador, fericită cu un general rus; cum fusese ea Egeria a doi miniştri de externe, şi câte altele. D'Artez le spuse că aflase despre ea mai multe decât puteau ei povesti de la bietul lor prieten Michel Chrestien, care o

venerase în taină timp de patru ani, şi fusese pe punctul de a-şi pierde minţile din pricina ei.

— L-am însoţit adesea pe prietenul meu, la teatrul italienesc, la Operă. Nenorocitul alerga cu mine pe străzi, căutând să ţină pasul cu caii trăsurii ei, şi admirând-o prin geamul cupeului. Datorită acestei iubiri, prinţul de Cadignan şi-a salvat viaţa – Michel l-a împiedicat pe un băiat să-l ucidă.

— Perfect! Iată că aveţi de pe acum ce discuta, zise surâzând Blondet. Asta-i femeia care-ţi trebuie; nu va fi nemiloasă decât din delicateţe şi te va iniţia cu multă artă în tainele aleselor maniere. Dar ia aminte! A înghiţit nenumărate averi! Frumoasa Diane este una dintre acele femei risipitoare care nu te costă un ban, dar pentru care cheltuieşti milioane, încredinţează-i trupul şi sufletul; dar ţine-ţi strânse baierele pungii, ca bătrânul acela din *Potopul* lui Girodet.

Din această discuţie, reieşea că prinţesa întruchipa ademenirea unui abis, graţia unei regine, corupţia unui diplomat, misterul unei iniţieri, pericolul unei sirene. Cei doi bărbaţi spirituali, neputând prevedea deznodământul acestei glume, sfârşiseră prin a face din Diane d’Uxelles parizianca cea mai monstruoasă, cocheta cea mai abilă, Curtezana cea mai îmbătătoare a lumii. Chiar dacă aveau dreptate, femeia pe care-o tratau cu atâta uşurătate era sfântă şi sacră pentru d’Artez, a cărui curiozitate nu era nevoie să fie stârnită; acceptă invitaţia din primul moment, ceea ce şi urmăreau cei doi prieteni.

Îndată ce primi răspunsul, doamna d’Espard alergă la prinţesă:

— Scumpa mea, ia spune-mi, te simţi frumoasă, cochetă, poţi veni peste câteva zile să cinezi la mine? Ţi-l voi prezenta pe d’Artez. Omul nostru de geniu este fiinţa cea mai sălbatică; se teme de femei şi n-a iubit niciodată. Închipuieşte-ţi-l. Este teribil de spiritual, de o naturaleţe seducătoare, îndepărtând orice neîncredere. Inteligenţa lui pătrunzătoare, totdeauna retrospectivă, are efect

întârziat şi-ţi răstoarnă toate calculele. L-ai înşelat astăzi, mâine nu-l mai păcăleşti cu nimic.

— Ah! zise prinţesa, dacă-aş avea numai treizeci de ani, ce m-aş mai distra! Tot ce mi-a lipsit până acum a fost un om de spirit pe care să-l pot trage pe sfoară. N-am avut decât parteneri, niciodată adversari. Dragostea era o joacă, nu o luptă.

— Dragă prinţesă, recunoaşte că sunt foarte mărinimoasă întrucât!... mi-e mai aproape cămaşa...

Cele două femei se priviră râzând, strângându-şi prieteneşte mâinile. Neîndoios, îşi făcuseră una alteia destăinuiri importante şi nu era pentru prima oară când se interesau de acelaşi bărbat sau când îşi făceau câte un serviciu; căci pentru ca prieteniile dintre femei să fie sincere şi trainice trebuie să fie cimentate de mici crime. Când două prietene pot să se ucidă reciproc şi se văd cu un pumnal otrăvit în mână, oferă spectacolul înduioşător al unei armonii care nu se tulbură decât în clipa când una dintre ele, ca din neatenţie, îşi aruncă arma. Deci, la opt zile după discuţia de mai sus, la marchiză avu loc una dintre acele serate numite reuniuni strict intime, rezervate prietenilor apropiaţi, la care nimeni nu vine decât în urma unei invitaţii verbale şi în timpul cărora accesul străinilor este interzis. Această serată era dată în cinstea a cinci persoane: Emile Blondet, doamna de Montcornet, Daniel d'Artez, Rastignac şi prinţesa de Cadignan. Incluzând-o şi pe gazdă, erau tot atâţia bărbaţi câte femei. Niciodată hazardul nu-şi îngăduise pregătiri mai savante ca pentru întâlnirea dintre d'Artez şi prinţesa de Cadignan. Prinţesa trece şi astăzi ca una dintre cele mai rafinate, în ceea ce priveşte îmbrăcămintea, ceea ce, pentru femei, constituie arta supremă. Îşi pusese o rochie de catifea albastră cu mâneci lungi albe şi largi, strânsă pe talie, iar pe deasupra un fel de pelerină din tul uşor încreţită şi cu o bordură albastră, urcând puţin spre gât şi acoperindu-i umerii, aşa cum vedem la unele portrete de

Rafael. În pletele-i aurii căzând în cascade, una dintre podoabele care-o făcuseră celebră, camerista îi prinsese cu multă măiestrie câteva floricele albe de câmp. Cu siguranţă, Diane nu părea să aibă douăzeci şi cinci de ani. Cei patru ani de solitudine şi de repaus îi împrospătaseră tenul. De altfel, nu există clipe când dorinţa de a plăcea dă un surplus de frumuseţe femeilor? Voinţa are o mare influenţă asupra aspectului femeii. Dacă emoţiile violente au puterea de a îngălbeni tonurile albe la fiinţele cu un temperament sangvin, melancolic, de a înverzi chipurile limfatice, de ce n-am acorda dorinţei, bucuriei, speranţei, facultatea de a limpezi tenul, de a aureola privirea cu străluciri vii, de a însufleţi frumuseţea cu luminozitatea vie a unei dimineţi însorite? Tenul alb atât de vestit al prinţesei căpătase acum o nuanţă pârguită, dându-i un aer de regină. În acest moment al vieţii sale marcate de atâtea autoanalize şi gânduri serioase, fruntea ei gânditoare şi sublimă se potrivea de minune cu ochii albaştri, blânzi şi maiestuoşi. Celui mai iscusit fizionomist i-ar fi cu neputinţă să-şi închipuie calcule şi dârzenie sub această nemaiîntâlnită delicateţe a trăsăturilor. Sunt chipuri de femei care înşală ştiinţa şi derutează observatorul prin calmul şi prin fineţea lor; ar trebui să le poţi examina când sunt sub impulsul pasiunilor, ceea ce este dificil; sau când acestea s-au dezlănţuit, ceea ce nu mai serveşte la nimic: atunci femeia arată bătrână şi nu mai disimulează. Prinţesa este una dintre aceste femei impenetrabile, ea poate deveni ceea ce doreşte să fie: zglobie, copilăroasă, inocentă până la disperare; sau fină, gravă şi profundă până la neliniştire. Apăru la marchiză cu intenţia de a fi o femeie blândă şi naturală, care nu cunoaşte viaţa decât prin decepţiile trăite, o femeie bună şi calomniată, dar resemnată, în sfârşit un înger îndurerat. Veni devreme, cu intenţia de a se afla aşezată pe canapea, lângă foc, alături de doamna d’Espard, cum dorea să fie văzută, într-una dintre acele atitudini în care ştiinţa se ascunde sub o delicată naturaleţe, una dintre

acele poze studiate, căutate, care să-i scoată în relief frumoasa siluetă şerpuitoare, începând cu piciorul, urcând graţios până la coapse şi continuându-se prin admirabile rotunjimi până la umeri, oferind privirilor întregul profil al trupului. O femeie goală era mai puţin primejdioasă decât o rochie atât de savant etalată, încât acoperă totul şi totodată dezvăluie totul. Datorită unui rafinament pe care multe femei nu l-ar fi inventat, spre marea uluire a marchizei, Diane venise întovărăşită de ducele de Maufrigneuse. După o clipă de gândire, doamna d'Espard strânse mâna prinţesei, cu aerul că pricepuse.

— Te-am înţeles! Vrei să-l faci pe d'Artez să te creadă total inaccesibilă la început, pentru ca mai târziu totul să decurgă cât se poate de firesc.

Contesa de Montcornet veni împreună cu Blondet. Rastignac îl aduse pe d'Artez. Prinţesa nu-i făcu bărbatului celebru niciunul dintre acele complimente cu care-l copleşeau oamenii de rând; îl înconjură însă cu o amabilitate prevenitoare, impregnată de graţie şi de respect, şi care trebuia să fie ultima expresie a concesiilor ei. La fel se comporta, neîndoios, când discuta cu regele Franţei, cu prinţii. Păru fericită că-l vede pe acest mare bărbat şi încântată că voise să-l cunoască. Persoanele de gust, cum era prinţesa, se deosebesc mai ales prin maniera de a asculta, printr-o bunăvoinţă lipsită de ironie, şi care înseamnă pentru politeţe ceea ce înseamnă practica pentru virtute. Când bărbatul celebru vorbea, ea arbora un aer atent, de mii de ori mai măgulitor decât complimentele cele mai linguşitoare. Marchiza făcu prezentările reciproce în mod firesc şi fără emfază. La masă, d'Artez fu aşezat alături de prinţesă, care, departe de a imita exagerările de dietă pe care şi le permit sclifositele, mâncă totul cu mare poftă, străduindu-se să se poarte ca o femeie obişnuită, fără niciun comportament ciudat. Între un fel şi altul, profită de o clipă când toată lumea se angajase în discuţie şi i se

adresă lui d’Artez:

— Secretul plăcerii pe care-o resimt aflându-mă lângă dumneavoastră, zise ea, constă în dorinţa de a afla câte ceva despre un nefericit prieten de-al dumneavoastră, domnule, mort pentru o altă cauză decât a noastră şi faţă de care am avut mari obligaţii fără să fi putut să i le mărturisesc şi să mă achit. Prinţul de Cadignan mi-a împărtăşit şi el regretele. Ştiam că aţi fost unul dintre cei mai buni prieteni ai sărmanului băiat. Prietenia dumneavoastră reciprocă, pură, nealterată, era ceva sfânt pentru mine. Nădăjduiesc, aşadar, că n-o să vi se pară prea ciudat faptul că am dorit să aflu tot ce-aţi putea să-mi relataţi despre această fiinţă care v-a fost atât de dragă. Dacă sunt legată de familia exilată, şi obligată să am opinii monarhice, nu mă înscriu printre aceia care cred că nu poţi fi totodată republican şi cu suflet nobil. Monarhia şi republica sunt singurele forme de guvernământ care nu înăbuşe sentimentele înalte.

— Michel Chrestien era un înger, doamnă, răspunse Daniel cu o voce ştrangulată. Nu ştiu, printre eroii Antichităţii, vreunul care să-i fie superior. Să nu credeţi cumva că făcea parte dintre acei republicani cu vederi înguste, care-ar fi dorit reînceperea Convenţiunii şi a amabilităţilor Comitetului de Salvare obştească; nu, Michel visa o federaţie elveţiană aplicată la întreaga Europă, între noi fie spus, nu-i aşa? După fastuoasa guvernare a unuia singur, care, cred, se potriveşte îndeosebi ţării noastre, sistemul lui Michel consta în suprimarea războiului în vechea lume şi reconstituirea ei pe alte baze decât acelea ale conducerii ce pe vremuri o feudalizase. Republicanii erau, din acest punct de vedere, oamenii cei mai aproape de concepţiile sale; iată de ce le-a acordat sprijinul în luptele din iulie şi de la Saint-Merry. Deşi cu opinii total diferite, am rămas strâns uniţi.

— Este cel mai frumos elogiu adus amândurora, zise timid doamna de Cadignan.

— În ultimii patru ani de viaţă, reluă Daniel, nu mi-a

mărturisit decât mie dragostea ce v-o nutrea, şi această mărturisire a cimentat legăturile şi aşa destul de puternice ale prieteniei noastre frăţeşti. Doar el, doamnă, v-ar fi iubit aşa cum aţi fi meritat-o. De câte ori nu m-a pătruns ploaia însoţindu-vă caleaşca până ajungeaţi acasă, alergând în pas cu caii dumneavoastră, ca să ne menţinem pe o linie paralelă, pentru ca el să vă vadă... să vă admire!

— Dar, domnule, zise prinţesa, mă simt datoare să vă despăgubesc.

— De ce nu este şi Michel aici? răspunse Daniel cu un accent plin de melancolie.

— Poate că la un moment dat ar fi încetat să mă mai iubească, zise prinţesa clătinându-şi capul cu un aer plin de tristeţe. Republicanii sunt şi mai fermi în convingerile lor, decât suntem noi absolutiştii, care păcătuim prin indulgenţă. Fără îndoială că m-a visat perfectă şi ar fi fost crunt dezamăgit. Noi, femeile, suntem urmărite de tot atâtea calomnii, câte trebuie să îndураţi dumneavoastră în viaţa literară, dar noi nu ne putem apăra nici prin glorie, nici prin operele noastre. Oamenii nu ne iau aşa cum suntem, ci cum ne închipuie ei. I s-ar fi ascuns repede femeia necunoscută care zace în mine, sub falsul portret al femeii imaginare, cea adevărată pentru lume. M-ar fi crezut nedemnă de sentimentele nobile pe care mi le nutrea, incapabilă să le înţeleg.

Aici prinţesa dădu din cap, agitându-şi cu o mişcare sublimă frumoasele bucle blonde pline cu flori de câmp. Tot ceea ce exprimau îndoielile ei dezolante, tristeţile ei nemărturisite era de nespus. Daniel înţelese totul şi se uită la prinţesă profund emoţionat.

— Totuşi, în ziua în care l-am revăzut, mult timp după revolta din iulie, reluă ea, puţin mi-a lipsit să nu dau curs dorinţei imperioase de a-i lua mâna, de a i-o strânge în văzul tuturor, sub peristilul Teatrului italienesc, dăruindu-i buchetul meu de flori. M-am gândit însă că această

dovadă de recunoştinţă ar fi fost rău interpretată, ca atâtea alte lucruri nobile considerate astăzi nebuniile doamnei de Maufrigneuse, şi pe care nu mi le voi putea explica niciodată, deoarece numai fiul meu şi Dumnezeu vor şti cum am fost cu adevărat.

Aceste cuvinte, şoptite la urechea ascultătorului, astfel încât să nu fie auzite de comeseni, rostite cu o intonaţie demnă de cea mai iscusită artistă, trebuiau să ţintească la inimă; aşadar, o atinseră pe a lui d'Artez. Nu era vorba acum de scriitorul celebru; femeia aceasta încerca să se reabiliteze de dragul unui mort. Poate că fusese calomniată, ea voia să ştie dacă n-o pătase nimic în ochii celui ce-o iubise. Murise oare cu toate iluziile lui?

— Michel, răspunse d'Artez, era unul dintre bărbaţii care iubesc la modul absolut şi care, dacă aleg prost, pot suferi fără ca vreodată să renunţe la cea pe care au ales-o.

— Am fost, deci, iubită astfel...! exclamă ea cu un aer de încântare exaltată.

— Da, doamnă.

— L-am făcut fericit?

— Timp de patru ani!

— Când aude asemenea lucruri, nicio femeie nu poate rezista în faţa unei orgolioase satisfacţii, zise ea întorcându-şi dulcele şi nobilul chip spre d'Artez, cu o mişcare plină de o candidă şovăială.

Una dintre cele mai savante manevre ale acestor actriţe este aceea de a avea o atitudine cât mai rezervată când cuvintele sunt prea expresive şi de a face să vorbească ochii când discursul este restrâns. Aceste abile disonanţe, strecurate în muzica dragostei, falsă sau adevărată, au o putere de seducţie neţărmurită.

— Nu-nseamnă, oare, reluă ea coborând glasul şi după ce se asigurase de efectul produs, nu-nseamnă, oare, că ţi-ai îndeplinit soarta făcând fericit, şi fără crimă, un mare om?

— El nu v-a scris nimic în acest sens?

— Ba da, dar voiam să mă conving singură, deoarece, credeţi-mă, domnule, n-a greşit deloc plasându-mă atât de sus.

Femeile ştiu să imprime vorbelor o sfinţenie particulară, însoţindu-le de o anume vibraţie care amplifică sensul ideilor şi le acordă profunzime; dacă mai târziu auditorul vrăjit nu mai realizează ce i s-a spus, scopul este în întregime atins, ceea ce este specificul elocinţei. Dacă ar fi purtat diadema Franţei, fruntea prinţesei n-ar fi fost mai impunătoare de cum era sub frumoasa diademă a cosiţelor ei înălţate ca un turn şi presărate cu plăcutele flori de câmp. Femeia aceasta părea că păşeşte pe valurile calomniei, ca Iisus, pe apele lacului Tiberiada, înfăşurată în giulgiul iubirii, ca un înger în aura lui. În atitudinea ei nu exista nimic în care să se simtă nici necesitatea de a fi astfel, nici dorinţa de a părea mărinimoasă sau iubitoare; totul respira simplitate şi calm. Niciun bărbat în viaţă nu i-ar fi putut aduce vreodată prinţesei serviciile pe care le obţinea acum de la acest mort. D’Artez, truditor solidar, căruia îi era străină experienţa vieţii de lume şi pe care munca îl învăluise cu vălurile-i protectoare, se lăsă înşelat de acest accent şi de aceste cuvinte. Subjugat de vraja acestor maniere alese, admiră frumuseţea perfectă, îmblânzită de nenorociri, odihnită de viaţa retrasă; adoră comuniunea atât de rară între fineţea spirituală şi mărinimia sufletească. În sfârşit, dori să devină succesorul lui Michel Chrestien. Începutul acestei pasiuni fu, ca la majoritatea gânditorilor profunzi, o simplă idee. Văzând-o pe prinţesă, studiindu-i forma capului, ansamblul trăsăturilor atât de plăcute, talia, piciorul, mâinile modelate cu atâta fineţe, mult mai îndeaproape decât o făcuse când îşi însoţea prietenul în cursele sale nebuneşti, îşi dădu seama de surprinzătorul fenomen al clarviziunii morale pe care omul exaltat de iubire o găseşte în sine însuşi. Cu câtă luciditate citise Michel Chrestien în acest suflet, în această inimă luminată

de flăcările dragostei! Aşadar, federalistul fusese şi el iubit! Ce fericit ar fi fost! Astfel prinţesa se reflecta în ochii lui d'Artez plină de farmec, înconjurată de o aureolă poetică. În timpul cinei, scriitorul îşi reamintea confidenţele deznădăjduite ale republicanului şi speranţele acestuia când se credea iubit; frumoasele poeme pe care le dictează un sentiment autentic fuseseră cântate doar pentru el, privitor la această femeie. Fără s-o ştie, Daniel devenea beneficiarul acestor preparative datorate hazardului. Rar se întâmplă ca un bărbat să treacă fără remuşcări de la starea de confident la aceea de rival, iar d'Artez putea s-o facă fără să se simtă vinovat. Brusc înţelese enorma deosebire dintre femeile binecrescute, aceste flori ale societăţii alese, şi femeile obişnuite, pe care nu le cunoştea totuşi decât printr-un singur exemplar; resimţi acest lucru pe căile cele mai accesibile, cele mai delicate ale inimii sale şi ale geniului său. Împins de naivitatea sa, de impetuozitatea gândului de a fi stăpânul femeii acesteia, se trezi reţinut de societate şi de bariera pe care manierele, acesta-i cuvântul, maiestatea prinţesei le aşeza între el şi ea. Astfel, pentru bărbatul obişnuit a nu respecta fiinţa iubită, faptul acesta conţinea ceva iritant, ca o momeală cu atât mai atrăgătoare, cu cât era forţat s-o devoreze şi să ascundă urmele, fără să se trădeze. Conversaţia, care până la desert se învârti în jurul lui Michel Chrestien, deveni un minunat pretext pentru Daniel ca şi pentru prinţesă de a discuta cu glas scăzut: dragoste, simpatie, intuiţie; ea, pozând în femeie neînţeleasă şi calomniată, el, vârându-şi picioarele în ghetele republicanului mort. Poate că bărbatul atât de inocent se surprinsese regretându-şi mai puţin prietenul? În clipa când minunăţiile desenului străluciră pe masă în lumina candelabrelor, la adăpostul buchetelor de flori naturale care despărţeau comesenii printr-un şirag scânteietor, bogat asortate cu fructe şi tot felul de dulciuri, prinţesa hotărî să încheie suita de confidenţe printr-un cuvânt plin

de suavitate, însoţit de una dintre acele priviri cu ajutorul cărora femeile blonde par a fi brune, şi prin care exprima cu multă fineţe ideea că Daniel şi Michel erau ca două suflete gemene. După care Daniel se aruncă în conversaţia generală cu o bucurie copilăroasă şi cu un mic aer de înfumurare, demn de un şcolar. Prinţesa se prinse în modul cel mai firesc de braţul lui d'Artez pentru a reveni în salonaşul marchizei. Străbătu marele salon cu paşi măsuraţi; iar când fu separată de marchiză, căreia Blondet îi oferise braţul, lăsă să treacă un interval destul de mare şi îl opri pe d'Artez:

— N-aş vrea să fiu inaccesibilă pentru prietenul acestui biet republican, zise ea. Şi cu toate că mi-am făcut o lege de a nu primi pe nimeni, sunteţi singura fiinţă căreia îi voi îngădui să mă viziteze. Să nu credeţi cumva că-i o favoare. Favoarea nu există decât pentru străini, şi am sentimentul că noi doi suntem vechi prieteni; vreau să văd în dumneavoastră pe fratele lui Michel.

Neputând găsi niciun răspuns, d'Artez strânse braţul prinţesei. După ce se aduseră cafelele, Diane de Cadignan se înfăşură cu un gest plin de cochetărie într-un mare şal şi se ridică de pe scaun. Blondet şi Rastignac erau mult prea versaţi şi obişnuiţi cu societatea ca să scoată cea mai mică exclamaţie burgheză şi să încerce s-o reţină pe prinţesă; dar doamna d'Espard o convinse pe prietenă să se reaşeze luând-o de mână şi şoptindu-i la ureche:

— Aşteaptă să se termine cina, trăsura nu-i pregătită.

Apoi făcu un semn băiatului din casă care ridică ceştile de cafea. Doamna de Montcornet ghici că prinţesa şi doamna d'Espard aveau să-şi spună ceva şi-l trase deoparte pe d'Artez, pe Rastignac şi pe Blondet, distrându-i cu una dintre acele provocări agresive la care se pricep de minune pariziencele.

— Ei bine, o întrebă marchiza pe Diane, cum îl găseşti?

— Dar este un copil adorabil, abia a ieşit din scutece

într-adevăr, şi de data aceasta, va fi ca întotdeauna, un triumf fără luptă.

— E descurajator, zise doamna d'Espard, dar există mijloace de scăpare.

— Ce vrei să spui?

— Dă-mi voie să-ţi devin rivală.

— Cum doreşti, răspunse prinţesa, nu mă împotrivesc. Geniul este un fel de a exista al creierului, nu ştiu ce avantaje ar avea din lucrul ăsta sufletul, dar o să discutăm mai târziu.

Auzind această ultimă frază, al cărei înţeles îi scăpă, doamna d'Espard se lansă în conversaţia generală şi nu păru nici rănită de acel *Cum doreşti*, nici curioasă să ştie cum se va sfârşi această întrevedere. Prinţesa mai rămase vreme de o oră, aşezată pe canapeaua de lângă sobă, în atitudinea aceea plină de moleşeală şi uitare de sine pe care Guerin i-a insuflat-o Didonei, ascultând cu atenţia unei fiinţe absorbite, şi privindu-l din când în când pe Daniel, fără să-şi ascundă admiraţia care, de altfel, nu depăşea limitele. Când trăsura fu adusă în faţa scării, ea se retrase după ce schimbă o strângere de mână cu marchiza şi o înclinare de cap cu doamna de Montcornet.

Serata se încheie fără ca nimeni să discute despre prinţesă. Profitară de starea de exaltare a lui d'Artez care-şi desfăşură comorile spirituale. Neîndoios, el avea în Rastignac şi în Blondet doi tovarăşi de primă mână, atât în ceea ce priveşte ascuţimea minţii, cât şi profunzimea gândirii. Cât despre cele două femei, erau de multă vreme socotite printre cele mai spirituale din înalta societate. Conversaţia fu aşadar ca un popas într-o oază, o fericire rară şi foarte apreciată de aceste persoane, de obicei chinuite de acel *garde à vous* în lume, în saloane şi când se discută politică. Există fiinţe care au privilegiul de a fi printre oameni ca astrele binefăcătoare a căror lumină aţâţă spiritele, ale căror raze încălzesc inimile. D'Artez era unul dintre aceste suflete frumoase. Un scriitor care se ridică la înălţimea pe care-o are, se

deprinde să gândească la tot, şi uită uneori, în societate, că nu trebuie să spună totul: îi este cu neputinţă să aibă cumpătarea oamenilor care trăiesc în ea tot timpul; dar cum abaterile sale sunt mai totdeauna marcate de timbrul originalităţii, nimeni nu se supără. Farmecul acesta atât de rar întâlnit printre talente, prospeţimea aceasta plină de simplitate, învestindu-l pe d'Artez cu o atât de încântătoare originalitate, făcură din această serată un lucru fermecător. El plecă împreună cu baronul de Rastignac care, conducându-l spre casă, vorbi cu naturaleţe despre prinţesă, întrebându-l cum o găsise.

— Michel avea dreptate s-o iubească, răspunse d'Artez, este o femeie extraordinară.

— Chiar extraordinară! exclamă ironic Rastignac. Judecând după accentul dumitale, văd că o şi iubeşti; nu vor trece trei zile şi te vei duce la ea, şi sunt un prea bătrân cunoscător al Parisului, ca să nu ştiu ce se va petrece între voi. Ei, bine, dragul meu Daniel, te implor să nu te laşi atras nici în cea mai măruntă încurcătură de afaceri. Iubeşte-o pe prinţesă dacă simţi că te-ai îndrăgostit de ea; dar gândeşte-te la situaţia ta. Ea n-a luat şi nici n-a cerut vreodată doi bani nimănui, este prea d'Uxelles şi de Cadignan ca să facă una ca asta; dar, după câte-am aflat şi eu, în afara averii proprii, care era extrem de mare, a izbutit să risipească mai multe milioane. Cum? De ce? Prin ce mijloace? Nimeni nu ştie, şi nici măcar ea. Acum treisprezece ani am văzut-o distrugând în douăzeci de luni, situaţia unui fermecător tânăr şi pe aceea a unui bătrân notar.

— Acum treisprezece ani! exclamă d'Artez, dar câţi ani are?

— Aşadar, n-ai observat, răspunse râzând Rastignac, că la masă se afla şi fiul său, ducele de Maufrigneuse? Un tânăr de nouăsprezece ani. Or, nouăsprezece adunat cu şaptesprezece fac…

— Treizeci şi şase, exclamă scriitorul uluit, eu îi

dădeam douăzeci.

— Îi va accepta, zise Rastignac; în privinţa asta nu-ţi face griji: pentru dumneata ea nu va avea niciodată decât douăzeci de ani. Vei pătrunde în lumea cea mai fantastică. Noapte bună, am ajuns la dumneata, zise baronul observând că trăsura cotise pe strada Bellefond, unde locuia d'Artez, într-o frumoasă clădire, care-i aparţinea, ne vom vedea săptămâna viitoare la domnişoara des Touches.

D'Artez lăsă iubirea să-i năpădească inima asemenea unchiului Tobie, fără să opună nici cea mai mică rezistenţă; începu prin adoraţia lipsită de critică, printr-o admiraţie exclusivă. Prinţesa, această frumoasă făptură, una dintre cele mai remarcabile creaţii ale acestui monstruos Paris, unde totul e cu putinţă atât în bine cât şi în rău, deveni, oricât de banal ar suna acest cuvânt ros de atâta întrebuinţare, îngerul mult visat. Pentru a pricepe mai bine subita transformare a ilustrului autor, va trebui să ştim câtă puritate lasă în suflet solitudinea şi munca asiduă şi, de asemenea, că dragostea limitată la necesităţi şi devenită stingheritoare lângă o femeie josnică, dezvoltă dorinţele şi imaginaţia, stârneşte regrete şi provoacă sentimente divine în cele mai înalte zone ale sufletului. D'Artez era, într-adevăr, copilul, şcolarul pe care tactul prinţesei îl recunoscuse numaidecât. O revelaţie aproape identică se produsese şi în sufletul frumoasei Diane. Întâlnise, în sfârşit, bărbatul superior, jinduit de toate femeile, fie numai pentru a se distra pe seama lui; forţa căreia ele consimt să i se supună, fie numai pentru plăcerea de a o îmblânzi; găsise, în sfârşit, grandoarea inteligenţei unită cu naivitatea sufletească, cu noutatea pasiunii; şi, în sfârşit, intuise, datorită unei fericiri nemaivisate, toate aceste comori întruchipate într-o singură fiinţă care-i plăcea. D'Artez i se părea frumos, şi poate chiar era. Deşi se apropia de vârsta matură a bărbatului, la cei treizeci şi opt de ani ai săi păstra un aer tineresc datorat vieţii sobre şi caste, şi ca toţi oamenii

studioşi, ca toţi demnitarii, avea o corpolenţă acceptabilă. Când era foarte tânăr, aducea vag cu generalul Bonaparte. Această asemănare se mai menţinea încă, atât cât poate un bărbat cu ochi negri, cu părul des şi tuciuriu, să semene cu suveranul cu ochi albaştri şi păr castaniu; doar că ambiţia aceea ardentă şi nobilă din privirea de odinioară a lui d'Artez era parcă îmblânzită de succes. Gândurile care i se citeau pe frunte se realizaseră, liniile adânci ale feţei se împliniseră. Bunul trai răsfrângea nuanţe luminoase pe chipul pe care, în tinereţe, mizeria aşternuse tonurile gălbui, specifice firilor ale căror forţe încordează pentru a susţine lupte sfâşietoare şi de durată. Privind cu atenţie frumoasele portrete ale filosofilor antici, putem desluşi încă devierile de la tiparul perfect al figurii umane cărora fiecare fizionomie le datorează originalitatea, rectificate de obişnuinţa meditaţiei, de calmul constant necesar muncii intelectuale. Chipurile cele mai frământate, ca acela al lui Socrate, ajung cu timpul de o seninătate aproape divină. La această nobilă simplitate care-i împodobea capul, d'Artez adăugase o expresie naivă, proprie copiilor şi o bunăvoinţă înduioşătoare. N-avea politeţea aceea mereu impregnată de falsitate prin care, în lumea noastră, persoanele cele mai bine-crescute şi cele mai amabile arborează calităţi adesea absente, şi care rănesc pe cei ce se recunosc traşi pe sfoară. Ca urmare a izolării în care trăia, încălca uneori normele conduitei mondene; dar cum nu şoca niciodată, aburul acesta de sălbăticie făcea şi mai plăcută cordialitatea specifică oamenilor de mare talent ce ştiu să-şi lase superioritatea acasă, pentru a se conforma nivelului social, coborând, ca Henric al IV-lea, la nivelul copiilor şi la spiritul nerozilor.

Înapoindu-se acasă, prinţesa renunţă să-şi mai analizeze comportarea, aşa cum d'Artez nu se mai apăra împotriva farmecului cu care ea-l vrăjise. Totul era limpede pentru ea: iubea cu toată ştiinţa sa şi cu toată

ignoranţa sa. Dacă îşi cercetă totuşi sufletul, o făcu pentru a se întreba dacă merita o asemenea fericire şi cu ce-l mulţumise pe Dumnezeu de-i trimisese un asemenea înger. Voia să fie demnă de această dragoste, să o poată continua, s-o reţină pentru totdeauna şi să-şi încheie plăcut viaţa de femeie frumoasă în paradisul ce-l întrezărea. Cât despre a i se împotrivi, a face nazuri, a cocheta, nici prin gând nu-i trecea. Se gândea la cu totul altceva! Înţelesese măreţia oamenilor de geniu, intuise că ei nu supun femeile de elită legilor comune. Astfel, printr-o intuiţie rapidă, specifică marilor spirite feminine, îşi făgădui să cedeze primei dorinţe. După părerea ce şi-o formase, într-o singură întrevedere, cu privire la caracterul lui d'Artez, simţise că această dorinţă nu va fi atât de repede exprimată ca să nu-i lase timp să se transforme în ceea ce ea voia, în ceea ce trebuia să fie ea în ochii acestui amant sublim.

Aici începe una dintre acele comedii necunoscute, jucate în forul interior al conştiinţei, între două fiinţe dintre care una va fi victima celeilalte, şi care împing înapoi limitele perversităţii, una dintre acele drame negre şi comice, faţă de care drama *Tartuffe* este un fleac; dar care nu sunt deloc de domeniul scenic şi care, pentru ca totul să fie extraordinar, sunt naturale, de înţeles şi justificate de necesităţi – o dramă cumplită, pe care-ar trebui s-o numim reversul viciului. Prinţesa începu prin a trimite să i se cumpere operele lui d'Artez din care nu citise un rând, cu toate că purtase cu el o discuţie elogioasă de douăzeci de minute, fără să se încurce! Citi totul. Apoi vru să compare aceste cărţi cu tot ceea ce literatura contemporană avea mai valoros. În ziua când d'Artez veni s-o vadă, ajunsese la o saturaţie spirituală. Aşteptând această vizită îşi făcuse zilnic o toaletă de ordin superior, una dintre acele toalete constând în arta de a exprima o idee şi de a o face acceptată cu ochii fără să se ştie nici cum, nici pentru ce. Oferi privirii o armonioasă combinaţie de culori cenuşii, un fel de

semidoliu, o graţie plină de uitare de sine, veşmântul unei femei ce nu mai este agăţată de viaţă decât prin câteva legături naturale, fiul ei poate, şi pe care viaţa o plictisea. Manifesta un elegant dezgust, care, totuşi, nu mergea până la sinucidere; îşi consuma timpul în temniţa lumească, îl primi pe d'Artez ca o femeie care-l aştepta, şi ca şi cum el o mai vizitase de nenumărate ori; îl onoră tratându-l ca pe o veche cunoştinţă; îl făcu să se simtă bine printr-un singur gest, arătându-i o canapea să se aşeze, în timp ce ea termina o scrisoare începută. Discuţia se înfiripă la modul cel mai obişnuit: vremea, ministerul, boala lui de Marsay, speranţele Legitimităţii. D'Artez era absolutist, prinţesa nu putea să ignore opiniile unui bărbat situat la Cameră printre cele cinsprezece sau douăzeci de persoane reprezentând partidul legitimist; găsi momentul să-i povestească cum îl păcălise ea pe de Marsay; apoi printr-o trecere pe care i-o prilejui devotamentul prinţului de Cadignan faţă de familia regală şi faţă de *Madame,* atrase atenţia lui d'Artez asupra prinţului.

— Are măcar meritul de a-şi iubi stăpânii şi de a le fi devotat, zise ea. Comportamentul său civic mă consolează de toate suferinţele pe care mi le-a provocat comportamentul său privat. Căci, reluă ea, înlăturând cu abilitate problema prinţului, dumneavoastră, care ştiţi totul, n-aţi observat că bărbaţii au două feluri de a se comporta: unul pentru acasă, pentru soţiile lor, pentru viaţa lor secretă şi care este cel adevărat: aici nu mai au mască, nu mai disimulează, nu-şi mai dau osteneala să se prefacă, sunt ceea ce sunt şi, adesea, sunt oribili; apoi celălalt, când lumea, societatea, saloanele, Curtea, suveranul, politicienii îi văd măreţi, nobili, generoşi, în haine brodate cu virtuţi, împodobiţi cu un limbaj ales, plini de alese calităţi? Ce cumplită bătaie de joc! Şi unii se mai miră uneori de surâsul anumitor femei, de aerul lor de superioritate faţă de soţi, de indiferenţa lor…

Ea îşi lăsă mâna să cadă de-a lungul braţului fotoliului, fără să termine fraza, dar gestul acesta îi completa admirabil discursul. Văzându-l pe d'Artez absorbit de talia ei mlădioasă, atât de bine arcuită în adâncul pufosului fotoliu, de jocul faldurilor rochiei şi al unui mic şi drăgălaş pliu fluturând pe fildeşul corsetului, una dintre acele îndrăzneli de toaletă care nu se potrivesc decât taliilor îndeajuns de subţiri, pentru a nu lăsa nimic nereliefat, îşi reluă firul ideilor cu aerul că-şi vorbeşte sieşi.

— Nu vă mai spun nimic. Dumneavoastră, scriitorii, aţi izbutit, da, să ridiculizaţi femeile care se pretind neînţelese, care au făcut căsătorii nepotrivite, care se cred dramatice, interesante, ceea ce mi se pare a fi ultima expresie a burgheziei. Te supui şi cu asta ai terminat sau rezişti şi te distrezi. În amândouă cazurile, trebuie să fii discret. E adevărat, eu n-am ştiut nici să mă supun cu totul, nici să rezist cu totul, dar poate că acesta era un motiv şi mai grav ca să păstrez tăcerea. Ce prostie pe femei să se plângă!

Dacă ele n-au fost cele mai tari, înseamnă că le-a lipsit inteligenţa, tactul, delicateţea, şi-şi merită soarta. Nu sunt oare ele reginele în Franţa? Nu se joacă ele pe seama dumneavoastră cum vor, cât vor şi atât cât vor? (îşi legănă prin aer casoleta cu un gest fermecător plin de impertinenţă feminină şi de veselie zeflemitoare.)

— Am auzit adesea cum unele biete creaturi regretau că sunt femei, dorind să fie bărbaţi; le-am privit totdeauna cu milă, zise ea în continuare. Dac-ar trebui să aleg, aş prefera şi acum să fiu tot femeie. Ce plăcere să-ţi datorezi victoriile forţei, tuturor împuternicirilor pe care vi le oferă legile făcute de dumneavoastră! Dar când vă vedem la picioarele noastre, spunând sau făcând tot felul de nerozii, nu-i oare o îmbătătoare fericire să simţi în tine cum triumfă slăbiciunea? Când izbutim, trebuie deci să păstrăm tăcere, ca să nu ne pierdem puterea. Învinse, femeile trebuie să tacă, de asemenea, din mândrie. Tăcerea sclavului, spaima stăpânului.

Această flecăreală era susurată cu o voce atât de blând zeflemitoare, atât de drăgălaşă, însoţită cu mişcări din cap, atât de cochete, încât d'Artez, căruia acest gen de femeie îi era total necunoscut, rămase ca prepeliţa fascinată de câinele de vânătoare.

— Vă rog, doamnă, zise el în cele din urmă, explicaţi-mi şi mie cum e posibil ca un bărbat să vă facă să suferiţi, şi fiţi sigură, că de-ar fi ca toate femeile să fie vulgare, dumneavoastră v-aţi distinge, chiar dacă n-aţi şti să-mi vorbiţi despre nimic altceva decât despre o carte de bucate...

— Vă cam grăbiţi cu prietenia, zise ea cu un glas grav, care-l făcu pe d'Artez serios şi neliniştit.

Discuţia îşi schimbase subiectul, ora înainta. Bietul bărbat de geniu plecă mâhnit de a fi părut curios, de a fi rănit această inimă şi convins că această femeie suferise enorm de mult. Ea însă îşi petrecuse viaţa distrându-se, era un adevărat Don Juan femelă, cu diferenţa că nu la cină ar fi invitat ea statuia de piatră, şi cu siguranţă că statuia ar fi fost învinsă.

E imposibil să continuăm povestirea, fără să spunem un cuvânt despre prinţul de Cadignan, mai cunoscut sub numele de ducele de Maufrigneuse; altfel hazul născocirilor miraculoase ale prinţesei ar dispărea, iar străinii n-ar pricepe nimic din această înspăimântătoare comedie pariziană pe care ea avea s-o joace pentru un bărbat. Ducele de Maufrigneuse, ca un adevărat fiu al prinţului de Cadignan, este un bărbat înalt şi uscăţiv, cu o ţinută extrem de elegantă, plin de bunăvoinţă, spunând cuvinte încântătoare, ajuns colonel prin graţia lui Dumnezeu, şi devenit un bun militar din întâmplare; de altfel brav ca un polonez, gata de ajutor în orice clipă şi-n orice situaţie, şi ascunzându-şi vidul minţii sub jargonul înaltei societăţi. Începând cu vârsta de treizeci şi şase de ani ajunsese, fără să vrea, de o atât de perfectă indiferenţă faţă de sexul frumos, ca şi Carol al X-lea,

stăpânul său; pedepsit ca şi acesta de a fi plăcut prea mult în epoca tinereţii. Timp de optsprezece ani, idolul cartierului Saint-Germain dusese, ca toţi fiii de neam, un trai risipitor, consumat numai în plăceri. Tatăl său, ruinat de revoluţie, îşi recăpătase funcţia la reinstaurarea Burbonilor, şi anume guvernarea unui castel regal, leafă, întreţinere; dar această avere imaginară, bătrânul prinţ o mâncă aşa cum putu mai bine, rămânând tot marele senior care fusese înainte de revoluţie, astfel încât în clipa când apăru legea indemnizaţiei, sumele pe care le primi fură absorbite de luxul desfăşurat în uriaşu-i castel, singurul bun recâştigat şi locuit în cea mai mare parte de nora sa. Prinţul de Cadignan muri cu câteva luni înainte de Revoluţia din iulie, în vârstă de optzeci şi şapte de ani. Îşi ruinase soţia şi se duşmănise timp îndelungat cu ducele de Navarreins, primul soţ ai fiicei sale, şi faţă de care s-a achitat cu mare greutate.

Ducele de Maufrigneuse avusese legături cu ducesa d’Uxelles. În preajma anului 1814, în momentul când domnul de Maufrigneuse împlinea vârsta de treizeci şi şase de ani, ducesa văzându-l sărac, dar cu mare trecere la Curte, i-o dădu pe fiica sa, care avea o rentă de vreo cincizeci sau şaizeci de mii de livre, pe lângă ceea ce urma să moştenească de la ea. Domnişoara d’Uxelles devenea astfel ducesă, iar maică-sa ştia că, după toate aparenţele, avea să se bucure de cea mai mare libertate. După ce avusese fericirea nesperată de a se vedea cu un moştenitor, ducele îi acordase soţiei o totală libertate de acţiune, şi plecase să se distreze din garnizoană în garnizoană, petrecându-şi iernile la Paris, făcând datorii pe care taică-său i le achita întotdeauna, dovedind cea mai deplină indulgenţă conjugală, avertizând-o pe prinţesă cu opt zile înainte de reîntoarcerea sa la Paris, adorat de regimentul său, iubit de Delfin, curtezan isteţ, cam şarlatan, însă fără pic de falsitate: niciodată prinţesa nu l-a putut convinge să-şi aleagă o fată de la operă, aşa, ca decor şi din consideraţie pentru ea, îi zicea ea în

glumă. Ducele, având drept de moştenire asupra funcţiei tatălui său, ştiu să placă celor doi regi, Ludovic al XVIII-lea şi Carol al X-lea, ceea ce dovedeşte că beneficia din plin de nulitatea sa; dar această conduită, această existenţă, totul, erau acoperite cu cea mai frumoasă poleială: limbajul, manierele, nobleţea, ţinuta îl făceau să pară perfect; în sfârşit, liberalii-l iubeau. Îi fu cu neputinţă să continue tradiţia familiei de Cadignan, care, după exemplul bătrânului prinţ, erau cunoscuţi ca ruinători ai soţiilor, deoarece ducesa îşi consumă singură averea. Aceste particularităţi ajunseră atât de cunoscute în lumea de la Curte şi în cartierul Saint-Germain, încât, în perioada ultimilor cinci ani de restauraţie, oricine-ar fi amintit despre ele, ar fi fost luat în derâdere, de parc-ar fi-ncercat să povestească despre moartea vicontelui de Turenne sau a lui Henric al IV-lea. Astfel, nu era femeie să pomenească despre fermecătorul duce, fără să-i facă elogiul: se purtase excelent cu soţia sa, oricărui bărbat i-ar fi venit greu să se arate atât de generos ca Maufrigneuse faţă de ducesă, o lăsase să dispună singură de averea sa, o apărase şi o susţinuse în toate ocaziile. Fie din orgoliu, fie din bunătate sau din cavalerism, domnul de Maufrigneuse o salvase pe ducesă în mai multe împrejurări când orice femeie s-ar fi dat la fund, în ciuda anturajului ei, al creditului bătrânei ducese d’Uxelles, al ducelui de Navarreins, al socrului şi al mătuşii soţului ei. Astăzi, prinţul de Cadignan trece ca unul dintre cele mai frumoase caractere ale aristocraţiei. Poate că fidelitatea la nevoie este una dintre cele mai mari glorii pe care şi-o pot adjudeca curtenii. Ducesa d’Uxelles avea patruzeci şi cinci de ani când şi-a căsătorit fata cu ducele de Maufrigneuse. Asista, deci, de mult timp, fără gelozie, ba chiar cu interes la succesele vechiului prieten. În clipa căsătoriei fiicei sale cu ducele, ea arboră o ţinută de mare nobleţe şi care salvă imoralitatea acestui aranjament. Totuşi, răutatea

oamenilor de la Curte găsi motiv de batjocură, pretinzând că această frumoasă conduită n-o costase mare lucru pe ducesă, cu toate că de aproape cinci ani se dedicase cucerniciei şi pocăinţei femeilor cu multe păcate de iertat.

Câteva zile la rând, prinţesa se dovedi din ce în ce mai expertă în materie de literatură. Ea aborda cu o excesivă îndrăzneală problemele cele mai complicate, graţie lecturilor diurne şi celor nocturne făcute cu o tenacitate demnă de cele mai mari elogii. D'Artez, uimit şi incapabil de a bănui că Diane d'Uxelles repeta seara ceea ce citea dimineaţa, cum fac mulţi scriitori, o considera o femeie superioară. Discuţiile acestea o îndepărtau pe Diane de ţintă; ea încercă să se întoarcă în domeniul confidenţelor de unde iubitul ei se retrăsese cu prudenţă: dar nu îi fu prea uşor să facă să revină un bărbat ca el odată speriat. Totuşi, după o lună de campanii literare şi de frumoase discursuri platonice, d'Artez îşi luă inima-n dinţi şi veni în fiece zi la ora trei după-amiaza. Se retrăgea la ora şase şi reapărea seara la ora nouă, ca să rămână până la ora douăsprezece sau unu dimineaţa, cu regularitatea unui amant plin de nerăbdare. La ora când d'Artez se prezenta, prinţesa se afla îmbrăcată cu nici mai multă nici mai puţină cochetărie. Această reciprocă fidelitate, precauţiile ce şi le luau faţă de ei înşişi, totul trăda sentimentele pe care n-aveau curajul să şi le mărturisească, deoarece prinţesa ghicise perfect că acest mare copil se temea de o discuţie, în egală măsură în care ea şi-o dorea. Cu toate astea, d'Artez punea în constantele sale declaraţii mute un respect nespus de măgulitor pentru prinţesă. Pe zi ce trecea se simţeau amândoi cu atât mai uniţi, cu cât nimic stabilit, nici categoric nu-i oprea în mersul gândurilor, ca atunci când, între doi iubiţi există, pe de o parte, întrebări precise, iar pe de alta, o apărare fie sinceră, fie cochetă. Ca toţi bărbaţii mai tineri decât îi arată vârsta, d'Artez era prada tulburătoarelor şovăieli provocate de forţa dorinţelor şi de spaima de a displace, stare pe care o femeie tânără n-o

înţelege deloc când o împărtăşeşte, dar pe care prinţesa o stârnise de prea multe ori, ca să nu-i savureze dulceaţa. Astfel, Diane se bucura de aceste delicioase manifestări copilăreşti cu atât mai plăcute, cu cât ştia bine cum să le facă să înceteze. Semăna cu un mare artist complăcându-se în liniile nesigure ale unei eboşe, sigur că va termina într-o oră de inspiraţie capodopera încă plutind în aburii creaţiei. De câte ori, văzându-l pe d'Artez gata să avanseze, nu-l oprise printr-un aer impunător? Zăgăzuia tainicele furtuni ale acestei inimi tinere, le stârnea, le domolea cu o privire, întinzând mâna să-i fie sărutată, sau prin cuvinte nesemnificative rostite cu glasul emoţionat şi înduioşat. Aceste manevre hotărâte la rece, dar jucate dumnezeieşte, aveau darul de a grava şi mai adânc imaginea ei în sufletul inteligentului scriitor, pe care îi plăcea să-l facă copilăros, încrezător, simplu şi aproape naiv pe lângă ea; dar şi ea avea momente când îşi analiza sufletul, şi atunci lui îi era cu neputinţă să nu admire atâta grandoare amestecată cu atâta inocenţă. Acest joc de mare cochetă o lega şi pe ea, încetul cu încetul, de sclavul său. În cele din urmă, Diane îşi pierdu răbdarea în faţa acestui Epictet înamorat, şi când crezu că-l adusese în pragul celei mai depline credulităţi, îşi puse în gând să-l lege la ochi cu bandajul cel mai dens.

Într-o seară, Daniel o găsi pe prinţesă gânditoare, cu cotul sprijinit pe o măsuţă, cu frumosul cap blond scăldat de razele lămpii; sucea şi răsucea o scrisoare aflată pe masă. După ce se convinse că d'Artez văzuse scrisoarea, o îndoi şi o vârî în cingătoare.

— Ce vi s-a întâmplat? zise d'Artez, păreţi tulburată.

— Am primit o scrisoare de la domnul de Cadignan, răspunse ea. Oricât de grave ar fi necazurile pe care mi le-a făcut, mă gândeam, după ce i-am citit scrisoarea, că este exilat, fără familie, fără fiul său pe care-l iubeşte.

Aceste cuvinte, rostite cu un glas înduioşat, dezvăluiau o sensibilitate angelică. D'Artez fu cât se poate de

emoţionat. Curiozitatea îndrăgostitului deveni, ca să ne exprimăm astfel, o curiozitate aproape psihologică şi literară. Vru să ştie până unde mergea mărinimia acestei femei, care erau insultele iertate, câtă puritate ascund femeile de lume, considerate frivole, fără sensibilitate, egoiste. Amintindu-şi că mai fusese o dată respins când voise să cunoască acest suflet divin, simţi parcă o tremurare în glas când, prinzând mâna transparentă, plăpândă, cu degete subţiri şi lunguieţe a frumoasei Diane, spuse:

— Suntem, oare, acum, destul de prieteni, ca să-mi povestiţi cât aţi suferit? Vechile dumneavoastră amărăciuni constituie cu siguranţă una dintre cauzele acestei reverii.

— Da, zise ea susurând această silabă ca pe cea mai dulce notă suflată vreodată de flautul lui Tulou.

Apoi se cufundă din nou în visare, şi ochii i se voalară. Daniel rămase într-o aşteptare plină de nelinişte, pătruns de solemnitatea momentului. Imaginaţia sa de poet îl făcea să vadă pâlcuri de nori care se risipeau încetul cu încetul, dezvăluind sanctuarul unde urma să apară, la picioarele lui Dumnezeu, mielul rănit.

— Ei, bine…? zise el cu glasul blând şi calm.

Diane se uită la tandrul solicitator; apoi îşi plecă lent ochii ridicându-şi treptat pleoapele cu o mişcare ce trăda cea mai nobilă pudoare. Numai un monstru ar fi fost în stare să-şi închipuie vreo umbră de ipocrizie în unduirea graţioasă prin care vicleana prinţesă îşi înălţă frumosul căpşor pentru a-şi cufunda din nou privirea în ochii avizi ai marelui bărbat.

— Pot oare? Trebuie oare? întrebă ea lăsând să-i scape un gest de şovăială şi privindu-l pe d’Artez cu o sublimă expresie de duioşie visătoare. Bărbaţii au atât de puţină înţelegere pentru astfel de lucruri! Se cred atât de puţin obligaţi la discreţie!

— Ah! Dacă vă temeţi de mine, pentru ce sunt aici? exclamă d’Artez.

— Eh! prietene, răspunse ea imprimând exclamaţiei sale graţia unei mărturisiri involuntare. Când se leagă pe viaţă, femeia mai calculează oare? Nu-i vorba de refuzul meu (ce-aş putea eu să vă refuz?); ci de părerea pe care v-aţi face-o despre mine, dacă vorbesc. V-aş mărturisi, desigur, ciudata situaţie în care mă aflu la vârsta mea; dar oare ce-aţi gândi despre o femeie care şi-ar dezvălui rănile ascunse ale căsătoriei, care-ar da în vileag tainele altuia? Turenne s-a ţinut de cuvântul dat hoţilor. Nu datorez eu călăilor mei cinstea lui Turenne?

— V-aţi dat cuvântul faţă de cineva?

— Domnul de Cadignan n-a crezut necesar să-mi pretindă a-i păstra secretul. Îmi cereţi, aşadar, mai mult decât sufletul? Tiran ce sunteţi! Aţi vrea să-mi îngrop onestitatea în inima dumneavoastră, zise ea, aruncându-i lui d'Artez o privire prin care acorda o mai mare importanţă falsei confidenţe decât întregii sale persoane.

— Dacă vă temeţi că v-aş face vreun rău, înseamnă că mă consideraţi chiar un om oarecare, zise el cu o amărăciune rău ascunsă.

— Iertare, prietene, răspunse ea luându-i mâna, privind-o, luând-o în palmele ei şi mângâind-o cu degetele printr-o mişcare de o excesivă blândeţe. Ştiu că sunteţi o fiinţă aleasă. Mi-aţi povestit toată viaţa dumneavoastră, este nobilă, este frumoasă, este sublimă, demnă de numele dumneavoastră; poate că este rândul meu să v-o povestesc pe a mea? Mă tem însă că dezvăluindu-vă secrete care nu-s numai ale mele, să nu cobor în ochii dumneavoastră. Şi apoi, poate că, om al solitudinii şi al poeziei, n-o să credeţi în grozăviile acestei lumi. Ah! Nu ştiţi că dramele inventate de dumneavoastră sunt depăşite de acelea care au loc în familiile cele mai unite în aparenţă. Nu cunoaşteţi intensitatea anumitor nefericiri poleite cu aur.

— Ştiu totul, exclamă el.

— Nu, reluă ea, nu ştiţi nimic. Are dreptul, oare, o fiică

să-şi renege mama?

La auzul acestor cuvinte, d'Artez rămase ca un om rătăcit într-o noapte neguroasă în Alpi, şi care, la primele licăriri ale dimineţii, observă că se află pe buza unei prăpăstii fără fund. O privi pe prinţesă cu un aer uluit, simţind un fior rece pe şira spinării. Diane crezu că genialul bărbat era slab de înger, dar se linişti văzându-i ochii lucind.

— La urma urmei, dumneavoastră aţi devenit pentru mine aproape un judecător, zise ea cu un aer deznădăjduit. Pot vorbi, în virtutea dreptului pe care-l are orice fiinţă calomniată de a se dezvinovăţi. Am fost, mai sunt încă (admiţând că-şi mai aminteşte cineva de o biată schimnică obligată de oameni să renunţe la oameni!) învinuită de atâta uşurinţă, de atâtea fapte rele, încât mi se poate îngădui să mă instalez în inima în care găsesc un adăpost, astfel încât să nu fiu izgonită din ea. Justificarea mi s-a părut totdeauna o gravă insultă adusă inocenţei, de aceea mi-a displăcut totdeauna să vorbesc. Şi de altfel, cui puteam să-i vorbesc? Asemenea crude adevăruri nu trebuie încredinţate decât lui Dumnezeu sau cuiva care ni se pare foarte apropiat de el, unui preot, unui al doilea eu. Ei, bine! Dacă tainele mele nu se află aici, zise ea apăsând cu mâna inima lui d'Artez, aşa cum erau aici... (îndoi sub degetele lui partea de sus a corsetului ei), dumneavoastră n-aţi mai fi marele d'Artez, iar eu aş fi înşelată!

O lacrimă umezi ochii lui d'Artez, şi Diane devoră această lacrimă printr-o ocheadă care nu lăsă să-i tremure nici pupila, nici pleoapa. O privire rapidă şi ageră, ca un gest al pisicii prinzând şoarecele. Pentru prima oară, după şaizeci de zile pline de comportări reverenţioase, d'Artez îndrăzni să-i cuprindă mâna caldă şi parfumată; o duse la buze şi o sărută îndelung de la încheietură până la vârful unghiilor, cu o atât de suavă voluptate, încât prinţesa îşi înclină capul, ghicind prea bine ce bucurii o aşteptau. Se gândi că oamenii de geniu

trebuiau să iubească cu mai multă perfecţie decât iubeau înfumuraţii, oamenii de lume, diplomaţii şi chiar militarii, care, totuşi, nu fac decât asta. Ea era o expertă, şi ştia că firile iubăreţe se trădează, ca să zicem aşa, printr-un fleac. O femeie iniţiată îşi poate citi viitorul într-un singur gest, aşa cum Cuvier ştia să spună, privind un singur fragment de labă: asta aparţine cutărui animal de cutare mărime, cu sau fără coarne, carnivor, ierbivor, amfibie etc., în vârstă de atâţia mii de ani. Convinsă că întâlnea la d'Artez tot atâta imaginaţie amoroasă câtă punea în stilul său, consideră că trebuia să-l facă să ajungă la cel mai înalt grad al pasiunii şi al devotamentului. Îşi retrase repede mâna printr-o magnifică mişcare plină de emoţie. Dacă ar fi zis: „Opriţi-vă, mă ucideţi!" tot n-ar fi obţinut un efect mai puternic. Rămase o clipă cu ochii în ochii lui d'Artez, exprimând totodată fericirea, sfiala, teama, încrederea, moleşeala, o vagă dorinţă şi o pudoare de fecioară. În acel moment n-avea decât douăzeci de ani. Dar ţineţi seama că se pregătise pentru această clipă de comică minciună cu o artă rar întâlnită în toaleta sa. Stătea în fotoliu ca o floare gata să-şi deschidă corola la primul sărut al soarelui. Înşelătoare sau veridică, îl fermeca pe Daniel. Dacă ne este îngăduit să riscăm o părere proprie, mărturisim c-ar fi teribil de plăcut să fim înşelaţi astfel timp îndelungat. Desigur, Talma, pe scenă, a fost cu mult deasupra realităţii. Dar prinţesa de Cadignan nu era, oare, cea mai iscusită artistă a acestor timpuri? Femeii acesteia nu-i lipsea decât un public atent. Din nefericire, în epocile frământate de mari evenimente politice, femeile dispar precum crinii de apă, care, pentru a înflori şi a ne încânta ochii au nevoie de un cer senin şi de adierile calde ale zefirului.

Ora fatală sosise, Diane avea să-l înfăşoare pe marele bărbat în lianele extrem de încâlcite ale unui roman pregătit de multă vreme şi pe care el avea să-l asculte aşa cum neofiţii frumoaselor timpuri ale credinţei creştine

ascultau predica vreunui apostol.

— Dragă prietene, mama mea, care mai trăieşte încă la Uxelles, m-a măritat la şaptesprezece ani, în anul 1814 (vedeţi că-s destul de bătrână) cu domnul de Maufrigneuse, nu din dragoste faţă de mine, ci din dragoste faţă de el. Se achita, faţă de singurul bărbat pe care-l iubise, pentru toată fericirea ce acesta i-o oferise. Ah! Nu vă miraţi de această cumplită combinaţie, nu-i prima oară când se întâmplă. Multe femei sunt mai mult amante decât mame, după cum majoritatea sunt mai bune mame decât adevărate femei. Aceste două sentimente: dragostea şi maternitatea, dezvoltate cum sunt de moravurile noastre, se înfruntă adesea în sufletul femeilor; aşadar, este obligatoriu ca unul dintre ele să sucombe, când nu sunt egale în forţă, ceea ce face din câteva femei excepţionale gloria sexului nostru. Un om cu inteligenţa dumneavoastră trebuie să înţeleagă aceste lucruri care-i fac pe proşti să se mire, dar care nu-s mai puţin adevărate, ba chiar, îmi îngădui s-o spun, sunt justificabile prin deosebirile de caractere, de temperamente, de aptitudini, de situaţii. Eu, de exemplu, în această clipă, după douăzeci de ani de nefericiri, de decepţii, de calomnii îndurate, de griji apăsătoare, de plăceri găunoase, n-aş fi oare gata să mă prosternez la picioarele unui bărbat care m-ar iubi sincer şi pentru totdeauna? Ei, bine! Credeţi că lumea m-ar ierta? Şi totuşi, după douăzeci de ani de suferinţă, n-aş avea şi eu dreptul, ca în cei zece ani ce-mi mai rămân de trăit încă frumoasă, să întâlnesc o dragoste sfântă şi curată? Dar asta nu se va întâmpla, şi nu-s aşa neghioabă să-mi micşorez meritele în ochii lui Dumnezeu. Mi-am dus greul zilei şi al arşiţei până seara, îmi voi încheia ziua şi-mi voi primi răsplata…

— Ce înger! gândi d’Artez.

— În sfârşit, nu i-am purtat niciodată pică ducesei d’Uxelles pentru că l-a iubit mai mult pe domnul de Maufrigneuse decât pe biata Diane, aici de faţă. Mama

mă văzuse foarte rar, mă uitase; dar ea s-a purtat urât cu mine, ca de la femeie la femeie, astfel încât ceea ce este neplăcut în comportarea unei femei faţă de altă femeie, devine oribil în comportarea unei mame faţă de fiica ei. Mamele care duc o viaţă ca aceea a ducesei d'Uxelles îşi ţin fiicele departe de ele, aşa că eu mi-am făcut intrarea în lume cu cincisprezece zile înainte de căsătorie. Închipuiţi-vă cât eram de naivă! Nu ştiam nimic, eram incapabilă să ghicesc dedesubturile acestei căsătorii. Aveam o avere frumoasă: un venit de şaizeci de mii de livre constând în păduri, pe care revoluţia uitase să le vândă în regiunea Nivernais sau nu le putuse vinde şi care depindeau de minunatul castel d'Anzy; domnul de Maufrigneuse era dator vândut. Dacă mai târziu am înţeles ce înseamnă a avea datorii, pe atunci eram total străină de viaţă ca să bănuiesc. Economiile făcute pe seama averii mele au reechilibrat afacerile soţului meu. Domnul de Maufrigneuse avea treizeci şi opt de ani când m-am căsătorit cu el, dar anii aceştia, ca şi aceia din campaniile militare, trebuiau socotiţi dublu. Ah! avea, într-adevăr, peste şaizeci de ani. La patruzeci de ani, mama mea mai avea încă pretenţii, şi m-am trezit între două gelozii. Ce viaţă am dus timp de zece ani...? Ah! dacă s-ar şti cât suferea o biată tânără atât de bănuită! Să fii păzită de o mamă geloasă pe propria-i fiică!... Dumneavoastră, care scrieţi drame, n-aţi putea inventa niciodată una atât de neagră, atât de crudă ca aceasta. De obicei, după puţinul pe care-l ştiu despre literatură, o dramă este o înlănţuire de întâmplări, de discuţii, de evenimente ce se precipită spre o catastrofă; dar drama despre care vă vorbesc eu este cea mai cumplită catastrofă în acţiune! Este avalanşa care se prăbuşeşte peste tine dimineaţa, care continuă să se prăbuşească seara, la fel şi în a doua zi. Mă cuprinde frigul acum când vă vorbesc şi când dezvălui grota fără ieşire, rece şi întunecoasă în care am trăit. Şi ca să vă spun totul,

naşterea bietului meu copil, care de altfel îmi seamănă leit... trebuie să vă fi frapat, nu-i aşa? asemănarea cu mine; are părul meu, ochii mei, ovalul feţei mele, gura mea, zâmbetul meu, bărbia mea, dinţii mei... Ei, bine! naşterea lui este o întâmplare sau rezultatul unei convenţii între mama mea şi soţul meu. După căsătorie am trăit multă vreme ca o fată mare, cvasipărăsită a doua zi, mamă fără să fi fost femeie. Ducesa se complăcea în a-mi prelungi ignoranţa, şi ca să-şi atingă acest scop, o mamă are faţă de fiica ei cumplite avantaje. Eu, o biată copilă, crescută într-o mânăstire ca un trandafir pios, neştiind nimic despre căsătorie, maturizată prea târziu, eram foarte fericită: mă bucuram de deplina înţelegere şi armonie a familiei noastre. În sfârşit, primele bucurii ale maternităţii îmi abătuseră total gândurile de la soţul meu, care nu mă plăcea deloc şi care nu făcea nimic ca să se arate binevoitor, ele erau cu atât mai puternice cu cât nici nu bănuiam c-ar exista şi altele. Atât de mult mi se împuiase capul cu respectul pe care o mamă trebuie să-l aibă faţă de ea însăşi! Şi apoi, unei tinere fete îi face plăcere să *se joace de-a mămica*. La vârsta mea de atunci, copilul ţinea loc de păpuşă. Eram atât de mândră că aveam această frumoasă floare, căci Georges era frumos... o splendoare! Cum să te mai gândeşti la lume, când ai fericirea de a hrăni şi de a îngriji un îngeraş! Ador copiii când sunt mici, albi şi trandafirii. Eu nu-l vedeam decât pe fiul meu, stăteam în aceeaşi cameră cu fiul meu, nu lăsam guvernanta nici să-l îmbrace, nici să-l dezbrace sau să-l schimbe. Îngrijirile astea, atât de obositoare pentru mamele care au o liotă de copii, erau pentru mine o încântare. Dar după trei sau patru ani, cum nu sunt chiar proastă, cu toate eforturile făcute ca să fiu legată la ochi, am început să văd. Puteţi să mă imaginaţi la trezire, patru ani mai târziu, în 1819? *Doi fraţi duşmani* este o tragedie stropită cu apă de trandafiri faţă de o mamă şi o fiică în situaţia în care ne aflam ducesa şi eu; i-am sfidat, atunci, pe ea şi pe soţul meu, prin cochetării publice care

au stârnit discuţii în lumea aleasă... Dumnezeu ştie cum! Înţelegi, prietene, că bărbaţii cu care eram bănuită că mă distrez aveau pentru mine valoarea pumnalului de care te foloseşti ca să-ţi străpungi duşmanul. Preocupată de răzbunarea mea, nu simţeam rănile pe care mi le făceam singură. Inocentă ca un copil, eram considerată o femeie perversă, cea mai păcătoasă femeie din lume, iar eu habar n-aveam de nimic. Oamenii-s destul de limitaţi, orbi, ignoranţi: nu-i interesează decât secretele care-i amuză, care le satisfac răutatea; când au de a face cu fapte măreţe, nobile, îşi acoperă ochii să nu le vadă. Dar am impresia că, în perioada aceea, privirile mele, gesturile mele de inocenţă răzvrătită, manifestările mele orgolioase, ar fi putut fi un adevărat noroc pentru marii pictori. Izbucnirile mele mânioase, torentele dispreţului meu au dat strălucire multor baluri. Poezie pierdută! Asemenea poeme sublime nu izvorăsc decât din indignarea ce ne cuprinde la douăzeci de ani! Mai târziu nu te mai revolţi, oboseşti, nu te mai miră viciul, devii laş, ţi-e teamă. Eu însă îmi dădusem drumul, da, da! Îmi dădusem cu adevărat drumul! Am interpretat rolul celui mai neghiob personaj din lume: mi-am luat asupra mea povara crimei, fără să am vreun beneficiu. Îmi plăcea atât de mult să mă compromit! Ah! Eram răutăcioasă ca un copil. Am plecat în Italia cu un tânăr descreierat, pe care l-am părăsit când mi-a vorbit de iubire; dar când am aflat că se compromisese pentru mine (iscălise în fals pentru a-şi procura bani), am alergat să-l salvez. Mama mea şi soţul meu, care ştiau secretul acestor lucruri, mă ţineau din scurt, ca pe o femeie risipitoare. Ah! De data asta, m-am dus la rege. Ludovic al XVIII-lea, acest om fără inimă, s-a înduioşat: mi-a dat o sută de mii de franci din caseta sa personală. Marchizul d’Esgrignon, tânărul pe care l-aţi întâlnit poate în societate şi care până la urmă s-a căsătorit cu o fată foarte bogată, a fost salvat din prăpastia în care se aruncase pentru mine. Această

aventură, provocată de uşurătatea mea, m-a pus pe gânduri. Mi-am dat seama că eu eram prima victimă a răzbunării mele. Mama mea, soţul meu, socrul meu aveau societatea de partea lor. Păreau să-mi protejeze nesăbuinţele. Mama, care mă ştia prea mândră, prea nobilă, prea d'Uxelles pentru a mă comporta în mod vulgar, s-a îngrozit văzând cât rău îmi făcuse. Avea cincizeci şi doi de ani; a părăsit Parisul, a plecat să trăiască la Uxelles. Acum îi pare rău de greşelile făcute, le ispăşeşte printr-o cucernicie exagerată şi printr-o afecţiune nelimitată pentru mine. Dar, în 1823, m-a lăsat singură şi faţă în faţă cu domnul de Maufrigneuse. Ah! Dragă prietene, voi, bărbaţii, habar n-aveţi ce poate însemna un om bătrân şi bogat. Ce căsnicie poate fi aceea cu un bărbat obişnuit cu admiraţia femeilor de lume, care nu găseşte acasă nici laude, nici proslăvire, mort pentru toate, şi tocmai de aceea gelos! Am încercat, când domnul de Maufrigneuse rămăsese numai al meu, am încercat să fiu o soţie bună, dar m-am lovit de toate duritătile unei firi morocănoase, de toate fanteziile neputinţei, de puerilităţile neroziei, de toate vanităţile suficienţei, mă rog, de un bărbat care întruchipa cea mai plicticoasă elegie din lume, şi care mă trata ca pe o fetişcană, care nu pierdea niciun prilej de a-mi răni amorul-propriu, de a mă aplatiza sub loviturile experienţei sale, de a-mi dovedi că nu ştiam nimic. Nu era clipă să nu mă umilească. În sfârşit, a făcut totul ca să mă împingă să-l urăsc şi să-mi dea dreptul să-l înşel, dar timp de trei sau patru ani fusesem victima propriului meu suflet şi a dorinţei mele de a proceda bine. Ştiţi care-a fost cuvântul blestemat care m-a împins spre alte nesăbuinţe? Aţi putea născoci, vreodată, cea mai perfectă calomnie din lume? — Ducesa de Maufrigneuse s-a întors la soţul ei, zicea lumea. — Da' de unde! A făcut-o din perversitate, e un triumf să poţi reînvia morţii, singurul lucru ce-i mai rămânea de făcut, răspunsese cea mai bună prietenă a mea, o rudă, aceea la care am avut fericirea să vă

întâlnesc.

— Doamna d’Espard! exclamă Daniel, cu un gest de repulsie.

— Ah! Am iertat-o, prietene. Mai întâi pentru că insulta era peste măsură de spirituală, şi poate pentru că şi eu spusesem destule răutăţi pe seama unor sărmane femei la fel de nevinovate ca şi mine.

D’Artez mai sărută o dată mâna acestei femei sfinte care, după ce-i servise o mamă făcută harcea-parcea, după ce-l prezentase pe prinţul de Cadignan, pe care dumneavoastră îl cunoaşteţi, ca pe un Othello extrem de bănuitor, se făcuse ea însăşi zob, asumându-şi greşeli, în scopul de a-şi atribui în ochii naivului scriitor virginitatea aceea pe care cea mai netoată femeie încearcă s-o ofere cu orice risc iubitului ei.

— Înţelegeţi, prietene, că am reintrat în lume cu vâlvă şi ca să stârnesc vâlvă. Am fost nevoită să duc noi lupte, a trebuit să-mi câştig independenţa şi să-l neutralizez pe domnul de Maufrigneuse. Am dus, aşadar, din alte motive, o viaţă risipitoare. Ca să pot uita, ca să pot înlocui viaţa reală cu una imaginară, am strălucit, am dat petreceri, m-am comportat ca o prinţesă şi am făcut datorii. Acasă, mă cufundam în somnul oboselii, ca să renasc frumoasă, veselă şi nebunatică pentru societate; dar în această tristă luptă a fanteziei împotriva realităţii mi-am risipit toată averea. Răscoala din 1830 a izbucnit în clipa când tocmai întâlnisem, la capătul acestei existenţe de *O mie şi una de nopţi*, iubirea sfântă şi curată, pe care (sunt sinceră!) doream s-o cunosc. Spuneţi şi dumneavoastră, nu era ceva firesc la o femeie a cărei inimă zdrobită din atâtea motive şi întâmplări se trezea la vârsta când femeia se simte minţită şi când vedeam în jurul meu atâtea fiinţe fericite în dragoste? Ah! de ce a fost Michel Chrestien atât de respectuos? Şi în acest caz soarta şi-a bătut joc de mine. Ce să mai zic? Odată cu moartea lui am pierdut totul, nu mi-am mai făcut nicio

iluzie; strivisem totul, în afara unui singur fruct pentru care nu mai am niciun gust, nici dinţi. În sfârşit, m-am trezit dezamăgită de lume, când trebuia să părăsesc lumea. Există în toate astea ceva care ţine de providenţă, ca în starea aceea de nepăsare ce ne pregăteşte de moarte. (Făcu un gest plin de evlavioasă religiozitate.) Totul mi-a servit atunci, reluă ea, prăbuşirea monarhiei şi dezastrele ei m-au ajutat să mă retrag în singurătate. Fiul meu îmi alină multe dureri. Dragostea de mamă te răsplăteşte pentru toate celelalte sentimente înşelate! Lumea se miră de izolarea mea, dar în ea mi-am găsit liniştea. Ah! Dac-aţi şti cât de fericită este sărmana fiinţă aflată aici, în faţa dumneavoastră! Sacrificând totul fiului meu, uit bucuriile pe care nu le cunosc şi pe care nu le voi cunoaşte niciodată. Cine-ar putea crede că viaţa se rezumă, pentru prinţesa de Cadignan, la o nefericită noapte de nuntă; şi toate aventurile ce i se pun în seamă, la sfidarea unei fetişcane faţă de două înspăimântătoare pasiuni? Nimeni. Astăzi mi-e teamă de tot. Aş respinge cu siguranţă un sentiment autentic, o dragoste adevărată şi curată, la amintirea atâtor ipocrizii, atâtor nefericiri, aşa cum bogaţii păcăliţi de pungaşii care simulează nenorocirea resping o sărăcie cinstită, dezgustaţi de a mai face bine. Toate astea-s cumplite, nu-i aşa? Dar, credeţi-mă, tot ceea ce vă spun li se întâmplă multor femei.

Aceste ultime cuvinte fuseseră rostite pe un ton glumeţ şi nepăsător, amintind de femeia elegantă şi zeflemitoare. D’Artez era năucit. În ochii lui, oamenii trimişi de tribunale în închisori, fie pentru că au ucis, fie pentru că au furat în împrejurări agravante, fie că au iscălit în fals vreo poliţă, erau nişte sfinţişori, comparaţi cu oamenii din înalta societate. Această elegie cumplită, făurită în arsenalul minciunii şi călită în apele Stixului parizian, fusese rostită cu accentul inimitabil al adevărului. Scriitorul contemplă o clipă femeia adorabilă din faţa lui, cufundată în fotoliu, cu mâinile atârnându-i

de-a lungul celor două braţe ale fotoliului, ca două picături de rouă pe marginea unei petale, istovită de mărturisire, zdrobită, părând că resimte toate durerile vieţii în timp ce le relata. În sfârşit, un înger al melancoliei.

— Şi, gândiţi-vă, reluă ea îndreptându-se cu un suspin, ridicându-şi o mână şi aruncând fulgere prin ochii în care cei douăzeci aşa-zişi ani de castitate scânteiau, gândiţi-vă ce ecou a avut asupra mea dragostea prietenului dumneavoastră; dar printr-o cumplită ironie a sorţii... sau poate că Dumnezeu... deoarece atunci, mărturisesc, un bărbat, dar un bărbat demn de mine, m-ar fi găsit supusă, într-atât doream să fiu fericită! Ei, bine! El a murit, şi a murit salvând viaţa cui?... a domnului de Cadignan! Vă uimeşte că m-aţi găsit pe gânduri...

Aceasta fu ultima lovitură, iar bietul d'Artez nu mai putu rezista: căzu în genunchi, îşi lăsă capul în mâinile prinţesei şi plânse cu acele lacrimi calde pe care doar îngerii le-ar revărsa, dacă îngerii ar plânge. Şi cum Daniel stătea cu capul plecat, doamna de Cadignan putu să lase să-i fluture pe buze un zâmbet şiret şi triumfător, un zâmbet pe care doar maimuţele l-ar avea când privesc arogante în jur, dacă maimuţele ar râde. — Ah! L-am dat gata, îşi zise ea şi, într-adevăr, îl dăduse gata.

— Dar, sunteţi... zise el, înălţându-şi frumosul chip şi privind-o drăgăstos.

— Castă şi martiră, reluă ea zâmbind de banalitatea acestei vechi glume, dar acordându-i un sens fermecător prin acest surâs plin de o veselie crudă. Dacă mă vedeţi râzând, o fac pentru că mă gândesc la prinţesa pe care o ştie lumea, la această ducesă de Maufrigneuse căreia i se atribuie nu numai de Marsay şi nemernicul de Trailles, un asasin politic plătit, dar şi prostuţul de d'Esgrignon, şi Rastignac, Rubempré, ambasadori, miniştri, generali ruşi, şi parcă mai ştiu? Europa întreagă! S-au spus nenumărate răutăţi pe seama acestui album pe care l-am alcătuit,

crezând că fiinţele ce mă admiraseră erau prietenii mei. Ah! Este îngrozitor! Nu înţeleg cum mai pot lăsa un bărbat să-mi stea la picioare: dispreţ pentru toţi, asta ar trebui să-mi fie deviza!

Se ridică şi înaintă spre pervazul ferestrei cu un mers plin de intenţii măreţe. D'Artez rămase pe scăunelul pe care se reaşezase, neîndrăznind s-o urmeze pe prinţesă, dar urmărind-o cu privirea; o auzi suflându-şi nasul, fără să şi-l fi suflat. Cine-i prinţesa care-şi suflă nasul? Diane încerca din răsputeri să se arate emoţionată. D'Artez îşi crezu îngerul înecat în lacrimi, alergă, o luă de mijloc, o strânse la piept.

— Nu, daţi-mi drumul, zise ea cu glasul stins şi murmurând, am prea multe îndoieli ca să mai fiu bună de ceva. A mă împăca cu viaţa înseamnă pentru mine un efort peste puterea omenească.

— Diane! Te voi iubi pentru toată viaţa ta risipită.

— Nu, nu-mi vorbi astfel, răspunse ea. În clipa asta mi-e ruşine şi tremur de parc-aş fi comis cele mai mari păcate.

Revenise cu totul la inocenţa unei fetiţe, arborând însă un aer demn, măreţ, nobil ca o regină. Nu se poate descrie efectul acestei manevre conduse atât de abil, încât devenise un adevăr pur în faţa sufletului curat şi deschis al lui d'Artez. Marele scriitor, mut de admiraţie, rămase pironit în dreptul pervazului, aşteptând un cuvânt, în timp ce prinţesa aştepta un sărut; dar ea era prea sfântă pentru el. Când i se făcu frig, prinţesa se duse şi se aşeză din nou în fotoliul ei, avea picioarele îngheţate.

— Va trebui să mai aştept, îşi zicea ea privindu-l pe Daniel, cu fruntea înaltă şi chipul de o sublimă virtute.

— Este într-adevăr o femeie? se întreba profundul cunoscător al sufletului omenesc. Oare cum să mă port cu ea?

Până la ora două dimineaţa, îşi petrecură timpul spunându-şi nimicurile pe care femeile inteligente, cum

era prinţesa, ştiu să le facă extrem de plăcute. Diane se pretindea prea obosită, prea bătrână, prea trecută; d'Artez îi dovedea, lucru de care ea era convinsă, că avea pielea cea mai catifelată, cea mai plăcută la mângâiere, cea mai albă la vedere, cea mai înmiresmată; era tânără şi înfloritoare. Analizară frumuseţe cu frumuseţe, amănunt cu amănunt, scoţând exclamaţii precum: — Credeţi? — Sunteţi nebun — Asta înseamnă dorinţă! — În cincisprezece zile mă veţi vedea aşa cum sunt. — Ce mai, curând voi avea patruzeci de ani. — Mai poţi iubi o femeie atât de bătrână?

D'Artez fu de o elocinţă impetuoasă şi adolescentină, înarmată cu adjectivele cele mai exagerate. Când prinţesa îl auzi pe spiritualul scriitor rostind complimente prosteşti de sublocotenent îndrăgostit, îl ascultă cu un aer pierdut, adânc înduioşată, dar râzând în sine.

Ajuns în stradă, d'Artez se întrebă dacă n-ar fi trebuit să fie mai puţin respectuos. Îşi prefiră în memorie ciudatele mărturisiri care, fireşte, aici au fost extrem de scurtate, ar fi fost nevoie de un întreg volum ca să fie redate, cu bogăţia lor de nuanţe îmbietoare şi cu gesturile care le însoţiseră. Perspicacitatea retrospectivă a acestui bărbat atât de simplu şi de profund fusese luată prin surprindere de firescul acestui roman, de profunzimea lui, de accentul prinţesei.

— Aşa-i, îşi spuse el, neputând adormi, astfel de drame există în marea societate; societatea acoperă asemenea orori sub podoabele eleganţei, sub broderia defăimării, sub umorul povestirii. Noi nu inventăm niciodată decât adevărul. Biata Diane! Michel presimţise această enigmă, spunea că sub stratul acesta de gheaţă clocotesc vulcani! Iar Bianchon, Rastignac, au dreptate: nu poate fi fericire mai mare decât aceea când, iubind o femeie de lume, spirituală şi delicată, simţi că ai atins totodată culmile idealului şi extazul dorinţei. Şi pe măsură ce-şi analiza iubirea, găsea că-i fără margini.

A doua zi, în jurul orei două, doamna d'Espard, care n-o mai văzuse pe prinţesă de mai bine de o lună, şi care nu primise de la ea nici măcar un cuvânt, veni împinsă de o nespusă curiozitate. Nimic nu-i mai amuzant ca discuţia acestor două rafinate vipere în timpul primei jumătăţi de ceas. Diane d'Uxelles se ferea, de parcă era ceva interzis, să vorbească despre d'Artez. Marchiza se învârtea în jurul acestei probleme ca beduinul în jurul unei caravane bogate. Diane se distra, marchiza turba. Diane aştepta, voia să-şi folosească prietena şi să facă din ea un câine de vânătoare. Dintre aceste două femei atât de celebre în înalta societate pariziană, una era mai puternică decât cealaltă. Prinţesa o domina cu mult pe marchiză, iar marchiza recunoştea în sinea ei această superioritate. Aici sălăşluia, poate, secretul prieteniei lor. Cea mai slabă stătea pitită în falsu-i ataşament, pândind clipa îndelung aşteptată de toţi cei slabi, pentru a sări la gâtul celor puternici şi a-i pecetlui cu semnul victorioasei muşcături. În privinţa aceasta, Diane nu se înşela. Întreaga societate era victima adulărilor dintre aceste două prietene. În clipa când prinţesa întrezări o întrebare pe buzele prietenei sale, îi spuse:

— Ei bine, draga mea, îţi datorez o fericire completă, uriaşă, nesfârşită, dumnezeiască.

— Ce vrei să spui?

— Îţi mai aminteşti discuţia noastră de acum trei luni, în grădină, pe bancă, la soare, sub tufele de iasomie? Ah! doar oamenii geniali ştiu să iubească. I-aş atribui bucuroasă marelui meu Daniel cuvintele ducelui de Alba către Caterina de Medici: capul unui singur somon valorează cât cel al tuturor broaştelor.

— Acum nu mă mai miră de ce nu te mai văd.

— Făgăduieşte-mi că, dacă-l vezi, nu-i sufli o vorbă despre mine, scumpa mea, zise prinţesa luând mâna marchizei. Sunt fericită, ah! Cum nu se poate mai fericită, şi dumneata ştii câtă amploare poate lua în societate un cuvânt sau o glumă. Vorba ucide, atâta otravă ştiu a pune

unii într-o singură vorbă! Dac-ai şti, în aceste ultime opt zile, cât de mult ţi-am dorit şi ţie o asemenea pasiune! În sfârşit, este plăcut, este un frumos triumf pentru noi, femeile, să ne încheiem viaţa de femeie, să ne lăsăm în voia unei iubiri arzătoare, curate, devotate, totale, întregi, mai ales după ce-am căutat-o atât de mult.

— De ce mă rogi să-i fiu credincioasă celei mai bune prietene ale mele? zise doamna d'Espard. Mă crezi deci în stare să-ţi joc vreo festă?

— Când o femeie posedă o asemenea comoară, teama de a o pierde este un sentiment atât de firesc, încât îţi inspiră teama. Sunt absurdă, iartă-mă, draga mea.

Câteva minute după aceea, marchiza ieşi; urmărind-o cu privirea, prinţesa îşi zise: Ce-o să mă mai bârfească! Dar, orice-ar spune, nu-mi pasă; şi, ca s-o scutesc de efortul de a-l smulge pe Daniel de aici, am să-l trimit eu la ea.

După câteva clipe, la ora trei, apăru d'Artez. În toiul unei expuneri interesante, prinţesa îi tăie brusc vorba, prinzându-l de braţ cu mâna ei frumoasă.

— Iartă-mă, prietene, zise ea, dar aş putea uita un lucru care pare o nerozie, şi care este totuşi extrem de important. N-ai mai pus piciorul în casa doamnei d'Espard din ziua aceea de mii de ori fericită când te-am întâlnit; du-te, nu pentru dumneata şi nici din politeţe, ci pentru mine. Poate că mi-ai făcut din ea o duşmancă, dacă din întâmplare a aflat că din seara când am cinat la dânsa n-ai mai ieşit, ca să spun aşa, din casa mea. De altfel, dragă prietene, nu mi-ar plăcea să te văd renunţând la relaţii şi la societate, nici la ocupaţiile şi operele dumitale. Aş fi şi mai mult calomniată. Ce nu s-ar spune? Că te ţin în lesă, te absorb, că mi-e teamă de comparaţii, că vreau iarăşi să stârnesc vâlvă în jurul meu, că fac tot posibilul să-mi păstrez cucerirea, ştiind că este ultima. Cine-ar putea bănui că eşti unicul meu prieten? Dacă m-ai iubi atât cât zici că mă iubeşti, i-ai face pe oameni să creadă că

suntem pur şi simplu ca un frate şi o soră.

D’Artez fu pentru totdeauna supusul inefabilei gingăşii cu care această graţioasă femeie îşi aranja rochia pentru a-i conferi deplina eleganţă. Era ceva nespus de delicat, de suav în acest discurs care-l înduioşă până la lacrimi. Prinţesa ieşea din toate situaţiile josnice şi burgheze ale femeilor ce se ceartă şi se şicanează despicând firul în patru pe canapele. Ea etala o grandoare nespusă; n-avea nevoie s-o spună; legătura dintre ei se stabilise într-un chip nobil. Nu ţinea nici de trecut, nici de viitor, nici de prezent; va fi când vor vrea ei, atât unul cât şi celălalt, fără nesfârşitele panglicuţe a ceea ce femeile de rând numesc un sacrificiu; neîndoios, ele ştiu tot ce au de pierdut prin acest sacrificiu, în timp ce această sărbătoare este un triumf pentru femeile convinse că au de câştigat. În fraza aceasta, totul era vag ca o promisiune, blând ca o speranţă şi totuşi precis ca o literă de lege. S-o spunem deschis? Mărinimii ca acestea nu întâlneşti decât la acele ilustre şi sublime mincinoase; ele rămân suverane chiar şi în situaţiile când celelalte femei devin supuse. D’Artez putu astfel să măsoare distanţa care există între aceste femei şi celelalte. Prinţesa se dovedea demnă şi frumoasă. Secretul nobleţei consta, poate, în arta cu care marile doamne ştiu să-şi lepede voalurile; ele izbutesc să fie, în această situaţie, ca statuile antice; dacă şi-ar păstra vreun veşmânt ar fi imorale. Burghezia încearcă întotdeauna să se învăluie.

Înhămat dragostei, susţinut de cele mai minunate virtuţi, d’Artez o ascultă şi se duse la doamna d’Espard, care desfăşură pentru el cele mai încântătoare cochetării. Marchiza avu grijă să nu-i vorbească despre prinţesă; îl rugă doar să-i accepte invitaţia la cină într-una din zilele următoare.

D’Artez avu în ziua aceea o numeroasă companie. Marchiza îi invitase pe Rastignac, Blondet, marchizul d’Ajuda-Pinto, Maxime de Trailles, marchizul d’Esgrignon, cei doi Vandenesse, du Tillet, unul dintre cei mai bogaţi

bancheri din Paris; baronul de Nucingen, Nathan, lady Dudley, doi dintre cei mai vicleni ataşaţi de ambasadă, şi cavalerul d'Espard, unul dintre cele mai profunde personaje ale acestui salon, jumătatea rafinamentului cumnatei sale. Maxime de Trailles îl întrebă râzând pe d'Artez:

— O vedeţi des pe prinţesa de Cadignan?

D'Artez răspunse la întrebare cu o scurtă înclinare a capului. Maxime de Trailles era un escroc de clasă înaltă, fără niciun scrupul, capabil de orice, ruinând femeile care-l iubeau, obligându-le să-şi amaneteze diamantele, dar acoperind această conduită cu o poleială strălucitoare, cu maniere fermecătoare şi cu o inteligenţă drăcească. Inspira tuturora teamă şi, în aceeaşi măsură, dispreţ; dar cum nimeni nu era destul de curajos să-i arate altceva decât sentimentele cele mai curtenitoare, el nu putea să-şi dea seama de nimic, sau se preta la ipocrizia generală. Îi datora contelui de Marsay ultima treaptă de avansare la care putea ajunge. De Marsay, care-l cunoştea pe Maxime de multă vreme, îl socotise capabil să îndeplinească anumite funcţii secrete şi diplomatice pe care i le dădea şi pe care el le îndeplinea de minune. De la o vreme, d'Artez era destul de implicat în treburile politice ca să nu cunoască perfect personajul, şi poate că doar el avea acea înaltă forţă morală ca să spună cu glas tare ceea ce lumea gândea în şoaptă.

— *Cu siguranz din priţin ei neglijaz Camer,* zise baronul de Nucingen.

— Ah! prinţesa este una dintre femeile cele mai periculoase pentru un bărbat care-i trece pragul, exclamă încet marchizul d'Esgrignon, ei îi datorez ticăloşia căsătoriei mele.

— Periculoasă? zise doamna d'Espard. Nu vorbi astfel despre cea mai bună prietenă a mea. N-am auzit şi n-am văzut vreodată ceva la prinţesă care să nu mi se pară a izvorî din sentimentele cele mai alese.

— Lăsaţi-l pe marchiz să vorbească, interveni Rastignac. Când un bărbat a fost trântit de un cal de rasă, îi găseşte cusururi şi-l vinde.

Instigat de fraza acestuia, d'Esgrignon îl privi pe Daniel d'Artez şi îi spuse:

— Domnul n-a ajuns, sper, cu prinţesa, la un stadiu care să ne împiedice să vorbim despre ea.

D'Artez tăcu. D'Esgrignon, care nu era lipsit de umor, îi făcu prinţesei, ca răspuns la intervenţia lui Rastignac, un portret extrem de laudativ, stârnind hohotele de râs ale comesenilor. Cum această batjocură era total obscură pentru d'Artez, el se aplecă spre doamna Montcornet, vecina sa, şi o întrebă sensul acestor glume.

— Dar, cu excepţia dumneavoastră, luându-ne după buna părere pe care-o aveţi despre prinţesă, toţi invitaţii de aici au fost, se pare, în bunele-i graţii.

— Pot să vă asigur că toate părerile astea sunt false, răspunse Daniel.

— Totuşi, domnul d'Esgrignon, aici de faţă, un nobil din Perche, a ajuns la sapă de lemn pentru ea, acum doisprezece ani, gata să fie trimis la eşafod.

— Cunosc chestiunea, zise d'Artez. Doamna de Cadignan a apelat atunci la Curtea cu juri pentru salvarea lui d'Esgrignon, şi iată cum o răsplăteşte el astăzi!

Doamna de Montcornet îl privi pe d'Artez cu o uimire şi o curiozitate aproape prosteşti, apoi îşi întoarse ochii spre doamna d'Espard arătându-i-l de parc-ar fi spus: Este vrăjit!

În timpul desfăşurării acestei scurte conversaţii, doamna de Cadignan fu apărată de doamna d'Espard, a cărei protecţie semăna cu aceea a paratrăsnetului care atrage trăsnetele. Când d'Artez reveni la conversaţia generală, îl auzi pe Maxime de Trailles rostind aceste cuvinte: la Diane, depravarea nu este un efect, ci o cauză; poate că de aici i se trage naturaleţea-i încântătoare; ea nu caută, nici nu inventează nimic; îţi oferă subtilităţile cele mai ingenioase, ca inspiraţia celei

mai nevinovate iubiri, şi-ţi este cu neputinţă să n-o crezi.

Fraza aceasta, părând a fi fost pregătită pentru un om de talia lui d'Artez, era atât de categorică, încât fu ca o concluzie. Nimeni nu mai vorbi despre prinţesă, părea ca ucisă. D'Artez îi privi pe de Trailles şi pe d'Esgrignon cu un aer batjocoritor:

— Cea mai mare greşeală a acestei femei este că face concurenţă bărbaţilor, zise el. Risipeşte ca şi ei bunuri parafernale, îşi trimite amanţii la cămătari, le mănâncă averile, ruinează orfanii, înghite vechi castele, inspiră şi poate chiar înfăptuieşte crime, dar...

Niciodată, niciunul dintre cele două personaje cărora le răspundea d'Artez nu auzise ceva atât de tăios. La auzul acelui dar, invitaţii paralizară; toţi rămaseră cu furculiţa în aer, cu ochii pironiţi când asupra temerarului scriitor, când asupra asasinilor prinţesei, aşteptând concluzia într-o cumplită tăcere.

— Dar, zise d'Artez cu o dezinvoltură batjocoritoare, prinţesa de Cadignan are asupra bărbaţilor un avantaj: când ţi-ai pus viaţa în pericol pentru ea, te salvează, şi nu vorbeşte de rău despre nimeni. De ce, din toată omenirea, nu s-ar găsi şi o femeie care să se distreze pe seama bărbaţilor, aşa cum bărbaţii se distrează pe seama femeilor? De ce sexul frumos nu şi-ar lua şi el din când în când o revanşă?

— Geniul este mai puternic decât inteligenţa, zise Blondet către Nathan.

Aceasta avalanşă de ironii muşcătoare fu într-adevăr ca salva unei baterii de tunuri în faţa unor focuri de armă. Se grăbiră să schimbe subiectul. Nici contele de Trailles, nici marchizul d'Esgrignon nu părură dispuşi să-l contrazică pe d'Artez. Când se aduseră cafelele, Blondet şi Nathan se îndreptară spre scriitor cu o amabilitate pe care nimeni nu cuteza s-o imite, atât de greu era să împaci admiraţia insuflată de conduita sa şi teama de a-ţi face doi puternici duşmani.

— Ştiam din totdeauna că tăria dumneavoastră de caracter este la fel de mare ca şi talentul dumneavoastră, zise Blondet. Astăzi v-aţi comportat, nu numai ca un om, ci şi ca un Dumnezeu: să nu te laşi condus nici de sentimente, nici de închipuire; să nu iei apărarea unei femei iubite, greşeală pe care toţi o aşteptam, şi care ar fi făcut să triumfe această lume, roasă de gelozie împotriva celebrităţilor literare... Ah! Îngăduiţi-mi s-o spun, este culmea diplomaţiei personale.

— Ah! Sunteţi un mare politician, zise Nathan. Ca să răzbuni o femeie fără a-i lua apărarea trebuie să ai nu numai putere de convingere, dar şi multă abilitate.

— Prinţesa este una dintre eroinele partidului legitimist, nu-i oare o datorie a oricărui om de suflet s-o ocrotească orice-ar fi? răspunse tăios d'Artez. Ceea ce a făcut ea pentru cauza stăpânilor săi ar scuza viaţa cea mai nesăbuită.

— Joacă tare, zise Nathan către Blondet.

— De parcă prinţesa ar merita osteneala, răspunse Rastignac care li se alăturase.

D'Artez se duse la prinţesă, care-l aştepta cuprinsă de cele mai cumplite nelinişti. Rezultatul acestei experienţe pe care Diane o favorizase putea să-i fie fatal. Pentru prima oară în viaţa ei, femeia aceasta îşi simţea inima suferindă şi trupul înecat în sudoare. Nu ştia ce atitudine să adopte în cazul în care d'Artez ar fi crezut lumea care spunea adevărul, în loc s-o creadă pe ea, care minţea; căci niciodată un caracter atât de ales, un bărbat atât de integru, un suflet atât de pur, o conştiinţă atât de ingenuă nu-i căzuse în mână. Dacă urzise minciuni atât de oribile, fusese împinsă de dorinţa de a cunoaşte adevărata iubire. lubirea aceasta o simţea cum i se înfiripă în inimă, îl iubea pe d'Artez; era condamnată să-l înşele, căci voia să rămână pentru el actriţa sublimă care jucase teatru în faţa lui. Când auzi paşii lui Daniel în sufragerie, simţi un şoc, o emoţie ce-o cutremură până-n rărunchi. Această tulburare, pe care n-o mai încercase niciodată în perioada

celei mai aventuroase existenţe pentru o femeie de rangul ei, o făcu să înţeleagă că-şi riscase fericirea. Ochii ei pătrunzători îl învăluiră pe d'Artez, văzură prin fibrele cărnii sale, îi citiră în suflet: bănuiala nici măcar nu-l atinsese cu aripa ei de liliac. Cumplita emoţie a acestei spaime îşi produse efectul: fericirea fu cât pe ce s-o înăbuşe pe fericita Diane; căci nu există fiinţă care să aibă mai multă forţă pentru a suporta durerea decât pentru a rezista la o fericire supremă.

— Daniel, am fost calomniată şi tu m-ai răzbunat! exclamă ea, ridicându-se şi deschizând braţele.

În adânca uimire pricinuită de aceste cuvinte ale căror rădăcini erau invizibile pentru el, Daniel îşi lăsă capul cuprins de frumoasele mâini, iar prinţesa îl sărută cu sfinţenie pe frunte.

— De unde ai ştiut...?

— Ah, prostuţ ilustru, ce eşti! Nu vezi că te iubesc nebuneşte?

Din acea zi, nu s-a mai discutat nimic nici despre prinţesa de Cadignan, nici despre d'Artez. Prinţesa a moştenit de la mama ei o oarecare avere; îşi petrece toate verile la Geneva, într-o vilă, împreună cu marele scriitor, şi revine la Paris pentru cele câteva luni de iarnă. D'Artez nu se arată decât la Cameră, în sfârşit, publicaţiile sale au devenit nespus de rare. Să fie acesta un deznodământ? Da, pentru oamenii de spirit; nu, pentru cei ce vor să ştie totul.

Jardies, iunie 1839

Colecția

ROMANUL DE DRAGOSTE
214

ULTIMELE APARIȚII :

212 Anton Holban • Jocurile Daniei • O moarte care nu dovedește nimic • Ioana

213 Camil Petrescu • Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război • Patul lui Procust

Cele patru microromane incluse în acest volum : **Adio, Massimilla Doni, Sarrasine și Secretele prințesei de Cadignan,** ce apar pentru prima dată în traducere românească, relatează patru povești de dragoste, evidențiind, încă o dată, excelentul cunoscător al sufletului omenesc care a fost Honoré de Balzac.

Lei 12,50